

Bogdán Péter

**A romák oktatása a pedagógiai
szaksajtó tükrében
1978 és 1997 között**

ISBN 978-963-7123-77-1

Lektor: Juhász Orchidea PhD

A szöveget gondozta: Bedő István

Támogatók:

Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet

Takács Etel Pedagógiai Alapítvány,

Eötvös József Cigány-Magyar Pedagógiai Társaság

Felelős kiadó: Trencsényi László, a Magyar Pedagógiai Társaság elnöke

Budapest, 2021

Bogdán Péter

**A romák oktatása
a pedagógiai szaksajtó tükrében**

1978 és 1997 között

Tartalomjegyzék

1. Bevezető	6
2. A témaválasztás indoklása	11
3. A vizsgált időintervallum kijelölése	13
4. A vizsgált lapok kiválasztása	14
5. A kutatás módszertana	17
6. Út a modellalkotásig – a vizsgálat elméleti háttere	22
7. Oktatáspolitikai háttér	29
8. Az elemzett pedagógiai szaklapok szerzőiről	45
9. Kvalitatív és kvantitatív adatok és eredmények	59
9.1. A Tanító/Tanító	59
9.2. Educatio	65
9.3. Gyógypedagógiai Szemle	72
9.4. Iskolakultúra	78
9.5. Köznevelés	87
9.6. Magyar Pedagógia	104
9.7. Óvodai Nevelés	109
9.8. Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle	118
9.9. Pedagógusképzés	129
9.10. Új Katedra	131
10. Roma szerzők közleményei a roma közösség iskoláztatásával kapcsolatban a pedagógiai szaksajtó tükrében	137
11. Összesített elemzés	143
12. Felhasznált irodalom	152
13. Mellékletek	165
1. A vizsgálati minta	166
2. Szerzők és műveik	249
3. Táblázatok	271

Ábrák és táblázatok jegyzéke

1. ábra	A „szemléletmódok” definiálása	22
2. ábra	Több lapban, több írással szereplő, a Lexikonban (az interjú korrekcióival kiegészített) jegyzett szerző	46
3. ábra	Egy lapban, több írással szereplő, a Lexikonban (az interjú korrekcióival kiegészített) jegyzett szerző	47
4. ábra	Egy lapban, egy művel szereplő, a Lexikonban (az interjú korrekcióival kiegészített) jegyzett szerző	49
5. ábra	Több lapban, több írással szereplő, a Lexikonban nem jegyzett szerző	53
6. ábra	Egy lapban, több írással szereplő, a Lexikonban nem jegyzett szerző	53
7. ábra	Egy lapban, egy művel szereplő, a Lexikonban nem jegyzett szerző	54
8. ábra	A Tanító/Tanító – szemléletmód szerinti összefoglaló táblázat (1978–1997)	61
9. ábra	Educatio – szemléletmód szerinti összefoglaló táblázat (1978–1997)	68
10. ábra	Gyógypedagógiai Szemle – szemléletmód szerinti összefoglaló táblázat (1978–1997)	74
11. ábra	Iskolakultúra – szemléletmód szerinti összefoglaló táblázat (1991–1997)	81
12. ábra	Köznevelés – szemléletmód szerinti összefoglaló táblázat (1978–1997)	95
13. ábra	Magyar Pedagógia – szemléletmód szerinti összefoglaló táblázat (1978–1997)	106
14. ábra	Óvodai Nevelés – szemléletmód szerinti összefoglaló táblázat (1978–1997)	112
15. ábra	Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle – szemléletmód szerinti összefoglaló táblázat (1978–1997)	123
16. ábra	Új Katedra – szemléletmód szerinti összefoglaló táblázat (1990–1997)	133
17. ábra	Roma szerzők és műveik	137
18. ábra	Összesített elemzés – összes cikkszám/évfolyam	144
19. ábra	Összesített elemzés – összes modellszám/évfolyam	145
20. ábra	Összesített elemzés – „modellek” előfordulásának száma/évfolyam	147
21. ábra	Összesített elemzés – modellek/cikkek összessége	149
22. ábra	A Tanító/Tanító – műfaji táblázat	271
23. ábra	A Tanító/Tanító – szemléletmód szerinti táblázat	272
24. ábra	A Tanító/Tanító – kapcsolódó írások táblázata	272
25. ábra	Educatio – műfaji táblázat	273
26. ábra	Educatio – szemléletmód szerinti táblázat	273
27. ábra	Educatio – kapcsolódó írások táblázata	274
28. ábra	Gyógypedagógiai Szemle – műfaji táblázat	275
29. ábra	Gyógypedagógiai Szemle – szemléletmód szerinti táblázat	276
30. ábra	Gyógypedagógiai Szemle – kapcsolódó írások táblázata	276
31. ábra	Iskolakultúra – műfaji táblázat	277
32. ábra	Iskolakultúra – szemléletmód szerinti táblázat	278
33. ábra	Iskolakultúra – kapcsolódó írások táblázata	278
34. ábra	Köznevelés – műfaji táblázat	279
35. ábra	Köznevelés – szemléletmód szerinti táblázat	279
36. ábra	Köznevelés – kapcsolódó írások táblázata	280

37. ábra	Magyar Pedagógia – műfaji táblázat	281
38. ábra	Magyar Pedagógia – szemléletmód szerinti táblázat	281
39. ábra	Magyar Pedagógia – kapcsolódó írások táblázata	282
40. ábra	Óvodai Nevelés – műfaji táblázat	283
41. ábra	Óvodai Nevelés – szemléletmód szerint táblázat	283
42. ábra	Óvodai Nevelés – kapcsolódó írások táblázata	284
43. ábra	Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle – műfaji táblázat	285
44. ábra	Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle – szemléletmód szerinti táblázat	285
45. ábra	Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle – kapcsolódó írások táblázata	286
46. ábra	Pedagógusképzés – műfaji táblázat	287
47. ábra	Pedagógusképzés – kapcsolódó írások táblázata	288
48. ábra	Új Katedra – műfaji táblázat	288
49. ábra	Új Katedra – szemléletmód szerinti táblázat	289
50. ábra	Új Katedra – kapcsolódó írások táblázata	289

1. Bevezető¹

A hazai neveléstudományban és közéletben hosszú évtizedek óta vitatkoznak arról roma² és nem roma értelmiségiek, oktatáskutatók, neveléstudósok, oktatási és nevelési szakértők, elméleti és gyakorló pedagógusok, közírók – olykor pusztán az oktatási-nevelési intézményekre fókuszálva, máskor kísérletet téve szélesebb kontextusban figyelni a jelenségeket – miként lehetne elősegíteni (magyarországi és európai szintereken) a roma származású gyermekek/tanulók iskolai sikerességét. Ismereteim szerint – leszámítva a premodern, historikus megnyilatkozásokat – első adatunk a modern neveléstudományi narratívában Forray R. Katalintól és Hegedűs T. Andrásról [FORRAY R., K., HEGEDŰS T., A. (1988); FORRAY R., K., HEGEDŰS T., A. (1990a); FORRAY R., K., HEGEDŰS T., A. (1991)] származik.

Ebben a kérdésben az interdiszciplinaritás is megfigyelhető, amennyiben nemcsak pedagógusok és pedagógiát kutató személyek nyilvánultak/nyilvánulnak meg ezen a területen, hanem kulturális antropológusok, néprajzosok, nyelvészek, szociológusok, szociálpolitikusok, történészek, irodalomtörténészek, kisebbségkutatók is, akik közül (a továbbiakban) néhány szerzőre még kitérek munkámban.

A jelen elemzésben – a terjedelmi és kutatási korlátok miatt – nem vizsgálhattam a roma tematika minden aspektusát, ezért kizárólag arra koncentráltam, hogy a szóban forgó diskurzus miként manifesztálódott neveléstudományi kontextusban, a szaksajtó néhány reprezentatív elemére támaszkodva 1978 és 1997 között. (Könyvem 20 éves periódust vizsgált. Vagyis az értekezés címében szereplő 1997-es időpont azt jelenti, hogy 1997-ig, azaz az 1997-es év végéig [1997.12.31. 00:00 óra] terjedt a kutatás, aminek kijelölésében nem csak az játszott szerepet, hogy 1997-ben ért véget – a kutatás kiinduló időpontjához képest [1978.01.01. 00:00 óra] – a huszadik év, hanem az is, hogy az 1998-as év már az 1995-ben elfogadott NAT első alkalmazási éve volt, azaz olyan pedagógiai történeti korszakhatár, aminek a vizsgálatba vonása már más szempontú vizsgálatokat is megkövetelt volna.)

A fentiekben jelzett cél eléréséhez – kutatásom megtervezésének elején – az tűnt megvalósíthatónak, ha a pedagógiai szaksajtóban megjelent „roma tartalmak” média-reprezentációját vizsgálom meg, vagyis (a könyv címének megfelelően) azt, hogy a társadalmi peremhelyzetben lévő romák oktatásával kapcsolatos kérdések/elméletek/gyakorlatok miként jelentek meg a neveléstudományi orgánumok hasábjain oktatási-nevelési modellként, vagyis a roma közösség integrációját segítő/gátló oktatási programokként, tervekként, projekteként.

¹ A szerző a Budaörsi Tanoda Alapítvány szakmai vezetője. E mail: bogdan.peter1979@gmail.com

² Munkámban következetesen „romaként” hivatkozom a cigányságra a következő okok miatt: Az 1971-es, londoni, I. Roma Világkongresszus diszkriminatívnak érezte a görög eredetű *athinganoi* (*Isten által meg nem érintett: azaz pogány*) külső megnevezést, ezért politikailag korrektnek a cigányság „roma = emberek” belső elnevezését határozta meg. Ettől a gyakorlattól csak akkor térek el, amikor a magyar nyelv stilisztikai követelményei – a szöveg struktúrájából adódóan – megkövetelik a nyelvi változatosságot.

A kutatás tulajdonképpeni tárgyát képező (1978-tól 1997-ig terjedő) szakasszal kapcsolatosan az is megjegyzendő, hogy a meghatározott időkeretben 55 szaklap lehetett volna érintett a vizsgálatban, de azokból is ki kellett választani azt a 10 periodikát, amely alkalmas lehet arra, hogy ha nem is teljes, de mindenféleképpen átfogó körképet adjon egy olyan történeti szakasról, amely magában foglalja mind a Kádár-rendszer, mind az 1989/1990-es demokratikus átalakulás, mind az 1990 utáni demokratikus berendezkedés oktatáspolitikai-tanügyigazgatási-neveléstudományi diskurzusában fogalmazott reflexióinak változásait, egyben feltételezve azt, hogy ezen pedagógiatörténeti (intézménytörténeti, oktatáspolitikai-történeti) változásoknak a lenyomata kimutatható a roma vonatkozású pedagógiai megközelítésekben is (akár minden egyes történeti szakaszban.)

1978 és 1997 között a pedagógiai szaksajtóban különböző – akár politikához közeli, akár független, tudományos vagy kulturális életből ismert – szerzők tollából több oktatási stratégia, oktatási-nevelési modell és módszer, elképzelés látott napvilágot [CZUCZU, T. (1987); RÁCZ, Gy. (1985), VÁRNAGY, E. (1981), TUZA, T. (1997), FORRAY, R. K., HEGEDŰS, T. A. (1990)] arra vonatkozóan, hogy a roma gyermekeket miként lehetne vagy miként célszerű nevelni, de eddig nem volt olyan összefoglaló-elemző mű ezekről a munkákról, amelynek segítségével ki lehetett volna mutatni, hogy az 1978 és 1997 között eltelt 20 évben kisebbségpolitikai, oktatáspolitikai, tanügyigazgatási víziók és intézkedések tükröként vagy éppen „kontrájaként” milyen oktatás-nevelés-felfogásbeli tendenciák szerint, illetve az oktatási-nevelési elvek tekintetében, milyen oktatásszervezési, (policy értelemben) „intézménypolitikai” megoldások mentén rendeződtek el a különböző elképzelések a pedagógiai szaksajtóban. Ezért a jelen dolgozat arra tett kísérletet, hogy (médiareprezentációs elemzés segítségével) megállapítsa: milyen nagyobb merítésű, általános kategóriákba sorolhatók a tárgyalt időszak javasolt oktatási stratégiái, oktatási-nevelési modelljei és módszerei, hogy a roma gyermekek problémáira vonatkozó válaszok mennyire illeszkedtek bele az adott kor vagy korszak társadalomfelfogásába, iskolaelméletébe. S arra is kísérletet tettem a kutatás során, hogy ezen folyamatokat és rendszerezést szociális és történeti-politikai keretekbe ágyazzam. (A könyvben – a médiareprezentációs analízis során – feltáruló oktatási-nevelési modellek meghatározásának módja – szintén bemutatásra kerül, annak elméleti háttérével együtt.)

Ez a munka: elemzés, a társadalmi peremhelyzetben lévő romák oktatására fókuszált (a már említett médiareprezentációs vizsgálat alkalmazásával), de ez nem jelenti azt, hogy azokban az esetekben, amikor „rendben asszimilálódott-integrálódott” romákról esett szó a pedagógiai szaksajtóban, az ne került volna a vizsgálat látókörébe.

A kutatás alapvető célja, hogy tükröt mutasson; segítségére kíván lenni a pedagógus szakmának azáltal, hogy a pedagógiai szaksajtóban 1978 és 1997 között a roma gyermekek nevelhetőségére vonatkozó elképzelések rendszerezésével átfogó és visszatekintő elemzést ad. Segítségével meg lehet rajzolni a jelen és a jövő roma gyermekeit érintő oktatási módszerek, stratégiák és modellek kiszámíthatóbb, adekvátabb s eredményesebb útját. Nem mellékesen pedig szem előtt tartva a roma és nem roma társadalom közös érdekét, vagyis a hazai cigányság munkaerőpiacra történő sikeres visszaintegrálódása [KERTESI, G., KÉZDI, G. (2006)], illetve a helyi és országos közéletbe integrálódása, a kultúrateremtés legitimitása

révén képes legyen lendíteni a saját helyzetén és a nemzetgazdaságén, a társadalom közállapotain és közérzetén.

A jelen munka összefoglaló/feltáró mű kíván lenni. A kutatás során a következő pedagógiai szaklapokat vizsgáltam: A Tanító/Tanító, Educatio, Gyógypedagógiai Szemle, Iskolakultúra, Köznevelés, Magyar Pedagógia, Óvodai Nevelés, Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle, Pedagógusképzés, Új Katedra. Ezek hasábjain összesen 1117 olyan írást találtam, amelyben előfordul a „cigány”, „roma” vagy a cigányokra vonatkoztatott „etnikum” kifejezés. A szócikkek tartalmaztak konkrét roma vonatkozású programokat, terveket, projekteket, de figyeltem olyan előfordulásokra is, amelyek nem kötődnek szorosan az elemzés vizsgálati szempontjaihoz.

A folyóirat-közlemények analíziséhez elméleti kapaszkodókra is szükségem volt. Ennek megfelelően a(z) elsősorban neveléstudományi-pedagógiai diskurzusban) megfogalmazott tudományos alapozású írások, kutatási beszámolók, könyvek, tanulmányok – nevezzük így: „kutatási előzmények” – feldolgozása nem akadémikus logikát követett, hanem – a kutatás fókuszának megfelelően – a közlemények tartalmi rendszerezéséhez szükséges modellek megfogalmazása felé vezető kutatói utamat. Már most előrebocsátom, hogy e modellek árnyalásában a hivatkozott tudományos munkákból adódó következtetések mellett – visszaigazolásként, más esetben gazdagításként – a vizsgált sajtóanyag is szerepet játszott. Erről az útról a 6. fejezetben adok számot.

Munkámban – a fentieknek megfelelően – szaklaponként közöltem *szemléletmód*³ szerinti (a konkrét programokat, terveket, projekteket megjelenítő és összefoglaló) táblázatokat, de olyan statisztikákat is, amelyek azt jelzik – szintén összefoglalóan –, hogy milyen az előfordulási formája és mértéke azon szócikkeknek, amelyek nem kötődnek szorosan az értekezés vizsgálati paramétereikhez. Az elemzés során ezen felül – minden egyes szaklap és táblázat esetében – háttér-információ gyanánt közöltem a publikációk műfaji mibenlétét, az adott orgánumok impresszum-történetét, valamint szerzői listáikat is abból a célból, hogy rögzíteni lehessen: 1978 és 1997 között kik voltak azon roma és nem roma értelmiségiek, akik fontosnak tartották, hogy részt vegyenek a roma diákok neveléséről, oktatásáról szóló diskurzusban.

A könyv befejező részében mérleget vontam. Összefoglaltam azt, hogy 1978 és 1997 között a vizsgált 10 (országos) pedagógiai szaklap szerzői milyen konkrét oktatási/nevelési programokat, terveket, projekteket kínáltak a roma tanulók iskolában való sikeressé tételére, az ilyen törekvésekben milyen tendenciák és tendencia-beli változások voltak megfigyelhetők, illetve hogy mellékszálként a problémakörnek milyen aspektusai vetődtek még fel. (A konzekvenciák levonásakor kitértem arra is, hogy a változó társadalmi és politikai környezet miként hatott a szóban forgó diskurzusban részt vevők gondolkodására.)

Végezetül itt el kell mondanom, hogy az elemzés során elfoglalt kutatói pozíciómat Ingram és Abrahams tétele szabta meg, amely Pierre Bourdieu „hasadt habitus elméletét” fejlesztette tovább [INGRAM, N., ABRAHAMS, J. (2016)]. Bourdieu a „hasadt habitus” fogalmán azt értette – a saját szocializációjából kiindulva –, hogy a társadalmi mobilizáció (a munkásosztályból a középosztályba történő belépés) kettős szocializációt (kettős társadalmi háttérrel)

³ Hogy mit értek 'szemléletmódon', azt a későbbiekben fejtem ki. (B.P.)

eredményez, annak minden (olykor fájdalmas) „rejtett költségével” együtt. Ingram és Abrahams a tanulmányban azonosult Bourdieu-vel, mivel ők is a munkásosztályból léptek át a középosztályba, de tovább is fejlesztették a francia szociológus ezen fogalmát, mert Homi K. Bhabha elméletére alapozva azt állítják, hogy a kettős szocializációs háttérű értelmiségiek belépnek egy olyan „harmadik térbe”, a *hibrid-entellektüellek* világába, amelynek segítségével értelmiségiként funkcionálnak, de egyenlő távolságot tartanak mindkét szocializációs szférájuktól is [*outsider within* – kívülálló-bennlévőként). A személyes kutatói pozíciómat ezek a tételek úgy érintik, hogy Bourdieu „hasadt habitus” elmélete meghatározza az én vizsgálati pozíciómat is. Azonosulni tudok vele, mivel egy marginalizált kisebbségből léptem át a többség középosztályi világába. Roma gyermekként édesanyám révén az orális – cigány mesélési szokásokon alapuló – kultúrában nőttem fel, ez vezetett el a könyvtárak, az olvasás világába, majd a magyar nyelv és irodalom szakos egyetemi tanulmányok szférájába, az újságírói szakma elsajátításához. A későbbiekben – az újságírói pályán töltött idők után – az alternatív roma oktatási formákban [Roma Mentor Projekt (3,5 év), Budaörsi Tanoda Alapítvány (7 év)] végzett pedagógusi tevékenységhez is. Ennek során alsó és felső tagozatos, általános iskolás gyermekek körében, majd középiskolásokkal és egyetemi hallgatókkal is megtapasztalhattam a multi- és interkulturális tanulói csoportszervezés különböző módozatait, az oktatást digitális eszközökkel, illetve az idegen nyelvek tanításának útjait. Doktori tanulmányaim keretében részt vettem a pedagógusképzésben, amelynek során szemináriumokat, előadásokat tartottam az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, a Károli Gáspár Református Egyetemen, a Kecskeméti Tanítóképző Főiskolán. Ezen túlmenően lehetőségem volt lyoni, kolozsvári, stockholmi, reykjavíki kutatóközpontok, egyetemek konferenciáin magyar és angol nyelvű előadásokat tartani.

Tudományos pályám felöleli az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetében végzett kutatói munkát, egyéves kutatást az Új Nemzeti Kiválóság Programban, valamint a közreműködést a Durst Judit nevével fémjelzett első generációs roma és nem roma értelmiségiek élet- és szakmai pályáját vizsgáló négyéves OTKA-kutatásban. Vagyis nekem is kettős a szocializációs háttérem, de igaz rám Ingram és Abrahams előbb említett elmélete is: kettős szocializációm miatt olyan hibrid-értelmiségivé váltam, aki egyszerre tud távolságot tartani a kisebbségi és a középosztályi szocializációjától (*outsider within* = kívülálló-bennlévő).⁴

E munkámban – mint fentebb említettem – nem kis részt a roma oktatási-nevelési modellek médiareprezentációját vizsgáltam. Ennek során meg kellett határoznom a hivatkozott „modellek” elméleti kereteit és megvalósulási formáit. Ez utóbbiak leírásánál és a kategóriák meghatározásánál nagy segítséget jelentett hibridértelmiségi státuszom és *outsider-within* szemléletem. Segített az elméleti modellalkotásban, a konkrét „modellek” pozitív és negatív tartalmi elemeinek árnyaltabb érzékelésében, megértésében és leírásában.

⁴ A kutatás formális kereteit az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskolája adta. Könyvem a sikeresen megvédett doktori disszertáció szerkesztett, lektorált – fejlesztett - változata.

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy a kutatás során ez az identitásvállalás igen számos előnye mellett olykor aránytalanságokat okozhatott, az értékelésben érzelmi elemek érvényesítését is jelenthette. Mindazonáltal törekedtem annak az elfogadott tudományos normának is érvényesítésére, hogy a jelenségeket mint „önmagukban valókat” írjam le. Az olvasó empátiájára számítok azon szövegek esetében, ahol ez nem sikerült maradéktalanul. A kutatott empíria 1997-tel zárul. Az ezután következő – bizonyára igen izgalmas ciklusok elemzésére, tükrözésére nem vállalkoztam ezúttal, ez következő kutatások tárgya lehet. Maga a bemutatott kutatás is lezárult 2020-ban, így a pedagógiai szaksajtó legutóbbi – meglehetősen zaklatott – történéseiről már nem tudok számot adni.

2. A témaválasztás indoklása

Az 1989/1990-es rendszerváltás körüli gazdasági megrendülésnek, valamint a 21. század első évtizedének végén végbement világgazdasági válságnak – a hazai cigányságot illetően különösen felerősödő – negatív ökonómiai, szociális, egészségügyi, oktatási, szocializációs, illetve munkaerő-piaci hatásai voltak, s ehhez járult a lakosság jelentős elöregedése. Ez a soktényezős problémacsomag a 21. század második évtizedére rendkívül fontossá tette, hogy az 1989/1990-es rendszerváltás után elindított – más értelmezések szerint újraindított, felerősített – roma integrációs pedagógiai eszköztárat szélesítsük a magyarországi cigányság beilleszkedésének minél hatékonyabb és gyorsabb elősegítése érdekében. Ugyanis a jelenlegi gazdasági helyzetben Magyarország belátható időn belül nem tud megbirkózni a terheivel, ha a romákat nem sikerül visszaintegrálni a munkaerőpiacra és a társadalomba. Ehhez pedig szükség van a hazai oktatási intézmények segítségére, mégpedig a pedagógus szakma innovatív elméleti és módszertani felkészítése útján.

Ez utóbbi cél megvalósítását jól elősegítheti, hogy a 20. század utolsó évtizedének közepétől – többek között civil kezdeményezések alapján – mintegy „jó gyakorlatokként” kísérletek indultak el alternatív és nemzetiségi roma oktatási modellek és stratégiák bevezetésére (Kedves-ház, Józsefvárosi Tanoda, Romaversitas Láthatatlan Kollégium, Roma Szakkollégium, Wlislócki Henrik Szakkollégium, Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat, Budaörsi Tanoda Alapítvány, Roma Mentor Projekt, Ferencvárosi Alternatív Iskola és Szakiskola, Kis Tigris Gimnázium, Collegium Martineum, Dr. Ámbédkar Gimnázium, Szakképző Iskola, Speciális Szakiskola és Általános Iskola, Gandhi Gimnázium, Kollégium és Alapfokú Művészeti Iskola, Edelényi Munkaiskola, Baktakéki Körzeti Általános Iskola Csenyétei Tagintézménye⁵), ugyanakkor a pozitív oktatási modellek felmutatásához jó példával szolgálhat a múlt feltárása is.⁶

⁵ A roma nemzetiségi gimnázium elnevezései (a Baranya Megyei Kormányhivatal által kiadott működési engedélyek naptári évekre vetített adatai szerint) korábban a következők voltak: Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium (1994–2013); Gandhi Gimnázium és Kollégium (2013–2016); jelenleg pedig: Gandhi Gimnázium, Kollégium és Alapfokú Művészeti Iskola (2016–).

⁶ Ezen innovációk egyfelől csak részben épültek kutatásokra, sajátosságuk volt bizonyos gyakorlatból eredő spontaneitás, s keletkezésük java része kívül esik a vizsgálat idején, ezért külön nem szólok róluk, csak jelzem, hogy összefoglalásukra kísérlet tettem: BOGDÁN Péter, *Innovatív törekvések a roma oktatásban Magyarországon*, In: Bodonyi Edit, Györgyiné Koncz Judit (szerk.), *Modern alternatív iskolák*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012, 93-112. A felsorolásból a teljesség igénye nélkül kiemelkednek az alábbi szerzők és művek, köztük olyanok, melyek megjelenése, adatkezelése kívül esik a vizsgált korszakon vagy csak érintkezik vele. [BOGDÁN, P. (2003), BOGDÁN, P. (2009), EVARICS, R. (2008), FENYŐ, D. (2001), FORRAY, R., BOROS, J. (2001), KERÉKGYÁRTÓ, I., MOLNÁR, I. G., RÁ CZ, GY. (2007), KERÉNYI, GY. (2005), KOMASÁG, M., PÓLYA, Z. (1999), KOVALCSIK, K., KUBINYI, ZS. (2000), MAKAI, É., TRENCSENYI, L. (2000), MAKAI, É. (2008), MAYER, J. (2009), MAYER, J., NÉMETH, SZ. (2005), NAGYNÉ VOLOPICH, M. (1996), NÉMETH, SZ. (2004), PONGRÁCZ, É., VÁRNAGY, E. (1996), PÓLYA, Z., TRENCSENYI, L., VAJDA, ZS. (2003), RÁDAI, E. (2008), RÉZMŰVES, I., RÉZMŰVESNÉ NAGY, I., TÓTH, T. (2002), RIBÓ PONGRÁCZ, É. (2001), L. RITÓK, N. (2011), SAJÓ, B. (2009), SZABÓ, GY. (1999), SZEGAL, B. (2000), SZUHAY, P. (2012), TAKÁCS, G. (2009a), TAKÁCS, G. (2009b), TRENCSENYI, L. (2005),

Az 1989/1990-es rendszerváltás utáni „jó gyakorlatok” szakirodalmi feldolgozottsága, ha nem is tetemes, de mindenképpen kézzelfogható, problematikus viszont, hogy nem ismerjük eléggé a 20. század utolsó évtizedéig elnyúló gyökereket. Rendkívüli mértékben hiányzik a nevelélméleti szakirodalomból annak feldolgozása, hogy Magyarországon a roma és nem roma neveléstudósok, oktatáskutatók, pedagógusok, közírók, oktatáspolitikusok korábban milyen további roma modellekben, stratégiákban gondolkodtak. Nincs összegezve, hogy a múltban milyen oktatási-nevelési, intézményszervezési koncepciók merültek fel, váltottak ki ellenérzést, buktak el – vagy egyáltalán nyertek visszhangot (irányítottan vagy spontán) a közvéleményhez forduló, ahhoz közel álló sajtóban. Ez megvilágíthatná, hogy melyek azok a modellek, amelyekhez semmiképpen sem szabad visszatérni, és melyek voltak annyira sikeresek, hogy azok lenyomatai ma is megtalálhatók a „jó gyakorlatokban”, vagy amelyeket érdemes lenne újfent feleleveníteni. Ennek az összegzésnek a hiányában nehezebben lehet mérni, meghatározni azt, hogy a napjainkban gyakorolt alternatív és nemzetiségi roma oktatási modellek és stratégiák, valamint az elfeledett sikeres minták közül melyeket tudná Magyarország a leginkább hasznosítani a romák társadalmi integrációjának elősegítése – és ezáltal a cigányság munkaerőpiacra történő visszavezetése, nemkülönben a polgári közéletbe való bevezetése, kultúrateremtő közösségként való öntudatának megerősítése, az ország gazdaságának és a hazai roma közösség megsegítése – érdekében, ezért a jelen értekezés keretében ezt a tudást szeretném rendszerezni, elemezni és a szakma és a társadalom rendelkezésére bocsátani.

TRENCSENYI, L. (2009), ÚJ-TÓZSA, SZ. (2008), WIZNER VÉG, B. (1999)]; más művek – néhány esetben sajtóbéli reflexióik – releváns alapjául szolgáltak a sajtóelemzésnek KERESZTY, ZS., PÓLYA, Z. (1998), SZÓKE, J. (1998), IMREI, I. (1998). Külön elemzést érdemel a pécsi műhely Romológia című folyóirata, különösen 2018./15. száma, amely a keresztény roma szakkollégiumokról több publikációt is közöl, ugyanakkor e tanulmányok a kiválasztott időszak és metodika miatt értelemszerűen nem képezhettek inputot az elemzés számára, bár a később kifejtésre kerülő „modellalkotásban” nyilván hatással voltak rám.

3. A vizsgált időintervallum kijelölése

Az elemzés vizsgálati időintervallumának meghatározásakor olyan pedagógiatörténeti korszakhatárokat kívántam megjelölni, amelyek vége egybeesik az 1989/1990-es rendszerváltás utáni első modellértékű alternatív és roma nemzetiségi intézmények alapításával (azaz a máig ható jelennel), s mivel ezek a formációk [Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium (1992),⁷ Kedves-Ház (1994),⁸ Romaversitas Láthatatlan Kollégium (1996),⁹ Józsefvárosi Tanoda (1997)] 1992 és 1997 között jöttek létre, adott volt az, hogy a záróévet, az 1995-ben elfogadott és 1998-tól alkalmazott, új korszakhatárt jelentő, NAT bevezetése előtti időpontra (1997) jelöljem ki, a kezdést pedig húsz évvel korábbról, az 1978-as tantervi reformtól. Azt feltételeztem, hogy ebben a – pedagógiatörténeti szempontból jelentős – két évtizedben megtalálom a jelenlegi (romákkal kapcsolatos) oktatási helyzet gyökereit, valamint, a rendszerváltás időszakát átlépve, a kontinuitást is a múlt és jelen azon oktatási/nevelési gyakorlata között, amely a hazai cigányságot célozta/célozza.

A kijelölt időintervallum – pedagógiatörténeti szempontból – a következő, fontosabb korszakokra bontható fel:

- Első időszak: az 1978-as tantervi reformtól az 1985-ös közoktatási törvényig
- Második időszak: Az 1985-ös közoktatási törvénytől az 1990-es rendszerváltásig
- Harmadik időszak: Az 1990-es rendszerváltástól az 1993-as közoktatási törvényig
- Negyedik időszak: Az 1993-as közoktatási törvénytől a NAT első alkalmazási évét megelőző időpontig: 1997-ig

Ezen történeti szakaszokra munkámban folyamatosan reflektálni fogok ott, ahol az elemzés/értelmezés azt valamilyen formában szükségessé teszi.

⁷ TAKÁCS Géza, *Pécs – A Gandhi Gimnáziumban*, In: Takács Géza, *Kiútkeresők – Cigányok iskolai reményei*, Osiris Kiadó, Budapest, 2009, 181–261

⁸ BOGDÁN Péter, *Innovatív törekvések a roma oktatásban Magyarországon*, In: BODONYI Edit, GYÖRGYINÉ KONCZ Judit, *Modern alternatív iskolák*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012, 93–112

⁹ FORRAY R. Katalin, BOROS Julianna, *A cigány, roma tehetség gondozás intézményei*, Educatio, 2009, 2, 192–203

4. A vizsgált lapok kiválasztása

A vizsgálat előkészítése során az Országos Széchényi Könyvtár, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, valamint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár internetes adatbázisaiban 55 olyan pedagógiai szaklapot találtam, amelyek – időintervallumot tekintve – az elemzés tárgyát képezhették volna. Ezen periodikák a következők¹⁰:

1. Köznevelés (1978–1998); **2.** Educatio (1992–1998); **3.** Iskolakultúra (1991–1998); **4.** Magyar Pedagógia (1978–1998); **5.** Új Katedra (1990–1998); **6.** Új Pedagógiai Szemle (1991–1998); **7.** Budapesti Nevelő (1978–1998); **8.** Pedagógiai Műhely (1978–1998); **9.** Család, Gyermekek, Ifjúság (1992–1998); **10.** Drámapedagógiai Magazin (1991–1998); **11.** Fejlesztő Pedagógia (1990–1998); **12.** Fókusz (1990–1995); **13.** Gyógypedagógiai Szemle (1978–1998); **14.** Óvodai Nevelés (1978–1998); **15.** Taní-tani (BTI) (1978–1988); **16.** Taní-tani (BGYTF) (1978–1998); **17.** Taní-tani (AKG) (1996–1998); **18.** Tanító (1978–1998); **19.** Szakoktatás (1986–1998); **20.** Tanárképzés és tudomány (1986–1992); **21.** Szakmunkásnevelés (1978–1985); **22.** Felsőoktatási Szemle (1978–1989); **23.** Magyar Felsőoktatás (1991–1998); **24.** Nevelés- és Művelődéstörténeti Közlemények (1989–1990); **25.** Nevelélmélet és Iskolakutatás (1982–1990); **26.** Neveléstörténeti Füzetek (OPKM) (1987–1998); **27.** Gyermekek és Ifjúságvédelem (1982–1991); **28.** Embernevelés (1989–1998) (1978–1998); **29.** Óvodai Élet (1992–1998); **30.** Módszertani Közlemények (Pedagógiai Főiskola) (1978–1981); **31.** Módszertani Közlemények (JGYTF) (1981–1994); **32.** Módszertani Közlemények (Baráti Társasága) (1995–1998); **33.** Pedagógiai Szemle (1978–1990); **34.** A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei – Acta Academiae Pedagogicae Szegediensis (1978–1988); **35.** Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis (1978–1996); **36.** Borsodi Művelődés (1978–1990); **37.** Kútbanézők (1995–1998); **38.** Sárospataki Pedagógiai Füzetek (1978–1998); **39.** Tehetség (1993–1998); **40.** Csengőszó (1993–1998); **41.** Módszertani lapok – Alsó tagozat (1994–1998); **42.** Módszertani lapok – Speciális pedagógia (1994–1998); **43.** Confessio (1978–1998); **44.** Múlt és Jövő (1978–1998); **45.** Vigília (1978–1998); **46.** Acta Academiae Paedagogicae Agriensis: Sectio Paedagogica (1978–1998); **47.** A Bessenyei György Tanárképző Főiskola Évkönyve (1978–1998); **48.** Az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei – Acta Academiae Pedagogicae Agriensis: nova series (1978–1984); **49.** Iskolakönyvtáros (1993–1998); **50.** Könyv és Nevelés (1978–1998); **51.** Modern Nyelvoktatás (1995–1998); **52.** Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Évkönyve (1984–1998); **53.** Parlando (1978–1998) (1978–1998); **54.** Pedagógusképzés (1978–1998); **55.** Studia Paedagogica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata (1984–1985)

¹⁰ Az összegyűjtött szaklapok megjelenése nem minden esetben fedi le a húszéves (1978-tól 1997-ig tartó) időszakot, ezért zárójelben jelölöm a periodikák címei mellett azt az időintervallumot, ami a kutatás szempontjából figyelembe vehető.

Mint fentebb jeleztem, a kutatás időintervalluma (1978–1997) kutatói kényszer volt, az utána következő jelenségekkel, koncepciókkal, modellekkel nem foglalkozhatott, az egy következő kutatási ciklus feladata lehet. E korlátok miatt jelen munkámban nem lehetett az összes szaklapot feldolgozni, ezért szűkíteni kellett a kört, lehetőleg olyan módon, hogy a feldolgozott kiadványok tükrözzék a legfontosabb szakmai területeket, valamint azt, hogy általánosságban milyen pedagógiai diskurzusok zajlottak a roma gyermekek oktatási/nevelési problémáiról.

E szempontoknak megfelelően 10 *neveléstudományi folyóiratot, szemlét, heti- és havilapot*, illetve *időszakos orgánomot* választottam ki, amelyek a következők: A Tanító/Tanító (1978–1997), *Educatio* (1992–1997), Gyógypedagógiai Szemle (1978–1997), *Iskolakultúra* (1991–1997), *Köznevelés* (1978–1997), *Magyar Pedagógia* (1978–1997), *Óvodai Nevelés* (1978–1997), *Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle* (1978–1997), *Pedagógusképzés* (1978–1997), *Új Katedra* (1990–1997).

E válogatásban van szakági/módszertani médium (A Tanító/Tanító; *Óvodai Nevelés*, *Gyógypedagógiai Szemle*, *Pedagógusképzés*), általános (minden területet átfogó) minisztériumi oktatási, oktatáspolitikai magazin (*Köznevelés*), a hazai neveléstudomány vezető orgánumai (*Iskolakultúra*; *Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle*, *Magyar Pedagógia*), a rendszerváltás eufóriájában létrejött, népszerűsége törő nevelésügyi folyóirat (*Új Katedra*), valamint az interdiszciplinaritásra fókuszáló, javarészt nevelésszociológiai, oktatáspolitikai narratívában megszólaló tudományos szemle (*Educatio*).

Más társadalomtudományi, társadalmelemző folyóiratok? A rendszerváltást – mondhatni ideológiai előkészítésként – erőteljes közművelődési gondolkodás előzte meg, ebben a frissülésben – elsősorban a Népművelési Intézet keretei közt megjelenő szakfolyóirat, a *Kultúra és Közösség* vállalt roma témájú írásokat [pl. FORRAY R., K (1989)], de hasonlóképpen mozdult a Népművelés című orgánum is [pl. SZEGŐ, L. (1979), VÁRNAGY, E. (1979)]. E folyóiratok értelemszerűen elsősorban saját diszciplínájukon belül foglalkoztak a témával – bár a neveléstudományi palettánál érzékelhetően szélesebb skálán. A szűrőpróbák alapján bizonyítani nem tudom, de alighanem joggal feltételezem, hogy az óvoda, iskola, kollégiumok ügye nem került igazán fókuszukba. Ugyanakkor máris megelőlegezem azt a tapasztalatot, hogy a pedagógiai szaksajtó hasonlóképpen lényegében visszhang, reflexió nélkül hagyta ezen írásokat, ezeket a szerzőket alig foglalkoztatta. A szűrőpróbaszerűen elvégzett betekintések alapján el lehet mondani az *Esély* című (1989-ben alapított) szakfolyóiratról is, hogy érthetően elsősorban az új tudományág, a szociális munka tudományának kidolgozásával volt elfoglalva, de emellett meglehetősen sűrűn választotta témáját a cigányság köréből [DIÓSI, GY., (1990), DIÓSI, Á., (1991), DIÓSI, Á., (1992), DIÓSI, Á., (1998), KRÉMER, B., (1995), KERTESI, G., (1995), EGYED, M., (1996), GERE, I., (1997), NEMÉNYI, M., (1998), ZÁVADA, P. (1989)]. Az erőre kapó ifjúságkutatás érdeklődését sem kerülte el a roma tematika. „Biztosra ment”, ezért a jól ismert szerzőtől, Daróczi Ágnestől, rendelt írást [DARÓCZI, Á. (2006)]. 1991-ben az első nyilvánosságba lépett *Beszélő* – ahogy korábbi, illegális, szamizdat számaiban is – sajátos, hatalmpolitikai kritikájával imponálóan állította fókuszba a cigánykérdést [pl. F. HAVAS, G., (1989), SOLT, O., (1987)].

Felvetődhet a kérdés, hogy miért nem tekintettem ki a regionális, megyei szakfolyóiratokra, illetve a szaktárgyi lapokra. Azt hiszem, ez végképp meghaladta volna erőimet. Jelzést adhatok csupán a „szűrőpróbákról”. A Gyermek- és Ifjúságvédelem folyóirat 1991/12-es számában közölt jelentős írást a zalai Kotnyek István tollából [KOTNYEK, I., (1991)], a rövid életű Miskolci Pedagógusból legyen példánk Makai Éváé [MAKAI, É., (2008)], de már ez az írás is kívül esik a vizsgált időszakon. Csenyétéről is csupán 2003-ban jelent meg írás a Borsod-Abaúj Zemplén megyei Pedagógiai Intézet folyóiratában, a Fókuszban. Mészáros György (néprajzkutató) a Palócföldben publikált [MÉSZÁROS, GY., (1987)]. Ez a régió volt egyetemi tanulmányaim színhelye, szülőföldem a Palócföld, ez magyarázza, hogy a véletlen mintavételt e régió lapjaiban végeztem el. De az is jellegzetes, hogy ezek az írások alapvetően a rendszerváltás utáni fellendülés termékei.

Ugyancsak fel kellett adnom a rendszerváltás pezsgésében sorra megjelenő, gyakran cigány nyelvű, a kisebbségi értelmiség szerkesztette lapok elemzését is. Jelzésértékű hivatkozásomban – az értekezés korpuszában is szereplő – Burai Pál Józsefre szeretnék csak utalni [BURAI, P. J., (1993), BURAI, P. J., (1994)].

A rendszerváltás több szerkesztőség összetételében fordulatot hozott, ezért – bár a kádári pongyola diktatúra viszonyai közt a tudomány és a szaksajtó viszonylagos szabadságot élvezett – mégis felvetődik a kérdés: ez mennyiben érintette a roma tematika médiareprezentációját. A szocialista hatalom idején éppen a roma téma volt csaknem teljesen tabusítva, s az öncenzúra is elfojtotta. Annyi azonban mégis megjegyezhető, hogy a szerkesztőségekben végbement személycseréket valószínűleg nem befolyásolta ez e kérdés – vagyis aligha módosította volna a jelen elemzés tudományos eredményeit, ezért erre az aspektusra a munkámban nem tértem ki.

5. A kutatás módszertana

A 10 pedagógiai periodika kutatása 2016 októbere és 2018 szeptembere között zajlott. A vizsgálódás során nem volt mintavétel. A szaklapokat (A Tanító/Tanító, Educatio, Gyógypedagógiai Szemle, Iskolakultúra, Köznevelés, Magyar Pedagógia, Óvodai Nevelés, Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle, Pedagógusképzés, Új Katedra) oldalanként tekintettem át, minden egyes szócikkben/mellékletben keresve a roma, cigány és a (romákra vonatkoztatott) „etnikum” szavakat. A publikációk soronkénti vizsgálatát csak akkor mellőztem, amikor az írások címéből egyértelműen kiderült, hogy azok nem tartalmazhatnak roma vonatkozású információkat. Ilyen eset lehetett például az, amikor az adott szaklap természettudományos tematikákat tárgyalt, tanmeneteket, tantárgyi módszertanokat közölt, vagy amikor egy adott kiadványban a hazai oktatási rendszer strukturális kérdéseiről volt szó, vagy külföldi oktatási rendszerek sajátosságairól.

A roma tematika médiareprezentációs elemzéseitől nem idegen a tartalomelemzés módszere. Bernáth Gábor a hétköznapi sajtó „roma képét” elemző munkásságában támaszkodott a tartalomelemzésre [BERNÁTH, G. (2003)], de hasonlóan vizsgálódott Terestyéni Tamás is, aki ezt a módszert értelmező szövegfeldolgozással egészítette ki, amikor a 2002-es parlamenti választások kapcsán szintén a köznapi sajtó roma tartalmait vizsgálta – s többek között kimutatta: a romák oktatásának, képzésének témaköre még ezen a médiafelületen is (s még 2002-ben is) csak a 3. helyet foglalta el [(TERESTYÉNI, T. (2004)].

Az én módszerem is a tartalomelemzés volt, ami Szabolcs Évának a tartalomelemzési metodikák alkalmazását leíró munkáin alapult., Ki kellett térnem ugyanis a monografikus megoldás elől, hiszen nem egy folyóirat bemutatásáról volt szó, hanem több lap összehasonlító elemzéséről (így tett pl. Gécz János is [GÉCZI, J. (2006)]. Ugyanígy el kellett vetnem Somogyvári Lajos módszerét is, ugyanis ő több – méltán népszerű – kutatása során [SOMOGYVÁRI, L. (2014a); SOMOGYVÁRI, L. (2014b); SOMOGYVÁRI, L. (2014c)] az ikonográfiát vonta a metodikába. Tekintve azonban, hogy a képeknek a jelen kutatásban nem tulajdonítottam jelentőséget, így ezt a metodikát nem alkalmaztam, mint ahogyan az újabban – a hazai kutatások között is – megjelenő számítógépes motívumelemzést sem [GALÁNTAI, L., SZABÓ, Z. A (2019)]: témám érzékenysége, illetve a terminológiai bizonytalanság miatt.

Az eljárás eredményeként 1117 olyan írást találtam, amely a jelen értekezés vizsgálata alá kerülhet. Az alábbi bontásban az első szám az összes olyan címre utal, amelyben – bármilyen kontextusban megjelent a roma (cigány) kifejezés, fogalom, a / jel után pedig a tartalomelemzést követően az elemzésben maradt tartalmas/terjedelmes írások száma. Az elemzésre nem vagy alig méltó kis terjedelmű publicisztikai anyagokat – hír, nekrológ, hivatalos közlemény, helyreigazítás stb. – leszámítottam, illetve csak akkor vettem figyelembe és számításba, ha ennek információértéke volt.

A Tanító/Tanító: 39/8 írás, Educatio: 67/9 írás, Gyógypedagógiai Szemle: 35/4 írás, Iskolakultúra: 116/22 írás, Köznevelés: 552/53 írás, Magyar Pedagógia: 16/4 írás, Óvodai Nevelés: 69/26 írás, Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle: 145/27, Pedagógusképzés: 2/0 írás, Új Katedra: 76/17 írás.

A kutatás során *Kutatási adatlapot* is használtam. Ezen rögzítettem a periodika címét (bibliográfiai feldolgozáshoz), a periodika típusát (a lap szakterületének rögzítéséhez), a periodika megjelenését (az időszakosság megjelöléséhez és feldolgozásához), az írásmű szerzőjét/szerzőit (bibliográfiai feldolgozáshoz), az írásmű címét/alcímét (bibliográfiai feldolgozáshoz és az adott téma pontos megjelöléséhez), a megjelenés évét (bibliográfiai feldolgozáshoz), a megjelenés évfolyamát (bibliográfiai feldolgozáshoz), a megjelenés lapszámát (bibliográfiai feldolgozáshoz) és a megjelenés oldalszámát (bibliográfiai feldolgozáshoz). Ezen felül a Kutatási adatlap tartalmazott egy – a 6. fejezetben részletesen bemutatott (8 oktatási-nevelési modellt magában foglaló) – kategorizálási rendszert (a romák oktatásával kapcsolatos konkrét programok, tervek, projektek besorolására), valamint rovatokat a „jellemző idézet”, a „jellemző problémafelvetés”, a „kutatási beszámolóban szükséges kutatói észrevétel” számára, abból a célból, hogy a „jellemző problémafelvetés” – az elemzés szakaszában, még annak feldolgozása előtt – röviden tájékoztasson az adott írás tartalmáról, hogy a „jellemző idézet” orientáljon az értékelést/elemzést illetően vagy akár be is kerüljön az adott szócikket bemutató leírásba, valamint hogy a kutatási/olvasási szakaszban szerzett benyomások kutatói észrevételekként akár szövegszerűen is megjelenjenek az analízis során.

Az értekezés – a kutatás során feltárt – 1117 releváns közleményt elsősorban kvalitatív eszközökkel vizsgálta, de emellett támaszkodott kvantitatív metódusokra is. Miután a tartalomelemzés módszerével megtörtént a romák oktatásával kapcsolatos programok, tervek, projektek besorolása, ezekről kvantitatív statisztikák/táblázatok is készültek aszerint, hogy az adott írásoknak mi a műfaji mibenléte, illetve hogy a tartalmuk szorosan vagy nem szorosan kapcsolódik az elemzés témaköréhez.

A kutatás során rögzítettem a szaklapok történetét is impresszumaik alapján. Olyan adatokat kísértem figyelemmel, amelyek informálnak a közreadó, a megjelenési hely(ek), az időszakosság, az orgánium alcímének, a szerkesztő bizottsági elnök(ök), szerkesztő bizottságok, főszerkesztő(k), kiadó(k), szerkesztő(k), vendégszerkesztő(k), felelős szerkesztő(k) változásáról. Az előző fejezetben megelőlegeztem a következtetést: a szerkesztőségek személyi összetételének változása – mely ugyan gyakran fonódott egybe politikai változással – nem befolyásolta a „roma tematika” iránti érdeklődést (vagy egy-egy modell iránti fogékonyságnak adott prioritás elmozdulását), mondhatni, ebben az értelemben a pedagógiai sajtó politikai hitvallását a kérdés nem látszott tematizálni.

Folyóiratunként a „fontosabb írások” alfejezetekben kiemeltem több írást (néhol modellszemléltetést is alkalmazva), de szaklaponként közlöm egy-egy, jelentősnek tartott publikáció részletesebb elemzését is. Ez utóbbiakat illetően különösen nagy gondot fordítottam arra, hogy megjelenítsek roma származású szerzőket is, mert – a fentiekben már kifejtett – kutatói pozícióból adódóan nagy fontosságúnak éreztem, hogy a pedagógia-történet egy adott szakaszában hangsúlyosan jelenlévő – de mára elfeledett – roma

oktatáspolitikai, pedagógiai gondolkodók újra figyelmet kapjanak. Tettem ezt azért, mert én is szimpatizálok a „*Semmit rólunk, nélkülünk*” kritikai roma kutatói állásponttal. Ez arra készítet, hogy a pedagógiai narratívákban a szerzőket, értelmezést is magába foglaló „*nem roma*” megközelítésnek tekinthető írások mellett – akár elfogadóan, akár az egyetemes társadalom vagy nemzet nevében, akár az ún. „többségi társadalomban” jelenlévő diszkrimináció hangján szólalnak meg – szemléltessem a „roma hangot” is. Persze ez a szemléletem igaz az elfeledett nem roma szerzőkre is, ezért sokszor őket is a felszínre hoztam. Azt gondolom ugyanis: értekezésemnek éppen az az egyik erénye, hogy az évtizedek óta ismert és jelentős kutatók munkásságának bemutatása mellett kitér a névtelenné és hangtalanná vált pedagógiai szereplők írásaira is.

KUTATÁSI ADATLAP

PERIODIKA CÍME:

PERIODIKA TÍPUSA:

PERIODIKA MEGJELENÉSE:

ÍRÁSMŰ SZERZŐJE/SZERZŐI:

ÍRÁSMŰ CÍME – ALCÍME:

.....

MEGJELENÉS ÉVE:

MEGJELENÉS ÉVFOLYAMA:

MEGJELENÉS LAPSZÁMA:

MEGJELENÉS OLDALSZÁMA:

KATEGORIZÁLÁS

asszimiláció modell	
szegregáció modell	
integráció modell	
szegregációs-integrációs modell	
multikulturalizmus modell	
interkulturalizmus modell	
roma tematika etnikus felfogása modell	
roma tematika szociális felfogása modell	
műfaj	

JELLEMZŐ IDÉZET:

.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....

JELLEMZŐ PROBLÉMAFELVETÉS:

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

SZÜKSÉGES KUTATÓI ÉSZREVÉTEL:

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

6. Út a modellalkotásig – a vizsgálat elméleti háttere

A médiareprezentációs kutatás kvalitatív megközelítéshez tartozott, hogy a jelentősebb, úgymond elméletigényes (szerzője vagy szerkesztője fejében feltételezhetően modell gyanánt – vagy modellképzést generáló módon – megképződött) gondolati struktúrák alapján munkaeszközként magam is létrehozam, tipizáljam a sajtóközlemények elemzésében rendszert teremtő modelleket. A sajtóközlemények feldolgozását megelőzően, olykor azzal párhuzamosan a modellek kialakításában támaszkodtam a sajtóközleményekben – olykor látenszen megjelenő, máskor jól hivatkozott, megint más esetben mindettől független – jelentős, jobbra empirikus kutatásokra, ilyen kutatásokból elméletet képező szerzőkre. Így a kutatásom elméleti hátterének vázlatát felfogható úgy, mint a modellek tételezéséhez, azok árnyalt megjelenítéséhez vezető utam.

A 10 szaklap 1117 írásának feltárása során 8 *átfogóbb szemléletmódot* definiáltam (ezt neveztem *modellnek*). Az elemzésben ezeket különítettem el, ez – szorosán vett értelemben – az értekezés vizsgálati tárgykörét képezi, s a besorolás során alkalmaztam az alábbi táblázatban összefoglalt definíciók szerint:

1. ábra

Asszimiláció modell	A roma gyermekek roma önazonosságát felszámolni kívánó modell
Szegregáció modell	A roma gyermekek etnikai alapon való elkülönítését célzó modell
Integráció modell	A roma és nem roma gyermekek együttes nevelését-oktatását célzó modell
Szegregációs-integrációs modell	1. A roma gyermekeket <i>kezdetben</i> „felzárkóztatás” címszó alatt etnikai alapon elkülönítő eljárás, amely után – a kívánt kompetencia/norma, illetve „szocializációs állapot” (értsd középosztályi viselkedési normák) elérésével – integrált körülmények között való nevelést-oktatást javasolnak 2. szegregációt és integrációt is relevánsnak tartó írás
Multikulturalizmus modell	A roma gyermekek kulturális sajátosságait tételező, ezek tiszteletben tartására és annak figyelembe vételére, ezekre mint (akár nemzetiségi) identitásfejlesztésre építő modell
Interkulturalizmus modell	A roma gyermekek kulturális sajátosságait tételező, ezek tiszteletben tartása és figyelembe vétele mellett, a nem roma gyermekekkel való, kölcsönös, kulturális interakciókra is fókuszáló modell
Roma tematika etnikus felfogása modell	1. Nemzetiségi alapon szerveződő iskola 2. A roma gyermekek iskolai problémáit a roma kulturális (szocializációs és szociokulturális) sajátosságokra, deficitre visszavezető modell 3. A roma gyermekek iskolai problémáit olykor – már-már rasszista módon – úgymond genetikai jellegzetességekre visszavezető modell
Roma tematika szociális felfogása modell	A roma gyermekek iskolai problémáit a roma családok szociális depriváltságára, devianciájára visszavezető, a sajátosságokat szocializációs deficitként értelmező modell

Ami a médiareprezentáció feltárását illeti: ennek vannak kvantitatív megoldásai (statisztikák évfolyamonként, orgánumonként, szerzőként) ahogy ezt a metodikai fejezetben kifejtettem. De ahogy az adatbázisban haladtam előre, az fogalmazódott meg bennem, hogy a *kutatás fókuszába* a megközelítések elméleti háttérét, háttereit, talapzatát kell helyezni. Az elméleti, történeti szakirodalom feldolgozását állítottam tehát e fókuszba, így alakult ki bennem a modellalkotás igénye, amely a jelentős teoretikus – főként hazai – szakirodalom, illetve empirikus kutatások általánosításán alapul [VÁRNAGY, E., VEKERDI, J. (1979), RÁCZ, GY. (1985), FORRAY R., K., HEGEDŰS T., A. (1990a); FORRAY R., K., HEGEDŰS T., A. (1990b), CSONGOR, A. (1993), RIBÓ PONGRÁCZ, É. (2001), DARÓCZI, Á. (2006), NAHALKA, I. (2009), FÜLÖP, I. (2011), SZUHAY, P. (2012), FEJES, J. B. (2013), KERTESI, G., KÉZDI, G. (2014), GYÖRGY, E. (2017), FÁBER, Á. (2017)]. Vagyis a számon tartott jelentős (és publikált) kutatások eredményeit, főbb meglátásait a modellalkotás szolgálatába állítottam.¹¹ Később éppen e modellek árnyalásában játszottak szerepet a vizsgált folyóiratcikkek tanulságai, azaz e publikációk egyszerre szolgáltak forrásként és rendszerezésüket illetően kutatási eredményként is.

A domináns teoretikus, empirikus szakirodalom szerzőinek munkásságában e modellek megléte, alkalmazása – a vizsgált időszakban – alapvetően konstans, ti. a hivatkozott szerzők többnyire konzekvensen kitarítottak az általuk képviselt roma oktatási-nevelési modell mellett, és újabb kutatásaikban az általuk vállalt modellek megerősödése érhető tetten. Némely esetben árnyaltabban fogalmaztak, annál is inkább, mert a praxis, a társadalom mozgása, olykor a hatékony politikai-állami intézkedések erősítették vagy gyengítették egyik-vagy másik modell érvényességét. A konzekvens kutatók közé tartozott/tartozik Forray R. Katalin és Hegedűs T. András, akik a multikulturalizmus képviselőivel [FORRAY R., K., HEGEDŰS T., A. (1991)] olyannyira nem hagytak fel, hogy előbbi a Pécsi Tudományegyetemen nagy hatású Romológia és Nevelésszociológia Tanszéket is alapított (előbb Forray R. Katalin, napjainkban pedig Orsós Anna vezetésével). Hasonlóan következetes a Bársony János, Daróczi Ágnes kutatópáros, ők sosem hagytak fel munkásságukban a roma emancipatorikus álláspont érvényesítésével [DARÓCZI, Á. (2006)]. Ugyanakkor volt/van néhány olyan kutató is, akinek e szempontból változékony vagy éppen eklektikus az életműve, mint például Várnagy Eleméré, aki a roma közösséget megőrző kutatói állásponttól [VÁRNAGY, E. (1981)] eljutott a romafil nézetek propagálásáig [VÁRNAGY, E. (1995)] vagy SzuHay Péter, aki a cigány kultúrát hol szegényember-kultúrának minősíti [SZUHAY, P. (1999)], hol a létező roma kultúra széles palettáját [FLECK, G., SZUHAY, P. (2006)] nyújtja át a téma iránt érdeklődőknek.

Szembeszökő volt a modellalkotáshoz vezető úton, hogy meggyőződhettem arról: a modellek nem egymást kizáró módon élnek egymás mellett, vagy következtek egymás után a történelmi változások nyomán. Jellemzőek az érzékeny, puha átmenetek, áthatások – ahogyan ez a társadalmi jelenségekről készült modelleknél rendre megállapítható. Ám a gondolkodásmód, nézetrendszer jellemzésére a modellek mégis használható munkaeszköznek bizonyultak. Azt is megtapasztaltam, hogy nem egy esetben előfordul: a modelleken belül is megfigyelhető

¹¹ A szamizdat-irodalomban terjedő nézetrendszerek terjedését ezúttal nem volt módom beszámítani, azaz csak annyit, ami ezekből fel/visszajutott a legális (első) nyilvánosságba.

irányzatosság, az olykor egymással szembeforduló megközelítés is (inkább megértő-elfogadó vagy éppen inkább hárító)¹².

Az *asszimilációs modell* Varga Aranka meghatározása alapján [VARGA, A. (2015)]: „törekszik a különböző csoportokat beolvasztani a társadalom által preferált érték- és normarendszerbe, [...] a kulturális különbségeket az uralkodó kultúra hegemoniájával tünteti el.”¹³ Az értekezés vizsgálati szempontjai alapján beletartozik az is, ha követelik, igénylik, illetve (javasolt, megvalósított intézkedésekben) érvényesítik az asszimilációt. Ilyen például az MSZMP KB PB határozata *A cigány lakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról* (1961. június 20.) vagy Mészáros György néprajzkutató állásfoglalása, aki úgy képzelte el az „integrációt”, hogy a cigány anyanyelvűek járhatnak a saját népviseletükben, használhatják anyanyelvüket, de nem művelhetnek cigány hagyományokat, azaz az „integráción” asszimilálódva való betagozódást értett [MÉSZÁROS, GY., (1987)], illetve az is, ha az asszimilációt – Trencsényi László szerint – *létező, megfordíthatatlan, talán lassítható, lassítandó társadalmi folyamatként* írják le [SZUHAY, P. (2012)].

A *szegregáció modell* kapcsán az mondható el, hogy ezt a modellt képviselte például a maga módján az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottság állásfoglalása *A Magyarországon élő cigány lakosság helyzetéről* (1974. június 11.), de Kertesi és Kézdi is ezt írta le [KERTESI, G., KÉZDI, G. (2014)]: „A roma tanulók iskolák közötti megoszlása számottevően egyenlőtlenebbé vált az 1980-as évek eleje óta eltelt harminc évben Magyarországon”¹⁴, ahol iskolai „szegregáción a különböző családi háttérű, etnikai hovatartozású tanulók eltérő iskolákban történő oktatását szokás érteni.”¹⁵ A „szegregáció modell” esetében különböző

¹² 2020. decemberében, doktori védésen Knausz Imre opponensem és 2021.júliusában szakmai lektorom, Juhász Orchidea, is jelezte: az általam felállított modell-rendszer vitatható. Erre a disszertáció védeése során a következő választ adtam, melyet ma is fenntartok (azzal a kötelezettségvállalással, hogy e modellek vitája elől nem térhetek ki, árnyalása-gazdagítása, bizonyos vonatkozásban – az áttűnések, kapcsolódások mellett - „tisztítását” továbbra is kutatói feladatomban gondolom. „Valóban lehetett volna egy többdimenziós koordinátarendszert alkalmazni (pl. integráció-szegregáció, etnikus-szociális szemlélet, asszimiláció-multikulturalizmus), ezért a kutatás kezdetén éltem is „ösvér”-kategóriákkal, de mivel a jegyzékbe vett 1117 közlemény túlnyomó részére ez mégsem volt applikálható, lemondtam róluk, s a szemléletmódok meghatározásánál azt vettem figyelembe, hogy döntő többségében az adott kvalitatív tartalom a 8 (önkényesnek tűnő) szemléleti mód közül melyik felé billen el. A közlemények tartalma túlnyomó részt élesen elkülönül egymástól, ugyanakkor valóban voltak az elemzés során olyan határesetek, ahol nehéz volt eldönteni, hogy hová soroljam az adott közleményt, amelynek oka elsősorban abban keresendő, hogy a modellek – alkalmasint hibáikkal, hiányaikkal együtt – nem deduktív teoretikus gondolkodás és irodalomelemzés termékei, hanem éppenséggel induktív úton, a vizsgálati anyag kínálta lehetséges csoportosítások, ezért elfogadom a bírálatot ezek bizonytalanságait illetően, s tudomásul veszem azt is, hogy a teóriaalkotást szélesebb (történeti és nemzetközi kontextusokat is tekintetbe vevő) horizontról kell validálni.”

¹³ VARGA Aranka, *Esélyegyenlőség és inklúzió az iskolában*, In: VARGA, A. (szerk.), *A nevelésszociológia alapjai*, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar – Neveléstudományi Intézet – Romológia és Nevelésszociológia Tanszék – Wliskoeki Henrik Szakkollégium, Pécs, 2015, 245

¹⁴ KERTESI Gábor, KÉZDI Gábor, *Iskolai szegregáció, szabad iskolaválasztás és helyi oktatáspolitikai 100 magyar városban*, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet – Budapesti Corvinus Egyetem Emberi Erőforrások Tanszék, Budapest, 2014, 6 (Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek)

¹⁵ Uo.

megközelítések léteznek. Beszélhetnénk a „fehér középosztályt” védelmező „apartheid modellről”, amelynek során „felzárkóztatás” címszó alatt azért különítik el a roma gyermekeket nem roma társaiktól, hogy azzal úgymond védjék/érvényesítsék a nem roma (a fehér) középosztály érdekeit. Beszélhetünk a rezervátum modellről is, ami legalább annyira kirekesztő, mint az apartheid modell, mégis elmondható róla, hogy jobban odafigyel a roma tanulók iránti, jobbra karitatív, paternalista gondoskodásra. Fontos megjegyezni: a jelen munkában elemzett szakcikkek között nem igazán akad példa a „rezervátum modellre”, szinte az összes „szegregáció modellt” preferáló írásról elmondható, hogy az etnikai alapon történő elkülönítés háttérében a „fehér középosztály” – más, rossz terminussal „többségi társadalom” – vélt érdekeinek a megvédése/érvényesítése húzódik meg.

Az *integrációs modell* dilemmáit dolgozta fel vagy érvelt mellette például az IPR-ben elkötelezett Fülöp Istvánné [FÜLÖP, I. (2011)], illetve Fejes József Balázs [FEJES, J. B. (2013)], de Loránd Ferenc is következetesen ezt képviselte több művében, mondhatni életműve egészében. Témánk szempontjából talán 2002-es konferencia-előadása tűnik a legkarakteresebbnek, ahol azt mondta: [Olyan] „iskolarendszert kell teremteni, ahol minél tovább együtt neveljük a gyerekeinket heterogén iskola heterogén tanulócsoportjaiban. Ahol nem választjuk szét őket sem úgymond a »tehetségük«, sem a bőrszínük alapján. Ahol megtanulhatják egymást elfogadni, megtanulhatnak együtt gondolkodni, és ahol – ez nagyon fontos! – mindemellett egyre szélesedő választékot kínálunk nekik menet közben formálódó tehetségeik számára. [...] Olyan iskola ez, amelyben együtt vannak a különféle, különböző érdeklődésű és képességű gyerekek, mégis megkapják azt, amire a saját fejlődésükhöz szükségük van. Ez az, amit egyszerűbben szólva differenciálásnak nevezünk. Miközben egyik szavammal azt mondom: »integráció«, vele együtt, tőle elválaszthatatlanul azt is mondom: »differenciálás!«¹⁶ [LORÁND, F. (2002b)].

Az „ötvozet modellnek” tekinthető *szegregációs-integrációs modellt* Ribó Pongrácz Éva képviselte [RIBÓ PONGRÁCZ, É. (2001)]. Felvetődik a kérdés, hogy vajon nem tekinthető-e önálló modellnek az a szemléletmód, mely az ’etnikus kultúra’ pozitív értékeinek kiemelt, olykor abszolút hangsúlyt adva tervez oktatási-nevelési stratégiát általános vagy speciális (leginkább művészeti nevelési területeken), lásd a fentebb hivatkozott írást [RIBÓ PONGRÁCZ, É. (2001)]. Ezzel kapcsolatban az álláspontom, hogy az ilyen típusú kezdeményezéseket a „roma tematika etnikus felfogása modell” lefedi. Ráadásul Ribó Pongrácz Éva működése azért sem igazán tekinthető önálló modellnek, mert olyan iskolában teremtett demokratikus nevelési-oktatási környezetet a roma gyermekek számára, ahol kezdetben azzal a címszóval szegregálták a roma gyermekeket, hogy azáltal felzárkóznak, s a későbbiekben alkalmassá válnak az integrált körülmények között való tanításra. Vagyis Ribó Pongrácz Éva az *etnikus modell* és az *szegregációs-integrációs modell* határán mozog: etnikus modell egy szegregációs-integrációs környezetben.

A *multikulturalizmus* gondolata Forray R. Katalin és Hegedűs T. András [FORRAY R., K., HEGEDŰS T., A. (1990a); FORRAY R., K., HEGEDŰS T., A. (1990b)] színre lépésével jelent meg a tudományos pedagógiai szakirodalomban, de később foglalkozott vele Feischmidt Margit is

¹⁶ LORÁND Ferenc, *A közoktatási intézmények szelektív jellege és ennek következményei*, Országos Közoktatási Szakértői Konferencia, 2002 (konferencia-előadás)
<https://kiadvany.suliszerviz.com/kiadvanyok/24-kiadvany-2002/838-2002-dr-lorand-ferenc-a-kozoktatasi-intezmenyek-szelektiv-jellege-es-ennek-kovetkezmenyei>

[FEISCHMIDT, M. (1997)]. Az ő írásai olvasása után Boreczky Ágnes munkássága került még a látókörmbe, különösen akkor, amikor Boreczky – többek között a roma gyermekek kapcsán –, Bankset idézve, a következőket írta a kultúraazonos pedagógia koncepciójának részeként: „Kisebbségi diákok esetében a tanulás feltételei akkor jók, ha az osztály légköre kultúrájukkal és tanulási stílusukkal konzisztens, vagyis például ha a tanárok megpróbálnak a diákok kultúrájához és családi háttéréhez alkalmazkodó tanítási stílust kialakítani.”¹⁷ Ennek megfelelően (Banks – Boreczky által közvetített – tételét követve) a multikulturalizmus modellbe olyan szakkikket soroltam be, amelyek a roma gyermekek kulturális sajátosságait tételezik, illetve azok tiszteletben tartására és annak figyelembe vételére építenek.

Az *interkulturalizmus modellt* illetően az eszme úttörője és zászlóvivője (hazai keretek között) Rácz Gyöngyi [RÁCZ, GY. (1985)] volt, aki azonban a '80-as évek közepén e fogalmon azt értette (mint másutt, később Nahalka [NAHALKA, I. (2009)], hogy nemcsak a romáknak kell adaptálódniuk az iskolarendszerhez, de az iskolarendszernek is a roma közösséghez. Vagyis az interkulturalizmus valódi tartalma csak később, a pedagógiai szakirodalomban került meghatározásra, mint ahogyan azt Cs. Czachesz Erzsébet [CS. CZACHESZ, E. (2007)] is tette: „Az interkulturális oktatás mai európai irányzatai közösek annak a hangsúlyozásában, hogy az interkulturalitás folyamatot jelent, amelynek az a célja, hogy kialakuljon és növekedjen a különböző kulturális háttérrel rendelkező tanulók között egymás kölcsönös megértése és elfogadása, és javuljon a többségitől eltérő kulturális háttérrel rendelkező kisebbségi és/vagy migráns tanulók iskolai teljesítménye. [...] Az interkulturális oktatás [...] a különböző társadalmi csoportok közötti kooperációt óhajtja elősegíteni, s az egyének szemléletmódját, referenciális kereteit a méltányosság és a konfliktusok tárgyalásos megoldási módját preferáló irányban fejleszteni.”¹⁸Cs. Czachesz Erzsébet definíciójának megfelelően az „*interkulturalizmus modellbe*” azokat az írásokat soroltam be, amelyek a roma gyermekek kulturális sajátosságainak tiszteletben tartásáról szóltak, a nem roma gyermekekkel való kölcsönös, kulturális interakciók tételezése mellett.¹⁹

Az *etnikus modellt* illetően az mondható el, hogy erre a kategóriára is érvényes a – sokszor egymásnak is ellentmondó – irányzatosság, amennyiben az etnikus modellbe sorolható az, ha a cigányság kultúrájának jellemzésére annak deficitjeit, hiányait sorolják fel. Ez az a szempont, amikor a szakirodalom, a szakkikkek a roma gyermekek iskolai problémáit explicite kulturális problémának látják, de – a szövegekből kihámozhatóan – roma kultúra alatt soha sem a roma közösség (olykor egyetemességre törő) kulturális önreflexióját értik (hagyományos és kortárs roma zenét, roma táncot, roma irodalmat, roma képzőművészetet, roma tárgykultúrát, roma színházat), hanem a mindennapok roma viselkedéskultúráját és roma szokásjogát/szokásvilágát. Ezek – az értelmező jelzők, félmondatok alapján – egyenlőek a „fehér középosztály” *étikus* (a kulturálisan „idegenre” tekintő) nézőpontjával, a romák – általuk feltételezett – szocializációs/szociokulturális deficitjével [VÁRNAGY, E., VEKERDI, J. (1979)]. De ide sorolhatók a roma gyermekek oktatási-nevelési problémái mögött genetikai determinációt megjelölő vélekedések is, amint Nahalka írja: „sok pedagógus a »cigány

¹⁷ BORECZKY Ágnes, *Kultúraazonos pedagógia – A differenciáláson innen és túl*, Új Pedagógiai Szemle, 2000, 7-8. szám

¹⁸ CS. CZACHESZ Erzsébet, *A multikulturális neveléstől az interkulturális pedagógiáig*, Iskolakultúra, 2007, 8-10. szám, 4

¹⁹ A multikulturalizmus kérdését illetően ld. még Cserekllye Erzsébet munkásságát. [CSEREKLYE, E (2014, 2015)]

létformát« jelöli meg döntő okként, e furcsa kifejezést elsősorban a »korai nemi éréssel«, a »munka utálatával«, az »alkoholizmussal«, »a bűnöző életmóddal«, az »agresszivitással« határozva meg» [NAHALKA, I. (1999)].²⁰ S hozzáfűzi: „át is lépi a rasszizmus határát az a vélemény, amely szerint a »rosszabb genetikai állomány« az oka az iskolai sikertelenségnek» [NAHALKA, I. (1999)]²¹. Ugyanakkor az is az etnikus modellbe sorolható, ha olyan értékeket tulajdonítanak a cigányság kultúrájának, melyeket kiemelnek az egyetemes kultúra szempontjából is, mint például [DARÓCZI, Á. (2006)] vagy György Eszter, aki így írt: „A cigány klubok [...], elsősorban kulturális programjaik révén, fokozatosan és implicit módon, már nem csak az autentikus zenét és táncot tették ismertté. Áttételesen [...], a cigány származású zenészek, írók, művészek megbecsült pozíciójukkal példálták, hogy a cigányságot fel lehet vállalni, a származás, a csoporttal való azonosulás nem feltétlenül elfojtandó, de büszkeségre okot adó is lehet”²² [GYÖRGY, E. (2017)]. Megjegyzendő, hogy a „pozitív” indíttatású vagy „nemzetiségi” szemléletmódot is a „roma tematika etnikus felfogása” című modellbe soroltam, amelyről azt is érdemes leírni, hogy a vizsgált elemek közt ilyesmit igazán elenyésző számban találhatni.

A „szociális” megközelítésnek, mint roma oktatási-nevelési modellnek a létét – Fáber Ágoston interpretációjában [FÁBER, Á. (2017)] – Bourdieu „kulturális tőke” elméletére alapoztam, de ebbe az alapozásba bevontam Nahalkát (NAHALKA, I. (2009) is, aki (egyet nem értve a következő idézetben ábrázolt szemlélettel) kritikusan azt írta: „Az esélyegyenlőtlenségek értelmezésének egyik széles körben elterjedt modellje szerint a hátrányos helyzet olyasmi, amit az iskola elvisel, ami rajta kívül keletkezik, amit a gyermekek mintegy »magukkal hoznak« az iskolába, ahol azzal a pedagógusoknak meg kell küzdeniük. A roma gyerekek nevelésével kapcsolatban különösen erős ez a beállítódás. Annak, hogy a roma gyerekek a többiekkel összehasonlítva gyengébb, a legtöbbször sokkal gyengébb eredményeket tudnak felmutatni az iskolai pályafutásuk során, csakis a helyzetük, szegénységük, »romaságuk«, a »sajátosságok« az okai. Az ebből következő helyzet nem az iskolában jön létre, hanem a falain kívül, az iskola maximum segíteni próbál leküzdeni az akadályokat. A romák szegények, ezért nem tudják megfelelően segíteni anyagiakban a gyermekeiket.”²³

S hogy a romákhoz történő ilyen típusú viszonyulás mennyire kurrens, annak példája Lannert Judit írása [LANNERT, J. (2015)], aki – Nahalka következtetését (feltételezésem szerint) figyelmen kívül hagyva – Kertesi és Kézdi 2011-es munkájára hivatkozva, 2015-ben azt írta: „A roma fiatalok lemaradása is szinte teljes mértékben a szegénységre, a szülők iskolázatlanságára és a munkapiacról való kiszorulásukra, valamint az ebből fakadó hátrányokra vezethetőek vissza.”²⁴ Ennek megfelelően a szociális modellbe soroltam minden

²⁰ NAHALKA István, *A roma gyerekek iskolai nevelésének helyzete*, 1999 <https://doksi.hu/get.php?order=DisplayPreview&lid=7624>

²¹ Uo.

²² GYÖRGY Eszter, *A kisebbségi kulturális örökség létrehozásának kísérlete: A Rom Som cigány klub története (1972–1980)*, In: ÁDÁM, I. (szerk.), *Populáris zene és államhatalom: tizenöt tanulmány*, Rózsavölgyi és Társa, Budapest, 2017, 230

²³ NAHALKA István, *A roma gyerekek kognitív fejlesztése*, In: BORECZKY Ágnes (szerk.), *Cigányokról – másképpen – Tanulmányok az emlékezetéről, a családi szocializációról és a gyerekek kognitív fejlődéséről*, Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2009, 189

²⁴ LANNERT Judit, *Hatékonyosság, eredményesség és méltányosság a közoktatásban*, In: VARGA, A. (szerk.), *A nevelésszociológia alapjai*, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar –

olyan szakcikket, ami a cigányság szegénységéről írt, mint olyan szociális deficitről, amely a roma közösség oktatási-nevelési problémáit okozza [CSONGOR, A. (1993)].

A modellalkotáshoz vezető út ismertetésének végén szeretném kiemelni: nem tekintettem jelen kutatásomban e nézetrendszerek validitásának vizsgálatát, csupán rendszerbe szervezésük volt indokolt az empíria elemzéséhez.

7. Oktatáspolitikai háttér

A jelen értekezés vizsgálati időtartama húsz évet ölel fel 1978-tól 1997-ig²⁵. Feltételezésem szerint az elemzés kvalitatív és kvantitatív adatait és eredményeit meghatározták a vizsgálatba vont két évtized általános és roma vonatkozású oktatáspolitikai történései, ezért ezen aspektusok bemutatása – egy vázlatos áttekintés erejéig – fontos lehet. Bemutatásuk nélkül nehezebben tudnánk megérteni azt, hogy a kiválasztott tíz pedagógiai orgánus – 507 beazonosított (és számos további beazonosíthatatlan) – szerzője miért úgy közelítette meg a roma közösség iskoláztatásának kérdéseit, mint ahogyan azt tette a kutatott sajtótermékek oldalain.

Nyilvánvaló, hogy az oktatásügyi problematika – mint ahogyan azt jellegzetesen a nem-pedagógiai társadalomtudományos-közéleti szaksajtó ezt többé-kevésbé ábrázolta, tükrözte is – szélesebb kontextusba ágyazódott, érintette a társadalom átalakulásának mélyfolyamatait is. Lásd ezzel kapcsolatban: a kései Kádár-kor viszonylagos polgárosodását, a középosztályosodást – még a kötelező munkavállalás feltételei közt a maga módján és nyilván árnyaltan a cigányság egészére is érvényesen) –, a rohanást a válságba, a munkahelyek megszűnését, a „szocialista” mezőgazdaság és ipar felszámolását, mely a proletariátus szintje alá nyomta a cigányságot. De jelentette ez a ki/újraalakuló szegregátumokban a mélyszegénység kialakulását, felerősödését, a lakáshelyzet ellehetetlenülését, a demográfiai változásokat, az egészségügy válságát, tagadhatatlanul a társadalom egészéhez hasonlóan: bizonyos „atipikus” úton szerzett jövedelmekből nem kevesek hirtelen meggazdagodását stb. Az ideológiákat tekintve pedig jelentette (a szocializmus idején) a „kétfrontos harcban” elfojtott, elcsitított, tabusított ideológiák felerősödését – értsük ezen az új középosztályban burjánzó, a rasszizmussal hol erősebben, hol óvatosabban kacérkodó új/régi eszméket, de ugyanekkor bizonyos, érzékelhető, sokak által „megkésett nemzetné válási folyamatként” értékelt jelenségeket is a roma közösségekben, főként az értelmiségben, illetve ennek bátorító és tiltakozó felhangjait a többségi társadalom elitjében.²⁶

Nem lehetett feladatom ebben, e szélesebb kontextusban figyelni a jelenségvilág sajtóbeli tükröződését. A pedagógiai szaksajtó feltételezésem szerint – néhány kivételes szerző publikációitól eltekintve – nem volt igazán fogékony erre a szélesebb kontextusra, úgymond: van a közoktatásnak elég, önmagából adódó baja (ekkor is, akkor is), s első rátekintésre a pedagógiai sajtóban megszólaló szerzők is az oktatási-nevelési narratívában mozogtak otthonosan – ennek oka talán képzettségük, biztonságérzetük. Felvetődhet a kérdés persze, hogy mégiscsak a társadalmi folyamatok teljességében (így az oktatás mellett gazdaság, munkahelyek, lakhatás, egészségügy stb.) szemlélődő kutatóként – követve például L. Ritók

²⁵ A folyóiratok 1997-es évfolyamának utolsó számai kerültek a feldolgozásra szánt korpuszba – ha nyomdai csúszás stb. miatt megjelenésük át is húzódott 1998-ra. A húszesztendősi intervallum tehát 1997. december 31.-én 00 órakor lezárult.

²⁶ Emlékeztetek Vekkerdi József indulatos nyilatkozatára, melyben bejelentette: megsemmisítette romológiai kutatásainak dokumentumait, tiltakozásul a nemzetné válásban gondolkodó ideológiák ellen.

Nóra komplex szemléletmódját²⁷ –, miért nem vontam az elemzésbe más, akár rokon diszciplínák folyóiratait. A válasz abban rejlik, hogy – mint a minta bemutatása során ezt kifejtettem – a kutatás terjedelme ezt nem tette lehetővé.

A kérdés tehát – melyre kutatói érdeklődésemet fegyelmezve és az oktatási-nevelési, pedagógiai diskurzusban tartva válaszolni próbálok – feltehető úgy is, hogy a szóban forgó pedagógiai, oktatáspolitikai lapokban megjelent sajtóközlemények mennyiségüket, illetve tartalmukat, „üzenetüket” illetően megelőzték-e, kísérték-e vagy követték (mintegy „lereagálták”) az oktatáspolitikai narratívában érzékelhető mozgásokat, avagy pedig az újságszerkesztés öntörvényei szerint viszonylag függetlenek maradtak: vagyis értelmezhetjük-e őket szerkesztői, szerzői szándékok megnyilvánulásaként. Tehát harmonizált-e a szaksajtó (legalábbis az elemzésbe vont reprezentatív mintája) az oktatáspolitikával, vagy ez a viszony kifejezhető konfliktusokban is? A fenti megfontolásból adódóan, az általános oktatáspolitikai történésekből végigkövettem a kutatási szempontból lényegi mozzanatokat (1960 és 1996 között), alapvetően a szakavatott – már-már kanonizált – Kardos József [KARDOS, J. (2007)] műve alapján. (Tekintve, hogy ebben az értelemben kutatásom nem oktatáspolitikatörténeti, vállalhatónak vélem a széles körben elfogadott szerző áttekintésének felidézését.) Nem vagyok egyedül ilyen megoldással, Vincze Beatrix nemrég megjelent könyvének [VINCZE, B., (2018)] bevezető fejezetében hasonlóképpen járt el. Megjegyzem azt is, hogy Kardos művének alapvető tételeivel nem ellentétes egy másik, akár szintén kánonnak tekinthető összefoglaló, Halász Gáboré [HALÁSZ, G., (2006)], de nincs vita más szerzők közt sem a lényegi történések megítélését illetően, s abban sem, hogy a cigánykérdés nem kerül gondolkodásuk fókuszába [Vö. BÁTHORY, Z. (2000a), BÁTHORY, Z. (2000b), KOZMA, T. (2012)]. A roma oktatáspolitikai-történet megrajzolásakor az 1960 és 1985 közötti időszakot illetően Mezey Barna, Pomogyi László, Tauber István (MEZEY, B., POMOGYI, L., TAUBER, I. (1986)), illetve 1986–1999 között Forray R. Katalin és Hegedűs T. András [FORRAY R., K., HEGEDŰS T., A. (2003)] opuszaira támaszkodtam. Természetesen a Kádár-rendszerben a hivatalos roma oktatáspolitikai intézkedéseknek – főként a roma értelmiség részéről – voltak ellenzői is. Ezt a reflexiót, ti. a szocializmusban létező „roma ellenzéki álláspontokat” (éppen sajtónyilvánosságuk korlátai miatt) a Bársony János jogász-kisebbségkutatóval 2020 tavaszán készített interjú alapján dolgoztam fel.²⁸ Nem tekintettem feladatommak tehát a két oktatáspolitikai-történeti elbeszélés mélyebb értelmezését, akár vitatott pontjainak kiélezését.

²⁷ „Az a rossz állami stratégia, [...] hogy mindig egy-egy elemét veszi ki a problémának és azon keresztül próbálja kezelni az egészet: például a liberális kormány idején, [...] volt az integrációs pedagógiai rendszer, [...] viszont nem törődtek a munkahelyekkel, [...] a lakhatással; a mostani kormány elengedte az oktatást teljesen, sose volt ekkora oktatási szegregáció, most azt gondolják, hogy a közmunka fogja megváltani ezeket az embereket, de nincs kezelve a lakhatási szegénység és az iskola sem, szóval így nem lehet, mert mindig leamortizálják a hatások egymást. [...] Hiába akarok jól hatni, ha a másik oldalon teljesen más üzenetek vannak. [...] Csak [...] komplex problémakezeléssel lehet változtatni. [...] Egy generáción keresztül, a felnőttekkel, a szülőkkel és a gyerekekkel egyszerre kell foglalkozni ahhoz, hogy változás legyen, mert valakinek be kellene pótolnia azt is, ami a szülőknél hiányzik.” (Interjú a Klubrádióban, 2020. június. 30.-án)

²⁸ A hivatkozott hanganyag a jelen értekezés szerzőjének archívumában található meg. De ide kapcsolódik Diósi Ágnesnek Havas Gáborral készített interjúja is *A cigányság ügye a demokratikus ellenzék történetében* címmel [DIÓSI, Á. (1999)]

Csak azokra a legfontosabb momentumokra térek ki, melyek feltételezéseim és olvasmányaim szerint befolyásolhatták a pedagógiai szaksajtó témaválasztását, értelmezési kereteit.

Kísérletet tettem bizonyos nemzetközi egybevetésre is. A témában rendelkezésre álló újabb irodalom vajon mutat-e párhuzamosságokat? A nemzetközi tapasztalatok arról szólnak, hogy a figyelem (különösen 1997 és 2000 között) folyamatosan erőteljesebb és elkülönülőbb volt, annak megfelelően, hogy az emberi jogok tisztelete az adott országban együtt járt-e a nemzetiségi jogok elismerésével. Ez számos sajátos oktatási megoldás létrejöttét segítette elő (ERRC, 1997a; ERRC, 1997b; ERRC, 1998; ERRC, 1999; ERRC, 2000). Emellett érdemes megemlíteni Forray R. Katalin dolgozatát is, aki hiteles nemzetközi kitekintést adott a román európai pedagógiai (és társadalompolitikai) helyzetéről [FORRAY R., K. (1998)].

Az elemzett korszak ellentmondásos fejleményeit – később a sokak által éppen a reformtól való visszafordulás tükréként bírált (pl. KELEMEN, 2003) – 1972 júniusi MSZMP KB oktatáspolitikai párthatározattal kell kezdenünk. A teendők – Kardos értékelése szerint – általánosságban voltak megfogalmazva, különösebb irányváltást nem jeleztek – a „szocialista frazeológia” jóformán elfedte a határozat mögött zajló küzdelmet reformista és ’ellenreformista’ szárny közt –, az oktatáspolitikusok a következményekből vontak le következtetéseket (pl. SÁSKA, G., 2005). Ugyanakkor célként megfogalmazták „a túlterhelés csökkentését, az általános iskola és a szakmunkásképzés támogatását vagy a tagozatos osztályok helyett fakultáció bevezetését [...]”²⁹, felmerült a tanítás, a módszerek megválasztásának nagyobb szabadsága, az esetleges alternatív tankönyvek készítése, a pedagógusok javaslati, véleményezési jogának biztosítása, a demokratizálás verbálisan mindenképp megfogalmazott igénye”.³⁰ A párthatározatot követően 1978-ban jelentek meg az új tantervek, tankönyvek. Ezek elemzése nem feladatom, nincs kimutatható jelzés, hogy új tartalmak jelentek volna meg a magyar társadalomnak a cigányságát vállaló kisebbségére tekintettel. Ami tárgyunkat illeti, inkább a gyermekszociális intézmények (elsősorban az óvodák) expanziója – mindenestre ennek szándéka – hozható szóba.

A párthatározat kritika tüze alá vette az iskolai lemorzsolódást, egyre bátrabban jelent meg a „hátrányos helyzet” terminusának alkalmazása, kifejezetten – legalábbis a nyilvánosság szintjén – etnikus utalások nélkül. Kardos azt írja: az 1972-es oktatáspolitikai határozat, az 1978-as tantervekkel szemben megjelent kritikák, elégedetlenségek, az óvatosan, egyszerre reformretorikus és reformellenes retorikát tartalmazó távlati fejlesztési koncepció, amit az MTA Elnökségi Közoktatási Bizottsága alkotott meg, valamint a *6. számú kutatási, oktatásfejlesztési főirány* megannyi kritikus, az illúziók, álmok helyett a valósággal szembesítő kutatási eredménye (jobbára a megerősödő oktatásszociológia hatására) az 1980-as évekre lépéskényszerbe hozta a szocialista hatalmat.

Ez – fogadjuk el Kardos álláspontját – a gyakorlatban azt jelentette, hogy a párthatározat ’82-es felülvizsgálatát követően, érzékelhetően felerősödött az innovációk támogatása, az alapján véve az egyedi működést „kísérleti” címkével ellátó engedélyek alapján.³¹ A kísérleti iskolák létesítését szorgalmazták a hosszútávú oktatáspolitikai célok is, egyben a bevezetendő

²⁹ Hogy valóban volt-e erő e törekvések kivitelezésére az oktatásirányításban, arról megoszlanak a vélemények (ld. pl. KELEMEN, E. i. m., SÁSKA, G. i. m.). Szempontunkból alapvető, hogy akár az argumentációban, akár az érdekek megfogalmazásában a cigányság *expressis verbis* nem jelenik meg.

³⁰ KARDOS József, *Iskola a politika sodrásában (1945–1993)*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2007, 123.

³¹ Vö. PÓCZE GÁBOR, *Iskolai kísérletek*, Neveléstudomány és Iskolakutatás, 1983, 1. szám, 45-62.

reformok és reformelemek módszeres kipróbálására. Ezt a lehetőséget az 1985-ös oktatási törvény is megerősítette, amelynek nyomán az innováció szelleme kiszabadulni látszott a palackból, olykor homlokegyenest ellenkező törekvések nyertek hivatalos kísérleti státuszt. Így Budapesten 1987-ben létre is jött a 8 osztályos gimnáziumi kísérletet előkészítő, tervező, azt rekonstruáló csoport az angyalföldi Kilián, azaz a majdani Németh László Gimnáziumban, és megerősítést kapott Gáspár László (Kocsis József) Szentlőrince, illetve Sarkadi Gimnáziuma (a „szocialista munkaiskola” modernizált modellje), Zsolnai József pragmatista Értékközvetítő és Képességfejlesztő iskolája Törökbálinton, Mihály Ottó és Páldi János liberalizáló, az önálló tanulást szorgalmazó Varga Katalin Gimnáziuma Szolnokon, továbbá a „pedagoszaurusz”, a pécsi Apáczai Nevelési Központ. Több más innováció is legitimitáshoz jutott „kísérleti engedéllyel”. Szempontunkból alapvető, hogy e kísérleti iskolák közt nem született válasz a roma diákok oktatásának-nevelésének kérdéseire. A sarudi Általános Művelődési Központ ugyan bekerült a minisztérium kiemelt húsz – szintén formálisan kísérletinek nevezett – intézménye közé, ám sajtója alig volt, így Péli Tamás és Rácz Gyöngyi projektje (kiegészülve a helyi énektanár Varga János tananyagfejlesztő munkásságával) eltűnt a nyilvánosságból, de ugyancsak csend kísérte a „húszak” másik tagját, a dobszai Kolics Pál törekvéseit is a külső-baranyai végeken.³²

Az 1985-ös, Gázsó Ferenc nevével összefonódó oktatási törvény nagy mértékben támaszkodott az 1982-es párthatározat tartalmára. A „törvény az oktatási rendszer egészével foglalkozott. Együtt szabályozta – az óvodától az egyetemig – a nevelési-oktatási intézmények életét. Az oktatási törvény fő törekvése az intézményi önállóságra, az intézményen belüli demokrácia növelésére irányult. Kimondta, hogy az intézmények szakmai tekintetben önállóak. Formálisan először jelent meg a „nevelés helyi rendszereinek” egyre jobban terjedő teóriái nyomán, az iskola alapidokumentumaként az ún. „pedagógiai program”.³³ Az 1985-ös I. törvény az oktatásról abban is újat hozott, hogy a nemzetiségi nyelvoktatás megint gyakorlattá vált. 1960-ban a szocialista rezsim „elnéptelenedésre” hivatkozva felszámolta ezt a típusú oktatást, 1985-től viszont a magyar mellett a nemzetiségek nyelvei ismételten hivatalos oktatási nyelvvé váltak. Fontos kitérni arra, hogy ez a cigány nyelvre nem vonatkozott, ugyanis a romák kisebbségi státuszát és a saját nyelvükön való oktatás jogát csak 1990-től garantálták.

A rendszerváltást az oktatásügyben az 1990. évi XXIII. törvény hozta meg (1990. március 1.), ami az 1985. évi I. törvény módosításáról rendelkezett. A módosítás szükségességéről Glatz Ferenc művelődési miniszterként már 1989 nyarán beszélt, amikor ismertette az állami iskolaalapítási és fenntartási monopólium felszámolásának tervét.

Az újabb mérföldkő a hazai oktatási rendszerben, megannyi vitát követően a – parlament által 1993. július 12-én elfogadott – új közoktatási törvény volt, amely 1993. szeptember 1-én lépett hatályba: a maga módján összegezve a megelőző, elsősorban az állam, az

³² A kísérleti iskolák körüli fejleményekre Trencsényi László monográfiája alapján hivatkozom [TRENCSENYI, L. (2011)], az ÁMK-kra vonatkozó hivatkozások alapvető forrása Szabó Irma PhD disszertációja [SZABÓ, I. (2011)].

³³ Az iskolai autonómia, önállóság, a nevelőtestület már-már „tulajdonosi” értelmezése híveket is, kritikuskat is szerzett. A visszatekintő elemzésekben jelenik meg, hogy ez a jogosítvány kétélű fegyverré válhatott – éppen a középosztály szülői társadalmá és a tanári kar szövetségét erősítette fel, hatásaiban szegregáló motívumokat erősítve. (Vö. FEJES József Balázs, SZÚCS Norbert (szerk.), *Én vétkem*, Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged, 2018)

önkormányzatok, a szülők és a diákok kapcsolatáról korábban lezajlott programvitákat, a szabályozást alapvetően mégiscsak az európai demokráciák praxisához igazítva. Az 1993-as közoktatási törvénynek megfelelően a szülők, a nevelőtestület és a fenntartó képviselőiből iskolaszékeket is létrehozta, de a gyakorlatban ezek működése nem volt olyan hatékony, mint ahogyan azt a törvényalkotó elvárta volna. Nem volt igazán kedvező fogadtatása a szülők társadalmában sem. Az a középosztály, mely elsősorban Közép-Magyarországon, Pest megyében hozta létre iskolaszékeit a rendszerváltás bázisaként, már nem volt érdekelt, hiszen „győzött”, az alacsonyabb iskolázottságú szülőcsoportok nem értették az érdekegyeztetés ezen formáját, az ügyet nem támogatták az iskolafenntartó önkormányzatok sem [TRENCSÉNYI, L., (1994)].

A rendszerváltás után az egyik legfontosabb kérdés – az oktatásügyben – a tanszabadság volt, Az 1993-as közoktatási törvény biztosította, hogy a szülők és a gyerekek szabadon választhassanak iskolát, illetve hogy szabadon gyakorolhassák a vallásukat, de ezzel együtt megindult a verseny az elitiskoláztatásért, megkezdődött a középosztály „emigrációja” az elszegényedő települések lepusztuló, vagy annak vélt iskoláiból. A jó hírű oktatási intézmények egyre szigorodó felvételi vizsgákkal válaszoltak, s így a felvételi vizsgákra való felkészüléshez drága magán- és különórakra volt szükség, ami szociális szűrővé vált, azaz a gyakorlat sértette (és ez napjainkban is érvényes) az esélyegyenlőség elvét az iskoláztatáshoz való hozzáférésben.³⁴

Kardos hivatkozott művében ír arról is, hogy a roma tanulók részére a '90-es években voltak felzárkóztató programok, de azok nem voltak elég színvonalasak, annak ellenére, hogy középfokon már léteztek roma kisebbségi pedagógiai program alapján működő oktatási intézmények.

Az 1993-as közoktatási törvény nyomán az iskolaszervezet átalakult. A tankötelezettséget 10 évben állapították meg, vagyis az általános iskola 10 évfolyamra növekedett, aminek a végén lehetővé kívánták tenni, hogy a diákok alapvizsgát tegyenek. Megnyílt a 8, 6 vagy 4 évfolyamos gimnáziumi iskoláztatás lehetősége is, de ez szintén negatív következményekkel járt, mert elindította a korai szelekciót (a mi szempontunkból a „gettóiskolák” spontán létrejöttéhez vezetett), a jobb képességű és jobb anyagi helyzetben lévő gyermekek átmentek a gimnáziumokba, ami egyes helyeken az általános iskolák kiürüléséhez is vezetett és növelte az esélyegyenlőtlenségeket is – ahogyan erre Kasszandraként Loránd Ferenc makacsul figyelmeztetett [LORÁND, F., (1997); LORÁND, F., (2002a)]. A 93-as törvény értékelésében több fontos elemet észrevételezett a Forray R. – Hegedűs T. szerzőpáros.³⁵ Felhívták a figyelmet arra, hogy kimondta azt is: a hazai oktatási rendszerben tilos a hátrányos megkülönböztetés, illetve hogy a tanulók nemzeti, etnikai önazonosságát tiszteletben kell tartani. A közoktatási törvény szerint egy nemzeti, etnikai nevelést kínáló óvodának a nevelési programjában rögzítenie kellett a kisebbség kultúrájának, nyelvének ápolásával járó feladatokat; az iskola helyi tantervébe pedig be kellett építeni a nemzeti, etnikai kisebbség anyanyelvi, történelmi, földrajzi, kulturális és népismereti ismereteit, miközben tartalmaznia

³⁴ Sokak késői felismerése, hogy a „tanszabadság” akaratlan eszközévé vált a szegregációnak, hiszen elsősorban a falvak, kisvárosok középosztálya hagyta magára az integráció nehéz gondjaival küzdő iskolákat [ERCSE, K.,(2018)]

³⁵ FORRAY R. Katalin., HEGEDŰS T. András, *Cigányok, iskola, oktatáspolitikai*, Oktatókutató Intézet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2003

kellett olyan tananyagot is, amely megismerteti a többséghez tartozó tanulókat a helyi kisebbség kultúrájával, a kisebbséghez tartozó gyermekeket pedig a magyar nyelvvel és kultúrával.

A közoktatási törvény szerint egy helyi önkormányzat akkor volt köteles megszervezni kisebbségi óvodai csoportot vagy iskolai osztályt, ha azt az adott kisebbség legalább nyolc szülője kezdeményezte, de a kisebbségi törvény alapján kisebbségi önkormányzat is működtethetett ilyeneket, azonban ennek az anyagi fedezetét nem teremtették meg, mert a tanulónkénti normatíva és kiegészítő támogatás erre nem volt elegendő. Ugyanakkor az országos és helyi kisebbségi önkormányzatok – az oktatás terén – széles körű jogosítványokat kaptak, amelyek szerint a helyi önkormányzatnak kötelező kért a kisebbségi önkormányzat egyetértését egy kisebbségi intézmény létesítéséhez, megszüntetéséhez, költségvetéséhez, a szakmai munka értékeléséhez; az óvodai nevelési program, az iskolai és kollégiumi pedagógiai program jóváhagyásához és az intézmény vezetőjének kinevezéséhez – emeli ki idézett munkájában a szerzőpáros.

Kardos kronológiája alapján a '90-es évek másik fontos állomása a Nemzeti Alaptanterv (NAT) kimunkálása volt. Az előkészületek már Glatz Ferenc minisztersége idején elkezdődtek, s az „indító elképzelések szerint a nemzeti alaptanterv azokat az alapvető ismereteket”³⁶ tartalmazza, „ami a közös nemzeti műveltség bázisát”³⁷ jelenti. 1995 őszi kiadásáig a NAT tervezetének hat változata készült el, mert hiába voltak nagyjából ugyanazok az előkészítő szakemberek, a kormányváltások miatt a megrendelés mindig változott, másrészt az alkotók és az előterjesztők sokat adtak a kiterjedt, alapos szakmai-társadalmi vitára [BÁTHORY, Z., (2001)]. Ugyanakkor a NAT kapcsán egyetértés alakult ki abban, hogy ne legyen ideologikus és átpolitizált, hogy erőteljesebben hangsúlyozza a nemzeti és vallási értékeket, hogy közvetítse/érvényesítse a polgári értékrendet, az etikai normákat és a demokratizmust. A NAT-ról szóló kormányrendelet jelezte, hogy a későbbiekben megjelennek a sajátos célcsoportokra (sajátos nevelési igényű [SNI] tanulók, nemzetiségek) vonatkozó, a NAT szellemiségét kifejező Alapelvek. 1996-ban meg is jelent az Óvodai Nevelés Országos Alaprogramja, mely szembeötlően nagy hangsúlyt helyezett a nemzetiségi-kisebbségi identitás őrzésére, fejlesztésére. [VILLÁNYI, GY., (1998)].

Ha mindezen fejlemények, elhatározások, kezdeményezések hatásait egybevetjük a roma kisebbséget közvetlenül érintő történésekkel, akkor a következőkre jutunk³⁸: Mezey, Pomogyi, Tauber első közölt irata – a tárgykörben kiindulópontnak tekinthető politikai álláspont – 1961. június 20-án született meg³⁹, s az MSZMP KB Politikai Bizottságának azon határozata volt,

³⁶ KARDOS József, *Iskola a politika sodrásában (1945–1993)*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2007, 172.

³⁷ Uo.

³⁸ Mint e fejezet bevezetőjében írtam, a médiareprezentáció roma irányvonalának bemutatásához nélkülözhetetlen oktatáspolitikai-történelmi háttér felvázolásában az alapműveknek tekintett forrásokhoz fordultam [MEZEY, B., POMOGYI, L., TAUBER, I., (1986)], illetve [FORRAY, R., K., HEGEDŰS, T., A (2003)], de jelezni kívánom, hogy e háttér színeit árnyalta néhány fontos írás. Ezek közül kiemelem: RADÓ, P. (2001); MAJTÉNYI, B., MAJTÉNYI, GY. (2003); FÖGLEIN, G. (2004); VARGA, A. (é.n.); CSERTI CSAPÓ, T. (2019). Természetesen a nemzetiségi oktatás általános fejlődésvonalára irányadó Radó Péter egykori Új Katedra-beli tanulmánya, mely egyébként – tekintve, hogy a vizsgált időszakban jelent meg – részét képezi a médiareprezentációt bemutató fejezetnek is. [RADÓ, P. (1995)]

³⁹ HAJNÁCZKY, T. (2015), *A pártállam cigánypolitikája. A szektoriális cigánypolitikától a kényszer-asszimilációs cigánypolitika kritikájáig*, Esély, 5. szám, 54-92

amely *A cigány lakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról* címet viselte. A politikai dokumentum kényszer-asszimilációs szándékról tett bizonyosságot, amikor úgy nyilatkozott, hogy a cigányság „bizonyos néprajzi sajátossága ellenére sem alkot nemzetiségi csoportot.”⁴⁰ Problémáik megoldásánál sajátos társadalmi helyzetüket kell figyelembe venni és biztosítani kell számukra a teljes állampolgári jogok és kötelességek érvényesülését, az ezek gyakorlásához szükséges politikai, gazdasági és kulturális feltételek megteremtését.”⁴¹ Ezen álláspont kiegészítésének tekinthető a következő idézet is: „A cigánykérdés megoldásával kapcsolatban még számos helytelen nézet érvényesül. Sokan nemzetiségi kérdésként fogják fel, és javasolják a »cigány nyelv« fejlesztését, cigány nyelvű iskolák, kollégiumok, cigány termelőszövetkezetek stb. létesítését. Ezek a nézetek nemcsak tévesek, de károsak is, mivel konzerválják a cigányok különállását és lassítják a társadalomba való beilleszkedésüket.”⁴²

A határozat – sajátos szempontjai szerint – három részre osztotta fel a cigány lakosságot: a) a **beilleszkedettek**re, akik elérték a nem romák gazdasági, kulturális színvonalát, felhagytak a cigány életformával, s akik szétszórta élnek az ország területén; b) a **beilleszkedésben lévő**kre, akik falusi vagy városi határokon, cigány telepeken, putrikban élnek, alkalmi munkát végeznek, s kulturális színvonaluk rendkívül alacsony; c) a **be nem illeszkedettek**re, akik félig letelepedett és/vagy vándor életmódot folytatnak, nem dolgoznak, kerülnek a tisztességes munkát, a társadalmon élőködni és döntő többségük analfabéta. A politikai dokumentum szerint a beilleszkedettek és a beilleszkedésben lévő a cigány lakosság 30-30%-át teszik ki, a be nem illeszkedettek pedig a 40%-át. A határozat szerint a romák többségének nincs szakképzettsége, a cigány fiatalok túlnyomó része csak két-három osztályos végzettséggel rendelkezik, vagy azzal sem, ezért nem nyílik lehetőség számukra szakmatanulásra. A politikai dokumentum ír a romák kulturális elmaradottságáról is, adatai szerint a roma analfabéták száma: 60.000, az 1960/1961-es tanévben 6000 cigány gyermek maradt távol az oktatástól, s a beiratkozott roma diákok közül csak 13% végezte el az általános iskolát. A határozat azt is problémaként említette, hogy a roma fiatalok között az iskolában nagyon sok a túlkoros, magas a hiányzási átlaguk, a tanulmányi eredményeik viszont nem kielégítőek, s a dokumentum szerint gondot okoz az is, hogy a roma szülők nem fordítanak gondot a cigány fiatalok nevelésére, a roma otthonokban nincsenek meg a tanulás elemi feltételei, amiből a szöveg szerkesztői azt a tanulságot vonták le, hogy a roma gyermekeket minél előbb ki kell

⁴⁰ Etnográfusok, kulturális antropológusok, szociológusok számára további elemzést, értelmezést, reflexiót kíván eme, a „szocializmus társadalmában” feloldódó, asszimilációt sürgető megközelítés azzal a napjainkban is létező (és a szocialista korszak felfogására rímelő) cigány kultúra-felfogással együtt, melyet a legmarkánsabban Szuhay Péter képvisel, aki szerint amit a „cigányság kultúrájának” tekint a „többségi társadalom”, az valójában „szegényember-kultúra” (mely egy évszázaddal korábban a magyar népeiséget is jellemezte) [SZUHAY, P. (1999)], miközben arról sem szabad megfeledkezni, hogy ugyanez a Szuhay Péter (az előző tételével ellentmondásosan) többszörösen reflektál a roma kultúra meglévő hagyományaira is, a nem roma társadalmat bírálva, mintegy a roma érdekek érvényesítésének – tudományos eszközöket alkalmazó – szószólójaként [FLECK, G., SZUHAY, P. (2006); SZUHAY, P. (2012)]. Ugyanakkor az e kérdésben való állásfoglalás meghaladja a jelen értekezés kereteit.

⁴¹ MEZEY, B., POMOGYI, L. TAUBER, I., *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422–1985*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986, 242.

⁴² Uo., 241

emelni a cigány életmódból, mert a roma fiatalok könnyebben megértik a társadalom lényegét és azt, hogy miért szükséges megváltoztatni a helyzetüket. A határozat többször is megemlíti a nem roma lakosság cigányellenességét, a romákkal szembeni előítéleteket, ezért intenzív felvilágosító munkára tesz javaslatot, mind a romák, mind a nem romák körében, amelyek fórumai lehetnek a Hazafias Népfront, a Magyar Nők Országos Tanácsa, a Vöröskereszt, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, a sajtó, a rádió és a televízió.

A Mezey, Pomogyi, Tauber által a témában közölt újabb releváns következő politikai dokumentum 1968 júniusában keletkezett, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása volt, és *A cigány lakosság helyzetének javításával kapcsolatos egyes feladatok végrehajtásának tapasztalatairól* címet viselte, ebben felerősödött a szembenézés a gondokkal. A politikai elit fontos adatokkal, statisztikai hivatkozásokkal szembesülhetett, s ezt követően az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága kritikus állásfoglalást adott ki 1974-ben. Ez utóbbi szövegébe – nyilván az immár eltagadhatatlan oktatásszociológiai kutatások nyomán –, hogy a cigány gyerekeket egyre gyakrabban a kihelyezett kiegészítő iskolákba irányították, illetve hogy roma tanulókból álló túlkoros osztályokat hoztak létre, de ezt nem róta fel, hanem kifejezetten azt szögezte le: „A kiegészítő, túlkoros osztályok, valamint az átmenetileg szervezett külön cigány óvodák és cigány osztályok segítik a cigány gyermekek előrehaladását.”⁴³. Ugyanakkor a politikai dokumentum azt hibásnak tartotta, hogy a roma tanulókat felső tagozatban is szegregáltan oktatták, mert úgy vélte, hogy ez akadályozza a cigány diákok társadalomba illeszkedését. Problémaként írta le azt is, hogy az országban akadtak olyan (helyi) tanácsok, ahol kizárták a roma gyermekeket az (iskolai) napköziből, ha a tanulónak mindkét szülője nem dolgozott. Az állásfoglalás szerint a cigány felnőttek iskoláztatását illetően elmondható, hogy az iskolák és a munkahelyek ilyen irányú erőfeszítései nem kielégítőek, és problematikus az is, hogy a felnőtt cigányság műveltségi helyzetének elemzését, annak kutatását és vizsgálatát a közművelődési és tudományos szervek még nem valósították meg. A politikai dokumentum írt arról, hogy a közművelődési és szakszervezeti könyvtárak kínálatába igyekeztek felvenni olyan könyveket (mese, ifjúsági mű, romantikus regény), ami a tapasztalatok szerint általában érdeklő a cigányságot. Megjegyezte viszont azt is, hogy budapesti roma értelmiségiek, ciganológusok megkérdőjelezték az MSZMP KB PB azon nézetét, hogy a cigányság nem nemzetiség, és hogy kifejezetten követelték – a hivatalos állásponttal szemben – a nemzetiségi jogokat, cigány szövetséget, cigány hetilapot, a fővárosban cigány színházat, roma többségű iskolákban a kétnyelvű oktatást.⁴⁴ Az állásfoglalás leszögezte: a szocialista rezsim továbbra sem támogatja ezt az irányvonalat. A cigány többségű kétnyelvű iskoláztatást különösen nem, mert az állásfoglalás szerint a cigány nyelv nem elég fejlett ahhoz, hogy tudományos ismereteket közöljön, ráadásul a cigányság háromnegyede már csak magyarul beszél, a fennmaradó 25% pedig, akik tudják a roma vagy óromán nyelvet, azok az országban szétszórtan élnek, s legalább tízféle, egymástól rendkívül eltérő dialektust beszélnek. A jövőt illetően a politikai

⁴³ Uo., 256.

⁴⁴ A kialakuló, cigány identitást erősítő közművelődési mozgalmak kálváriájáról idézünk egy nemzetközileg is hozzáférhető esettanulmányt [GYÖRGY, E. (2019)], valamint a 2020 tavaszán Bársony Jánossal készített interjút, amelyben a kisebbségkutató elmondja, hogy az „ellenzéki roma értelmiségi” vonal nemzetiségi törekvéseit a szocialista hatalom új baloldali cigány nacionalizmusnak bélyegezte.

dokumentum előírta, hogy a Művelődésügyi Minisztérium és országos módszertani intézményei dolgozzák ki a roma lakosság nevelésének, művelésének elveit, módszereit, illetve hogy a Művelődésügyi Minisztérium (együtt az illetékes szervekkel) jogszabályban rögzítse a cigány tanulókkal foglalkozó pedagógusok anyagi javadalmazását. Az állásfoglalás megjegyezte: el kell érni, hogy az iskolaköteles roma tanulók minél nagyobb számban járjanak iskolába, s az arra alkalmasak kapjanak támogatást a továbbtanulásban, de arra is felhívta a figyelmet, hogy óvodában és alsó tagozaton csak akkor kell létrehozni külön cigány csoportokat/osztályokat, ha azok elősegítik a hátrányok ledolgozását, s ebben egyéni mérlegelésre van szükség. Ezeket csak addig szabad fenntartani, amíg nem gátolja a beilleszkedést a közösségbe. A politikai dokumentum szerint a munkavállaló roma felnőtteket ösztönözni kell arra, hogy elvégezzék az általános iskola 8 osztályát, valamint hogy szakmát tanuljanak.

Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1979-ben ismét kritikus hangvételű határozatot adott ki (ez már az általunk kiválasztott vizsgálati periódusra esett) *A magyarországi cigány lakosság helyzetéről* címmel. A politikai dokumentum szerint 1961-ben a roma lakosság 40%-a analfabéta volt, a tanköteles korú cigány gyerekeknek csak 13%-a jutott el felső tagozatba, s csak 2-3%-uk végezte el az általános iskolát, az 1961-es határozat megszületése óta viszont szervezeti, szociális, pedagógiai intézkedésekkel próbálták csökkenteni a roma gyermekek hátrányait, egyre nagyobb mértékben sikerült őket „beóvodáztatni”, illetve iskola-előkészítő foglalkozásokba bevonni. A roma diákokkal foglalkozó pedagógusok anyagi javadalmazásban részesültek – áll a határozatban –, pedagógiai módszertani tapasztalatcserékre is sor került, valamint szociális kedvezményekben részesültek az iskolába járó cigány tanulók. 8 év alatt 18 ezerrel nőtt az oktatási intézményeket látogató roma gyermekek száma, a cigány diákok 80-85%-át beírárták általános iskolába, körülbelül 25%-uk eljutott felső tagozatba és 15%-uk be is fejezte a 8. osztályt. Ezek a pozitív eredmények – a politikai dokumentum szerint – elsősorban a beilleszkedett és beilleszkedésben lévő romákra vonatkoztak. Ugyanakkor probléma volt az, hogy az óvodás korú cigány gyerekeknek csak a 20-30%-a járt óvodába, miközben az országos arány 84% volt. További gondként nevezte meg a politikai dokumentum, hogy a roma diákokkal többségében képesítés nélküli pedagógusok foglalkoztak, rosszul felszerelt iskolákba, valamint összevont osztályokba jártak, ráadásul a roma gyermekek 20-30%-a nem beszélt jól magyarul. Az is problémát jelentett, hogy 15-17 ezer tanköteles korú gyermek nem járt iskolába, s ezek döntő többsége roma származású volt, miközben azzal is szembesülni kellett, hogy a cigány gyerekek 70%-a nem végezte el az általános iskolát, több mint felük túlkoros volt, egyharmaduk pedig kiegészítő oktatási intézménybe járt. Akiknek sikerült elvégezni az általános iskolát, azok közül kevesen mentek szakmunkásképzőbe, s még kevesebben középiskolába vagy felsőoktatási intézménybe. Ugyanakkor pozitívum volt az, hogy azok körében, akik elvégezték az általános iskolát és munkaviszonyban is álltak, igény mutatkozott arra, hogy olyan munkahelyi képzésben, továbbképzésben vegyenek részt, ahol az általános iskolai végzettség megszerzését összekötötték a szakképzéssel. A kritikát kiváltó adatokkal összefüggő helyi, regionális reformok, modernizációs kísérletek s ezek „igazodó” szemléletmódjáról az elemzésbe vont több írás is foglalkozott [KOVÁCS, L. (1980); VADAS, F. (1982)] – értékelésükre visszatérünk.

A politikai dokumentum a fentebb vázolt helyzetből fakadó feladatokat a következőképpen határozta meg: a cigány fiatalok oktatását-nevelést központi feladatnak kell tekinteni; biztosítani kell a romák óvodai felvételét és bejutásukat az iskola-előkészítő foglalkozásokra;

nyilvántartani kell a cigány tanköteleseket és be is kell őket iskoláztatni; speciális cigány osztályokat, (iskolai) napközis csoportokat, kollégiumokat kell működtetni, de biztosítani kell, hogy akik képesek már normál osztályban tanulni, azok kerüljenek vissza integrált körülmények közé; javítani kell az óvodai és általános iskolai oktatás speciális pedagógiai módszereit, eljárásait, s ez utóbbi feladatokra fel kell készíteni a pedagógusokat is; a helyi tanácsoknak ügyelni kell arra, hogy a cigány gyerekek megfelelő számban kerüljenek be (iskolai) napközikebe, kollégiumokba, diákétkeztetésbe; szintén a tanácsok ítélik oda a szociális, gyámügyi és nevelési segélyeket kiskorúak és továbbtanulók támogatására vagy – a szülők magatartásától függően – utalják át óvodai, (iskolai) napközi, tanulószobai és kollégiumi költségek térítésére; javítani kell az általános iskolát elvégzett cigány gyermekek pályaorientálásán; növelni kell a roma diákok számát a szakmunkásképzőkben és középiskolákban; annak érdekében, hogy minél több roma értelmiségi legyen – elsősorban pedagógusok, népművelők, orvosok –, akik segítik a roma lakosságot a felemelkedésben, a felsőoktatási intézményeknek támogatást kell nyújtani ahhoz, hogy a cigány hallgatók létszámát növelni tudják. A politikai dokumentum bemutatásának végén fontos megjegyezni, hogy 1979-ben az MSZMP KB Politikai Bizottsága úgy fogalmazott a határozatban, hogy a romákkal kapcsolatosan továbbra is abból kell kiindulni: „A hazánkban élő cigányok nem tekinthetők nemzetiségnek, hanem olyan etnikai csoportnak, amely fokozatosan beilleszkedik társadalmunkba, illetve asszimilálódik”,⁴⁵ vagyis a szocialista hatalom még mindig tagadta a romák nemzetiségi jogait, ugyanakkor már nem hosszútávon eltűnő sajátos népréteggként írt róluk, hanem etnikai csoportként, amely – az asszimiláció mellett – akár választhatja a társadalmi beilleszkedést is, értsd: a saját kultúra megtartása melletti integrációt.⁴⁶

A '70-es évek végét illetően meg kell említeni, hogy ekkoriban Magyarországon létesültek az ún. cigány kollégiumok (Csapi, Gyulaj, Dunaszentgyörgy), amelyek arra a primer tapasztalatra és filozófiára épültek, hogy a roma gyermekeknek otthon olyan szociokulturális környezete – sanyarú lakhatási viszonyai, egészségtelen táplálkozása, ebből következően szocializációs deficitje – van, amelyet kollégiumi keretek között muszáj kompenzálni. A pedagógiai szaklapok megemlézték, hogy (például Csapiban) kezdetben nehéz volt a cigány diákok beszoktatása, de pár hónap elteltével a romák körében gyakorlatilag „közönségsikerről” lehetett beszámolni. Ugyanakkor – a 2020 tavaszán Bársony Jánossal készített interjú szerint – a pedagógiai orgánusok azt elhallgatták, hogy az „ellenzéki roma értelmiségi mozgalom” ezzel a törekvéssel élesen és következetesen szembehelyezkedett. Azt kifogásolták, hogy a cigány kollégiumok filozófiája Mária Terézia azon politikáján alapult, amely a roma gyermekek családból való kiemelését tartotta kívánatosnak azért, hogy azok elveszítsék cigány mivoltukat (a szocialista kor értelmezése szerint: lumpen és hátrányos helyzetű státusukat). Bársony János elmondása szerint az adott időpontban senkit nem érdekelt az, hogy a roma gyermekeknek mi az anyanyelve vagy a kultúrája, csak az, hogy szófogadó roma tanulókat

⁴⁵ Uo., 274.

⁴⁶ A politikai dokumentum ezen tartalmára hivatkozik a 2020 tavaszán készített interjúban a jogász-kisebbségkutató Bársony János is, aki hozzáteszi, hogy 1969-től 1979-ig kellett harcolnia az „ellenzéki roma értelmiségi” vonalnak ahhoz, hogy a szocialista hatalom elismerje: az asszimiláció mellett az integráció is lehet a romák társadalmi beilleszkedésének az egyik útja, vagyis a hivatkozott tíz év küzdelme vezetett eredményre a „betiltott nép” státusa ellen, mint olyan nemzetiségi elnyomás ellen, amely tiltotta a roma nyelv használatát is.

„állítsanak elő”. Ez nem egyszer annak volt köszönhető, hogy a pedagógusok bántalmazták őket, miközben a korabeli pedagógiai-szakfelügyeleti ellenőrzések jelentései alapján a tanulmányi eredményük nem javult, többek között abból adódóan, hogy ezekben a cigány kollégiumokban csak elvétve akadt egy-egy olyan pedagógus, aki elkötelezett volt a roma gyermekek iránt, és akinél tanultak is cigány tanulók.

A fentebb vázolt pedagógiai koncepciót és gyakorlatot az „ellenzéki roma értelmiségiek” nem fogadták el. A hivatalos állásponttal szemben az volt az alapelvük: a roma gyermekeknek is a családban van a helyük, kollégiumi elhelyezés helyett pedig rásegítő (korrepetáló) oktatás kell. Határozottan felléptek azon jelenség ellen is, amelynek keretében akkor is cigány kollégiumokba helyeztek roma tanulókat, ha az semmilyen szempontból nem volt igazolható. Például azon egyszerű oknál fogva, hogy a roma gyermekek családjai ugyanazon a településen éltek/laktak, ahol a cigány kollégium székhelye volt, ráadásul nem voltak szegények, azaz éjszakánként megfelelő fekhelyet tudtak biztosítani a gyermekeknek. Az „ellenzéki roma értelmiségiek” számára a családból kiemelés gondolata nem volt elfogadható még a cigány családok jelentősebb mértékű nyomora esetén sem. Ezzel kapcsolatban azt képviselték: humánusabb és célszerűbb megoldás, ha olyan segítséget kapnak a szerény körülmények között élő romák, amelynek révén a gyermekeiknek plusz szobát tudnak felépíteni. A szocialista hatalomra zúdított „össztűz” aztán odavezetett, hogy 1981/1982 környékén be is zárták a cigány kollégiumokat.

1984-ben újabb helyzetértékelő, eredményeket, kritikát, feladatokat is fogalmazó politikai dokumentum született. A *magyarországi cigány lakosság helyzete és az időszerű feladatok* című jelentést 1984. október 2-án tárgyalta meg az Agitációs és Propaganda Bizottság. A jelentés szerint több problémát sorolt fel: a közoktatás nem készült föl a területileg koncentráltabban jelen lévő cigány korosztályokkal kapcsolatos feladatokra, nem tisztázták a cigány nyelvűség problémakörét, nem voltak roma nyelven értő pedagógusok, központilag sem fogták össze a közoktatás ezen részét, hiányzott a módszertani útmutatás, nem szervezték meg azokat a tudományos kutatásokat, amelyeknek segíteni kellett volna cigány gyermekek óvodai és iskolai nevelését, s nagy volt a cigány nyelvet és kultúrát illető kutatásbeli elmaradás, ráadásul ez utóbbi területen sokszor olyan téves megközelítések merültek fel, amelyek összeegyeztethetetlenek voltak a szocialista rezsimek elveivel.

A politikai dokumentum az oktatással kapcsolatos további feladatokról a következőket írta: „Az oktatásban ma már nem a beiskolázás a fő probléma, hanem az, hogy több cigány kisgyermek kerüljön be az óvodába is. Az iskola vegye figyelembe a cigány gyerekek sajátos hátrányait, például hogy mintegy 30%-uknak nem magyar az anyanyelve, érje el, hogy többen végezzék el közülük a nyolc osztályt, és végül teljesebb értékű általános iskolai képzettség birtokában tanulhassanak tovább.”⁴⁷ Ez utóbbira vonatkozóan az állapítható meg, hogy az Óvodai Nevelés szerzőire nem volt különösebb hatással ez az állásfoglalás. 1984-ben roma témában egyáltalán nem közöltek írást, de 1985-ben is csak 5 publikációt (1 jegyzetet, 2 tájékoztató írást, 1 tanácskozáson elhangzott előadás leiratát, 1 tanulmányt). Fontos eleme a jelentésnek, hogy a társadalmi beilleszkedés asszimilációs útja mellett – *expressis verbis* – elismerte a cigányság (saját kultúrájának megtartása mellett), az asszimiláció alternatívájaként jelenlévő, integrációs törekvéseit is, mint a társadalmi beilleszkedés másik

⁴⁷Uo., 282.

lehetséges módját. Sőt: leírta azt is, hogy ez utóbbihoz szükséges a cigány kultúra feltárásának és ápolásának erőteljesebb támogatása, az intézményes gondozás és a terjesztési lehetőségek megteremtése.

Az Agitációs és Propaganda Bizottság – jelentés utáni – állásfoglalása leszögezte: a Művelődési Minisztériumnak ki kell dolgoznia a cigány gyermekek szociokulturális és nyelvi hátrányait kezelő speciális programokat. Ez utóbbiaknak figyelembe kell venniük – óvodai és általános iskolai alsó tagozatos szinten – a területileg is differenciált nyelvi adottságokat, valamint meg kell teremteniük az átmenetet a roma gyermekek magyar nyelven történő oktatásához. Az állásfoglalás szerint be kell fejezni a cigány tanulók gyógypedagógiai intézetekbe való küldésének gyakorlatát, ezen intézménytípusokat csak a valóban gyógypedagógiai eljárásra szorulóknak kell fenntartani, a Művelődési Minisztériumnak pedig javítani kell a személyi, tárgyi, intézményi feltételeket azokban az iskolákban, ahol a roma gyermekek vannak többségben. Az állásfoglalás szerint a kedvező tapasztalatokat közzé kell tenni, ezáltal javítani az általános iskolát elvégző cigány fiatalok arányát, valamint ösztöndíjakat kell biztosítani ahhoz, hogy a roma tanulók sikeresen elvégezhessek a középiskolát. Írt arról is, hogy a romákról szóló ismereteknek be kell kerülniük a tananyagokba, a szakképzetlen cigány fiatalokat pedig abban kell segíteni, hogy munka mellett tudjanak tanulni. Az állásfoglalás szerint – többek között anyagi javadalmazással – elő kell segíteni, hogy a cigány gyerekek nevelésében minél több olyan pedagógus vegyen részt, aki érti a cigányság által beszélt nyelveket, a pedagógusképzésben pedig romákra vonatkozó, előítéletmentes, a nevelő munkában alkalmazható ismereteket kell közvetíteni. A dokumentum előírta, hogy ösztöndíjakkal támogassák a roma tanulók felsőoktatásbeli tanulmányait, valamint azt, hogy ezeket a szakembereket be kell vonni a roma lakosság felemelését segítő folyamatokba, amennyiben elhivatottságot éreznek rá.

E dokumentumok sommás bemutatása igazolja Forray R., Hegedűs T. megállapítását, akik szerint: „Az 1979 és 1984 között eltelt időszakban visszafordíthatatlan folyamatok indultak el az oktatásügyben is, és ezeket a folyamatokat az MSZMP egyre kevésbé tudta kézben tartani, kontrollálni”⁴⁸, ugyanakkor az 1985-ös oktatási törvény mégsem rendelkezett a romák oktatásáról, miközben továbbra is fenntartotta a korábban felháborodást kiváltó gyakorlatot, hogy a pedagógusok a továbbiakban nem kaptak anyagi javadalmazást a roma gyermekekkel foglalkozás után.

A cigány tanulókkal kapcsolatos problémák nem szűntek meg, az 1989/1990-es statisztikák még mindig nagy arányú bukásokról, évisméltésekről számoltak be, valamint arról, hogy a cigányok körében kevesen fejezik be az általános iskolát, miközben továbbra is elmondható volt, hogy a roma többségű általános iskolák minden tekintetben rosszabbul voltak felszerelve. Forray R., Hegedűs T. értékelése alapján: a rendszerváltás időszakára a roma közösségben kialakult az az igény, hogy ápolhassa kultúráját – a többi nemzetiséghez hasonlóan – állami támogatással az óvodákban és az iskolákban is. Az ilyen irányú törekvésre „rímelt” az 1990. évi LXV. törvény is a helyi önkormányzatokról, amely kimondta, hogy a nemzetiségi és etnikai kisebbségek oktatására kiegészítő állami támogatás jár.

⁴⁸ FORRAY R. Katalin, HEGEDŰS T. András, *Cigányok, iskola, oktatáspolitiká*, Oktatókutató Intézet – Új Mandátum, Budapest, 2003, 146

A költségvetési törvények szabályozták a kiegészítő támogatások felhasználási formáját, de míg a többi nemzetiség esetében ez a nemzetiségi nyelv és kultúra oktatását jelentette, addig a roma óvodások és iskolások esetében csak korrepetálási lehetőségről volt szó. Ennek révén differenciált – egyéni vagy kiscsoportos – foglalkozások során a roma gyermekek le tudták dolgozni a hátrányaikat nem roma társaikkal szemben, vagyis a cigány nyelv és kultúra ápolása szóba sem jöhetett.

Az 1990-ben módosított Alkotmány szerint a cigányok is államalkotó szereplők, ami biztosította az anyanyelvük használatát és az azon való oktatásukat az iskolarendszer minden szintjén. Vagyis – papírforma szerint – a rendszerváltás utáni törvények garantálták, hogy akár cigány nyelven is szerveződjön oktatás, de az 1993-ban elfogadott LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól (kisebbségi törvény) azt is előírta, hogy a roma gyermekeknek felzárkóztató és tehetséggondozó programokat is kell nyújtani. Forray R., Hegedűs T. megerősítik azt a tapasztalatot, üdvözlük azokat a fejleményeket, mely szerint a '90-es években először nyílt alkalom – az általános és roma oktatáspolitikai-történetben – arra, hogy a cigányságnak nemzetiségi iskolái legyenek (Gandhi Gimnázium – Pécs, Kalyi Jag Szakiskola – Budapest),⁴⁹ ami azért jelentős állomás, mert a „cigány értelmiség véleményformáló csoportjaiban [...] elég hangsúlyosan megfogalmazódott a más nemzetiségek iskolahálózatainak mintájára kiépülő cigány nemzetiségi iskolák hálózatának gondolata”.⁵⁰

A rendszerváltás után rövidesen elkezdődött az ösztöndíjak rendszerének felállítása. 1992-ben létrejött a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Alapítvány, ami 1995-től Közalapítványként működött, s más kisebbségek mellett, többek között a roma középiskolásoknak, főiskolásoknak, egyetemistáknak is folyósított tanulmányi ösztöndíjakat. 1995-ben megalapították a Magyarországi Cigányokért Közalapítványt is, amely többek között a romák esélyeinek kiegyenlítésére vállalkozott az iskolai és iskolán kívüli oktatásban (az iskolarendszeren belül – 1996-tól – a roma általános iskolásokat támogatta a Czinka Panna-ösztöndíj). Forray R., Hegedűs T. szerint a magánalapítványok közül kiemelkedett a Soros Alapítvány, amelyen belül 1993-ban elindították azt a Roma Programot, amely évi 30-70 millió forintot fordított a cigánysággal kapcsolatos oktatási projektekre, valamint középiskolai és felsőoktatási ösztöndíjakra. A Roma Program egyik programeleme az volt, hogy tehetséggondozó központokat kerestek és támogattak. A cigány középiskolások ösztöndíjkérelméhez csatolni kellett egy patronáló tanár személyre szabott pedagógiai fejlesztési tervét, s a kuratórium elsősorban azon pályázatokat kedvezményezte, ahol a tanár legalább öt roma diákját akarta eljuttatni az érettségig.

1995-ben megjelent Radó Péter tollából (főosztályvezető volt az akkori Művelődési és Közoktatási Minisztérium Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Főosztályán) *A kisebbségi oktatás fejlesztése* című írás, amely komplex módon járta körbe a romák iskolázási gondjait. Ezt követte 1996-ban a szintén Radó nevével fémjelzett Cigány Oktatásfejlesztő Program (COP) publikálása. A program önálló, koherens cigány oktatáspolitikát megfogalmazó elképzelésként

⁴⁹ Ebben a hullámban alapították a szolnoki „Roma Esély” Alapítványi Szakiskolát is, amelyet az a Csillei Béla vezetett, aki a jelen értekezésben is a leggyakoribb szerzők közé tartozik. Az oktatási intézmény – a kutató halála után – felvette Hegedűs T. András nevét és Dr. Hegedűs T. András Alapítványi Szakiskola, Középiskola, Esti Általános Iskola és Kollégium néven működött tovább.

⁵⁰ FORRAY R. Katalin, HEGEDŰS T. András, *Cigányok, iskola, oktatáspolitikai*, Oktatókutató Intézet – Új Mandátum, Budapest, 2003, 152

összegezte azokat az elveket, hangsúlyokat, prioritásokat, melyekről az évtized közepére konszenzus alakult ki. „A Művelődési és Közoktatási Minisztérium által előterjesztett Cigány Oktatásfejlesztési Program stratégiai célja az volt, hogy a közoktatás teljes vertikumában biztosítsa az esélyegyenlőséghez és sikerességhez szükséges feltételeket. Ennek érdekében óvodai, iskola-előkészítő és iskolai felzárkóztató programokat, tehetséggondozói kollégiumi hálózatot és ösztöndíjrendszert tartott szükségesnek.”⁵¹ Emellett támogatni kívánta a pedagógiai, nyelvészeti, néprajzi, történelmi kutatásokat, hogy meg lehessen újíteni a cigányságot célzó oktatási tartalmakat, szponzorálni kívánta a roma oktatási programokban, intézményekben használható tantervek, tankönyvek, oktatási segédeszközök fejlesztését; a pedagógusképzést és egyéb felsőoktatási programokat; pedagógusok, szociális munkások és nevelési tanácsadók továbbképzését; cigány kisebbségi oktatási intézményeket; interkulturális oktatási programok és pedagógiai szakmai szolgáltatások fejlesztését. Forray R., Hegedűs T. szerint a COP tehetséggondozói hálózatot akart kiépíteni azokban az iskolákban, ahol nagy számban voltak jelen roma tanulók, ennek keretében egyéni és csoportos foglalkozásokat, nyári táborozásokat és felvételi előkészítőket akartak finanszírozni; az országos cigány kollégiumi hálózatot pedig öt magyarországi nagyvárosban akarták létrehozni azért, hogy az ott lakó roma kollégisták pedagógiai-szakmai támogatást kapjanak tanulmányi előmenetelükben, amelyet úgy képzeltek el, hogy a cigány fiatalok a kollégiumokból különböző középiskolákba járnak, de a mentorálást a diákotthonban kapják meg. Ezek a kollégiumok egyben előléptek volna a tehetséggondozó hálózat módszertani központjaivá. A tehetséggondozói hálózat ideája a népi kollégium modelljéhez állt közel, de ennek megvalósítása elakadt, mivel a véleményformáló roma és nem roma értelmiségiek a későbbiekben a nemzetiségi középiskolák mintája szerint szervezett cigány középiskolai hálózat mellett tették le a voksukat. A pedagógusképzésben és továbbképzésben növelni akarták a roma fiatalok számát, romológiai tanszékeket akartak létrehozni, a továbbképzésben résztvevő pedagógusoknak pedig ciganológiai programokat akartak indítani. Bogdán János, a Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium igazgatója még 1996-ban kritizálta az Iskolakultúra hasábjain a COP-ot, mert az szerinte eseti magyarázatokat adott a roma gyermekek problémáira, miközben strukturális változásokra lenne szükség [BOGDÁN, J. (1996)].

Az Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja, valamint a Nemzeti Alaptanterv (NAT) nem tartalmazott nemzetiségi, etnikai nevelési és oktatási tartalmakat, ezért a kisebbségi óvodák, iskolák számára – rendelet formájában – a miniszter külön irányelveket adott ki („kisebbségi NAT”), amely aztán 1997 decemberében jelent meg, a módosítása pedig 1999-ben.

Az általános és roma oktatáspolitikai-történet összehasonlításának egyik legfontosabb eredménye az, hogy világossá vált: az *általános* oktatáspolitikai dokumentumok 1960 és 1990 között egyáltalán nem foglalkoztak a roma kérdéssel. A hazai oktatási rendszer problémáira és megreformálásra vonatkozó párthatározatok, állásfoglalások és törvények kizárólag a strukturális problémák megoldására koncentráltak, az 1989/1990-es rendszerváltás után viszont az általános és roma oktatáspolitikai történet egybeért, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy a „cigány vonal” 1990-ig az oktatásügyben teljesen önálló életet élt. Az általános oktatáspolitikai történetéből az derül ki, hogy taglalták az oktatási rendszer hibáit (a hátrányos helyzetű gyerekek iskolai elmaradását, a diszfunkciókat jelző – túlzott mértékben jelenlévő – bukásokat, évismétléseket, lemorzsolódásokat), de nem tértek ki arra, hogy ezek

⁵¹ Uo. 157.

a mutatók milyen mértékben érintették a hazai cigányságot. Az általános és roma oktatáspolitikai-történet összehasonlításából az derül ki, hogy az általános irányvonalon 1960-tól 1985-ig negligálták a nemzetiségi kérdést, s ehhez igazodott a roma irányvonal is, amennyiben nem ismerték el a cigányság nemzetiségi jogait sem, kizárólag olyan néprajzi sajátossággal rendelkező társadalmi rétegeként (a '80-as évektől etnikumként) fogták fel, amely az általános társadalompolitikai lépések következtében magától felszámolódik vagy asszimilálódik (a '80-as évektől akár integrálódik). Kiemelendő jelenség, hogy miközben a kádári hatalom 1961-től – mindenféle társadalompolitikai vonalon – mégiscsak elkezdte „rendezni” a cigánykérdést, aközben – strukturális szinten – még az 1985-ös oktatási törvény sem tartotta fontosnak, hogy rendelkezzen a romák iskoláztatási problémáiról, pedig roma ügyben addigra már visszafordíthatatlan emancipációs folyamatok indultak el. Hogy ennek egy problémamentesítő szemléletmód volt-e az oka (*van elég gond a magyar társadalomban erre az időre, hogy ne kelljen „cifrázni”*), vagy éppenséggel egy általános, a pozitív diszkriminációtól is visszariadó, felvilágosult modern humanizmus-e – nos ezt ma már nehéz lenne kikutatni. Ezt rögzítsük mint tényt. Az általános oktatáspolitikai-történeti iratok – a Kádár-rendszerben – nem szóltak a szegregáció gyakorlatáról, de a roma oktatáspolitikai-történeti dokumentumokból kiderül, hogy a szocialista rezsím 1979-ig csak egyféle roma oktatási modellben gondolkodott, mégpedig a szegregálva-integrálás modelljében. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a kádári hatalom (főként alsó tagozatban) ideiglenesen megengedte – átmeneti jelleggel – 1-2 évre a roma gyermekek szegregálását felzárkóztatás szempontjából, ami azt jelenti, hogy azt is elvárta, hogy az 1-2 év letelte után integrálják vissza a cigány tanulókat a normál osztályokba, abban az esetben, ha a roma diákok már képesek voltak együtt haladni nem roma társaikkal. Ezzel kapcsolatosan fontos megjegyezni, hogy a gyakorlatban a nevelőtestületek jelentős része nem tartotta be ezt az iránymutatást. Ha már egyszer létrehoztak egy szegregált osztályt, akkor a későbbiekben kifejezetten ragaszkodtak ahhoz, hogy az fennmaradjon. A roma oktatáspolitikai-történeti dokumentumokból az derül ki, hogy erről a szocialista rezsímnak is volt tudomása, mert határozottan elítélte ennek a gyakorlatnak a fenntartását. Különösen sérelmezte a felső tagozati szegregációt, mert úgy vélte, hogy az akadályozza a roma tanulók későbbi beilleszkedését a társadalomba. Úgy tűnik, hogy érdemi változás csak 1979-ben érkezett el, amikor az oktatáspolitikai a cigányság asszimilációja helyett és mellett már azt is elfogadhatónak, a problémát csökkentő értékűnek tartotta, ha a roma közösség nem olvad be, hanem a kulturális sajátosságait megtartva – állami támogatással – integrálódik.

A Kádár-rendszerre vonatkozóan fontos megállapítani azt – amint az a jelen értekezés kvalitatív és kvantitatív eredményeiből alább kiderül – a pedagógiai szakajtó nem igazodott a szocialista rezsím egyszólamú „szegregálva integrálás” modelljéhez. Az oktatási szakemberek a rendszer logikájából adódóan gondolkodtak asszimilációban, szegregációban, de a logikától eltérően multikulturalizmusban, interkulturalizmusban, a roma iskoláztatás szociális és etnikus megközelítésében is, azonban az iratok tanúsága szerint ez egyáltalán nem hatott a Kádár-éra oktatáspolitikai döntéshozóira. A rendszerváltás után a romák iskoláztatásának kérdése – az általános és roma dimenziókat tekintve – egybefonódott. Az általános oktatáspolitikai, ha nem is ismerte el 1993-ban a romák nemzetiségi jogait (etnikumként határozta meg őket), mégis – papíron – a nemzetiségekkel egyenlő jogosítványokat biztosított nekik. Az oktatásban megtiltotta a származás szerinti – illetve más szempontok alapján érvényesített – diszkriminációt, ugyanakkor a szegregált oktatást továbbra sem számolta fel,

pedig az új demokrácia jogalkalmazása szerint az is kimerítette és ma is kimeríti a hátrányos megkülönböztetés fogalmát.

Az oktatáspolitikai dokumentumokból az is kiderül, hogy míg a Kádár-rendszer igyekezett csírájában elfojtani a roma emancipációs mozgalmat, addig az új demokrácia támogatta azt. Olyan cigány oktatási programot dolgozott ki, ami beteljesítette a progresszív gondolkodású roma és nem roma értelmiségiek cigány iskoláztatásra vonatkozó elvárásait, ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy ahogyan az 1985-ös oktatási törvény sem foglalkozott *expressis verbis* a romák oktatási problémáinak kezelésével, úgy az Óvodai Nevelési Országos Alapprogram és a NAT sem, amelyekhez ezért csak 1997-ben csatolták (a később 1999-ben módosított) „kisebbségi NAT-ot” (ti. az Alapelveket). Nehéz lenne kimutatni, hogy ebben a halogatásban vajon asszimilációs, netán rasszista akarat játszott-e szerepet, vagy inkább a nemzetiségi jogosítványokkal egyenlősítő szemléletmód.

Fentiekből tehát az itt felsorolt esztendőket érdemes kiemelni, mint – roma szempontból – kitüntetett időhatárokat:

- 1979 – a roma értelmiségiek – asszimiláció helyetti – integrációs törekvésének elismerése,
- 1984 – az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának jelentése, mely a roma kulturális sajátosságokat érvényesíteni kívánja az oktatásban,
- 1993 – a kisebbségi törvény elfogadása,
- 1996 – Cigány Oktatásfejlesztési Program (COP) elkészítése,
- 1997 – a „kisebbségi NAT” kiadása.

De ne vágjunk a dolgok elébe, hiszen munkámban a sajtóközlemények kvantitatív és kvalitatív elemzése csak ezután következik, mégis előreboztható egy összegzés, hogy a fenti években hány érdemleges, *modellekben gondolkodásról tanúskodó*, roma vonatkozású írás jelent meg:

- 1979-ben: 19,
- 1984-ben: 22,
- 1993-ban: 102,
- 1996-ban: 119,
- 1997-ben: 149.

Azaz (ismétlem, itt még nem differenciálok) a cigány gyerekek oktatásának kérdése csak a rendszerváltás után tematizálta szembeötlően a pedagógiai sajtót.

8. Az elemzett pedagógiai szaklapok szerzőiről

A jegyzettség a Keraban Kiadónál megjelent *Pedagógiai Ki Kicsoda?* [BÁTHORY, Z., FALUS, I. (főszerk.) (1997a)], illetve az ugyancsak a Keraban Kiadónál megjelent és szintén általuk jegyzett *Pedagógiai Lexikon* [BÁTHORY, Z., FALUS, I. (szerk.) (1997b)] alapján vettem számításba. Ezt a forrást néhány esetben kiegészítettem a Trencsényi Lászlóval készült, kontrollnak felfogható interjúból vett adatokkal. [Vö. TRENCSENYI, L., *A maratoni sereg*, Önkönet, Budapest (2011)] A Pedagógiai Ki Kicsoda? és az értekezés alapjául szolgáló szakcikkek névanyaga között néhány esetben van helyesírási (névhasználati) különbség, de ezekre nem térek ki, mert az adatbázis egészére nincsen érzékelhető befolyással.

Miért volt szükség erre a feldolgozásra? Általa kimutatható, hogy milyen arányban „szálltak be” a roma oktatásról szóló diskurzusba jeles, az oktatáspolitikában, neveléstudományban, társtudományokban, a pedagógiai szakújságírásban, az élenjáró gyakorlatban számon tartott szerzők, s mellettük mekkora az esetleges, szakmailag alig észrevehető szerzők aránya.

A csoportosításban ez így jelenik meg:

- „Egy szerző több írással több lapban” (kiterjedt ismertség és publicisztikai tevékenység), „Egy szerző több írással egyetlen lapban” (laphűség),
- „Egy szerző egy írással egyetlen lapban” (esetlegesen, alkalmoszerűen szereplő szerző).

A jegyzett és nem jegyzett szerzők számát tekintve 4 arányszám⁵² állapítható meg:

- „Egy szerző több írással több lapban” (37:14), a hányados: 2,6, jelentősen többszörös a „jegyzettek” javára⁵³
- „Egy szerző több írással egyetlen lapban” (43:24), a hányados: 1,8, csaknem kétszeres a „jegyzettek” javára
- „Egy szerző egy írással egyetlen lapban” (170:219), a hányados: 0,8, e korpusz tehát inkább a „jegyzetlenek” az alkalmoszerű szerzők birodalma, ők egyenlítik ki az arányt

Az adatok szerint a jeles, jegyzett szerzők száma (250) nem haladja meg az alkalmoszerű szerzők arányát (257). Ez alighanem egyben a téma kezelésének kiegyensúlyozatlanságára utaló adat is. Ugyanakkor a jegyzett – nem jegyzett szerzői minősítés fontos lehet az elemzésre kiválasztott „Fontosabb írások”, valamint az azok közül is kiemelt, részletesen elemzett írások vélelmezett súlya miatt is. Nem kívánok semmiféle tekintélyvelvet érvényesíteni, de egy szakmát mégiscsak jellemez, hogy a témát kimagasló, „jegyzett” szerzőkre bízta-e. Esetünkben azt mondhatjuk: a „súlyos” és „súlytalan” szerzők írásai csaknem azonos arányban tematizálták a kérdést, ugyanakkor ez a megállapítás nem vonatkozik a 10 leggyakoribb szerzőre [Novák Gábor (54 írás), Miksa Lajos (40 írás), Szunyogh Szabolcs (22 írás), Csillei Béla (18 írás), Forray R. Katalin (16 írás), P. Kovács Imre (15 írás), Hegedűs T. András (11 írás), Liskó Ilona (10 írás), Trencsényi László (9 írás), Várnagy Elemér (9 írás)]. Nem is lehet, hiszen a

⁵² Az arányszám első tagja utal a jegyzett, a második tagja a nem jegyzett szerzők számára

⁵³ A folyóiratok munkatársait a „jegyzettek” közé számítottuk, pusztán jelenlétük mennyisége okán, a szerkesztőségben elfoglalt megbízatásuk nyilván mégiscsak valamilyen (szakmai szempontokra is tekintő) kiválasztás útján jött létre.

szerzők közül a *Pedagógiai Ki Kicsoda?* és a Trencsényi-interjú alapján mindenki jegyzett szerző volt. Novák, Miksa, Szunyogh és P. Kovács az adott lap újságíró (belső) munkatársai voltak, a többiek pedig kutatók, egyetemi oktatók.

2. ábra.

b) Több lapban, több írással szereplő, a *Pedagógiai Ki Kicsodában*, illetve a *Pedagógiai Lexikonban* (az interjú korrekcióival kiegészített) jegyzett szerző⁵⁴

Aczél György (2)	Nagy Attila (2)
Csoma Gyula (3)	Papp Gabriella (2)
Dr. Báthory Zoltán (2)	Petriné Dr. Feyér Judit (2)
Dr. Illyés Sándor (6)	Pőcze Gábor (3)
Dr. Kelemen Elemér (4)	Radó Péter (3)
Dr. Pál László (2)	Szabó Ildikó (7)
Farkas Péter (3)	Szabó László (4)
Gaál Éva (2)	Széchy Éva (2)
Hegedűs T. András (11)	Szunyogh Szabolcs (22)
Horn Gábor (4)	Trencsényi László (9)
Kereszty Zsuzsa (2)	Várnagy Elemér (9)
Kovács Katalin (2)	Vég Katalin (2)
Kozma Tamás (2)	Volentics Anna (2)

A *Pedagógiai Ki Kicsodából* és a *Pedagógiai Lexikonból* kimaradt, ám a Trencsényi-interjú szerint a szakmában jegyzett szerzők:

Bóra Ferenc (5)	Liskó Ilona (10)
Burai Pál József (6)	Örkény Antal (3)
Czeizel Endre (2)	Pethő Ágnes (2)
Forray R. Katalin (16)	Rácz Gyöngyi (3)
Lénárd Ferenc (6)	Richterné Kropf Anikó (2)

⁵⁴ A zárójelben szereplő szám utal arra, hogy az adott szerző hány publikációt jegyzett a vizsgált időintervallumban.

Csaknem 40 személy. Közülük kiemelkedik Szunyogh Szabolcs, aki amellet, hogy szerkesztette a Köznevelést, más lapokat is felhasznált gondolatai közlésére. Hegedűs T. András kiemelkedő szerepe magától értetődő, a fiatalon elhunyt kutatónak alapvető kutatói területe volt ez a kérdés – igen sokszor együtt Forray R. Katalinnal. Örkény Antal egyetemi, Várnagy Elemér főiskolai oktató; nemkülönben Szabó Ildikó, Liskó Ilona ifjúságszociológusok és Trencsényi László iskolakutató gyakori fellépését is magyarázza munkásságuk, Illyés Sándor gyógypedagógus-teoretikusként, később az Országos Köznevelési Tanács elnökeként is érthetően gyakran jutott szóhoz. Bóra Ferenc népszerű szerző volt a maga idejében, Lénárd Ferenc az alsó tagozatos oktatás megújításán fáradozott, Pethő Ágnes minisztériumi munkatárs volt, Rácz Gyöngyi háttérintézet-beli munkája mellett az Eötvös József Cigány Magyar Pedagógiai Társaságnak alapító elnöke, feltűnő Czeizel Endre hiánya a Ki Kicsodából, Burai Pál József gyakori szereplésére nincs külön magyarázatunk. Richterné Kropf Anikó lapszerkesztő volt. A lista szembeszökően sok szerzőt és sok diszciplínát, teóriát, kutatást, oktatáspolitikát és gyakorlatot reprezentál.

3. ábra.

c) Egy lapban, több írással szereplő, a Pedagógiai Ki Kicsodában (az interjú korrekcióival kiegészített) jegyzett szerző⁵⁵

Ballér Endre (2)	Loránd Ferenc (3)
Balogh Lászlóné (2)	Majzik Lászlóné (2)
Bernáth József (2)	Mészáros István (2)
Bernáth László (2)	Miksa Lajos (40)
Csillei Béla (18)	Schüttler Tamás (5)
Demeter Katalin (2)	Setényi János (2)
Dr. Buday József (3)	Szebenyi Péter (4)
Györgyi Zoltán (3)	Szüdi János (3)
Győri György (3)	Zalán Tibor (4)
Heffner Anna (3)	Zsolnai József (2)
Köpeczi Béla (2)	

⁵⁵ A zárójelben szereplő szám utal arra, hogy az adott szerző hány publikációt jegyzett a vizsgált időintervallumban.

A Pedagógiai Ki Kicsodából kimaradt, ám a Trencsényi-interjú szerint a szakmában jegyzett szerzők:

Andorka Rudolf (2)	Laki László (2)
Arató László (2)	Imre Anna (2)
Balázs Mihály (4)	Kerekes László (2)
Búry Lászlóné (3)	Novák Gábor (54)
Csabay Lászlóné (4)	P. Kovács Imre (15)
Csontos Magda (2)	Speidl Zoltán (2)
D. Magyar Imre (3)	Szedlák Éva (3)
D.Tóth László (2)	Szekszárdi Ferencné (2)
Dr. Göllész Viktor (3)	Tibor Klára (4)
Gordosné Dr. Szabó Anna (2)	Varga Aranka (2)
Győri Anna (3)	Vati Papp Ferenc (4)
Kronstein Gábor (3)	Zsoldos Z. Julianna (2)

Miksa Lajos, Balázs Mihály, D. Magyar Imre, Csontos Magda, D. Tóth László, Novák Gábor, P. Kovács Imre, Speidl Zoltán, Tibor Klára, Vati Papp Ferenc felülreprezentáltságának magyarázata: hosszú ideig voltak a Köznevelés „mindenes” belső munkatársai, Schüttler Tamás a vizsgált időszakban az Új Pedagógiai Szemle főszerkesztője volt, Győri Anna pedig a munkatársa. Zsoldos Z. Júlia az Óvodai Nevelést szerkesztette. Búry Lászlóné, Csabay Lászlóné és Kerekes László minisztériumi munkatársak voltak. Más kimagasló „laphűség” nem tekinthető jellemzőnek. Az interjú alapján keletkezett kiegészítés: Szekszárdi Ferencné ismert pedagógiai szakíró volt, Varga Aranka a vizsgálati ciklusban kezdte pályáját. Laki László jeles szociológusként, Kronstein Gábor kiváló publicistaként, Göllész Viktor pedig hírneves gyógypedagógusként volt jelen a pedagógiai orgánumban.

4. ábra.

d) Egy lapban, egy művel szereplő, a Pedagógiai Ki kicsodában, illetve a Pedagógiai Lexikonban (az interjú korrekcióival kiegészített) jegyzett szerző ⁵⁶

Andrásfalvy Bertalan (1)	Kiss Éva (1)
Bakonyiné Vince Ágnes (1)	Knausz Imre (1)
Balogh László (1)	Kotnyek István (1)
Bánfalvy Csaba (1)	Kotschy Beáta (1)
Bánréti Zoltán (1)	Lányiné Engelmayer Ágnes (1)
Bárdossy Ildikó (1)	László Béla (1)
Barlai Róbertné (1)	Madarász Imre (1)
Békési Ágnes (1)	Maráczy Ernő (1)
Benő Kálmán (1)	Maróti Andor (1)
Bihari Péter(1)	Mátay Melinda (1)
Bogdán János(1)	Mesterházi Zsuzsa (1)
Boreczky Ágnes (1)	Mezei Gyula (1)
Both Mária (1)	Mezei Károly (1)
Buda Béla (1)	Mihály Ottó (1)
Cserné Adermann Gizella (1)	Miklósi László (1)
Csorba F. László (1)	Nagy Jenőné (1)
Csőregh Éva (1)	Nagy József (1)
Deme Tamás (1)	Nagy Mária (1)
Dr.Csányi Yvonne (1)	Nyirkos Tibor (1)
Dr. Csocsánné Horváth Emmy (1)	Pataki Ferenc (1)
Dr. Harcsa Tiborné (1)	Pavlik Oszkárné (1)
Dr. Réthy Endréné (1)	Perjés István (1)
Dr. Sáska Géza (1)	Raiczné Dr. Horváth Anikó (1)

⁵⁶ A zárójelben szereplő szám utal arra, hogy az adott szerző hány publikációt jegyzett a vizsgált időintervallumban.

Dr. Torda Ágnes (1)	Szabadi Ilona (1)
Fodor Gábor (1)	Szeléni Gábor (1)
Gál Ferenc (1)	Szépe György (1)
Halász Gábor (1)	Takács Viola (1)
Havas Péter (1)	Tóth László (1)
Hoffmann Ottó (1)	Tölgyesi József (1)
Horánszky Nándor (1)	Vajda Zsuzsanna (1)
Hunyady György (1)	Vajó Péter (1)
Illés Lajosné (1)	Vámos Ágnes (1)
Kamarás István (1)	Varga Lászlóné (1)
Kedves Tamás (1)	Vekerdi Tamás (sic!) (1)
Kardos Lajos (1)	Vincze László (1)
Kardos László (1)	Zászkaliczky Péter (1)
Király Károly (1)	

A Pedagógiai Ki Kicsodából és a Pedagógiai Lexikonból kimaradt, ám a Trencsényi-interjú szerint a szakmában jegyzett szerzők:

Ambrus Péter (1)	Lakatos Béla (1)
Bajomi-Lázár Péter (1)	Lannert Judit (1)
Balázs Géza (1)	Makai Éva (1)
Bárdos Deák Béláné (1)	Meláth Ferenc (1)
Bartal Andrea (1)	Mucsina Gyuláné (1)
Békés Zoltán (1)	Nagyné Volopich Mária (1)
Bíró Ibolya (1)	Nanszákné Cserfalvi Ilona (1)
Bognár Mária (1)	Nobel Iván (1)
Bojti Ferenc (1)	Novák István (1)
Budai István (1)	Paál László (1)
Choli Daróczi József (1)	Párdányi Teodóra (1)
Chrappán Magdolna (1)	Pecsenye Éva (1)

Csík Endre (1)	Perlaki Ernőné (1)
Csipka Rozália (1)	Pik Katalin (1)
Csonka Katalin (1)	Pinczés Rudolfné (1)
Drahos Ágoston (1)	Polinszky Károly (1)
Drahos Péter (1)	Pólya Zoltán (1)
Dr.Bencze Lóránt (1)	Pusztay János (1)
Dr. Deliné Dr. Fráter Katalin (1)	Rádli Katalin (1)
Dr.Farkas Olga (1)	Réger Zita (1)
Dr.Isépy Mária (1)	Reichmesz Ádám (1)
E.Vámos Ágnes (1)	Restyánszki Lászlóné (1)
Eszik Zoltán (1)	Riczél Etelka (1)
Fábián Pál (1)	Rózsavölgyi Adél (1)
Falvay Károly (1)	Schäffer Erzsébet (1)
Farkas Endre (1)	Sió László (1)
Fenyő D. György (1)	Soós Jánosné (1)
Gábor Kálmán (1)	Szabó Lajos (1)
Garami Erika (1)	Szalay Lászlóné (1)
Gyarmati Szabó Éva (1)	Szávai István (1)
Hanga Mária (1)	Szegál Borisz (1)
Jakab János (1)	Szegő László (1)
Kacziba Antal (1)	Szirmainé Kövessi Erzsébet (1)
Kemény István (1)	Takács Géza (1)
Kerékgyártó Mihály (1)	Tátrai Zsuzsanna (1)
Kerényi Jánosné (1)	Tilkovszky Lóránt (1)
Kiskun Farkas László (1)	Tordai Zádor (1)
Kiss Albertné (1)	Tóth Éva (1)
Kobzos Kiss Tamás (1)	Ujlaky István (1)
Kolics Pál (1)	Vajda Júlia (1)

Komlósi Ákos (1)	Vámos Dóra (1)
Kontra Miklós (1)	Varga Gusztáv (1)
Kovács Lajos (1)	Váriné Szilágyi Ibolya (1)
Kozák Istvánné (1)	Varjas Endre
Kővári Józsefné (1)	Végh Mihályné (1)
Krisztián Béla (1)	Vészi János (1)
Kulcsár Ildikó (1)	Vinczéné Bíró Etelka (1)
L. Nagy Katalin (1)	Virág Teréz (1)
Lakatos Béla (1)	Závodszkyné Orbán Erzsébet (1)

Számában és szakmai differenciáltságban is igen gazdag lista. A Trencsényi-interjú közléseit nem számítva, a *Pedagógiai Ki Kicsodában* és *Pedagógiai Lexikonban* szereplő nevek mögött álló személyiségek a kiadványokból követhetők. Az interjúban kiegészített névsorhoz némi kommentárt fűztem.

- *Alapvetően országos, regionális, helyi oktatáspolitikusként, tanügyigazgatóként megnyilatkozó szakemberek:* E. Vámos Ágnes, Kozák Istvánné, Polinszky Károly, Rádli Katalin, Bárdos Deák Béláné, Bíró Ibolya, Csonka Katalin, Csipka Rozália, Hanga Mária, Jakab János, Kiss Albertné, Lakatos Béla, Novák István, Sió László, Szabó Lajos, Szalay Lászlóné, Závodszkyné Orbán Erzsébet, Riczel Etelka, Kiss Albertné, Kacziba Antal
- *A pedagógiai sajtó belső munkatársa (hosszabb-rövidebb ideig):* Kerényi Jánosné, Kerékgyártó Mihály, Reichmesz Ádám, Gyarmati Szabó Éva, Pecsénye Éva, Kiskun Farkas László, Takács Géza
- *Kutató szociológus (ifjúságkutató, oktatáskutató):* Gábor Kálmán, Lannert Judit, Pik Katalin, Varga Aranka, Vajda Júlia, Vámos Dóra, Vészi János, Tóth Éva, Kemény István, Kardos László, Garami Erika, Farkas Endre, Eszik Zoltán, Drahos Péter, Budai István, Bognár Mária, Békés Zoltán, Bajomi-Lázár Péter, Ambrus Péter (többen pályakezdők a vizsgálati ciklus idején)
- *Ciganológus, nyelvész:* Pusztay János, Szegő László, Réger Zita, Kontra Miklós, Fábián Pál, Choli Daróczi József, Balázs Géza
- *Néprajzkutató:* Tátrai Zsuzsanna, Falvay Károly
- *Országosan ismert innovatív iskolaigazgató, óvodavezető, beosztott pedagógus, tankönyvszerző, sajtómunkás (nem pedagógiai sajtóban):* Kolics Pál, Pólya Zoltán, Nagyné Volopich Mária, Soós Jánosné, Szávai István, Szirmainé Kövessy Erzsébet, Ujlaky István, Varga Gusztáv, Végh Mihályné, Restyánszky Lászlóné, Rózsavölgyi Adél, Perlaki Ernőné, Pinczés Rudolfné, Schäffer Erzsébet, Kulcsár Ildikó, Mucsina Gyuláné, Fenyő D. György, Bojti Ferenc, Csík Endre
- *Felsőoktatási szereplő:* Farkas Olga, Bencze Lóránt, Deliné Fráter Katalin, Isépy Mária, Kovács Lajos, Krisztián Béla, Párdányi Teodóra, Szegál Borisz, Tilkovszky Lóránt, Váriné Szilágyi Ibolya, Vinczéné Bíró Etelka, Virág Teréz, Makai Éva, L. Nagy Katalin, Krisztián

Béla, Kővári Józsefné, Kardos Lajos, Drahos Ágoston, Chrappán Magdolna, Bartal Andrea

- *Művész, irodalmár*: Varjas Endre, Nobel Iván, Kobzos Kis Tamás

5. ábra.

Több lapban, több írással szereplő, a Pedagógiai Ki Kicsodában, illetve a Pedagógiai Lexikonban nem jegyzett szerző⁵⁷

Bass László (3)	Horváth Gyuláné Szabó Sára (2)
Czuczu Tibor (5)	Kovácsné Seregi Judit (2)
Csongor Anna (2)	Ritó László (2)
Dr. Gábor József (2)	S. Benedek András (2)
Dr. Mészáros József (2)	Sum Ferenc (2)
Hamrák Anna (3)	Szemán Józsefné (2)
Horváth Ágnes (2)	Tomai Éva (6)

6. ábra.

e) Egy lapban, több írással szereplő, a Pedagógiai Ki Kicsodában, illetve Pedagógiai Lexikonban nem jegyzett szerző⁵⁸

Barna Lujza (3)	Kovalcsik Katalin (2)
Barta Péter (2)	Lengyel László (3)
Csirke József (2)	Major Dóra (2)
Derdák Tibor (2)	Nemere István (2)
Dr. Hegedűs Ferencné (2)	Pálfi Ágnes (4)
Dr. Hegedűs György (4)	Pápai Gyuláné (2)
Dr. Rendi László (2)	Pa-ul (2)
Gonda János (2)	Pavlicsek Zsolt (2)
Kaposi Ilona (2)	Sánta János (2)
Karlovitcz János Tibor (2)	Tót Éva (2)
Kelédi László (4)	Vajda Imre (3)

⁵⁷ A zárójelben szereplő szám utal arra, hogy az adott szerző hány publikációt jegyzett a vizsgált időintervallumban.

⁵⁸ A zárójelben szereplő szám utal arra, hogy az adott szerző hány publikációt jegyzett a vizsgált időintervallumban.

7. ábra.

f) Egy lapban, egy művel szereplő, a Pedagógiai Ki Kicsodában, illetve Pedagógiai Lexikonban nem jegyzett szerző⁵⁹

Abdullah Mohamed (1)	CS. M. (1) (Vélhetően: Csontos Magda)
Áy Ferencné (1)	Csala Istvánné (1)
B. D. (1)	Csanády András (1)
B. M. (1)	Csapó, Marg (1)
Balassa Zoltán (1)	Csernák Bálintné (1)
Balog, Matija-Vujic (1)	Csík Endre (1)
Balogh Klára (1)	Csikós Tóth Judit (1)
Balla Gyula (1)	Csillei Csaba (1)
Bányai Emőke (1)	Dávidné Szabó Éva (1)
Barabás Tamás (1)	Dévai Margit (1)
Barbóczkyné Fazekas Ilona (1)	Dinnyési János (1)
Bárdosi Balázsne (1)	Dombóvári Anita (1)
Bartha Gyula (1)	Dömötör István (1)
Beke Mihály András (1)	Dr. Akáb István (1)
Biczó Aranka (1)	Dr. Bárdos Katalin (1)
Bíró György (1)	Dr. Farkas Miklós (1)
Bognár Istvánné (1)	Dr. Hegyi István (1)
Bohn Katalin (1)	Dr. Jancsurák Barnabásné (1)
Bojti Ferenc (1)	Dr. Méhes József (1)
Bornemissza L. (1)	Dr. Mészáros Etelka (1)
Borsos Árpád (1)	Dr. Parais Lajosné (1)

⁵⁹ A zárójelben szereplő szám utal arra, hogy az adott szerző hány publikációt jegyzett a vizsgált időintervallumban.

B. Pongrácz Éva (1)	Dr. Puppi József (1)
Bujdosó Éva (1)	Dr. Takács Tiborné (1)
Bükszegi Mária (1)	Dr. V. L. (1)
Czékmány Istvánné (1)	Dr. Vincze Tiborné (1)
Czemmelné Bálint Gyöngyi (1)	Dubina Ildikó (1)
CS. H. (1)	Együd János (1)
Ékes Beatrix (1)	Horváth M. Tamás (1)
Erdélyi Erzsébet (1)	Ifj. Kanyó József (1)
Érdi Gitta (1)	Ignác János (1)
Farkas Gyöngyi (1)	Imrei István (1)
Farkas Kálmán (1)	Irázi Istvánné (1)
Ferencz Mihályné (1)	Iván László (1)
Figula István (1)	Jávor Emese (1)
Földesi Klára (1)	Juhász György (1)
Fuchs Rezső (1)	K. M. (1)
Fulková, Emilia (1)	K. T. (1)
Futaki József (1)	Kálmán Miklós (1)
Gaál Károlyné (1)	Kály-Kullai Károly (1)
Galántai Zoltán (1)	Kaposvári Lászlóné (1)
Gáspár Ágota (1)	Karakas Józsefné (1)
Gergely Gyula (1)	Kasza Józsefné (1/1)
Ghyczy Györgyné (1)	Keczer Zoltán (1)
Gion Gábor (1)	Kelemen Andrásné (1)
Girán János (1)	Kende Ferenc (1)
Gnoth, Milan (1)	Király János (1)
Goór Judit (1)	Kiss Sándor (1)
Gordos Gyuláné (1)	Kocsis Károly (1)
Göttli Istvánné (1)	Kolczonay Katalin (1)

Gross László (1)	Komóczy Mihály (1)
Gulyás Andrásné (1)	Kóré Veronika (1)
GY. (1)	Kormos Ildikó (1)
Gyergyói Sándor (1)	Kovács Árpád (1)
Hagymási Józsefné (1)	Kovács Annamária (1)
Hajnal Istvánné (1)	Kovács Éva (1)
Halmainé Fehér Margit (1)	Kovács Ottó (1)
Háló Magdolna (1)	Kovács Péter (1)
Hámori Vilmos (1)	Kövesdi Kiss Ferenc (1)
Hamvainé Sárvári Katalin (1)	Krajnyák Lászlóné (1)
Harcza Ferencné (1)	Krebsz János (1)
Harsányi Eszter (1)	Kulcsár Simonné (1)
Hársfalviné Szivák Judit (1)	Kundrák Jánosné (1)
Házi Lajos (1)	Lencsés Tamásné (1)
Hederics Vilmos (1)	Lesznyák Márta (1)
Héderváry Katalin (1)	Lórik József (1)
Heltai Gyöngyi (1)	Matekovitsné Kórodi Mária (1)
Hermann Avenarius (1)	Máté Martonné Korb Erzsébet (1)
Hídvégi Márta (1)	Matyovszky Mária
Hillebrand Vince Márióné (1)	Medgyasszayné Rantal Judit (1)
Horváth Aladár (1)	Menyhárt Melinda (1)
Horváth Béla (1)	Merétei Klára (1)
Horváth Béláné (1)	Mészáros Lajosné (1)
Horváth F. Miklós (1)	Mikecz Pálné (1)
Horváth György Péter (1)	Miklós Erika (1)
Horváth József (1)	Mohai Jánosné (1)
Molnár Lóránt (1)	Savanya Antalné (1)
Nagy Ferenc (1)	Schäffer Erzsébet (1)

Nagy Sándor (1)	Simon József (1)
Nagyné Pigniczki Éva (1)	Soltész Elekné (1)
Narancsik Ágnes (1)	Sövényházy Csilla (1)
Nemes Mariann (1)	Steiner Gáspár (1)
Nyári László (1)	Szabó János (1)
Nyitrai Zsoltné (1)	Szántó Lajosné (1)
Oltai György (1)	Szerémy Gyula (1)
Paksi Éva (1)	Szikra János (1)
Pál Tibor (1)	Szilaj Pálné (1)
Pálfai Márton (1)	Szilas Ádám (1)
Pálfy György (1)	Szoleczky Emese (1)
Pálfy Magdolna (1)	T. K. (1)
Pápai (1)	Tatai Imre (1)
Papp Antalné (1)	Téglás Tivadar (1)
Parti Krisztina (1)	Tézli Károlyné (1)
Paulina Éva (1)	Thuránszky Lehelné (1)
Pávai Istvánné (1)	Tulok Lajos (1)
ph. Dr. Ján Hučík (1) k	Turgyán Mihályné (1)
Polányi Imre (1)	Urbán Anna (1)
Pribersky, Andreas (1)	Vadasi Béláné (1)
Priszter Andrea (1)	Várady Eszter (1)
Pusztai Lajosné (1)	Varga Éva (1)
Raab Alajosné (1)	Varga József Antalné (1)
Radicsné Pintér Ilona (1)	Varga Sándor (1)3
Réfi Oszkó Magdolna (1)	Varga Zoltánné (1)
Rigó Rozália (1)	Vass Dánielné (1)
Rimai Józsefné (1)	Walter Bachmann (1)
Rózsásné Horváth Erzsébet (1)	Windhager Károly (1)

Rubóczky István (1)	Zala Szilárd Zoltán (1)
Ruhmann Imréné (1)	Zala Szilárd Zoltán (1)
Sághy Erna (1)	Zombori Judit (1)
Sajó Ingrid (1)	Zsikó János (1)
Salga Attila (1)	Zsolnai Ferenc (1)

g) Függelék

A „kiemelt írásokban” hivatkozott szerzők rangsora

Az egyes folyóiratok bemutatása során, mint a metodológiai leírásban jeleztem „kiemelt írások” részletező bemutatására, elemzésére került sor. Tanulságos lehet e kilenc írásban megismerésített hivatkozások szerzőinek neve, előfordulásuk. Sajátos tükröz ez is, amely szerint Réger Zita 3 hivatkozással vezeti a sort, Kemény Istvánra két szerző hivatkozott. Ők tekinthetők ebben az abszolút véletlen és igazán nem reprezentatív mintában a korszak frekvenciált szerzőinek. A hazai szerzők közt – a minta egészében szerepelt – a roma témában elfogadott szerzők mellett szerepelnek egészen egyedi hivatkozottak, illetve megjelennek egy-egy alkalommal a neveléstudomány, nevelésszociológia, illetve más társadalomtudományok kortárs jelesei (Békés Ferenc, Buda Béla, Csongor Anna, Farkas Péter, Forray R. Katalin, Gulyás Sándor, Hermann Alice, Jakab János, Kertesi Gábor, Kézdi Gábor, Kravjánszki Róbert, Liskó Ilona, Oppelt Katalin, Radó Péter, Rigó Rozália, Sántha Pál, Setényi János, Sziklai Imre, Vadas Ferenc). A külföldi szerzők a vizsgált korszak gyakran idézett, alapjában véve klasszikusnak tekintett alakjai (Argyle, M., Bernstein, B., Blank, B., Hoijer, H., Leontyev, A. N., Lurija, A. R., Ruesch, Y. J., Stern, C., Stern, W., Sullivan, H. S., Vigotszkij, L.).

9. Kvalitatív és kvantitatív adatok és eredmények⁶⁰

9.1. A TANÍTÓ/TANÍTÓ

NÉVJEGY

Cím: A Tanító/Tanító

Alcím:

Az Oktatási Minisztérium módszertani folyóirata (1978. 1. szám – 1980. 5. szám)
A Művelődési Minisztérium módszertani folyóirata (1980. 6. szám – 1990. 6-7. szám)
Módszertani folyóirat (1990. 8. szám – 1997. 10. szám)

Szerkesztő Bizottság elnöke:

Szabó László fősztályvezető, Oktatási Minisztérium
(1978. 3-4. szám, 1978. 11. szám, 1979. 1. szám, 1980. 2. szám)
Dr. Munkácsy Gyuláné, fősztályvezető-helyettes, Művelődési Minisztérium
(1981. 1. szám, 1981. 2. szám, 1981. 3. szám, 1981.4. szám, 1981. 5. szám, 1981. 12. szám)
Dr. Kelemen Elemér, fősztályvezető, Művelődési Minisztérium
(1987. 1. szám, 1987. 2. szám, 1987. 3. szám, 1987. 4. szám)
Dr. Kelemen Elemér miniszterhelyettes, Művelődési Minisztérium
(1989. 8. szám – 1990. 3. szám)
Dr. Kelemen Elemér főigazgató, OPKM
(1990. 4. szám – 1990. 6-7. szám)

Szerkesztő Bizottság: 1982. 12. szám

1987. 5. szám – 1989. 2. szám
1989. 4. szám – 1989. 5. szám
1991. 1. szám
1992. 1. szám – 1992. 4. szám
1992. 6. szám
1993. 2. szám
1995. 4. szám

Felelős szerkesztő:

Kerényi Jánosné (1978. 1. szám – 1991. 4. szám)
Szedlák Éva mb. (1991. 6. szám – 1995. 3. szám)
Dr. Szilágyi Imréné (1995. 5. szám – 1997.10. szám)

⁶⁰ A „Kvalitatív és kvantitatív adatok és eredmények” című részben elemzett 10 periodika „Névjegy” szekcióiban, a „Lap státusza” rovat, 2020.08.31-én érvényes állapotokat tükröz.

Kiadó:

Ifjúsági Lapkiadó Vállalat (1978. 1. szám – 1984. 1. szám)
Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat (1984. 2. szám – 1991. 3. szám)
Lutra Gyermeklapkiadó Kft. (1991. 4. szám)
Lutra-lapok Gyermeklap- és Könyvkiadó Kft. (1991. 5. szám)
Lutra Lapok Gyermeklap és Könyvkiadó (1991. 6. szám – 1993. 6. szám)
SEMIC Interprint Nyomdai és Kiadói Kft. (1993. 7. szám – 1997.10. szám)

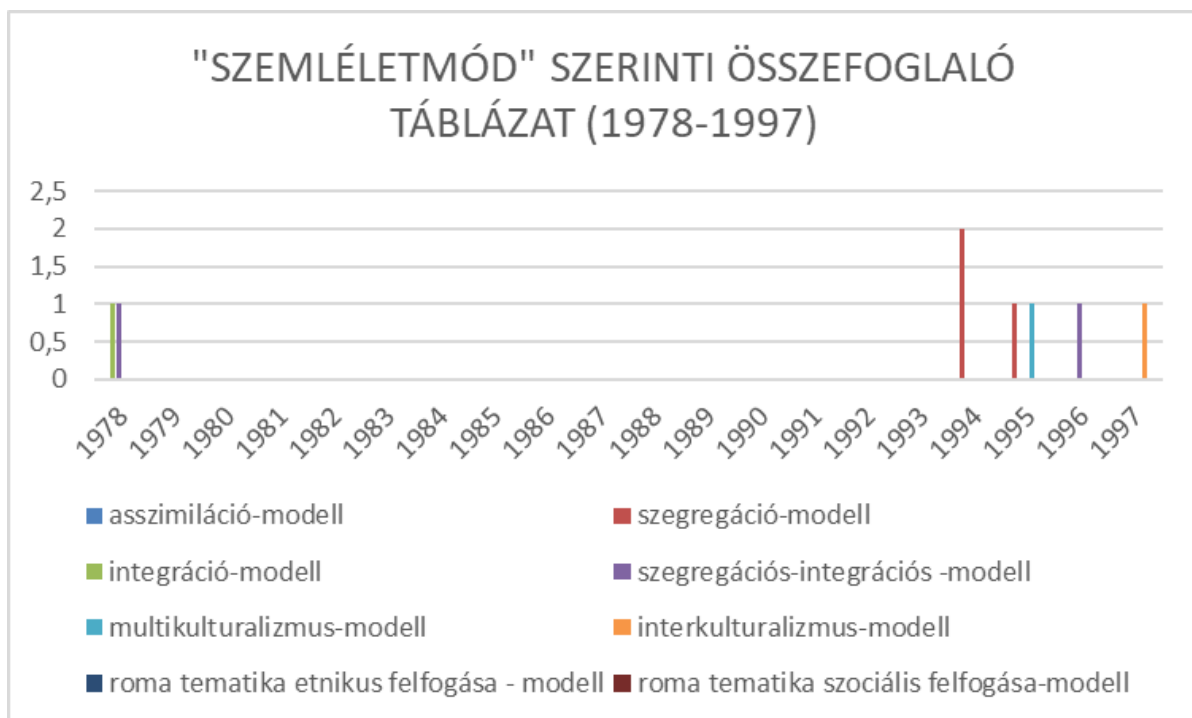
Lap státusza: aktív (2020-ban működő folyóirat)**Szerzői lista⁶¹:**

1. Bárdosi Balázsné (TA0007)
2. Bíró Ibolya (TA0039)
3. Bóra Ferenc (TA0011, TA0034)
4. Bujdosó Éva (TA0002)
5. Csikós Tóth Judit (TA0033)
6. Demeter Katalin (TA0015, TA0016)
7. Dr. Hegedűs Ferencné (TA0004, TA0010)
8. Dr. Kelemen Elemér (TA0012)
9. Gaál Éva (TA0017)
10. Hamrák Anna (TA0018)
11. Horváth Gyuláné Szabó Sára (TA0029)
12. Kerényi Jánosné (TA0001)
13. Kővári Józsefné (TA0027)
14. Lénárd Ferenc (TA0015, TA0016)
15. Mészáros Lajosné (TA0019)
16. Nanszákné Cserfalvi Ilona (TA0038)
17. Nemess Mariann (TA0008)
18. Papp Gabriella (TA0017)

⁶¹ A szerzői listánál a szerzők által közölt szócikket „A vizsgálati minta bemutatása” című függelék kódszámai alapján sorolom fel zárójelben. (Csak a jelentős, ismert vagy többször szereplő szerzők adatait dolgozom fel.)

19. Párdányi Teodóra (TA0014)
20. Petriné Dr. Feyér Judit (TA0013)
21. Réfi Oszkó Magdolna (TA0006)
22. Rózsásné Horváth Erzsébet (TA0030)
23. Szedlák Éva (TA0019, TA0021, TA0023)
24. Szilas Ádám (TA0037)
25. T. K. (TA0009)
26. Tuza Tibor (TA0035)

8. ábra. „SZEMLÉLETMÓD” SZERINTI ADATOK

1978-ban gondolkodtak szegregációs-integrációs modellben (kódszám: TA0001), de adtak hírt kizárólagosan integrációs pedagógiai gyakorlatról is (kódszám: TA0002), aztán 11 éven keresztül nem is jelent meg olyan publikáció, ami azt boncolgatta volna, hogy milyen szervezési keretek között lehetne, kell vagy érdemes oktatni a cigány gyermekeket.

Az értekezés központi kérdésének szemszögéből releváns írás legközelebb 1994-ben jelent meg A Tanító/Tanító oldalain, s akkor is olyan formában, hogy az egyik egy magyarországi (kódszám: TA0025), a másik egy franciaországi (kódszám: TA0029) szegregációs gyakorlatról adott hírt a '90-es évek elejéről.

1995-ben az egyik publikáció (kódszám: TA0031) egy 1963-as bogádmindszenti szegregációs gyakorlatról adott hírt, a másik viszont (kódszám: TA0032) már a multikulturalizmus gyakorlatát írta le levelezés formájában.

1996-ban (kódszám: TA0033) felemás pozitív diszkriminációs pedagógiai tervekkel is ismerkedhettek az olvasók, ugyanis a „pozitív diszkrimináció” jegyében a szerző egyszerre tartotta elfogadhatónak a szegregált és az integrált foglalkozásszervezést, 1997-re azonban (kódszám: TA0035) A Tanító/Tanító című szaklap jelentős változáson ment keresztül azért, hogy olyan romafil írást közölt Tuza Tibor tollából, amely minden vonatkozásban követte a rendszerváltás utáni roma értelmiségiek gondolatmenetét, s amely az interkulturális oktatás mellett tette le a voksát.

FONTOSABB ÍRÁSOK

1978-ban a *Palócföldön* című írás (kódszám: TA0002) Nógrádba kalauzolja el az olvasóit. Az írás alapvetően arról számol be, hogy az északi megyében mindent megtesznek a romák integrálásáért, s ezen törekvések közül pozitív példa Mátraverebély esete, ahol – Kaszás Istvánné igazgató szerint – a 30 százalékos lakossági számarány ellenére meg lehetett szüntetni a szegregált osztályokat (1978-ban már 3 éve integrált körülmények között tanítottak).

1994-ben jelent meg (kódszám: TA0025) egy portrékat tartalmazó közlemény, amelyben bemutatják Sipos Andrásné tiszadadi tanítót is. A pedagógus beszámol arról, hogy utolsó tanítási évében hátrányos helyzetű cigány gyermekekből álló elsős osztályt vállalt el. Az írás a cigány gyerekek szegregált oktatása mellett teszi le a voksát.

1995-ben az egyik publikáció (kódszám: TA0032) egy levelezés volt (egy első osztályban tanító pedagógus és egy pszichológus között). A pszichológus egyetlen egyszer sem utalt a levelében a multikulturális pedagógiai eljárásokra, de amit módszertanként leírt, az a gyakorlatban annak fogható fel.

1996-ban az első publikáció (kódszám: TA0033) a hátrányos helyzetű gyermekek differenciált fejlesztésével foglalkozott. A szerző – saját bevallása szerint – olyan fejlesztő projektet képzelt el, amit heti két órás, személyre szabott foglalkozás, s a csoport alakulhat csak cigány tanulókból, de szükség szerint a vegyes összetétel is elfogadható, azaz felemás módon, a „pozitív diszkrimináció” jegyében, elfogadta a szegregált és az integrált körülmények közötti foglalkozásszervezést is.

1997-ben (kódszám: TA0035) a fontosabb írás Tuza Tibor *Romaprogram* című, kifejezetten romafil, közleménye volt. A szakcikkből a szerző arról írt, hogy véleménye szerint a cigánykérdés nem etnikai vagy szociális probléma, hanem egyszerűen emberi (emberjogi) kérdés. Tuza szerint kölcsönös megbecsülés nem alakul ki, ha nem ismerjük egymást, ezért törekedni kell egy olyan művelődési anyag kidolgozására, ami segíti az interkulturális oktatás megvalósulását, s erre, az ő vezetésével, kísérlet formájában, sor is került egy olyan projektnek a formájában, aminek a címe: *Cigány oktatási program, a helyi (intézményi) tantervek kidolgozásának segítése, valamint kiegészítő művelődési anyagok és programok biztosítása a*

cigány gyermekeket a nem cigány gyermekekkel együtt nevelő és oktató intézmények számára az interkulturális oktatás célkitűzéseinek szolgálatában.

A kiemelt írás részletes elemzése

Kerényi Jánosné, *Tolna megyében*, A Tanító, 1978. január, 3-6

A szóban forgó publikáció műfaja: olyan körkép, ami (A Tanító/Tanító szaklap közlési gyakorlatához képest viszonylag) terjedelmes interjút tartalmaz Vida Jánosnéval (Tolna megyei osztályvezető-helyettes) és információkat Németh Zoltántól (Tolna megyei alsó tagozatos vezető szakfelügyelő), Tar Gyulánétól (Gyulaj alsófokú oktatási intézményeinek igazgatója), Illés Antaltól (a tengelici általános iskola, diákotthon, művelődési ház igazgatója), Temesi Mátyástól (a tengelici általános iskola igazgatóhelyettese), Temesi Mátyásnéól (tengelici tanítónő). Az írást az a Kerényi Jánosné készítette, aki az értekezésben jegyzett szerzőnek minősül, s aki A Tanító/Tanító című módszertani folyóirat felelős szerkesztője volt az 1978. 1. számtól az 1991. 4. számig.

1978-ban a *Tolna megyében* című publikáció (kódszám: TA0001) szerint: a romák diákotthoni elhelyezését kiemelt célnak tartották, mert a Tolna megyei oktatás-nevelés-irányítás azt is szerette volna, ha évről évre minél több roma tanuló szerez szakmai képzettséget annak érdekében, hogy be tudjon illeszkedni. Az írás arról tanúskodik, hogy 1978-ban a Tolna megyei oktatás-nevelés irányítói között nem volt egységes álláspont arra vonatkozóan, hogy milyen módon kellene a cigány tanulókat oktatni. Egyszerre voltak hívei a roma és nem roma diákok együttnevelésének, ha az diákotthonban történt, azaz a családból történő kiemelés útján, s a szegregált cigány kollégiumnak is, mert az is együtt járt a távoltageással a családtól. Az írás olyan roma oktatási-nevelési modellt kínált, amelyben lényeges elem a cigány családból való kiemelés. Ha ez utóbbi megtörtént, akkor nem látták akadályát a roma tanulók integrált körülmények közötti nevelésének, de az asszimilálódásra lehetőséget adó szegregációt is elfogadták, mert attól is a romák felemelkedését remélték. A publikáció – modellezési szempontból való – eklekticizmusa előszele volt az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1979-ben kiadott, *A magyarországi cigány lakosság helyzetéről* című politikai dokumentumának, amely nem ismerte el a romák nemzetiségi jogait, de ugyanakkor már azt is elfogadhatónak tartotta, ha a roma közösség a társadalmi beilleszkedés útjaként nem az asszimilációt, hanem az integrációt választja. Valószínűleg a korszak ezen általános és roma oktatáspolitikai légkörének a következménye az, hogy a cikk a *szegregációs-integrációs modellbe* illeszkedik. Az írás jellege, stílusa, forráskezelése kevertnek mondható. Szerepelnek benne diagramok a Tolna megyei általános iskolák számának alakulásáról, önálló (osztott) tanulócsoporthoz járó alsó tagozatos tanulók arányáról, a körzetesített tanulók számának változásáról, a diákotthonban elhelyezett tanulók számáról, valamint a szakos ellátottság színvonaláról, a körzeti központi iskolákról, tehát van mögötte empiria, amit valószínűleg Tolna megye tanügyigazgatási szakemberei bocsátottak Kerényi Jánosné rendelkezésére, ugyanakkor átszövi a teoretikus megalapozás is, miközben mégsem sorolható be egyetlenegy „iskolához” sem, amennyiben nem hivatkozik egyetlenegy kutató egyetlenegy tudományos munkájára sem.

ÖSSZEFOGLALÁS

1978 és 1997 között A Tanító/Tanító című szaklap hasábjain 39 olyan írás jelent meg, amely tartalmazta a „roma”, „cigány” vagy „etnikum” szavakat.

A 39 írás 11 műfajt fed le (interjú: 3, jegyzet: 1, levelezés: 1, módszertani leírás: 3, pályázat: 1, portré: 4, program: 3, recenzió: 4, tájékoztató írás: 15, tanulmány: 3, törvényi szabályozás: 1), ezek között túlsúlyban van a tájékoztató írás (15 db), de mivel 31 esetben csak kapcsolódó írásokról van szó (adatközlés: 2, adat- és információközlés: 2, információközlés: 21, utalás: 6), ezért valójában csak 8 olyan írás született, amelyekből roma oktatási-nevelési megközelítések vázolhatók fel. Az adatokból kiderül, hogy A Tanító/Tanító című szaklap erősen érdeklődött a roma tematika iránt. 1978 és 1997 között csak 2 év volt (1988 és 1990), amikor még utalás szinten sem foglalkoztak a cigánysággal.

A publikációk műfaji sokfélesége is – a lap funkcióinak megfelelően – erőteljesebb, mint más lapok esetében, s árulkodó az a szám is, hogy a 39-ből 15 volt (az egyes esetekben romákra vonatkozatható oktatási-nevelési elképzeléseket, modelleket tartalmazó) tájékoztató írás, illetve hogy 31 esetben kifejezetten csak információközlés történt, ami arra utal, hogy a szaklap szerkesztősége különösen odafigyelt arra, hogy minél több – a romákra vonatkozó – információval segítse a tanítókat⁶²

⁶² Darvai Tibor doktori disszertációjában részletesen is bemutatta a lapot (DARVAI Tibor, *Oktatáspolitikai és a Tanító című folyóirat a hatvanas években Magyarországon*, Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs, 2017 (doktori disszertáció).

9.2. EDUCATIO

NÉVJEGY

Cím: Educatio – Pedagógia – Szociológia – História – Ökonómia – Pszichológia – Politológia

Alcím: 1992. 1. szám – 1997. 4. szám: Interdiszciplináris szemle azok számára, akik az oktatás társadalmi összefüggéseit keresik

Kiadó: 1992. 1. szám – 1997. 4. szám: Oktatáskutató Intézet

Megjelenési hely: Budapest

Időszakosság: negyedévenként

Szerkesztő bizottság:

Crighton Johanna (1997), Darvas Péter (1992–1997),
Forray R. Katalin (1992–1997), Gál Ferenc (1992–1997),
Imre Anna (1995–1997), Junghaus Ibolya (1992–1997),
Kozma Tamás (1992–1997), Liskó Ilona (1992–1997),
Lukács Péter (1992–1997), Molnár Miklós (1992–1997),
Nagy Mária (1995), Nagy Péter Tibor (1992–1997),
Reisz D. Róbert (1992–1997), Sándor Zsuzsa (1992–1993),
Setényi János (1992–1997), Szabó László Tamás (1995–1997),
Várhegyi György (1992–1997)

Vendégszerkesztő:

Liebhardt Ágota (1992. 1. szám)
Lukács Péter (1992. 2. szám)
Liskó Ilona (1993. 1. szám)
Forray R. Katalin (1993. 2. szám)
Setényi János (1993. 3. szám)
Szabó László Tamás (1993. 4. szám)
Lukács Péter (1994. 1. szám)
Drahos Péter, Gál Ferenc (1994. 2. szám)
Szebenyi Péter (1994. 3. szám)
Nagy Péter Tibor (1994. 4. szám)
Halász Gábor, Nagy Mária (1995. 1. szám)
Gábor Kálmán (1995. 2. szám)
Nagy Péter Tibor (1995. 3. szám)
Csákó Mihály (1995. 4. szám)
Liskó Ilona (1996. 1. szám)
Lukács Péter (1996. 2. szám)
Forray R. Katalin, Margot Wieser (1996. 3. szám)
Szigeti Miklós Gábor (1996. 4. szám)
Liskó Ilona (1997. 1. szám)

Tót Éva (1997. 2. szám)
Imre Anna (1997. 3. szám)
Czeizer Zoltán (1997. 4. szám)

Főszerkesztő: 1992. 1. számtól: Kozma Tamás

Lap státusza: aktív (2020-ban is működő folyóirat)

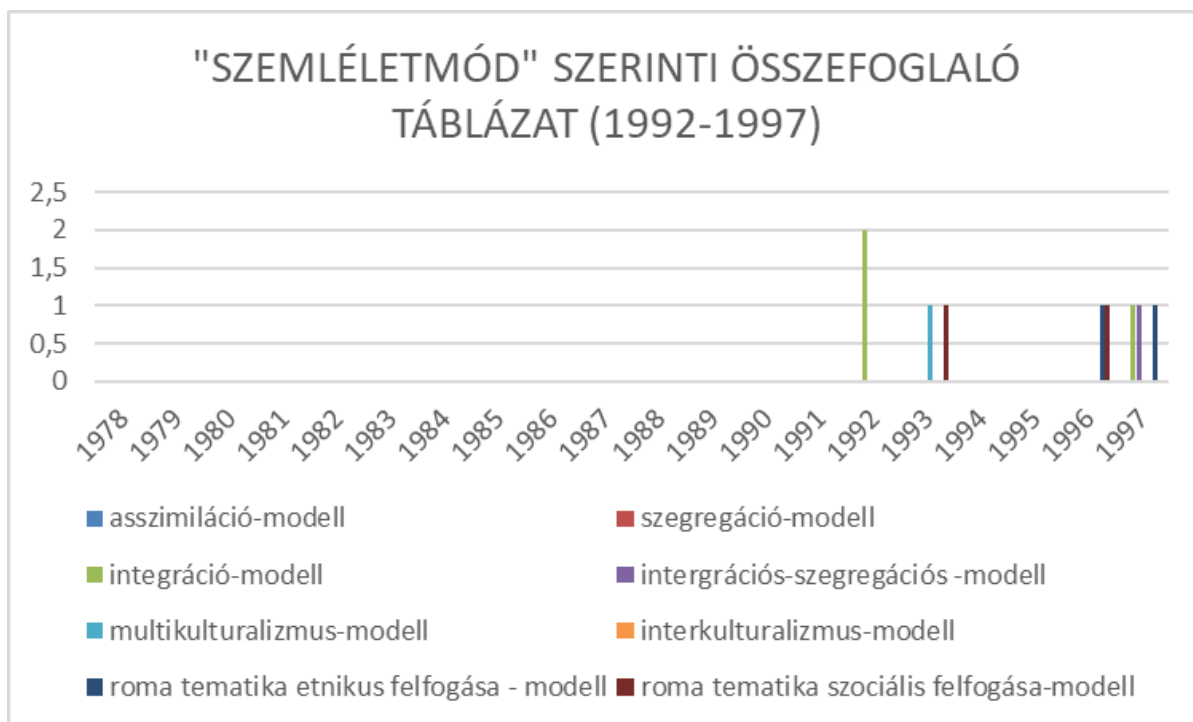
Szerzői lista⁶³

1. Bohn Katalin (ED0100)
2. Csala Istvánné (ED0089)
3. Csanády András (ED0047)
4. Csongor Anna (ED0061)
5. Drahos Péter (ED0074)
6. Eszik Zoltán (ED0099)
7. Farkas Péter (ED0082)
8. Forray R. Katalin (ED0043, ED0056, ED0059, ED0070, ED0076)
9. Gábor Kálmán (ED0077)
10. Garami Erika (ED0106)
11. Györgyi Zoltán (ED0050,ED0086,ED0102)
12. Harsányi Eszter (ED0094)
13. Hegedűs T. András (ED0055, ED0059, ED0060, ED0087)
14. Horváth M. Tamás (ED0103)
15. Imre Anna (ED0062,ED0085)
16. Jávor Emese (ED0098)
17. Kálmán Miklós (ED0096)
18. Kardos László (ED0088)
19. Kemény István (ED0083)
20. Komóczi Mihály (ED0105)
21. Kozák Istvánné (ED0063)

⁶³ A szerzői listánál a szerzők által közölt szakkikketek „A vizsgálati minta bemutatása” című függelék kódszámai alapján sorolom fel zárójelben. (Csak a jelentős, ismert vagy többször szereplő szerzők adatait dolgozom fel.)

22. Kozma Tamás (ED0052)
23. Laki László (ED0044)
24. Liskó Ilona (ED0046, ED0049, ED0072, ED0078, ED0080, ED0084, ED0095, ED0101, ED0104)
25. Mátay Melinda (ED0079)
26. Narancsik Ágnes (ED0081)
27. Pribersky, Andreas (ED0054)
28. Radó Péter (ED0094)
29. Setényi János (ED0074,ED0091)
30. Szabó László (ED0065,ED0075)
31. Szabó László Tamás (ED0057)
32. Széchy Éva (ED0048)
33. Tót Éva (ED0092)
34. Tóth Éva (ED0072)
35. Tulok Lajos (ED0093)
36. Vajda Zsuzsanna (ED0041)
37. Várady Eszter (ED0066)
38. Varga Éva (ED0064)
39. Zombori Judit (ED0097)

9. ábra. „SZEMLÉLETMÓD” SZERINTI ADATOK

1992 és 1997 között az Educatio című folyóirat hasábjain rendkívül kevés (9 publikáció, az összes 13,43%-a) a romák oktatására-nevelésére vonatkozó – szemléleti modellekre következtetni engedő írás jelent meg. (1994-ben és 1995-ben például egyáltalán nem közöltek szakcikket ebben a témában.) Emiatt nehéz megállapítani, hogy a szerkesztőség melyik szemléleti modellt preferálta, hiszen csökkenő sorrendben csak annyi állapítható meg: az írások 33,33%-a (3 db) a roma gyermekek integrálásáról írt, a 22,22%-a (2 db) a roma tematika etnikus felfogását képviselte, ami igaz a roma tematika szociális felfogására is, mert ott is 22,22%-os (2 db) az arány, s csak az írások 11,11%-a (1 db) írt multikulturalizmusról, illetve szintén 11,11%-a (1 db) a szegregációs-integrációs gyakorlatról.

Az orgánium szerzői 1992-ben (kódszám: ED0041, ED0043) és 1997-ben (kódszám: ED0094) ajánlották a roma tanulók integrált körülmények közötti oktatását-nevelését, 1993-ban multikulturalizmusról volt szó (kódszám: ED0055), és szintén 1993-ban (kódszám: ED0061), illetve 1996-ban (kódszám: ED0082) a roma tematika szociális felfogásáról, valamint 1996-ban (kódszám: ED0087) és 1997-ben (kódszám: ED0100) a roma diákok pedagógiai problémáinak a roma kultúrából (szocializációs/szociokulturális deficitből) eredeztetéséről, s csak egyetlen alkalommal ajánlották, 1997-ben, a szegregációs-integrációs modellt (kódszám: ED0096).

FONTOSABB ÍRÁSOK

1992-ben Vajda Zsuzsanna *Szülő, gyerek – piac* című írása (kódszám: ED0041) arra hívta fel a figyelmet, hogy gyakran nyilvánul meg szülői nyomás a más etnikumhoz⁶⁴ tartozó tanulók szegregálása, szelektálása érdekében. Vajda szerint ez veszélyes tendencia.

Szintén 1992-ben jelent meg Forray R. Katalin *A szabadság piaci ára?* című írása (kódszám: ED0043). A jegyzet arról szól, hogy a szerző egy olyan kisvárosi általános iskolába látogatott el, ahol demográfiai okok miatt a roma tanulók száma növekszik, vagyis az iskola „elcigányosodik”. E tendenciát csak erősíti, hogy a szabad iskolaválasztás eredményeként a nem roma szülők elviszik a gyermekeiket a központi iskolába, a kisvárosi intézménynek pedig, ha talpon akar maradni, fel kell vennie minden roma diákot, s már nemcsak helyből, hanem távolabbról is. A szerző szerint a „cigányiskola” pedagógus kollektívája lecsúszottnak, megbélyegzettnek érzi magát, mert roma gyermekeket tanít, s eszükbe sem jut, hogy ők is alkalmazkodhatnak a megváltozott közeghez. Forray R. állásfoglalása alapján a roma közösségen kívül, a tanyákról, az aprófalvakból, a városi slumokból származó gyermekekkel is ugyanolyan problémák vannak, mint egy „cigányiskolában”.

1993-ban Csongor Anna közölte az *Educációban a Kisebbségek periférián* című írását (kódszám: ED0061). A jegyzet a roma tematika szociális felfogásaként írható le, amennyiben a roma közösség oktatási-nevelési problémáit a romák halmozottan hátrányos helyzetéből eredezteti. Érdekes momentum, hogy a szerző a Magyarországon – a '90-es évek elején – még csak elméletben létező multikulturális iskolát nem tartja hatékony megoldásnak a roma közösség esetében, ugyanakkor annak a véleményének is hangot ad, hogy a romák egy része perifériális társadalmi helyzetben van, amihez gazdasági autonómia is társul, s ez a kettősség: a gyakorlatban követett intézményes iskolai sémáktól eltérő oktatási megoldásokat igényel.

1996-ban Farkas Péter *A leszakadó rétegek oktatása* című írásában (kódszám: ED0082) szintén arról értekezett, hogy a roma tanulók iskolai kudarcának okai között a szegénység, a munkanélküliség, a rendszertelen életmód szerepel. Farkas szerint a roma közösség sikerességének érdekében javítani kell a roma munkavállalók munkaerőpiaci helyzetén, csökkenteni kell a roma családok értékrendje és az iskolai normák között fennálló ellentétekből adódó feszültségeket, s az is fontos, hogy az oktatás jobban igazodjon a roma gyermekek életkori sajátosságaihoz és lehetőségeihez.

Szintén 1996-ban jelent meg Hegedűs T. András *Kisebbségi nő család és társadalom között – Az iskola szerepe a cigány társadalmi csoportokban* című írása (kódszám: ED0087). Ebben a cikkben Hegedűs T. a Gandhi Gimnáziumot olyan eszköznek minősíti, amely által a kisebbségi (roma) politika és oktatáspolitikai sikeres lehet a roma közösség gyermekeit illetően, mert álláspontja szerint egy roma nemzetiségi középiskola képes magát elfogadtatni.

1997-ben közölte az *Educatio* Kálmán Miklós tollából *A komlói Intézményfelügyeleti Iroda* című interjút (kódszám: ED0096), amelyben érintőlegesen megjelenik a szegregációs-integrációs modell ábrázolása.

⁶⁴ A szerző a kor uralkodó nyelvi szokásai szerint (etnikum = roma) feltételezhetően a roma közösséghez tartozó gyermekekre gondolt.

1997-ben Bohn Katalin *Cigányság és iskola* című kritikájában (kódszám: ED0100) két – többségében roma szerzők által írt – könyvet⁶⁵ illetett rendkívül erős kritikával azok tudománytalansága vagy tudományos ellenőrizhetetlensége miatt. Ugyanakkor mégis fontos kiemelni Choli Daróczi József „etnikus” állásfoglalását, amelyben azt írta, hogy a pedagógus csak akkor lehet eredményes a roma tanulókkal, ha a roma közösség jellemzőiből kiindulva gondolja végig a nevelési elveit, ugyanis ha ezt nem teszi, annak az eredménye a nem kívánatos asszimiláció.

A kiemelt írás részletes elemzése

Harsányi Eszter, Radó Péter, *Cigány tanulók a magyar iskolákban*,
Educatio, 1997, 1. szám, 1-10

1997-ben jelent meg (az értekezésben nem jegyzett szerzőnek minősülő) Harsányi Eszter és (az értekezésben jegyzettnek szerzőnek minősülő) Radó Péter közös munkájaként a *Cigány tanulók a magyar iskolákban* című írás (kódszám: ED0094). Ebben a cikkben a szerzők amellet teszik le a voksukat, hogy a roma felzárkóztató programok sikeresebbek lennének, ha azok igazodnának a roma diákok szocializációjához, ha lennének számukra kidolgozott nyelvi programok, s ha integrált körülmények között tanítanák őket. Az *integrációs modellbe* illeszkedő, (az Educatio közlési gyakorlatának megfelelő) terjedelmes tanulmány különösen azért érdekes, mert arra világít rá, hogy Radó Péter elképzelései 1995 és 1997 között, a romák oktatási problémáinak megoldási módozatairól, folyamatosan formálódtak (legalábbis írásaiban). Radó, 1995-ben, az Új Katedrában publikált, *A kisebbségi oktatás fejlesztése* című, 52 oldalas tanulmányában (UK1087) még azt írta, hogy a roma tematikát etnikus alapokon kell kezelni, de csak (a szintén az ő nevével fémjelzett) 1996-os Cigány Oktatásfejlesztési Programból derült ki, hogy „etnikus megoldáson” nem a roma gyermekek megbélyegzését értette, hanem azt, hogy a roma tanulókra szabott pedagógiai eljárásoknak figyelembe kell venniük a roma kultúra sajátosságait. Ennek így már érthető és természetes következménye, amit 1997-ben az Educatióban írt (Harsányi Eszterrel) a tiszteletben tartott roma kulturális jegyekkel bíró gyermekek integrációjáról. Az elemzett publikációban a két szerző bemutatja azt a szociológus-közgazdász szemléletet, amely szerint a romák oktatási gondjainak gyökere a cigány családi szocializációban keresendő, de kitérnek arra a pedagógus, illetve nyelvész irányvonalra is, amelybe besorolták (az ilyen relációban kivételt jelentő) szociológus Liskó Ilonát is. Az írás amellet teszi le a voksát, hogy a roma gyermekek oktatási hátrányainak a hazai iskolarendszer rugalmatlansága az okozója. Harsányi és Radó a két tudományos paradigma kapcsán egyértelművé teszi, hogy a pedagógus-nyelvész irányvonalat tartja vállalhatónak. Az írás – roma vonatkozásban – vizsgálja az iskolai kudarcot, a cigány tanulók iskolai sikertelenségének okait és korai szocializációjukat, a roma diákok nyelvi hátrányait, de kitér a szegregációra, a roma gyermekek körében alkalmazott pedagógiai módszerekre, a

⁶⁵ FARKAS Endre (szerk.), *Gyerekcigány. Pedagógiai Tanulmányok.*, Inter-Es Kiadó, Budapest, 1994; NÉMETH Ilona (szerk.), *Tanári kézikönyv a cigány fiatalok szocializációjáról*, Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest

cigány felzárkóztató programokra, a közoktatás intézményrendszerével kapcsolatos problémákra, s a roma tanulók szociális hátrányaira is. A publikáció mindezek mellett, Kemény Istvántól közöl empirikus adatokat (másodelemzéseként) a roma gyermekek nyelvi hátrányairól, bemutatja a Területi Oktatási Központ 1995-ös adatfelvételét a roma tanulóknak a nyolcadik osztály elvégzése előtti lemorzsolódásáról. Ettől eltekintve azonban az írás inkább teoretikus állásfoglalásnak tekinthető, mint empirikus elemzésnek.

ÖSSZEFOGLALÁS

1992 és 1997 között az *Educatio* című szaklap hasábjain 67 olyan írás jelent meg, amely tartalmazta a „roma”, „cigány” vagy a roma értelemben használt „etnikum” szavakat. A 67 írás 9 műfajt fed le (hirdetés: 9, információ: 6, interjú: 6, jegyzet: 3, nyilatkozat: 1, recenzió: 2, szemle: 1, tájékoztató írás: 1, tanulmány: 38). Ezek között túlsúlyban vannak a tanulmányok (38 db), de mivel 58 esetben csak kapcsolódó írásokról van szó (adatközlés: 1, adat- és információközlés: 15, információközlés: 28, utalás: 14), ezért valójában csak 9 olyan írás született, amelyekből roma oktatási-nevelési megközelítések vázolhatók fel. Általánosságban elmondható az *Educatio*ról, hogy foglalkozott a roma tematikával, habár ennek az állításnak némiképp ellentmond, hogy 1994-ben és 1995-ben egyetlen olyan írást sem közölt a romákról, amely akár csak utalás szinten említette volna őket. Kritikával lehet illetni a lapot azért is, mert öt év alatt szintén egyetlen olyan írás sem jelent meg, ami kizárólagosan a roma tanulók oktatási-nevelési módjaival foglalkozott volna. Eredmény ugyan, de elég csekély, hogy kilenc olyan írás jelent meg, amelyben, ha csak mellékesen is, de állást foglaltak valamelyik oktatási-nevelési modell mellett. Mégis fontos észrevenni, hogy abban az öt évben, amikor viszont publikáltak a témában, akkor 67 item jelent meg. Ezt akkor is meg kell jegyeznünk, ha tudjuk: az *Educatio* koncepciója, hogy tematikus számokat ad ki, vagyis elfogadható, ha egy választott tematikához nem illeszkedik a roma tematika.

Az *Educatio* vizsgált hét éve elsősorban a roma területen való tájékozódásról/tájékoztatásról szólt, amit jól mutatnak a fentebb már feltüntetett informatív jellemzői (adatközlés: 1 db, adat- és információközlés: 15 db, információközlés: 28 db). Vagyis a publikációk döntő többségben vagy csak statisztikai adatot közöltek a roma gyermekekről (adatközlés), vagy a statisztikai adatokkal egyidőben a roma tanulók helyzetét leíró passzusokat is (adat- és információközlés), vagy csak adatok közlése nélküli információkat adtak át a roma közösségből kikerülő diákokról, társadalmi környezetükről, kulturális, szociális, szociokulturális jellemzőikről. A vizsgált időszakban tehát leginkább tájékoztattak a romákról, s nem az volt az írások alapállása, hogy mit is lehetne tenni a roma nebulók sikeressé tételéért. Az *Educatio* csak a jelen értekezés időbeli vizsgálati keretén túl, 1999-ben adott ki először „Cigányok” címmel tematikus számot, amelynek vendégszerkesztője: Forray R. Katalin volt, s amely túllépett az „egyszerű” információterjesztéses gyakorlaton.

9.3. GYÓGYPEDAGÓGIAI SZEMLE

NÉVJEGY

Cím: Gyógypedagógiai Szemle

Alcím: A Magyar Gyógypedagógusok Egyesületének folyóirata

Szerkesztő bizottság: 1978. januártól 1989. decemberig

Szaktanácsadók: 1990. januártól 1997. decemberig

Főszerkesztő: Gordosné dr. Szabó Anna (1978. januártól – 1997. decemberig)

Szerkesztő:

Dr. Göllész Viktor (1978. januártól 1980. decemberig)

Dr. Tóth György (1981. januártól 1989. decemberig)

Kiadó: Magyar Gyógypedagógusok Egyesülete

Lap státusza: aktív (2020-ban is működő folyóirat)

Szerzői lista⁶⁶:

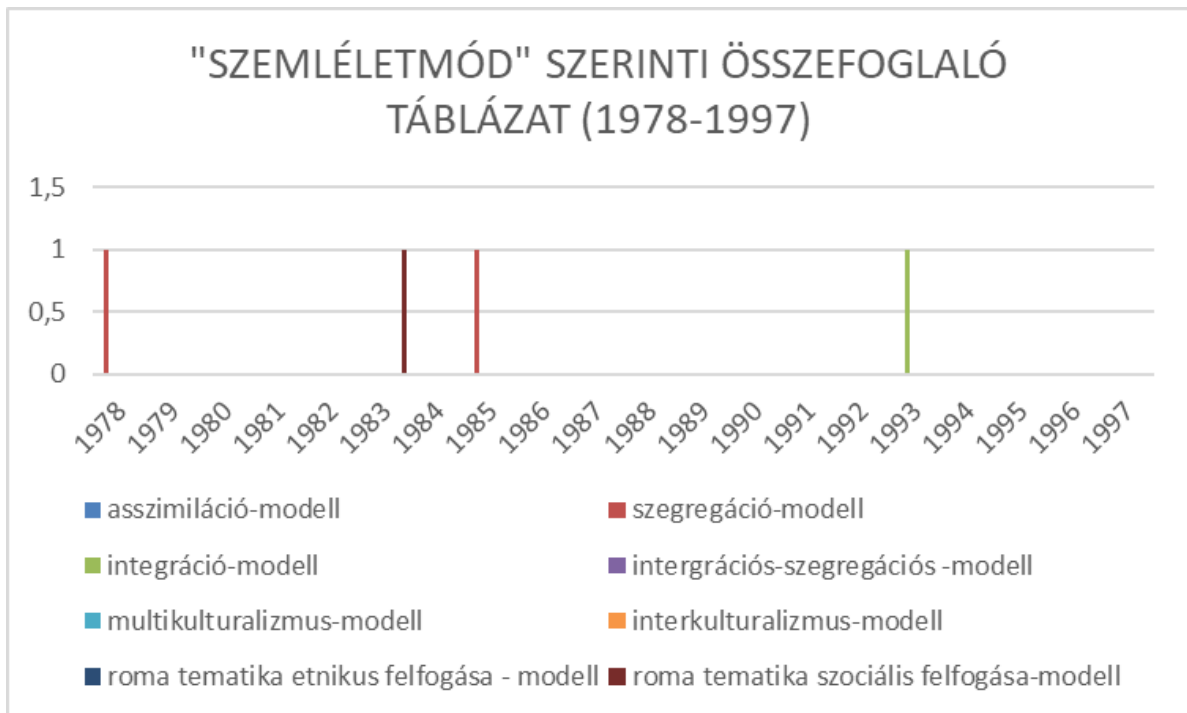
1. Abdullah Mohamed (GY0131)
2. Bass László (GY0122)
3. Czemmelné Bálint Gyöngyi (GY0115)
4. Dr. Buday József (GY0110, GY0112, GY0117)
5. Dr. Csányi Yvonne (GY0132)
6. Dr. Csocsánné Horváth Emmy (GY0121)
7. Dr. Farkas Miklós (GY0121)
8. Dr. Gábor József (GY0121)
9. Dr. Göllész Viktor (GY0110, GY0112, GY0117)
10. Dr. Hegedűs György (GY0110, GY0112, GY0113, GY0117)
11. Dr. Hegyi István (GY0128)

⁶⁶ A szerzői listánál a szerzők által közölt szócikkek „A vizsgálati minta bemutatása” című függelék kódszámai alapján sorolom fel zárójelben. (Csak a jelentős, ismert vagy többször szereplő szerzők adatait dolgozom fel.)

12. Dr. Illyés Sándor (GY0122, GY0124, GY0136)
13. Dr. Isépy Mária (GY0121)
14. Dr. Méhes József (GY0121)
15. Dr. Mészáros Etelka (GY0109)
16. Dr. Mészáros József (GY0119)
17. Dr. Pál László (GY0121)
18. Dr. Papp Gabriella (GY0140)
19. Dr. Parais Lajosné (GY0118)
20. Dr. Rendi László (GY0110, GY0112)
21. Dr. Réthy Endréné (GY0137)
22. Dr. Torda Ágnes (GY0134)
23. Együd János (GY0141)
24. Gaál Éva (GY0126)
25. Gáspár Ágota (GY0107)
26. Ghyczy Györgyné (GY0127)
27. Gordosné dr. Szabó Anna (GY0121, GY0137)
28. Hidvégi Márta (GY0116)
29. ifj. Kanyó József (GY0113)
30. Kaposi Ilona (GY0112, GY0117)
31. Kelédi László (GY0110, GY0112, GY0113, GY0117)
32. Kiss Sándor (GY0127)
33. Lőrík József (GY0134)
34. Mesterházi Zsuzsa (GY0125)
35. Pál Tibor (GY0135)
36. ph. Dr. Ján Hučik (GY0127)
37. Raáb Alajosné (GY0111)
38. Rimai Józsefné (GY0120)
39. Sum Ferenc (GY0139)
40. Szilaj Pálné (GY0108)

- 41. Varga Zoltánné (GY0114)
- 42. Volentics Anna (GY0129)
- 43. Walter Bachmann (GY0130)
- 44. Zászkaliczky Péter (GY0138)

10. ábra. „SZEMLÉLETMÓD” SZERINTI ADATOK

1978-ban (kódszám: GY0107) a roma gyermekek esetében a szegregált iskolát idealizálták, 1983-ban viszont (kódszám: GY0116) deetnicizálták a roma tematikát, és bár a szerző nem javasolt konkrét oktatási-nevelési formát, a hivatkozott írásból kiderült az, hogy a cigány tanulók problémáit kizárólag szakmai és szociális alapon (előítélet-mentesen) közelítette meg. 1985-ben (kódszám: GY0120) szintén a szegregált iskoláztatás volt a favorit a roma diákok esetében, s ezzel tulajdonképpen be is zárult a Gyógypedagógiai Szemle oktatási-nevelési modelljeinek kínálata, mert 1993-ban (kódszám: GY0136) már egy svájci tanfelügyelő kellett ahhoz, hogy kimondja: csak szakmai alapokon lehet létrehozni kis létszámú osztályokat, de akkor is vegyes (integrált) tanulói összetételben.

FONTOSABB ÍRÁSOK

1978-ban (kódszám: GY0107) a Gyógypedagógiai Szemle hasábjain egyetlen olyan tanulmány jelent meg, amely a roma gyermekek helyzetével is részletesen foglalkozott. A szerző, Gáspár Ágota azt kutatta, hogy a család, mint örömforrás, miként jelentkezik három különböző családi környezetű gyermekcsoportnál (állami gondozottak, családban nevelkedők, cigány kollégiumi tanulók). Az alaphipotézise az volt, hogy a leggazdagabb örömmélményeket az ép családban nevelkedő, egészséges gyermekek esetében lehet felfedezni, míg az állami gondozottak világa szegényesebb, a cigány tanulók élményei pedig tükrözik a környezetük hiányos szocializációját és az általában deviáns viselkedést. Negyven év távlatából visszatekintve vitatható a szerző kiindulási pontja. Ezáltal ugyanis akaratlanul is csatlakozott annak az álláspontnak a képviselőihez, akik szerint az összes cigány család olyan elfogadhatatlan és romboló környezetet jelent, amelyből ki kell emelni a roma gyermekeket, s ezt – szinte kizárólagosan – csakis a minden vonásában tökéletes, a cigány értékrendet és identitást tagadó iskolán keresztül lehet megtenni.

1983-ban jelent meg a Gyógypedagógiai Szemlében Czermelné Bálint Gyöngyi írása (kódszám: GY0115), ami nyomtatott változata egy – az 1983. május 6-i tanácskozáson – elhangzott előadásának.⁶⁷ Az írás kiemelkedő publikációnak tekinthető, amennyiben rengeteg adatot és információt közöl Decs nagyközség roma lakosságáról, és ha akaratlanul is, a cigányokról való közgondolkodásról. A szerző nem kendőzi el, hogy feszültségeket keltett a nem roma lakosság és a település vezetése között a cigányok telepszerű lakhatásának a felszámolása, a nagyközségben való szétszórásuk (azaz a szerző öntudatlanul is megerősíti, hogy nem csak az ő, de a helyi társadalom tagjainak gondolkodásában is jelen van a két különálló monokulturális társadalmi csoport fikciója), aminek ellenére a romák széttelepítését következetesen mégis végigvitték.

1993-ban a Gyógypedagógiai Szemle hasábjain megjelent egy interjú (kódszám: GY0136) Armin Gugelmannal, egy svájci, solothurnbeli tanfelügyelővel. Az írásban a kérdező, Illyés Sándor, kitér arra a problémára, hogy Magyarországon a tanulásban akadályozottak iskoláját a debilis gyermekek számára hozták létre, de az interjú készítésének időpontjában hazánkban a gyermekek összetétele nagyon vegyes, mert magatartászavaros diákok is járnak már oda, abból adódóan, hogy számukra nincsen speciális iskola. Illyés azt is megemlíti, hogy vannak Magyarországon olyan területek, ahol magas a szociálisan hátrányos helyzetű tanulók aránya az ilyen iskolákban, illetve hogy van olyan kiegészítő iskola, ahol a cigány diákok 40 százaléka tanul. Az interjú nem kifejezetten romacentrikus írás, de egyértelművé válik benne az az állásfoglalás, hogy egy gyermeket az általános iskolai osztályból kiemelni csak akkor lehet, ha az szakmailag indokolt, s akkor sem olyan formában, hogy az megalapozzon bármifajta szegregálást, vagyis a svájci szakember kifejezetten az integratív megoldásoknak a híve.

⁶⁷ A tanácskozást a MAGYE Szociális Szervezői Szakosztály, az Értelmifogyatékoság-ügyi Szakosztály és a Pszichopedagógiai Szakosztály szervezte.

A kiemelt írás részletes elemzése

Rimai Józsefné, *Egy tematikus vizsgálat tapasztalatai*,
Gyógypedagógiai Szemle, 1985, 4. szám, 287–294

1985-ben jelent meg *Egy tematikus vizsgálat tapasztalatai* címmel (kódszám: GY0120) az (a Gyógypedagógiai Szemle közlési gyakorlatának megfelelően) terjedelmes tanulmány, amelynek szerzője, Rimai Józsefné (Tolna Megyei Pedagógiai Intézet⁶⁸), az értekezésben nem jegyzett szerzőnek minősül. Mint az alábbiakból kiderül, a gyógypedagógiai intézmények esetében követte a '70-es évek leleplező vizsgálatainak szemléletét: a kiegészítő iskolákban deszegregációt követelt, míg az épek iskoláiban, anakronisztikusan, már elfogadta a *szegregáló modellt*. Azért tartom anakronisztikusnak, mert a – vizsgálati minta alapján – a szegregáció gyakorlata (és népszerűsítése a pedagógiai szaklapokban) az 1970-es évek végén volt uralkodó, s még a szocialista hatalom is elsősorban a szegregálva-integrálást propagálta. Ugyanez a hatalom (bizonyos korlátok között) 1979-től a romák integrációjának is utat nyitott, vagyis a '80-as évek második felében, amikor már – igaz elvéve – multi- és interkulturalizmusban is gondolkodtak, nehezen igazolható Rimainé felfogása. A képet árnyalja, hogy Tolna megyében – alighanem éppen az általa is hivatkozott szekszárdi muzeológusnak, múzeumigazgatónak, Vadas Ferencnek jóvoltából – a probléma kiélezetten jelentkezett. Vadas Ferenc egyébként fontos országos kutatócsoportok publikáló tagja is volt. Tanulmánnyal szerepel a cigány gyerekek nevelésével-oktatásával foglalkozó 1979-es pécsi konferencia (Szövényi Zsolt szerkesztette) kötetében, és szintén tanulmányt publikált a csoport tagjaként – egyebek közt Szépe György, Pritz Pál, Hegedűs T. András, Kozák Istvánné, Radics Katalin, Morvay Judit, Daróczi Ágnes, Bársony János, Havas Gábor, Vitányi Iván társaságában – a „szigorúan bizalmas” jelzéssel ellátott 1982-es kutatási jelentésben [VADAS, F. (1979), VADAS, F. (1982)].

Részletesen kitérve Rimai Józsefné írásának tartalmára: konkrétan arról értekeznek, hogy az 1972. évi oktatáspolitikai határozat kiemelten foglalkozott a speciális nevelést igénylő tanulókkal, és (bár a politikai dokumentum nem említi a romákat) közli: ebbe a körbe beletartoznak a cigány gyermekek is, akikkel kapcsolatosan társadalmi igazságtalanságnak tartja, hogy speciális nevelésük indokolatlanul magas arányban történik gyógypedagógiai intézményekben. Hivatkozik arra is, hogy az értelmi fogyatékos diákok között országosan 40 százalék a cigány gyermekek aránya, Tolna megyében is 32,2 százalék, annak ellenére, hogy az 1980/1981. évi statisztikai adatok azt mutatják: a Tolna megyei Gyógypedagógiai Áthelyező Bizottság az áthelyezésről hozott döntések során nem tett különbséget roma és nem roma tanulók között. Rimai Józsefné e tapasztalatok birtokában tematikus vizsgálatot végzett Tolna megyében, az Állandó Áthelyező Bizottság, valamint a gyógypedagógiai és általános iskolai szakfelügyelők bevonásával, hogy kiderüljön mi lehet az oka a cigány gyermekek magas arányának a gyógypedagógiai intézetekben. A tanulmány további részében ezért (többek között) az empirikus (teoretikus alapvetést alig tartalmazó) eredményeket ismertette. Ez

⁶⁸ Az írások, tudósítások „színhelyének” geopolitikai eloszlására nem volt módomban kitérni, de eleinte a Dél-Dunántúl (Tolna, Zala, Baranya), később az észak-magyarországi régió „favorizálása” első látszatra is szembeszökő. Ez nem egyszerűen a cigány lakosság arányának tükré, hanem a régióban aktív (oktatáspolitikus, felsőoktatásban dolgozó, kísérletező-gyakorló-innovatív) szerzők aránytalan eloszlásának is.

utóbbiakból kiderült, hogy Tolna megyében a cigány tanulók kisegítő iskolákban való indokolatlan felülreprezentáltságának számos – egymástól független vagy egymással összefüggő – oka van: a roma gyermekek méhen belüli, egészségügyi, környezeti, pszichoszociális ártalmakat szenvednek el; nem minden roma gyermek kerül időben óvodába; az általános iskolákban a tanítók néha több tanév alatt sem képesek a roma tanulók halmozott hátrányait kompenzálni; a gyógypedagógiai szűrőrendszer nem jó, mert az intelligencia tesztek a verbalításra építenek, miközben a roma gyermekek értelmi szintjét nem a verbális teljesítményeken keresztül lehet lemérni, az ő esetükben nonverbális tesztek kellene. (A szerző a tanulmányban ír a cigány tanulókkal való foglalkozások hatékonyságáról is, valamint a roma gyermekek felzárkóztatásáról, a visszahelyezés lehetőségeiről, a roma tanulók differenciált beiskolázásáról.) Az írást összegezve: Romainé ellenezte a roma gyermekek indokolatlan áthelyezését a kisegítő iskolákba, még a mentálisan retardált és részképességi zavarokkal küzdő cigány tanulókat is az általános iskolában akarta látni (állandó gyógypedagógus alkalmazásával, korrekciós osztályokkal, intenzív felzárkóztató programokkal, egész napos neveléssel). Gyógypedagógus lévén általános iskolán belüli szegregációt javasolt annak érdekében, hogy a roma diákok indokolatlanul magas létszáma ne okozzon funkciózavart a kisegítő iskolákban. Javasatai közt szerepelt különálló, szegregált cigány kollégium is, mert szerinte a pedagógusok csak ott tudnak differenciálni, illetve roma tanulókat eredményesen tanítani és felzárkóztatni. Irodalmi hivatkozásai (többségükben) megyei tematikus kiadványok szerzői.

ÖSSZEFOGLALÁS

1978 és 1997 között a Gyógypedagógiai Szemle című folyóirat hasábjain 35 olyan írás jelent meg, amely tartalmazta a „roma”, „cigány” vagy a roma értelemben használt „etnikum” szavakat. A 35 írás 5 műfajt fed le (interjú: 1, konferencia-előadás leirata: 1, tájékoztató írás: 7, tanácskozáson elhangzott előadás leirata: 3, tanulmány: 23), amelyek között túlsúlyban van a tanulmány (23 db) és a tájékoztató írás (7 db), de mivel 31 esetben csak kapcsolódó írásokról van szó (adatközlés: 1, adat- és információközlés: 12, információközlés: 10, utalás: 8), ezért valójában csak 4 olyan írás született, amelyekből roma oktatási-nevelési megközelítések vázolhatók fel. Az adatokból kiderül, hogy 1978 és 1997 között nagy volt az érdeklődés a roma tematikát illetően, hiszen 23 adat- és információközlő írás jelent meg (adatközlés: 1, adat- és információközlés: 12, információközlés: 10). Hogy ez a problémakör nagyon benne volt a köztudatban, mutatja az is, hogy a szerzők legalább 4 esetben fontosnak tartották (még ha csak említés szintjén is), hogy utaljanak az adott téma roma vonatkozásaira. Összegzésként megállapítható, hogy foglalkoztak a cigány gyermekek helyzetével a Gyógypedagógiai Szemlében 1978 és 1997 között, de adódott úgy is, hogy évekig negligálták. A vizsgált húsz évben hat olyan év is akadt (1979, 1982, 1987, 1991, 1995, 1996), amikor még utalás sem történt a romákra. Az 1988-as és 1993-as években 5 írás jelent meg a témakörben, 1981-ben publikáltak 4-et, 1980-ban és 1992-ben 3-at, a többi években 1-et vagy 2-t.

Konklúzióként megállapítható: A gyógypedagógia tudományága egyfelől szembesült a kihívással, ti. a cigány gyerekek méltatlan és indokolatlan áttelepítésének szokásaival, a gyógypedagógia tudományosságát sértő megoldásokkal, ezért saját integritását is védve, felvállalta a tematizálást, a szakszerű megszólalást.

9.4. ISKOLAKULTÚRA

NÉVJEGY

Cím: Iskolakultúra

Alcím:

1991. 1-2. szám – 1995.24. szám: Az Országos Közoktatási Intézet folyóirata
1996. 1. szám – 1997.12. szám: Pedagógusok szakmai-tudományos folyóirata

Kiadó:

1991. 1-2. szám – 1995.24. szám: Országos Közoktatási Intézet
1996. 1. szám – 1997.12. szám: Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Intézet –
Pedagógus Szakma Megújítása Projekt Programirodája

Főszerkesztő:

1991. 1-2. szám – 1995.24. szám: Géczi János
1996. 1. szám – 1997.12. szám: Géczi János

Lap státusza: aktív (2020-ban is működő folyóirat)

Szerzői lista⁶⁹

1. Ambrus Péter (IS0185)
2. Arató László (IS0147,IS0162)
3. Bajomi-Lázár Péter (IS0164)
4. Balogh Klára (IS0235)
5. Bányai Emőke (IS0208)
6. Barta Péter (IS0232, IS0252)
7. Bogdán János (IS0238)
8. Budai István (IS0183)
9. Cserné Adermann Gizella (IS0254)
10. Csík Endre (IS0190)

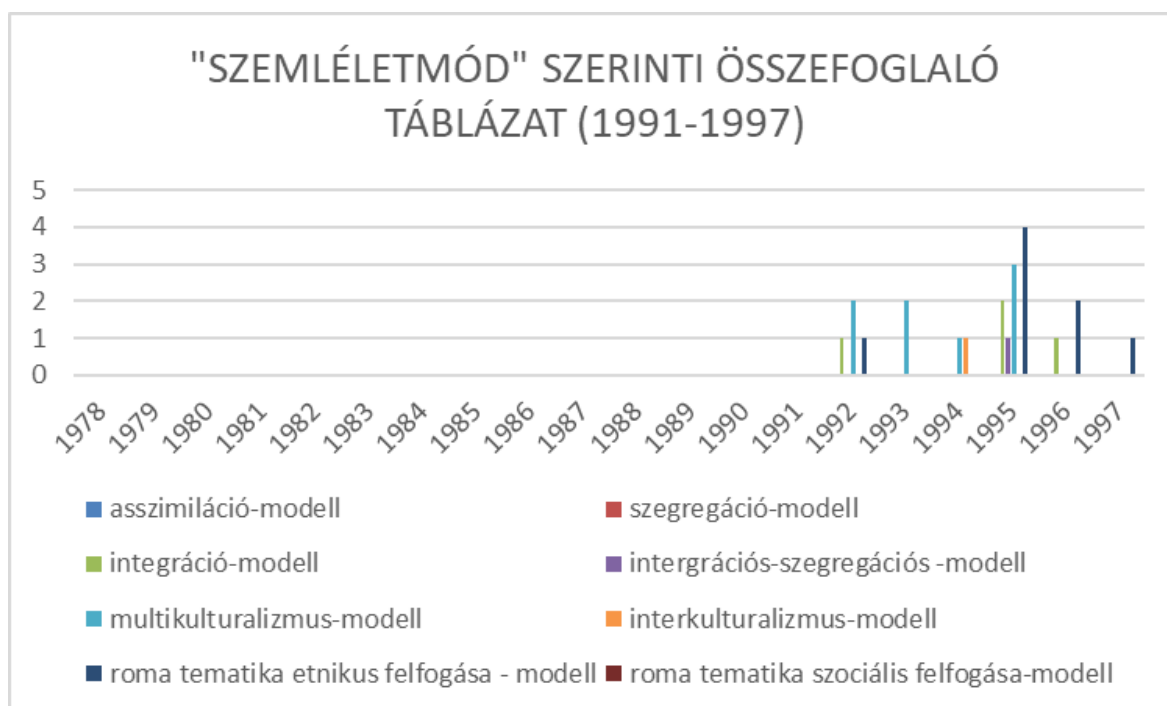
⁶⁹ A szerzői listánál a szerzők által közölt szócikket „A vizsgálati minta bemutatása” című függelék kódszámai alapján sorolom fel zárójelben. (S csak a jelentős, ismert vagy többször szereplő szerzők adatait dolgozom fel.)

11. Csongor Anna (IS0176)
12. Deme Tamás (IS0148)
13. Dinnyési János (IS0175)
14. Ékes Beatrix (IS0249)
15. Farkas Péter (IS0149, IS0218)
16. Forray R. Katalin (IS0160, IS0195, IS0215)
17. Futaki József (IS0161)
18. Galántai Zoltán (IS0170)
19. Girán János (IS0253)
20. Gonda János (IS0206, IS0244)
21. Hamrák Anna (IS0178)
22. Heffner Anna (IS0153,IS0154,IS0155)
23. Hegedűs T. András (IS0160,IS0195, IS0215)
24. Horn Gábor (IS0221)
25. Horváth Ágnes (IS0217)
26. Imrei István (IS0235)
27. Iván László (IS0247)
28. Jakab János (IS0218)
29. Juhász György (IS0186)
30. Kály-Kullai Károly (IS0209)
31. Kardos Lajos (IS0253)
32. Kedves Tamás (IS0182)
33. Kereszty Zsuzsa (IS0194)
34. Kiss Éva (IS0151)
35. Kocsis Károly (IS0200)
36. Kolics Pál (IS0175)
37. Kontra Miklós (IS0257)
38. Kovách Árpád (IS0230)
39. Kovács Katalin (IS0198)

40. Kovalcsik Katalin (IS0204, IS0226)
41. Krajnyák Lászlóné (IS0174)
42. Lakatos Béla (IS0222)
43. Lengyel László (IS0171, IS0173, IS0197)
44. Liskó Ilona (IS0159)
45. Makai Éva (IS0250)
46. Maráczy Ernő (IS0192)
47. Mucsina Gyuláné (IS0187)
48. Nagy Ferenc (IS0144)
49. Nagyné Volopich Mária (IS0233)
50. Örkény Antal (IS0216, IS0255)
51. Pálfai Márton (IS0249)
52. Pálffy György (IS0228)
53. Polányi Imre (IS0213)
54. Pólya Zoltán (IS0231)
55. Rác Gyöngyi (IS0144)
56. Radó Péter (IS0220)
57. Réger Zita (IS0227)
58. Rigó Rozália (IS0224)
59. Rózsavölgyi Adél (IS0225)
60. S. Benedek András (IS0191)
61. Sággy Erna (IS0202)
62. Sajó Ingrid (IS0179)
63. Szabó Ildikó (IS0216, IS0217, IS0255)
64. Szabó János (IS0219)
65. Szegál Borisz (IS0223)
66. Szemán Józsefné (IS0214)
67. Szépe György (IS0203)
68. Szirmainé Kövessi Erzsébet (IS0229)

- 69. Szoleczky Emese (IS0241)
- 70. Takács Viola (IS0184)
- 71. Tátrai Zsuzsanna (IS0193)
- 72. Tilkovszky Lóránt (IS0212)
- 73. Trencsényi László (IS0172, IS0242)
- 74. Vadasi Béláné (IS0228)
- 75. Vámos Ágnes (IS0199)
- 76. Varga Gusztáv (IS0228)
- 77. Vég Katalin (IS0246)
- 78. Végh Mihályné (IS0188)
- 79. Zalán Tibor (IS0166, IS0167, IS0180, IS0211)
- 80. Zsolnai Ferenc (IS0249)
- 81. Zsolnai József (IS0150, IS0152)

11. ábra. „SZEMLÉLETMÓD” SZERINTI ADATOK

1991 és 1997 között az Iskolakultúra hasábjain 22 olyan írás jelent meg, amely valamilyen romákkal kapcsolatos oktatási-nevelési modellre enged következtetni, de ezek a publikációk

is rendkívül egyenetlen időközökben kerültek a lapba. A vizsgált 7 évből 1991-ben: 0, 1992-ben: 4, 1993-ban: 2, 1994-ben: 2, 1995-ben: 10, 1996-ban: 3, 1997-ben: 1 foglalkozott a roma tematika valamilyen irányú megközelítésével. Vagyis az 1995-ös év kivételével (10 item) csak 1 és 4 itemszámú írás jelent meg (éves lebontásban) az Iskolakultúra vizsgált időszakában, ami az 1991, 1992, 1993, 1994, 1996, 1997-es évekre kivetítve átlagosan 2 publikációt jelent.

A 8. szemléletmód szerinti összefoglaló táblázat alapján a következőket lehet megállapítani: Az Iskolakultúra szerzői 1991 és 1997 között döntő többségében a roma tematika etnikus (kódszám: IS0153, IS0205, IS0220, IS0224, IS0228, IS0229, IS0231, IS0246) és multikulturális (kódszám: IS0160, IS0161, IS0172, IS0176, IS0195, IS0201, IS0225, IS0227) megközelítésében gondolkodtak a roma gyerekek iskolázását illetően. Tehát a velük kapcsolatos oktatási-nevelési problémákat vagy a roma kultúrából (szocializációs/szociokulturális deficitjéből) vezették le, vagy azt állították, hogy a magyarországi oktatási rendszernek a roma kultúra tiszteletén kell alapulnia, s a roma tartalmakat szervesen integrálni kell a tananyagokba – részben a roma diákok bikulturális identitásának megerősítése céljából, részben azért, hogy a roma tartalmak alkalmasak legyenek az előítéletfalak lebontására a nem roma diákok esetében. Fontos megemlíteni, hogy a szaklap írói jelentősebb mértékben (4 item) javasolták a roma és nem roma gyermekek integrált nevelését is (kódszám: IS0157, IS0218, IS0221, IS0243), illetve 1 esetben (kódszám: IS0194) a roma és nem roma gyermekek interkulturális oktatását, vagyis azt, hogy az órákon a roma és nem roma diákok között legyen aktív interakció is. Pusztán egyszer fordult elő a szegregációs-integrációs modell, de az sem abban az értelemben, hogy a kezdeti szegregálást preferálják a későbbi integráció érdekében, hanem egy olyan publikáció formájában, amely párhuzamosan írja le, hogy hogyan kell bánni a roma óvodásokkal akkor, ha vegyes és hogyan akkor, ha homogén csoportba járnak.

Összegzően meg lehet állapítani, hogy az Iskolakultúrában 1992 és 1997 között folyamatosan és markánsan jelen volt az a fajta gondolkodás, amely a roma gyermekek problémáit a roma kultúrából (szocializációs/szociokulturális deficitjükből) vezette le, mintegy a rendszerváltás előttről még továbbélő modellként. Azonban ez a 22 írásból csak 8-at jelent (kódszám: IS0153, IS0205, IS0220, IS0224, IS0228, IS0229, IS0231, IS0246), míg 1992 és 1996 között ugyanennyire markánsan és folyamatosan szólaltak meg azok az oktatási szakértők, közírók is, akik a multikulturalizmust, interkulturalizmust és az integrációt hirdették. Ebből a sorból némiképp kilóg az az 1995-ös leírás (kódszám: IS0214), ami egyszerre írta le a roma óvodások integrált és szegregált csoportokban való gondozását, ugyanis nem utasította el a szegregáció gondolatát, hanem elfogadta mint létező és lehetséges gyakorlatot.

FONTOSABB ÍRÁSOK

Az Iskolakultúra című szaklap a rendszerváltás utáni roma oktatási-nevelési modellekről ad képet, ezért ennek az orgánumnak az esetében – a kronologikus megközelítés mellett – a tematizálásra is fókuszálók:

A roma tematika etnikus megközelítése:

1994-ben Kereszty Zsuzsa *Különböző – hasonló? – Három fejlesztési program* című írása (kódszám: IS0194) első részében (*Cigány gyerekek alternatív iskolája – Helyi programfejlesztés Csenyétén* alcímmel) gyakorlatilag „öszvér” pedagógiai programot ír le egy spontán

szegregálódott településen, ahol a falu roma és nem roma lakosai egymástól elszigetelődve élnek. Az írás mondanivalója: roma környezetben nem szegregálnak, hanem fejlesztenek, s miközben az ott megvalósított pedagógiai program épít a „roma specifikumokra”. Vagyis van egyfajta etnikus megközelítése a roma gyermekek problémáinak, de közben orientálódnak a roma nemzetiségi és az alternatív (sokszor személyiség-központú) pedagógiai tartalmak felé is, amivel egyidejűleg mediálni is akarnak a roma és nem roma lakosok között.

1995-ben jelent meg Sággy Erna *Peremhelyzetben – Alternatív pedagógiai módszerek esélye cigány gyermekek oktatásában* (kódszám: IS0202) című írása. A szerző tisztában van a romák – a 20. század második felét jellemző – történelmével, a gazdasági, szociális, demográfiai helyzetével, vagyis azzal, hogy a hazai oktatási rendszer miként és hogyan diszkriminálja strukturálisan a roma gyermekeket. Arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a roma gyermekeknek vannak olyan sajátos „specifikumaik”, amelyek miatt nem tudnak a társadalmi mobilitásban részt venni, csak akkor, ha az őket jellemző szociális/szociokulturális deficitekre/adottságokra építenek egy „roma Waldorf-pedagógiát”. Ezzel a megközelítéssel – bár a szerző érti a romákat körülvevő társadalmi közeget a múltban és a jelenben – nem az oktatási struktúrára akar változtatni, hanem – etnikus szemlélettel – a „roma specifikumokra” építeni.

1995-ben az utolsó írás Vadasi Béláné, Pálfy György és Varga Gusztáv tollából származott *Három név, egy tanév – A Kalyi Jag Roma Nemzetiségi Szakiskola története* (kódszám: IS0228) címmel. Az írás a roma tematika etnikus megközelítésének azon formája, amely az oktatási intézmény történetén keresztül mutatja be, hogy milyen lehet egy roma nemzetiségi pedagógiai stratégia.

1996-ban Pólya Zoltán publikálta *A Csenyétei Osztatlan Iskola pedagógiai programja* című írást (kódszám: IS0231), amiből az derül ki, hogy a helybeli pedagógusok etnikusan fogják fel a roma gyermekek oktatását, azaz igazodnak az általuk feltételezett kulturális háttérhez, a roma gyermekek szocializációs/szociokulturális deficitjéhez, miközben alapoznak alternatív és személyiség-központú pedagógiákra is, valamint a roma nemzetiségi tartalmakra, amelyeken keresztül igyekeznek bevonni az iskola munkájába a roma szülőket is.

A roma tematika multikulturális megközelítése:

1992-ben jelent meg Forray R. Katalin és Hegedűs T. András tollából az *Egy kultúranropológiai kísérlet* című írás (kódszám: IS0160), ami egy változata az Új Pedagógiai Szemlében (szintén ettől a szerzőpárostól) 1991-ben már megjelent munkának (kódszám: PS0955), csak akkor az volt a címe, hogy *Cigány gyermekek háromhetes tábora 1990-ben*. Az írás arról szólt, hogy a Cigány Ifjúsági Szövetséggel együttműködve 1990-ben Nagykanizsán – a nyári tanítási szünetben – olyan tábort szerveztek roma gyermekeknek, ami a középfokú intézményekben történő tanulásra próbálta felkészíteni őket. A szerzők a táboroztatást multikulturális kísérletnek nevezték (bár a kifejezésen napjainkban már mást értünk). Azért tekintették a „rendezvényt” multikulturálisnak, mert három különböző anyanyelvű roma tanulócsoport vett benne részt – vagyis a romák belső rétegzettségét tekintették különböző kultúráknak, a nem roma kultúrával való találkozásként pedig a saját nem roma szerepüket és a nagykanizsai nem roma környezetet vették alapul.

Szintén 1992-ben, Futaki József tollából jelent meg a *Két tanulmány a cigány gyermekekről* című írás (kódszám: IS0161), ami Forray R. Katalin és Hegedűs T. András 1991-ben megjelent, azonos című könyvét szemlézi. A leírásban (többek között) helyet kapott a multikulturalizmust hirdető *Tábor sablon nélkül* című tanulmány vizsgálata, ami alapjává vált a Forray R. – Hegedűs T. szerzőpáros (az Új Pedagógiai Szemlében *Cigány gyermekek háromhetes tábora 1990-ben*,

valamint az Iskolakultúrában *Egy kultúranropológiai kísérlet* címmel jegyzett) későbbi publikációinak.

1993-ban Csongor Anna *Az Első Szociálpedagógiai Konferencia – Szekcióbeszámolók – Kisebbségi Kérdések* (kódszám: IS0176) című összefoglalóját jegyezte, amelyben az oktatási rendszer multikulturálissá tételéért szállt síkra azzal, hogy követelte: ne kerülhessen ki a pedagógusképzésből úgy pedagógusjelölt, hogy ne lennének minimális ismeretei a romákról, hogy ne kapna lehetőséget a romákkal kapcsolatos tudásanyag fakultatív elmélyítésére, hogy ne kínálják fel neki az ebben a tárgykörben mozgó szakdolgozatok megírását. A szerző azt is követelte, hogy a pedagógusjelöltek szembesülhessenek roma kulturális értékekkel, (ugyanakkor ne kerüljenek kapcsolatba anticiganista tartalmakkal), hogy hospitálásuk során találkozzanak roma gyermekekkel, valamint az iskolaszékekben biztosítsanak képviseletet a romáknak is.

1994-ben a másik kiemelkedő írás ismételt a Forray R. Katalin – Hegedűs T. András-szerzőpárostól származik *Cigány tanulók az általános iskolákban – Egy empirikus vizsgálat tapasztalatai* (kódszám: IS0195) címmel. A kutatást Budapest Kőbányai Önkormányzat Emberjogi és Kisebbségi Bizottsága megbízásából végezték el 7. osztályos gyermekek körében, amelyhez kérdőíveket, a gyermekek által írt fogalmazásokat, illetve interjúkat használtak. A publikációban (különböző oldalokról és környezetben) megjelennek állásfoglalások a romák mellett és ellen is, de a szerzők alapvetően a multikulturális pedagógiai-filozófiai-szervezési elvet vallják és javasolják.

Az 1995-ös évből származik Réger Zita *Cigány gyerekek nyelvi problémái és iskolai esélyei* (kódszám: IS0227) című írása, amelyben arra tesz javaslatot, hogy passzív formában vezessék be a multikulturális nevelést, hogy legyenek roma mesekönyvek a könyvespolcokon, helyezték ki roma festők nyomatait a falakra, legyenek elérhetőek roma folklór kazetták, alakuljanak roma együttesek, hogy a roma és nem roma gyermekek közötti érzelmi, attitűdbeli és szocializációs szakadékok áthidalhatóak legyenek.

A roma tematika integrációs-szegregációs megközelítése

Szintén 1995-ben jelent meg Szemán Józsefné tollából *A cigány gyermekek óvodai nevelése* (kódszám: IS0214) című írás. Ez az egyetlen integrációs-szegregációs modell az Iskolakultúra hasábjain a vizsgált időszakban, de ez sem abból az aspektusból, hogy a szerző a kezdeti szegregálást helyeselné a későbbi integrálás érdekében, hanem olyan formában, hogy leírja, hogyan kell nevelni a roma gyermekeket szegregált vagy integrált környezetben, azaz Szemán Józsefné nem utasította el, hogy a szegregáció is lehet: „megoldás”.

A kiemelt írás részletes elemzése

Nagyné Volopich Mária, *Bemutakozik az Alapítványi Munkaiskola*,
Iskolakultúra, 1996, 1. szám, 101–104

1996-ban jelent meg *Bemutakozik az Alapítványi Munkaiskola* (kódszám: IS0233) címmel a roma származású Nagyné Volopich Mária írása. Az időszak: túl vagyunk a NAT 1995. őszi elfogadásán, az országban pezsgő az általános és roma oktatáspolitikai légkör, pedagógiai programok és helyi tantervek készülnek, közzétették a Cigány Oktatásfejlesztési Programot. Az értekezésben jegyzett szerzőnek minősülő Nagyné Volopich Mária olyan gyógypedagógiai

kísérleti oktatási intézmény szakmai tevékenységéről nyújt pillanatképet, amely már „működött”, de még „mozgásban” is volt. A publikációból derül ki, hogy az Edelényi Munkaiskola pedagógiai programjának számtalan eleme még csak részben működött (többek között) az infrastrukturális adottságok, illetve az anyagi források hiánya miatt, ugyanakkor a cikk közölte azokat az információkat és bemutatta a tervezett pedagógiai programelemeket, amelyekből felvázolható volt a kísérleti iskola teljes pedagógiai koncepciója. Tartalmát illetően az írás nem sorolható be az értekezésben tételezett egyik roma oktatási modellbe sem. Nem hirdetett asszimilációt, szegregációt, integrációt vagy szegregálva integrálást, de nem igazodott a multi- és interkulturalizmus modelljéhez sem, a szociális és etnikus megközelítés ez esetben pedig szinte teljesen kizárható. Ennek ellenére a szakcikk azért kerül részletes elemzésre, mert a jelen mű szempontjából fontos tényező az is, hogy a pedagógiai kísérlet kezdeményezője, koordinátora Nagyné Volopich Mária: roma pedagógus.

Ha mégis meg kellene határozni, hogy az Edelényi Munkaiskola milyen modellt követett, azt lehetne mondani, hogy egy spontán szegregálódó településen adott rendkívül eklektikus mintát. Ugyanis az iskola olyan formában adaptálódott a gyógypedagógiai szempontból sérült gyermekek oktatási-nevelési igényeihez, a családjukhoz, a szüleikhez, hogy különösen nagy hangsúlyt helyezett ez utóbbiak bevonására a pedagógiai munkába. Inkluzívnak nevezhető oktatási-nevelési filozófiát képviselt, integráltan oktatott roma és nem roma gyermekeket. Alkalmazkodott a többségben lévő roma diákok kulturális adottságaihoz, sajátosságaihoz is, így az Edelényi Munkaiskolát az eklektikus vonások mellett is leginkább a spontán módon kialakult *szegregációs modellel* lehetne jellemezni. Az írásban a szerző nem hivatkozik egyetlen ismert kutatóra/vagy annak munkájára sem, ennek ellenére feltételezhető, hogy az Edelényi Munkaiskola eszményeiben igazodott a Szentlőrincen, majd Sarkadon a „szocialista munkaiskola” újbóloldali változatát megvalósítani kísérő Gáspár László felfogásához.

A szakcikk jellegét nehezen lehet egyértelműen meghatározni. Leginkább az értekezés problematikájához szorosan kapcsolódó, tájékoztató írás, amely adatokat és információkat közölt egy borsodi pedagógiai innovációról. Ennek megfelelően a szerző nemcsak az előzményekről, a feladatokról, illetve az iskola szakmai lehetőségeiről írt, de bemutatta a konkrét, komplex, a „nyitott iskola” (open education) irányzatával is rokon pedagógiai programot is – 1. munkára felkészítés [egészségügyi ismeretek, kisállattenyésztés, háztartási ismeretek, konyhakert], 2. gyógyfoglalkoztatás [játékterápia, kreatív terápia, bábozás mint drámaterápia, zeneterápia] 3. családgondozás.

ÖSSZEFOGLALÁS

1991 és 1997 között az Iskolakultúra című szaklap hasábjain 116 olyan írás jelent meg, amely tartalmazta a „roma”, „cigány” vagy a roma értelemben használt „etnikum” szavakat. A 116 írás 19 műfajt fed le (helyesbítés: 2, hír: 12, hirdetés: 1, információ: 2, interjú: 2, irányelv: 2, jegyzet: 7, konferencia előadás(ok) leirata: 2, módszertani leírás: 6, pályázat: 3, program: 7, recenzió: 3, reklám: 1, szemle: 6, tájékoztató írás: 16, tanácskozáson elhangzott előadás(ok) leirata: 1, tanulmány: 39, terv: 1, tudósítás: 3), amelyek között túlsúlyban vannak a tanulmányok (39 db), a tájékoztató írások (16 db) és a hírek (12 db), de mivel 94 esetben csak kapcsolódó írásokról van szó (ábrázolás: 3, adat- és információközlés: 24, információközlés: 54, utalás: 13), ezért valójában csak 22 olyan írás született, amelyekből roma oktatási-nevelési megközelítések vázolhatók fel. Az megállapítható, hogy 1991 és 1997 között az Iskolakultúra

foglalkozott a roma tematikával, oktatási-nevelési modelleket is kínált a roma közösség számára, de nem ez volt a jellemző, mert a 116 db (100%) íráshoz képest, csak 22 item volt ilyen irányú, ami a 19%-át jelenti annak a publikációs mennyiségnek, amely a romákhoz köthetően megjelent. A fogalomhasználat alapján kiemelt írások 81%-a (94 db) nem vállalkozott útmutatásra, állásfoglalásra arra vonatkozóan, hogy miként lehetne sikeresé tenni a roma gyermekeket az iskolapadban. A 94 itemből 78 db (24 adat- és információközlés + 54 információközlés) elsősorban azt a célt szolgálta, hogy minél pontosabb képet nyújtson a roma tanulók és családjaik szociális, demográfiai, gazdasági, történeti háttéréről, de csak 22 írásban sugalmazta azt is, hogy a felvázolt helyzettel mit is lehet tenni pedagógiai területen, azaz hogyan lehet sikeresen kezelni az iskolában a roma gyermekek problémáit. Fontos megemlíteni, hogy 1991 és 1997 között egyedül az 1995-ös év volt kiemelkedő, amikor is tíz, romákhoz köthető írás is megjelent, ugyanakkor 1991-ben, 1992-ben, 1993-ban, 1994-ben, 1996-ban, 1997-ben ez a publikálási itemszám 1 és 4 között maradt, ami rendkívül kevés, ha azt is figyelembe vesszük, hogy 7 év alatt az írások 19%-a kínált roma oktatási-nevelési modellt. Ugyanakkor hangsúlyos tendencia a vizsgált időszakban, hogy bár az írások 7%-a (8 db) továbbra sem vetette el a gondolatot, hogy etnikusan, a roma kultúrát, a roma szocializációs/szociokulturális deficitet tegye felelőssé a roma gyermekek iskolai kudarcaiért, az írások 11%-a multikulturalizmust, az interkulturalizmust és az integrációt hirdette, s ezek mellett nem sokat nyom a latban, hogy az írások 1%-a (1 db) olyan formában írt a roma óvodások integrált és szegregált oktatásáról, hogy a szegregált formát is elfogadhatónak tartotta.

9.5. KÖZNEVELÉS

NÉVJEGY

Cím: Köznevelés

Alcím:

1978. 1. számtól: Az Oktatási Minisztérium oktatáspolitikai hetilapja
1980. 27. számtól: A Művelődési Minisztérium oktatáspolitikai hetilapja
1990. 17. számtól: A Művelődési Minisztérium hetilapja
1990. 23. számtól: A Művelődési és Közoktatási Minisztérium hetilapja

Kiadó:

1978. 1. számtól: Ifjúsági Lapkiadó
1990. 27. számtól: Arany János Lap- és Könyvkiadó
1990. 30. számtól: Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó
1994. 2. számtól: InforGroup Rt.
1995. 14. számtól: Sziget Kiadói és Nyomdai Kft.

Közreadó:

1978. 1. számtól: Oktatási Minisztérium
1980. 27. számtól: Művelődési Minisztérium

Megjelenési hely: Budapest

Időszakosság: hetenként

Szerkesztő bizottság elnöke:

1978. 1. számtól: Gosztonyi János
1980. 27. számtól: Hanga Mária
1983. 36. számtól: -
1983. 39. számtól: Gázsó Ferenc
1993. 1. számtól: -

Főszerkesztő:

1978. 1. számtól: Tóth László
1990. 1. számtól: -
1990. 4. számtól: Szabó B. István
1990. 28. számtól: Szunyogh Szabolcs

Lap státusza: aktív (*Új Köznevelés* címen 2020-ban is működő, profiljában megváltozott folyóirat)

Szerzői lista⁷⁰:

1. Aczél György (KN0279, KN0318)
2. Andorka Rudolf (KN0361, KN0368)
3. Andrásfalvy Bertalan (KN0475)
4. B.M. (KN0483)
5. Balassa Zoltán (KN0520)
6. Balázs Géza (KN0441)
7. Balázs Mihály (KN0261, KN0335, KN0443, KN0446)
8. Balla Gyula (KN0467)
9. Balog, Matija-Vujic (KN0490)
10. Bánfalvy Csaba (KN0382)
11. Bánréti Zoltán (KN0461)
12. Barabás Tamás (KN0626)
13. Barbóczkyné Fazekas Ilona (KN0528)
14. Bárdos Deák Béláné (KN0342)
15. Bartha Gyula (KN0735)
16. Bass László (KN0382)
17. Beke Mihály András (KN0482)
18. Békés Zoltán (KN0399)
19. Bernáth László (KN0670, KN0698)
20. Bíró György (KN0265)
21. Borsos Árpád (KN0307)
22. B. Pongrácz Éva (KN0325)
23. Buda Béla (KN0323)
24. Burai Pál József (KN0568, KN0620, KN0661, KN0671, KN0734)

⁷⁰ A szerzői listánál a szerzők által közölt szócikket „A vizsgálati minta bemutatása” című függelék kódszámai alapján sorolom fel zárójelben. (S csak a jelentős, ismert vagy többször szereplő szerzők adatait dolgozom fel.)

25. Choli Daróczi József (KN0705)
26. Chrappán Magdolna (KN0429)
27. Czeizel Endre (KN0294)
28. Czuczu Tibor (KN0290, KN0332, KN0390, KN0416)
29. Csabay Lászlóné (KN0344, KN0371, KN0381, KN0401)
30. Csapó, Marg (KN0388)
31. Csernák Bálintné (KN0451)
32. Csontos Magda (KN0330, KN0526)
33. Csoma Gyula (KN0312)
34. Csőregyh Éva (KN0445)
35. D. Magyari Imre (KN0331, KN0333, KN0346)
36. Dávidné Szabó Éva (KN0430)
37. Dévai Margit (KN0435)
38. Dömötör István (KN0356)
39. Dr. Bárdos Katalin (KN0676)
40. Dr. Báthory Zoltán (KN0739)
41. Dr. Bencze Lóránt (KN0592)
42. Dr. Sáska Géza (KN0621)
43. Dubina Ildikó (KN0530)
44. Erdélyi Erzsébet (KN0635)
45. Érdi Gitta (KN0644, KN0648)
46. Fábián Pál (KN0497)
47. Farkas Gyöngyi (KN0762)
48. Farkas Kálmán (KN0375)
49. Figula István (KN0264)
50. Fodor Gábor (KN0654)
51. Forray R. Katalin (KN0353, KN0406, KN0413, KN0460)
52. Fulková, Emilia (KN0534)
53. Gábor József (KN0328)

54. Gál Ferenc (KN0518)
55. Gion Gábor (KN0499)
56. Gnoth, Milan (KN0534)
57. Gross László (KN0328)
58. GY. (KN0566)
59. Gyarmati Szabó Éva (KN0355)
60. Gyergyói Sándor (KN0326)
61. Győri György (KN0426, KN0550, KN0742)
62. Halmainé Fehér Margit (KN0637)
63. Háló Magdolna (KN0465)
64. Hamrák Anna (KN0656)
65. Hamvainé Sárvári Katalin (KN0791)
66. Házi Lajos (KN0363)
67. Hederics Vilmos (KN0468)
68. Héderváry Katalin (KN0764)
69. Hegedűs T. András (KN0406, KN0460)
70. Heltai Gyöngyi (KN0622)
71. Horánszky Nándor (KN0507)
72. Horn Gábor (KN0750, KN0754, KN0758)
73. Horváth Aladár (KN0793)
74. Horváth Béláné (KN0360)
75. Horváth György Péter (KN0378)
76. Horváth Gyuláné (KN0602)
77. Horváth József (KN0597)
78. Ignác János (KN0597)
79. Illyés Sándor (KN0744, KN0747, KN0788)
80. Kamarás István (KN0471)
81. Karlovitz János Tibor (KN0728, KN0782)
82. Kelemen Elemér (KN0480)

83. Kerekes László (KN0370, KN0411)
84. Kerégyártó Mihály (KN0710)
85. Kereszty Zsuzsa (KN0402)
86. Király János (KN0305)
87. Kiskun Farkas László (KN0273)
88. Kiss Albertné (KN0454)
89. Kolczonay Katalin (KN0517)
90. Komlósi Ákos (KN0498)
91. Kovács Annamária (KN0809)
92. Kovács Ottó (KN0700)
93. Kozma Tamás (KN0327)
94. Köpeczi Béla (KN0341, KN0396)
95. Kövesdi Kiss Ferenc (KN0529)
96. Krebsz János (KN0556)
97. Kronstein Gábor (KN0391)
98. Kulcsár Ildikó (KN0287)
99. Laki László (KN0399)
100. Lányiné Engelmayer Ágnes (KN0403)
101. László Béla (KN0536)
102. Madarász Imre (KN0508)
103. Magyar Bálint (KN0714)
104. Major Dóra (KN0512, KN0806)
105. Maróti Andor (KN0534)
106. Matekovitsné Kórodi Mária (KN0755)
107. Mezei Gyula (KN0428)
108. Mikecz Pálné (KN0407)
109. Miklós Erika (KN0636, KN0761)
110. Miksa Lajos (KN0408, KN0449, KN0452, KN0458, KN0463, KN0469, KN0470, KN0481, KN0485, KN0491, KN0501, KN0505, KN0519, KN0533, KN0540, KN0555, KN0557, KN0578, KN0582, KN0583, KN0601, KN0659, KN0664, KN0674, KN0678,

KN0679, KN0687, KN0695, KN0732, KN0733, KN0745, KN0748, KN0753, KN0763, KN0769, KN0783, KN0792, KN0801, KN0802, KN0803)

111. Molnár Lóránt (KN0395)

112. Nagy Attila (KN0300)

113. Nagy József (KN0457)

114. Nagyné Pigniczki Éva (KN0791)

115. Nemere István (KN0260, KN0278)

116. Nobel Iván (KN0635)

117. Novák Gábor (KN0258, KN0263, KN0284, KN0321, KN0337, KN0347, KN0359, KN0400, KN0410, KN0432, KN0444, KN0462, KN0476, KN0478, KN0479, KN0484, KN0503, KN0514, KN0543, KN0545, KN0552, KN0573, KN0593, KN0598, KN0603, KN0609, KN0615, KN0632, KN0640, KN0645, KN0657, KN0660, KN0662, KN0663, KN0669, KN0673, KN0685, KN0689, KN0699, KN0713, KN0718, KN0719, KN0720, KN0721, KN0722, KN0723, KN0726, KN0736, KN0740, KN0759, KN0774, KN0783, KN0795, KN0807)

118. Novák István (KN0364)

119. Nyári László (KN0591)

120. Nyitrai Zsoltné (KN0310)

121. Oltai György (KN0562)

122. Paál László (KN0387)

123. Pálfi Ágnes (KN0584, KN0588, KN0623, KN0675)

124. Pataki Ferenc (KN0282)

125. Paulina Éva (KN0299)

126. Perlaki Ernőné (KN0548)

127. Pethő Ágnes (KN0372)

128. Pik Katalin (KN0292)

129. P. Kovács Imre (KN0277, KN0322, KN0414, KN0422, KN0442, KN0473, KN0504, KN0510, KN0513, KN0525, KN0541, KN0569, KN0571, KN0586, KN0614)

130. Polinszky Károly (KN0267)

131. Pőcze Gábor (KN0790)

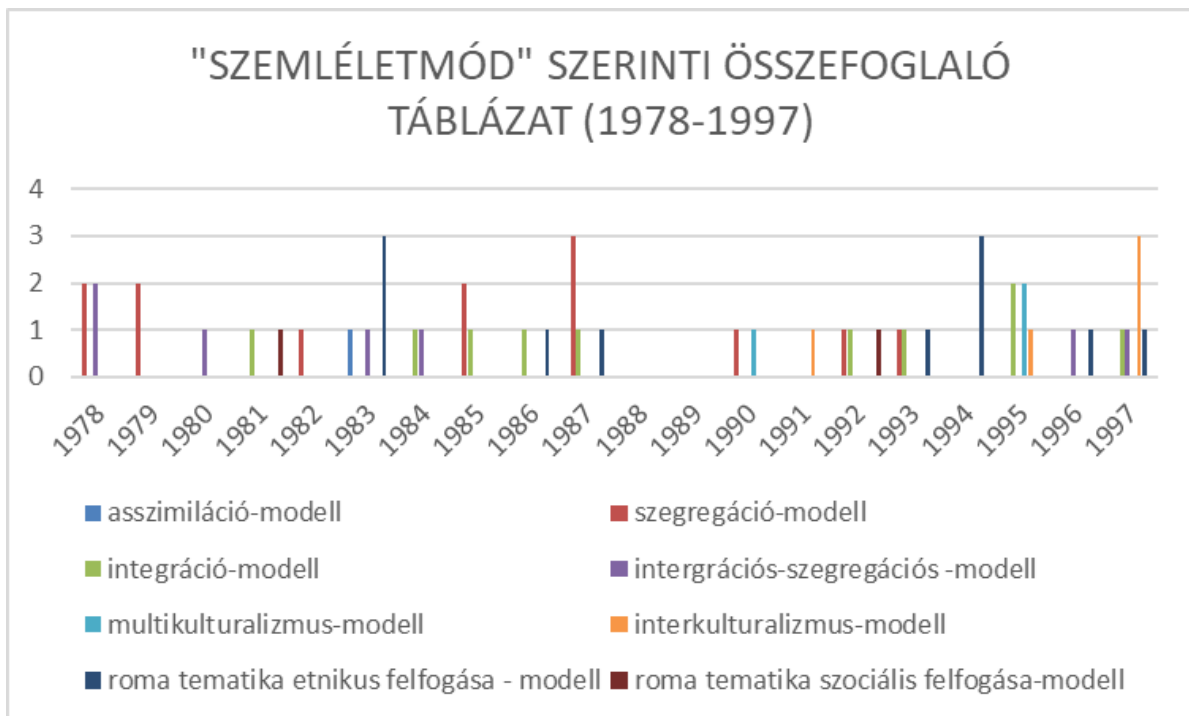
132. Priszter Andrea (KN0613)

133. Pusztay János (KN0535)

134. Rácz Gyöngyi (KN0320)
135. Rácz-Székely Győző (KN0374, KN0385, KN0466)
136. Raicsné Dr.Horváth Anikó (KN0749)
137. Reichmesz Ádám (KN0772)
138. Restyánszki Lászlóné (KN0760)
139. Richterné Kropf Anikó (KN0275)
140. Riczel Etelka (KN0613)
141. Ritó László (KN0405)
142. Rubóczky István (KN0560)
143. S. Benedek András (KN0467)
144. Salga Attila (KN0625)
145. Sánta János (KN0554, KN0708)
146. Schäffer Erzsébet (KN0272)
147. Seregi Judit (KN0288)
148. Simon József (KN0447)
149. Soltész Elekné (KN0668)
150. Soós Jánosné (KN0364)
151. Speidl Zoltán (KN0362, KN0383)
152. Steiner Gáspár (KN0289)
153. Sum Ferenc (KN0716)
154. Szabó Lajos (KN0796)
155. Szabó László (KN0336)
156. Szegő László (KN0350)
157. Szerémy Gyula (KN0642)
158. Szikra János (KN0464)
159. Szunyogh Szabolcs (KN0486, KN0495, KN0500, KN0506, KN0511, KN0531, KN0546, KN0567, KN0576, KN0594, KN0608, KN0618, KN0630, KN0639, KN0641, KN0652, KN0672, KN0696, KN0738, KN0771, KN0785)
160. Szüdi János (KN0729, KN0730, KN0786)
161. Téglás Tivadar (KN0440)

162. Thuránszky Lehelné (KN0319)
163. Tibor Klára (KN0301, KN0317, KN0367, KN0415)
164. Tomai Éva (KN0271, KN0288)
165. Tordai Zádor (KN0472)
166. Tóth Éva (KN0399)
167. Tóth László (KN0285, KN0398)
168. Tölgyesi József (KN0725)
169. Turgyán Mihályné (KN0494)
170. Tuza Tibor (KN0686, KN0688, KN0690, KN0691, KN0701, KN0805)
171. Vajda Imre (KN0599, KN0606, KN0631)
172. Varga Sándor (KN0404)
173. Varjas Endre (KN0316)
174. Várnagy Elemér (KN0274, KN0293, KN0325, KN0348, KN0354, KN0498)
175. Vati Papp Ferenc (KN0315, KN0369, KN0386, KN0394, KN0409)
176. Vekerdi (sic!) Tamás (KN0351)
177. Volentics Anna (KN0392)
178. Windhager Károly (KN0589)
179. Zala Szilárd Zoltán (KN0784)
180. Závodszkyné Orbán Erzsébet (KN0595)

12. ábra. „SZEMLÉLETMÓD” SZERINTI ADATOK

1978 és 1997 között (az 1988 és 1989-es évek kivételével – ekkor nyilván a rendszerváltásba „rohanás” tette zárójelbe a roma tematikát) a Köznevelés minden évfolyamában közölt valamilyen, számosságában is mérhető, a roma gyermekek/a roma közösség számára elgondolt oktatási-nevelési modellalkotásra alkalmas írást. Ezért óvatosan tendenciákat is rendelhetünk egy-egy évfolyam mellé. 1978-ban az oktatási szakértők/oktatási közírók gondolkodtak a roma tanulók szegregálásában (kódszám: KN0260, KN0264), de olyan modellben is (integrációs-szegregációs modell), ami úgy vélte, hogy a roma diákokat csak egy ideig kell szegregálni, aztán a felzárkózásuk után már lehet őket integrált körülmények között is tanítani (kódszám: KN0261, KN0271). 1979-ben a Köznevelés szerzői továbbra is inkább szegregálni akartak (kódszám: KN0272, KN0278), 1980-ban újból a szegregációs-integrációs modell kapott nagyobb teret (kódszám: KN0287), míg 1981-ben már csak integrálni akartak (kódszám: KN0301), s megjelent az a szemlélet is, hogy a roma gyermekek problémái nem a kulturális (szocializációs/szociokulturális deficitjéből) sajátosságaiból, hanem a szociális körülményeikből adódnak (kódszám: KN0293).

Az 1982-es és 1983-as év visszalépést jelentett a korszerű modellekhez képest. Nemcsak szegregálni akartak (kódszám: KN0309), de határozottan asszimilálni is (kódszám: KN0312), s habár jelen volt a szegregációs-integrációs modell (kódszám: KN0326), mint lehetőség, az írássok döntő többsége a roma gyermekek problémáit a kulturális (szocializációs/szociokulturális deficitjéből) sajátosságaiból eredeztette (kódszám: KN0320, KN0325, KN0332).

Az 1984-es év mérföldkő, mert bár a szegregációs-integrációs modell (kódszám: KN0342) továbbra is alternatívát jelentett, közben – az 1981-es első említés után – ismét kifejezetten arra hívtak fel, hogy a roma gyermekeket integrálva kell oktatni-nevelni (kódszám: KN0345), s innentől fogva ez a felvetés – ha egy-két év kihagyással is – folyamatosan meg is maradt

(egészen 1997-ig) a roma gyermekek sikeres oktatásáról-neveléséről szóló viták fókuszpontjában olyan modellként, ami valóban eredményessé teheti a pedagógusok és roma tanulók közös munkáját.

1985-ben az integráció gondolata továbbra is téma volt (kódszám: KN0367), de ebben az évben a szegregáló „megoldás” erőteljesebb mértékben képviseltette magát (kódszám: KN0362, KN0375).

1986-ban az integrált oktatás-nevelés továbbra is tartotta a pozícióit (kódszám: KN0388). Ebben az évben az integráció hívei már nem a szegregálni akarókkal álltak szemben, hanem azokkal, akik a roma kultúrát (szocializációs/szociokulturális deficitet) tették felelőssé a roma diákok oktatási-nevelési kudarcaiért (kódszám: KN0390).

1987-ben ismét megerősödtek a szegregálni akaró hangok (kódszám: KN0395, KN0400, KN0404), azzal egy időben, hogy az állítólagos roma kulturális (szocializációs/szociokulturális) deficit is problémahalmaznak minősült (kódszám: KN0416), ugyanakkor az integrálás is napirenden volt (kódszám: KN0403). 1988 és 1989-ben a témában nem jelent meg semmilyen elképzelés, 1990-ben viszont már érezte a hatását a rendszerváltás. Ebben az évben, habár még gondolkodtak szegregálásban (kódszám: KN0468), a pedagógia új irányzata már a multikulturalizmust is követelte (kódszám: KN0460).

1991-ben erősebben gondolkodtak interkulturalizmusban (kódszám: KN0490), s ez a tendencia csak tovább erősödött 1992-ben, amikor is a romáknak integrált nevelést kínáltak (kódszám: KN0507), a roma gyermekek problémáit szociális gyökerűnek fogták fel (kódszám: KN0501), s csak csendesesen volt jelen mellette a szegregáció gondolata (kódszám: KN0512).

1993-ban az integráció továbbra is napirenden maradt (kódszám: KN0559), de ebben az évben jelent meg olyan gondolat, amely a roma kultúrát (szocializációs/szociokulturális deficitet) nevezte meg problémaként (kódszám: KN0540), s ezt az álláspontot csak erősítette, hogy ebben az évben a szegregációt preferáló írás is megjelent (kódszám: KN0530).

1994-ben jellemző volt a gondolat, hogy a roma tanulók gondjai nem származhatnak másból, csakis a kulturális (szocializációs/szociokulturális) sajátosságaikból, deficitjeikből (kódszám: KN0562, KN0601, KN0606). Ehhez képest az 1995-ös év éles választóvonal, mert csak integrációról (kódszám: KN0620, KN0631), multikulturalizmusról (kódszám: KN0646, KN0661) és interkulturalizmusról (kódszám: KN0624) írtak a roma gyermekek kapcsán.

1996-ban még jelent meg olyan írás, ami a roma gyermekek oktatásában-nevelésében a roma kulturális (szocializációs/szociokulturális) deficitet hibáztatta (kódszám: KN0669), illetve – több mint egy évtized után – visszahozta a szegregációs-integrációs gondolatot (kódszám: KN0718). 1997-ben viszont sokszínű lett a paletta. Volt szó integrációról (kódszám: KN0792), integrációs-szegregációs modellről (kódszám: KN0773), interkulturalizmusról (kódszám: KN0733, KN0769, KN0781), a roma kulturális (szocializációs/szociokulturális) deficit hibáztatásáról (kódszám: KN0774), és a roma diákok oktatási-nevelési problémáinak szociális körülményekkel magyarázatáról (kódszám: KN0754). Fontos kiemelni: 1997-ben az írások döntő többsége az interkulturalizmus mellett tette le a voksát.

FONTOSABB ÍRÁSOK

1978-ban, a „*Mutasd meg Magyarországot!*” – *Egy délelőtt az esztergomi Kossuth Lajos Általános Iskola cigány osztályaiban* című riport (kódszám: KN0260) Nemere István tollából született. Az írás azt sugallja, hogy etnikai alapon el kell választani a roma és nem roma gyerekeket, mert a roma tanulók alkalmatlanok az integrációra, a szüleik visszatartják őket az iskolából arra hivatkozva, hogy szükség van a munkájukra. Ez azonban indokolatlan, mert a roma szülők nem dolgoznak, hanem egész nap a kocsmában ülnek.

1981-ben alighanem a legfontosabb sajtótörténeti esemény az volt, hogy a Köznevelés 1981. január 16-i számában vita zajlott le Pik Katalin (kódszám: KN0292) és Várnagy Elemér⁷¹ (kódszám: KN0293) között, a roma gyerekek „adottságairól”. A vitát Czeizel Endre (kódszám: KN0294) hozzászólása zárta le. A vita a tanárképző főiskolák számára készült Pedagógia II. tankönyv, pontosabban annak VIII. fejezete körül robbant ki. Ezt Várnagy Elemér írta, és Pik Katalin hosszú írásában ízekre-darabokra szedte szét, mert állásfoglalása szerint Várnagy a roma gyerekekkel kapcsolatban számos áltudományos, előítéletes, olykor rasszista érvet és érvrendszert hozott fel. Várnagy Elemér lehetőséget kapott a válaszra, s mivel a két szerző között genetikai vonatkozású vita is támadt a roma tanulók „örökölt adottságairól”, a vitát Czeizel Endre szakszerű kutató-genetikusi állásfoglalása zárta le. Ebben többek között azt írta: „A cigányok állítólagos gyakoribb lopása csakis a mintavétel, esetleg a szociokulturális öröklődés rovására írható. A biológiai öröklődésnek, tehát a szülői géneknek ebben szerepe nem lehet. Egyrészt a *szerezett* tulajdonságok bizonyosan nem örökítődnek át az utódokba. Másrészt az olyan társadalmi jelenségek, mint a lopás és koldulás valószínűleg nem állnak közvetlen kapcsolatban az egyén genotípusával. Így megváltoztatásuk sem a genetikától, hanem a társadalmi feltételek és a nevelés javulásától várható. A cigány *népesség* egészében a lopásnak és a koldulásnak a génekkel és a kromoszómákkal való összefüggése pedig bizonyosan kizárható.”⁷² A polémia azért volt fontos, mert a roma gyermekekkel kapcsolatosan tartósan jelenlévő sztereotípiák és előítéletek „áltudományos” alátámasztásának a vitatásáról és kifogásolásáról szólt. Ebben a tekintetben a Köznevelés folyóirat érdeme, hogy a széles olvasóközönség előtt engedett teret a tudósok közötti „összezapásnak”. Így ugyanis a szakembereknek lehetőségük volt szintén a nyilvánosság előtt szembeszállni a megalapozatlan állításokkal, vagyis a közvélemény a szerzők vitája során fontos tájékozási forráshoz jutott, s értesülhetett arról is, hogy a három írás megjelenése előtt a Művelődési Minisztérium egy köriratban már döntött: a vitatott fejezet tananyagként nem tanítható, és vizsgaanyagként sem kérhető számon.

1983-ban a roma tematika etnikus alapon való megközelítését részesítette előnyben Novák Gábor *Kutatómunka a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karán* című írása (kódszám: KN0321). Ez ismertette Várnagy Elemér azon kutatásait, amelynek keretében hátrányos helyzetű roma gyermekek művészeti és személyiségfejlesztésével foglalkozott, de ez a témakör még ebben az évben – R. Pongrácz Évával közösen jegyezve –, Várnagy Elemér tollából is terítékre került a Köznevelés hasábjain *Hátrányos helyzetű gyermekek képzőművészeti nevelése* címmel (kódszám: KN0325).⁷³ Ez utóbbi cikkből az derült ki, hogy a

⁷¹ Várnagy Elemér ebben az időszakban rendkívül felkapott szerző volt. A pedagógiai szaklapok mellett például a Népművelésben és az Úttörővezetőben is jelentek meg írásai.

⁷² CZEIZEL Endre, *A cigány gyermekek adottságai és az öröklődés*, Köznevelés, 1981, 3. szám, 9

⁷³ Megjegyzem, hogy a szerzőpáros több önálló kiadványt is jegyzett együtt – különböző kiadóknál.

kutatást a hátrányos helyzetű gyermekekre szabták, mégis döntő többségében romákkal kapcsolatos elemzés született. Az írás megkérdőjelezte, hogy a cigány diákok képességbeli fejlettsége függ a környezeti adottságtól. A szerzők csupán azt ismerték el, hogy ebben a tézisben van igazság, de sokkal inkább arra voksoltak, hogy a roma tanulók – nem roma társaikhoz képest – olyan pozitív adottságoknak vannak birtokában, amelyeket figyelembe kellene venni a fejlesztésük során. R. Pongrácz Éva és Várnagy Elemér ebben az írásban a negatív előítéletek élet pozitívra változtatta, nem számolva azzal, hogy olyan elméleti alapozással próbálkoztak, amely szintén magában hordozta a gyakorlati (etnikai alapon történő) elkülönítés veszélyét.

Szintén 1983-ban abból a szempontból volt figyelemre méltó Czuczú Tibor (roma származású szakfelügyelő) *Cigány gyerekek az iskolában* című írása (kódszám: KN0332), hogy tárgyalta a romák és nem romák, valamint az iskola és a roma gyerekek, roma szülők viszonyrendszerét. Az írás tartalmazott kifejezetten negatív előítéleteket, túlzásokat, rasszista megjegyzéseket és általánosításokat is a romákkal kapcsolatosan, ugyanakkor rendkívüli alaposággal adott konkrét tanácsokat arra vonatkozóan, hogy egy pedagógusnak és egy iskolának miként és hogyan kell felkészülnie a számára idegen szociális és szocializációs környezetre. Czuczú határozottan állást foglalt a roma gyermekek beóvodáztatása mellett, mert szerinte az nemcsak a nyolc osztály sikeres elvégzését alapozza meg, de a továbbtanulást is.

1984-ben Csabay Lászlónénak – a Művelődési Minisztérium Gyógypedagógiai Csoportja vezetőjének – *A gyógypedagógiai nevelés eredményei és feladatai* című írása (kódszám: KN0344) kategorikusan kijelentette, hogy kisegítő vagy foglalkoztató iskolába csak olyan gyermek kerülhet, akinek idegrendszeri károsodásra visszavezethető problémái vannak a tanulás során, s ezen az állásponton nem is volt hajlandó változtatni. Konkrétan kimondta: az elmaradott vagy eltérő szociokulturális környezetből érkező, retardált, nyelvi nehézséggel küzdő gyermekek felzárkóztatása, fejlesztése nem a kisegítő iskolák feladata, s éppen ezért azt is kifogásolta, hogy a roma gyerekeknek az aránya magas a kisegítő iskolákban. Ehhez az irányvonalhoz tartozott, szintén 1984-ben, *A közoktatás fejlesztési programja – Javaslat az őszi nevelési értekezlet tematikájához* című írás is (kódszám: KN0349), amely azt javasolta a kisegítő iskoláknak: a nevelőtestületek vitassák meg, milyen helyi tényezők okozzák az iskola azon funkciózavarát, hogy a roma gyermekek túlreprezentáltak az oktatási intézmény diákjainak körében. Idecsatlakozott, ugyanebben az évben, Köpeczi Béla miniszter is *Az eredményekben kitüntetett szerepük volt a sok nehézséggel küzdő pedagógusoknak, akiknek támogatása, presztízs-növelése, megbecsülése egyik legfőbb feladatunk* című írásával (kódszám: KN0341), amelyben ő is kifogásolta a roma származású és hátrányos helyzetű diákok indokolatlan áthelyezését kisegítő iskolába.

1985-ben Tibor Klára *Jó szerencsét, pécsszabolcsiak! – Egy állami díjas pedagógiai műhely* című írása (kódszám: KN0367) azt mutatta be, hogy Pécsszabolcson hogyan zajlik az általános iskolai oktatás.⁷⁴ A tanulók 20%-a cigány, azaz integrált környezetben tanultak, ugyanakkor a

⁷⁴ A maga idejében jelentős visszhangot kiváltó iskola karizmatikus igazgatója könyvet is kiadott a pécsszabolcsi innovációk jegyében: [ISTVÁNDER József (szerk.), *A Pécsszabolcs-Bányatelepi Általános Iskola Jubileumi Évkönyve 1877–1977*, Pécsszabolcs-Bányatelepi Általános Iskola, 1977;] [RUPPERT

roma diákok környezetét előítéletesen ábrázolta. Határozottan az bontakozott ki az írásból, hogy a hanyag romák a gyermekeiket otthon nem tanították meg mosakodni, késsel, villával enni és magyarul beszélni vagy napközibe járni, ellenben a jóindulatú iskola ezeket a problémákat sikeresen felvállalta. Szakszerűtlen a megfogalmazása a szerzőnek, mely szerint Péccszabolcson olyan oktatási formát kerestek, ami helyettesíti az otthont és a szülőket, ugyanis az eszébe sem jutott az Állami-díjas pedagógiai műhelynek, hogy a tanintézménynek a családot kiegészítenie és nem helyettesítenie kell. Pozitívum viszont, hogy a kiégett pedagógusokat alkalmazó napközi helyett iskolaotthont alakítottak ki.

Szintén 1985-ben Speidl Zoltán *Cigány gyerekek Állami-díjas tanítója* (kódszám: KN0362), illetve Farkas Kálmán *Lina* című (kódszám: KN0375) írásai egy nem roma tanítónő (Csányi Dezsőné), és egy roma óvónő (Rézműves Mihályné), munkásságát mutatta be. Mindkét esetben az derült ki, hogy a roma gyermekeket lepusztult, szegregált környezetben is lehet eredményesen tanítani, ha a pedagógusok a roma sajátosságokra építenek.

1986-ban Csabay Lászlóné tollából született egy írás *A megújuló gyógypedagógia – Az áthelyezési bizottságok működésének tapasztalatai* címmel (kódszám: KN0381). A Művelődési Minisztérium Gyógypedagógiai Csoportjának vezetője azt kifogásolta, hogy 1986-ra a kisegítő iskolákba áthelyezett gyermekek összlétszámán belül 39-ről 39,7 százalékra nőtt a roma gyermekek aránya. A szerző szerint a vonatkozó általános iskolai javaslatok és a szakvélemények túlnyomó többsége téves, ugyanis semmi sem igazolja azt, hogy a roma lakosságon belül az átlagosnál több – értelmi fogyatékoságot előidéző – genetikai ártalom lenne. Szerinte a roma tanulók tekintélyes része nem szorul gyógypedagógiai ellátásra, mert a problémáik megoldhatók lennének korrekciós osztályokban való oktatással vagy több egyéni foglalkozással.

1986-ban a *pro-roma* írásokhoz képest ellenpontot képezett Czuczu Tibor *Mit tegyünk a cigány tanulókért?* című írása (kódszám: KN0390). A szerző a differenciálódott roma közösség helyett – általánosító módon – a „lerongyolódott cigány” képét rajzolta meg. Az ő leírásában ez a gyerek halmozottan hátrányos helyzetű, ezért kifogásolható a viselkedése, társaival indulatos, ingerlékeny, nem ismeri a helyes baráti kapcsolatokat, a helyes magatartást a felnőttekkel szemben, nincs szokva a következetességhez és a rendhez, figyelme pontatlan, felületes, rövid ideig tartó, ruhája szakadozott, teste maszatos, gondolkodása lassú, sok esetben primitív, ismeretei szűk körre terjednek ki, rosszak a lakáskörülményei, a felnőttek körében divat az alkoholizálás és a rendetlen életmód. Czuczu szerint az ilyen roma gyermeknek létfontosságú az óvodáztatása, de az óvónők bajban vannak, mert az óvoda nem kötelező, a roma szülőknek pedig kényelmesebb kiengedni a gyereket az utcára, mint megmosdatni, felöltöztetni, tiszta ruhába öltöztetni, elkísérni az óvodába és délután érte menni. Czuczu szerint a felemelkedés útja a munka mellett az iskolán át vezet.

Az 1987. évi „termésből” fontos kitérni Kronstein Gábor *Az általános iskola funkciózavarai* című interjújára (kódszám: KN0391), amely Csabay Lászlónét, a Művelődési Minisztérium Gyógypedagógiai Csoportjának vezetőjét szólaltatta meg. A szaktárca úgy vélte – az

Edit, *István* József (1933–2014), Taní-tani Online, 2015.01.12. (http://www.tani-tani.info/istvander_jozsef)]

elkülönítési törekvésekből adódóan – 10-12 ezer gyermeket helyeztek át indokolatlanul kiségitő iskolába. Ez túl magas szám, mert a roma gyermekek 12 százaléka tanul ilyen keretek között, ezért a Művelődési Minisztérium alkalmazni fogja a közoktatási törvényben a Ladányi János és Csanádi Gábor által a *Szelekció az általános iskolában*⁷⁵ című könyvének javaslatait. Csabayné azt is kijelentette, hogy felgyorsítják a visszahelyezéseket, mert a hatóság is kevésnek tartja az évenkénti 100-120 visszahelyezést. Ennek érdekében olyan eljárást dolgoztak, ami féléves és heti ötórás felzárkóztató képzést ír elő.

Ugyanebben az évben Molnár Lóránt *Ajtót, ablakot tárt a világra – Bemutatjuk Nagy Rudolf győrújbaráti nyugdíjas tanítót* című írása (kódszám: KN0395) azt mutatta be, hogy egy 1957-ben alakult, szegregált, cigány iskolában Nagy Rudolf hogyan hódította meg heroikus küzdelemben, de sikeresen a roma tanulókat és a roma lakosságot az oktatási intézménynek. Varga Sándor, bogácsi iskolaigazgató pedig a *Levelezés* rovatban közölt írásában (kódszám: KN0404) a romákat megbélyegző állásfoglalásokat tett közzé, és a szegregáló oktatási formációkban látta az előrelépés esélyét.

Ebben az évben radikális hangvételváltást jelentett Forray R. Katalin és Hegedűs T. András *A cigány gyerekek iskoláztatásának néhány ellentmondása* című cikke (kódszám: KN0406). A két szerző részletesen vette számba a romák és az iskolák viszonyrendszerét, de a cigányokat a szociális és szociokulturális hátrányaikért nem bélyegezte meg, a kulturális hagyományaiért pedig nem ítélte el, hanem inkább a multikulturalizmus szemszögéből tiszteletben tartotta ezeket az adottságokat, és objektív, tárgyilagos, higgadt javaslatokkal próbált meg érvelni annak érdekében, hogy a különböző területek közötti feszültségeket emberi módon meg lehessen oldani.

1987-ben ismét Czuczu Tibor, roma származású szakfelügyelő, tette fel az i-re a pontot. A *cigány gyerekek nevelésének sajátosságai* című írása (kódszám: KN0416) szerint gondot jelent a romák nagy népszaporulata, mert nem ismerik és nem is akarják ismerni a családtervezést. Ősi hagyományok szerint vállalnak gyereket, vándorösztön hajtja őket egyik munkahelyről a másikra, nagy részük dolgozik, de csak addig, amíg meg nem kapják a családi pótlékot. A tengernyi „vád” nem akadályozta Czuczu Tibort abban, hogy azt is megállapítsa: viselkedésben, öltözködésben, munkavállalásban, a szülői értekezleten való részvételben a romák jelentős része nem különbözik a nem romáktól, s van olyan iskola, ahol még a szülői munkaközösségbe is beválasztják őket.

1990-ben mérföldkőnek számított Forray R. Katalin és Hegedűs T. András *Többféle kultúrára támaszkodó nevelés* című írása (kódszám: KN0460), ugyanis a Köznevelés hasábjain ez a publikáció kritizálta először a Kádár-rendszer romákkal kapcsolatos oktatáspolitikáját, és a multikulturális tanítás mellett tette le a voksát.

1993-ban Dubina Ildikó, kovácsvágási óvónő, az *Együtt a szülőkkel – a cigány gyerekekért* című írásában (kódszám: KN0530) sajátosan szegregáló modellt írt le. A szerző információi szerint az ő óvodája: roma óvoda, és például az ő csoportjában 32 gyermekből 27 a roma. Ilyen feltételek mellett próbált tenni valami pozitívat. Javaslat szerint három dologra kell

⁷⁵ LADÁNYI János, CSANÁDI Gábor, *Szelekció az általános iskolában*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983

odafigyelni ehhez: 1. az óvodapedagógusnak el kell fogadtatnia magát a cigány családokkal; 2. a másságot el kell fogadni; 3. egyenrangú partneri viszonyt kell kialakítani a romákkal. Dubina Ildikó leírja: pedagógiai eredményességéhez hozzájárult, hogy kereste a család és az óvoda együttműködési lehetőségeit a munkaterületén, ehhez megvizsgálta a szülők és a gyerekek közötti munkamegosztást a roma családokban, de munkatervet is készített, amiről egyeztetett a roma szülőkkel, s amit javaslataik alapján kiegészített. Dubina álláspontja szerint csak akkor lehet hatékonyan nevelni a roma gyermekeket, ha a szülei együttműködnek vele.⁷⁶

1993-ban kiemelkedő írás volt Miksa Lajos *Gandhi Alapítványi Gimnázium* című interjúja (kódszám: KN0540) az iskola első igazgatójával, Bogdán Jánossal.

1994-ben Oltai György *Roma vállalkozói szakiskola* című, Varga Gusztávval készített interjúja (kódszám: KN0562) arról adott hírt, hogy Budapesten olyan roma szakiskolát hoznak létre, ami középszintű végzettséget ad, egybefonva a roma kulturális hagyományok tanításával.

1996-ban Novák Gábor *Cigány gyerekeknek külön osztály?* című írása emelkedett ki (kódszám: KN0718). A riport Bogácsot mutatta be és az ottani általános iskolát. A publikációból kiderül, hogy az iskola vezetése a szegregációs-integrációs modell mellett tett hitet. Az iskola nevelésfilozófiája különösen problematikus, mert nemcsak a roma gyermekeket diszkriminálta, de a szüleit is. A szerző egyenesen azt állítja, hogy az iskolaigazgató szerint a romák kifejezetten szeretik a roma osztályokat, a roma szülők kérik, hogy szegregált körülmények között oktassák a gyermekeiket, semmiféle problémájuk nincs a szegregálással, mert ha lenne, akkor beíráthatnák Cserépfaluba is a csemetéiket.

1997-ben Novák Gábor *A nyírteleki modell* című írása (kódszám: KN0774) többek között részletesen kitért a roma pedagógus, Lázár Péter, Nyírteleken megalkotott Kedves ház modelljére, amelynek keretében halmozottan hátrányos helyzetű roma diákok számára létesítettek diákothont.

A Köznevelés Szertár című 1997. 06. 06-i mellékletében *Cigányprogram Nagykállón* címmel (kódszám: KN0781) arról számoltak be, hogy 1990-ben a nyírségi településen olyan programot indítottak el, amelynek lényege: senki sem morzsolódhat le, senki sem kerülhet kiegészítő iskolába hátrányos szociális körülmények miatt. A program keretében Nagykállón követték a roma családok életét az óvodáskortól a felnőttkorig, s nemcsak a gyerekeket, hanem a teljes családot is igyekeztek becsalogatni az iskolába. A nagykállói iskolában külön figyelmet fordítottak arra, hogy a roma és nem roma gyermekek megismerkedjenek egymás kultúrájával, hagyományaival.

1997-ben ismét Miksa Lajos tollából származott egy terjedelmes riport *Integráció és oktatás* címmel (kódszám: KN0792). Az írás Magyar Bálint miniszter látogatása kapcsán részletes áttekintést nyújt a Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium aktuális helyzetéről. Miksa értelmezésében az, hogy a Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium célul tűzte ki a

⁷⁶ Nota bene, a kovácsvágási óvoda asszimilációs stratégiájáról egy óvónői életmű méltatásában még az ezredforduló után is elismeréssel szólt a megyei pedagógiai intézet orgánuma. (Lőrincz 2007). Ezen közben ez a lapszám már mustrát adott a borsodi régióban terjedő, a „kultúraazonos” megközelítést érvényesítő ún. „pedellus programról”, nemkülönben a baranyai Kétújfalú – programjába cigány kulturális tartalmakat illesztő – tantervi innovációiról.

roma identitás megtartását is, gyakorlatilag arról vallott színt, hogy az oda bekerülők nem asszimilálódni, hanem integrálódni kívánnak.

A kiemelt írás részletes elemzése

Rácz Gyöngyi, *A cigány család és az iskola*,
Köznevelés, 1983, 11. szám, 26

1983-ban publikálta Rácz Gyöngyi, a roma származású és az értekezésben jegyzett szerzőnek minősülő szerző *A cigány család és az iskola* című írását (kódszám: KN0320), amelyben – pedagógiai szempontból – a cigánykérdést etnikus kérdésként fogta fel. Vagyis a roma tanulók iskolai problémáit a szociokulturális adottságaikból vezette le, ugyanakkor (módszertani írásában) erőteljesen figyelembe vette a roma családok szociális jellemzőit is, mint olyan determináló tényezőket, amelyek kihatnak a roma gyermekek iskoláztatására is. 1983-ban már négy évvel voltunk azután, hogy a szocialista hatalom teret engedett a roma sajátosságok megtartása melletti társadalmi beilleszkedésnek, vagyis az integrációnak is. Ezért talán nem véletlen, hogy Rácz Gyöngyi előítéletmentes szakmai állásfoglalásaiban a pedagógiai instrukciókon kívül már nagy teret mert szentelni annak a széles tudásbázisnak is, amit a roma családok szociális helyzete jelent. Rácz Gyöngyi kifejezetten azt a nézetét fejtette ki, hogy a romák és az iskola kapcsolatában a pedagógusnak van a legnagyobb felelőssége, mert rajta múlik a harmonikus viszony kialakítása, ezért – tekintettel az írás megjelenési időpontjára – a tárgyalt írás igen fontos mérföldkőként értékelhető. Szakított ugyanis azzal az alapállással, hogy minden iskolai kudarcért a romák a felelősek. Ezzel közvetve azt mondta ki, hogy a pedagógusoknak és az iskolarendszernek kell alkalmazkodnia a mainstream népesség által etnikai kisebbségnek tekintett társadalmi csoport kulturális sajátosságaihoz. Az írás klasszikus értelemben véve se nem teoretikus, se nem empirikus, hanem inkább a szerző módszeres gyakorlati tapasztalatainak összegzése.

ÖSSZEFOGLALÁS

1978 és 1997 között a Köznevelés című oktatás(politika)i hetilap hasábjain 552 olyan írás jelent meg, amely tartalmazta a „roma”, „cigány” vagy a roma értelemben használt „etnikum” szavakat. Az 552 írás 25 műfajt fed le (beszéd: 3, helyesbítés: 4, hír: 41, hirdetés: 11, információ: 47, interjú: 49, jegyzet: 16, konferencia előadás(ok) leirata: 8, levelezés: 24, mese: 2, módszertani leírás: 12, nyilatkozat: 6, pályázat: 48, portré: 14, program: 14, recenzió: 19, reklám: 2, riport: 59, szemle: 24, tájékoztató írás: 88, tanácskozáson elhangzott előadás(ok) leirata: 4, tanulmány: 29, terv: 5, törvényi szabályozás: 2, tudósítás: 21), amelyek között túlsúlyban vannak a romákra vonatkozó információkat közlő írások – tájékoztató írás (88 db), hír (41 db), információ (47 db) –, valamint az interjú (49 db) és a romáknak kiírt pályázati felhívások/közlemények (48 db), de mivel 499 esetben csak kapcsolódó írásokról van szó (ábrázolás: 7, adatközlés: 4, adat- és információközlés: 101, információközlés: 337, utalás: 50), ezért valójában csak 53 olyan írás született, amelyekből roma oktatási-nevelési megközelítések vázolhatók fel. Az adatokból kiderül, hogy 1978 és 1997 között (az 1988 és 1989-es éveket leszámítva) nagy volt az érdeklődés a roma tematikát illetően, hiszen 552 írás

jelent meg (roma tematikával kapcsolatosan) a Köznevelés hasábjain, ráadásul nagy volt a romákra vonatkozó információéhség is, amit jól mutat, hogy a tárgykörben 88 tájékoztató írás, 41 hír, valamint 47 információ jelent meg. Az oktatás(politika)i hetilap fontosnak tartotta azt is, hogy a roma pályázatokat (felhívásokat és eredményeket) számon tartsa (48 db), de azt is, hogy a gyakorlati példákat is bemutassa (49 interjú).

Különösen fontos a Köznevelés 1978 és 1997 közötti működése azért, mert (2 évfolyamot leszámítva) minden évben közölt olyan írásokat, amelyek azt boncolgatták, hogy miként lehetne megközelíteni és sikeresen tanítani a roma közösségből származó tanulókat. Nem elhanyagolható mutató, hogy ebben a témakörben 53 publikáció született, vagyis a Köznevelés mint oktatás(politika)i hetilap – a vizsgált 20 évben – rendkívül aktívan vett részt abban, hogy megnyugtató válaszokat lehessen találni a romákkal kapcsolatos pedagógiai kérdésekre. Az orgánium történetéből tendenciák is kibontakoznak. Végigkövethető, hogy a Köznevelés szerzői hogyan jutottak el a szegregáló tendenciáktól, a romákkal kapcsolatos pedagógiai problémáknak a roma kultúrából (szocializációs/szociokulturális deficitből) való eredeztetésétől addig, hogy a cigánykérdést szociális problémaként határozzák meg.

Megfigyelhető, hogy átmeneti jellegű integrációs-szegregációs modellt alkalmaztak azért, hogy a későbbiekben az integrációs, valamint a multi- és interkulturális megoldások mellett tegyenek hitet. Ugyanakkor az is kiviláglik, hogy a kevésbé progresszív gondolatok (szegregációs és integrációs-szegregációs modellek) a rendszerváltás után is tartották pozícióikat, még akkor is, amikor már inkább „uralták” a szakmai közbeszédet az integrációs, a multi- és interkulturális elképzelések. Megállapítható az is, hogy a vizsgált 20 évben nem volt egységes szerkesztőségi koncepció annak tekintetében, hogy kitől és mit közöltek. Általánosságban megfogalmazható a tendencia, hogy válogatás nélkül közöltek retrográd és progresszív írásokat, ami azt üzeni, hogy a Köznevelés nem tette le a voksát egyetlen romákra vonatkoztatott oktatási-nevelési modell mellett sem, inkább a szakmai viták nyílt fóruma kívánt lenni.

9.6. MAGYAR PEDAGÓGIA

NÉVJEGY

Cím: Magyar Pedagógia

Alcím:

A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának negyedéves folyóirata (1978. 1. szám – 1990. 3-4. szám)

A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának folyóirata (1991. 1. szám – 1997. 3-4. szám)

Közreadó: Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság

Megjelenési hely: Budapest

Időszakosság: negyedévenként

A szerkesztő bizottság elnöke:

Nagy Sándor (1978. 1. szám – 1985. 4. szám)

Köte Sándor (1986. 1. szám – 1990. 3-4. szám)

Nincs (1991. 1. szám – 1997. 3-4. szám)

Főszerkesztő:

Nagy Sándor (1978. 1. szám – 1980. 4. szám)

Köte Sándor (1986. 1. szám – 1990. 3-4. szám)

Csapó Benő (1991. 1. szám – 1997. 3-4. szám)

Szerkesztő:

Varga Lajos (1981. 1. szám – 1985. 4. szám)

Nincs (1986. 1. szám – 1990. 3-4. szám)

Kiadó:

Akadémiai Kiadó (1978. 1. szám – 1990. 4. szám)

MTA Pedagógiai Bizottság (1991. 1. szám – 1996. 3. szám)

JATE-BTK, Szeged (1996. 4. szám – 1997. 3-4. szám)

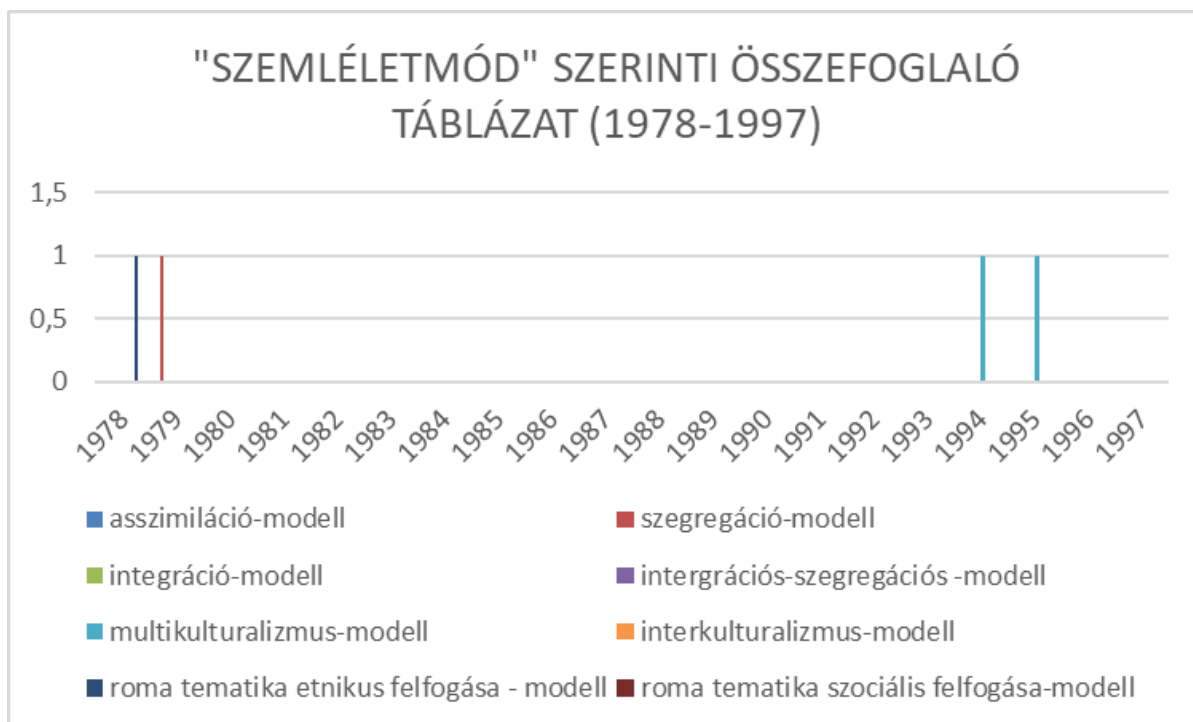
Lap státusza: aktív (2020-ban is működő folyóirat)

Szerzői lista⁷⁷:

1. Bárdossy Ildikó (MP0823)
2. Bartal Andrea (MP0814)
3. Benő Kálmán (MP0814)
4. Kormos Ildikó (MP0812)
5. Kotschy Beáta (MP0811)
6. Lesznyák Márta (MP0825)
7. Nagy Attila (MP0822)
8. Nagy Sándor (MP0815)
9. Mészáros István (MP0817, MP0819)
10. Petriné Feyér Judit (MP0816)
11. Tomai Éva (MP0810)
12. Várnagy Elemér (MP0824)
13. Vincze László (MP0818)

⁷⁷ A szerzői listánál a szerzők által közölt szócikketeket „A vizsgálati minta bemutatása” című függelék kódszámai alapján sorolom fel zárójelben. (Csak a jelentős, ismert vagy többször szereplő szerzők adatait dolgozom fel.)

13. ábra. „SZEMLÉLETMÓD” SZERINTI ADATOK

1978 és 1997 között a Magyar Pedagógia hasábjain 4 írásban jelent meg konkrét, a romák oktatásával kapcsolatos terv vagy javaslat, amelyek közül 1978-ban a roma tematika (a romák szegénységét etnicizáló) etnikus – modelljét kínálták fel (kódszám: MP0810), majd 1979-ben a szegregációs modellt (kódszám: MP0812). Utána 13 éven át nem közöltek semmit erről a területről egészen 1994-ig és 1995-ig, amikor is – a Várnagy Elemér munkásságáról szóló – két írás (kódszám: MP0823 és MP0824) publikálásával a Magyar Pedagógia oldalain is megjelent a multikulturalizmus gondolata.

FONTOSABB ÍRÁSOK

1979-ben az (MP0812-es kódszámú) írás olyan recenzió, amelyben szegregációs oktatási modell jelenik meg. A konkrét írás – egyebek mellett – foglalkozik az értelmi fogyatékos és szociálisan inadaptált gyermekekkel, valamint a problémakörön belül kiemelt jelentőséggel a roma gyermekek helyzetével. A Czeizel Endre, Lányiné Engelmayer Ágnes, Rátay Csaba által szerkesztett „Az értelmi fogyatékosok kóreredete a Budapest-vizsgálat tükrében” című könyv írói azt javasolják, hogy az értelmi fogyatékos és szociálisan inadaptált cigány tanulókat – bolgár minta alapján – ingyenes, elkülönített, intézeti ellátásban kellene részesíteni, szülőknek járó családi pótlék biztosításával, annak reményében, hogy egy-két generáció alatt csökken az ilyen jellemzőkkel élő roma gyermekek szociokulturális hátránya, változik a romák megítélése és általánosan is csökken az értelmi fogyatékosok és szociálisan inadaptáltak

százalékos aránya – vagyis a roma gyermekek családból való kiemelését, s szegregált körülmények közötti tanításukat javasolták.

1994-ben Bárdossy Ildikó (kódszám: MP0823) recenziójában Várnagy Elemér *Cigány fiatalok a nagyvilágban* című könyvét veszi górcső alá, s részletesen mutatja be, hogy milyen indokok mentén tesz hitet Várnagy Elemér – a romákkal kapcsolatosan – a multikulturális oktatási modell mellett.

1995-ben pedig maga Várnagy Elemér (kódszám: MP0824) közölt információkat a Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskola Romológiai Tanszékének nevelés- és oktatásfilozófiájáról, valamint annak működési formáiról, s a Bárdossy Ildikó (kódszám: 648) által recenzált *Cigány fiatalok a nagyvilágban* című könyvéhez hasonlóan újfent a multikulturális nevelési és oktatási modellt nevezi meg a romák oktatásával kapcsolatosan a leghatékonyabb pedagógiai eljárásként.

A kiemelt írás részletes elemzése

Tomai Éva, *Cigány tanulók szókincsének és szocializációs fejlettségének vizsgálata*, Magyar Pedagógia, 1978, 2. szám, 267–274.

A Magyar Pedagógiai hasábjain 1978-ban jelent meg Tomai Éva *Cigány tanulók szókincsének és szocializációs fejlettségének vizsgálata* című tanulmánya (kódszám: MP0810). (Tomai Éva, az értekezésben is nem jegyzett szerzőnek minősülő, napjainkra elfeledett szerző, de az adott korszakban lehetett presztízse, amennyiben 1978-ban nemcsak a Magyar Pedagógia, hanem a Köznevelés és a Pedagógiai Szemle is közölt tőle (összesen) 5 írást, 1-et pedig a Köznevelés még 1980-ban is, azaz valószínűleg a leggyakrabban megjelenő első 20 szerző közé tartozott, amennyiben a 10-es gyakorisági lista bekerülési alsó határa: 9 írás volt.) A hivatkozott szakcikk – végkicsengését tekintve – a *roma tematika etnikus modelljét* kínálta, amennyiben a szerző – a '70-es évek végének roma oktatáspolitikai irányvonalához igazodva – nem választotta el a cigány gyermekek társadalmi kirekesztettségéből eredő szociális problémákat a kulturális jellemzőktől (többször etnicizálta a roma tanulók szociális sajátosságait), azaz a kulturális antropológia fogalomköreit használva: az elemzés nem az émikus (a roma kultúrát belülről ismerő) képalkotási rendszert használt a cigány közösséggel kapcsolatban, hanem étikus eszközökkel az „idegen” jelenségét ragadta meg bennük (ezáltal mintegy öntudatlanul is tagadva a romák kettős identitását és kulturális jellemzőit, vagyis a „cigánymagyar” önazonosságukat). Valószínűleg ezen alapállásnak tulajdonítható, hogy Tomai Éva nem bírálta felül, hanem – egyoldalúan és kollektíve az egész roma közösségre (disztingválás nélkül) – elfogadta a vonatkozó szakirodalom állításait, amelyet összegezve – az idézett cikkben a 273. oldalon – azt írta: „a cigány gyermekek szókincséje fejletlen. Közvetlen környezetük nem fejleszti, nem gazdagítja kifejezőkészségüket. A gyermekek otthon nem sajátíthatják el a helyes nyelvhasználati érzéket és ezáltal elesnek azoknak a készségeknek a megszerzésétől is, amelyek kialakítják a társadalmi magatartást. Környezetük legtöbb esetben nem közvetíti sem viselkedésmódban, sem nyelvi megfogalmazásban a társadalmi elvárásokat”. Az elemzett szakcikk összességében teoretikus és empirikus is, amennyiben egy, az 1974/1975-ös tanévben, roma gyermekek körében, lefolytatott (fizikai és pszichés fejlettséget mérő) kutatást ír le, annak a vizsgálati eredményeivel együtt, miközben az empiriát széles körű elméleti szakirodalommal támasztja alá (többek között a következő szerzőket hivatkozva: L.

Sz. Vigotszkij; Clara Stern, William Stern; H. Hoijer; A. R. Lurija; A. N. Leontyev; M. Argyle; Buda Béla; Y. J. Ruesch; B. Bernstein; H. S. Sullivan; Réger Zita; Sziklai Imre; Kemény István; Hermann Alice; Sántha Pál; M. Blank; Gulyás Sándor).

ÖSSZEFOGLALÁS

1978 és 1997 között a Magyar Pedagógia című pedagógiai folyóirat hasábjain 16 olyan írás jelent meg, amely tartalmazta a „roma”, „cigány” vagy a roma értelemben használt „etnikum” szavakat. A 16 írás 7 műfajt fed le (adatbázis: 1, bibliográfia: 1, információ: 1, program: 1, recenzió: 5, tájékoztató írás: 1, tanulmány: 6), melyek között túlsúlyban van a tanulmány (6 db) és a recenzió (5 db), de mivel 11 esetben csak kapcsolódó írásokról van szó (adat- és információközlés: 2, utalás: 10), ezért valójában konkrétan csak 1 tanulmány foglalkozott a roma gyermekek oktatásával (kódszám: MP0810).

Összegzésként megállapítható, hogy az elemzett neveléstudományi szaklap nem törekedett egyértelműen a roma tematika tárgyba vételére, hiszen a 16 írásból 10-ben csak utalás történt a cigányságra, ráadásul 9 évfolyamon keresztül (1980, 1981, 1982, 1984, 1986, 1988, 1989, 1990, 1997) teljes mértékben negligálta a kérdést.

9.7. ÓVODAI NEVELÉS

NÉVJEGY

Cím: Óvodai Nevelés

Alcím:

1978. 1. szám: Az Oktatási Minisztérium folyóirata
1981. 1. szám: A Művelődési Minisztérium folyóirata
1990. 7-8. szám: -

Kiadó:

1978. 1. szám: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat
1984. 1. szám: Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat
1991. 4. szám: Lutra Gyermeklap- és Könyvkiadó Kft.
1991. 6. szám: Lutra Lapok – Gyermeklap- és Könyvkiadó
1993. 7. szám: SEMIC Interprint Nyomdai és Kiadói Kft.

Közreadó:

1978. 1. szám: Oktatási Minisztérium
1981. 1. szám: Művelődési Minisztérium
1990. 7-8. szám: -
1994. 5. szám: Művelődési és Közoktatási Minisztérium

Megjelenési hely: Budapest

Időszakosság: havonként

Szerkesztő bizottság elnöke:

1978. 1. szám: Búry Lászlóné
1987. 1. szám: -

Szerkesztő bizottság: 1994.7. szám -

Felelős szerkesztő:

1978. 1. szám: Majorosné Kállai Edit
1991. 5. szám: Zsoldos Z. Julianna
1991. 7. szám: Dr. Páli Judit
1994. 7. szám: Zsoldos Z. Julianna

Lap státusza: aktív (2020-ban is működő folyóirat)

Szerzői lista⁷⁸:

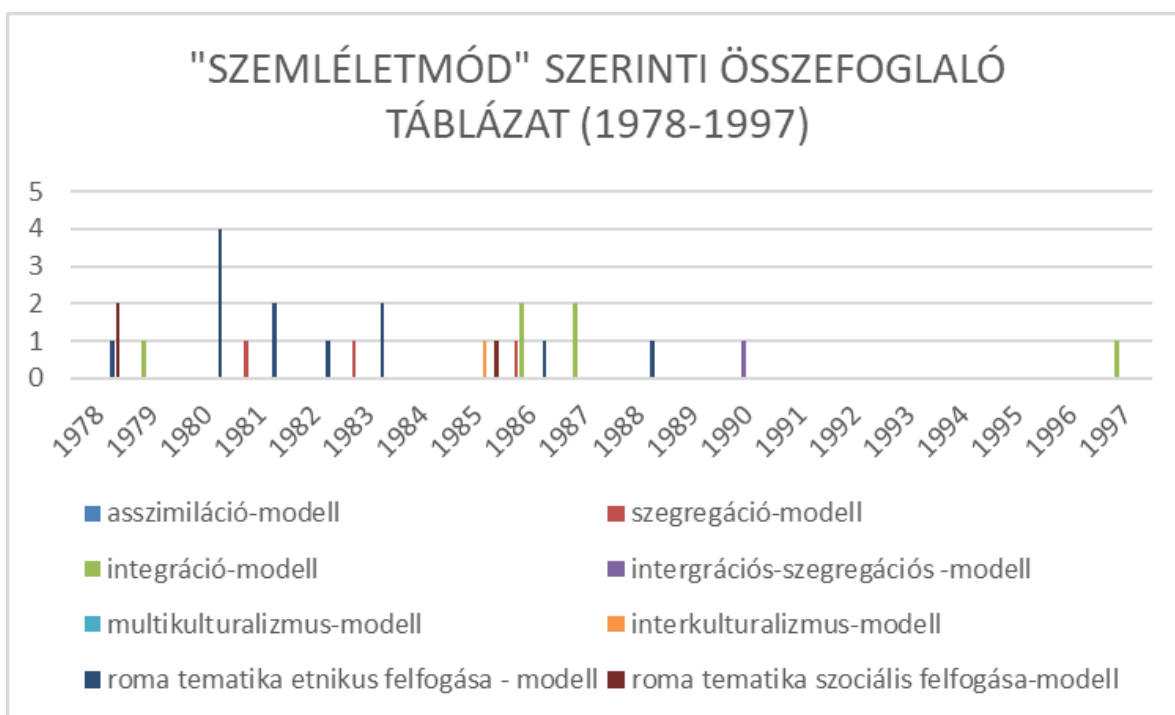
1. Áy Ferencné (OV0881)
2. Bakonyiné Vince Ágnes (OV0877)
3. Balogh Lászlóné (OV0836,OV0883)
4. Barna Lujza (OV0826,OV0827,OV0846)
5. Bognár Istvánné (OV0854)
6. Búry Lászlóné (OV0828,OV0850,OV0865)
7. Bükszegi Mária (OV0831)
8. Czékmány Istvánné (OV0874)
9. Dr. Akáb István (OV0882)
10. Dr. Deliné Dr. Fráter Katalin (OV0887)
11. Dr. Harcsa Tiborné (OV0869)
12. Dr. Jancsurák Barnabásné (OV0834)
13. Dr. Puppi József (OV0866)
14. Dr. Szemán Józsefné (OV0889)
15. Dr. Takács Tiborné (OV0878)
16. Dr. V. L. (OV0864)
17. Dr. Vincze Tiborné (OV0835)
18. Ferencz Mihályné (OV0871)
19. Földesi Klára (OV0832)
20. Gaál Károlyné (OV0841)
21. Göttli Istvánné (OV0855)
22. Gulyás Andrásné (OV0843)
23. Hagymási Józsefné (OV0837)
24. Hajnal Istvánné (OV0868)

⁷⁸ A szerzői listánál a szerzők által közölt szacikkeket „A vizsgálati minta bemutatása” című függelék kódszámai alapján sorolom fel zárójelben. (Csak a jelentős, ismert vagy többször szereplő szerzők adatait dolgozom fel.)

25. Harcsa Ferencné (OV0859)
26. Hillebrand Vince Márióné (OV0838)
27. Horváth Béla (OV0856)
28. Irázi Istvánné (OV0844)
29. K. M. (OV0845)
30. Kaposvári Lászlóné (OV0867)
31. Karakas Józsefné (OV0886)
32. Kasza Józsefné (OV0893)
33. Kelemen Andrásné (OV0871)
34. Kovács Éva (OV0861)
35. Kulcsár Simonné (OV0842)
36. Kundrák Jánosné (OV0851)
37. Lencsés Tamásné (OV0884)
38. Máté Martonné Korb Erzsébet (OV0894)
39. Matyovszky Mária (OV0841)
40. Medgyasszayné Rantal Judit (OV0885)
41. Mohai Jánosné (OV0840)
42. Nagy Jenőné (OV0879)
43. Pálffy Magdolna (OV0876)
44. Papp Antalné (OV0873)
45. Pávai Istvánné (OV0875)
46. Pethő Ágnes (OV0891)
47. Pusztai Lajosné (OV0860)
48. Rácz Gyöngyi (OV0863)
49. Radicsné Pintér Ilona (OV0892)
50. Richterné Kropf Anikó (OV0858)
51. Ruhmann Imréné (OV0843)
52. Szabadi Ilona (OV0847)
53. Szántó Lajosné (OV0829)

- 54. Tatai Imre (OV0866)
- 55. Tézli Károlyné (OV0857)
- 56. Trencsényi László (OV0862)
- 57. Urbán Anna (OV0861)
- 58. Varga József Antalné (OV0853)
- 59. Varga Lászlóné (OV0852)
- 60. Vass Dánielné (OV0880)
- 61. Zsoldos Júlia (OV0872)
- 62. Zsoldos Z. Julianna (OV0888)

14. ábra. „SZEMLÉLETMÓD” SZERINTI ADATOK

1978 és 1997 között az Óvodai Nevelés hasábjain mindössze 26 olyan írás jelent meg, amely valamilyen romákkal kapcsolatos oktatási-nevelési modellre enged következtetni, de ezek a publikációk is rendkívül egyenetlen időközökben kerültek be a lapba. A vizsgált 20 évből 4 évfolyamban (1984, 1992, 1993, 1994) egyáltalán nem foglalkoztak a roma tematika ilyen irányú megközelítésével. Az „üres évjáratok” azt tükrözik, hogy a rendszerváltás környéki időszakban a szaklap szerkesztői, szerzői nem érdeklődtek igazán az iránt, hogy miként és hogyan lehetne a roma gyermekeket sikeressé tenni az iskolában (feltehetőleg a közoktatási rendszer strukturális változásai miatt). Ezt a benyomást erősíti az is, hogy a szocializmus 12

éve alatt (1978–1989) 24, a rendszerváltás utáni időszak 8 éve alatt (1990–1997) 2 – az értekezés szempontjából – releváns írás jelent meg, vagyis a magát szocialistának nevező állam idején, ha nem is túlzott mértékben, de a pedagógiai orgánus fokozottabb figyelmet tanúsított a roma gyermekek iskolai sikeressége iránt.

A szemléletmód szerinti összefoglaló táblázat alapján a következőket lehet megállapítani: Az Óvodai Nevelés szerzői 1978 és 1988 között inkább a roma tematika etnikus megközelítésében gondolkodtak a roma gyerekek iskolázását illetően, azaz a velük kapcsolatos oktatási-nevelési problémákat a roma kultúrából (szocializációs/szociokulturális deficitjéből) vezették le (kódszám: OV0827, OV0836, OV0837, OV0838, OV0839, OV0843, OV0844, OV0854, OV0857, OV0860, OV0873, OV0881), de 1981-ben (kódszám: OV0842), 1983-ban (kódszám: OV0859), 1986-ban (kódszám: OV0874) szegregációs elképzelések is születtek, amelyek mellett az integrációs modell – ha rendkívül ritkán is, de – képviseltette magát 1979-ben (kódszám: OV0835), 1986-ban (kódszám: OV0871, OV0875), 1987-ben (kódszám: OV0876, OV0877) és 1997-ben (kódszám: OV0893). A roma tematika szociális megközelítése 1978-ban (kódszám: OV0829, OV0833) és 1985-ben (kódszám: OV0866) merült fel, az interkulturalizmus modellről pedig csak egyszer, 1985-ben (kódszám: OV0863), esett szó, mint ahogyan a szegregációs-integrációs modellről is, csak ez utóbbiról 1990-ben (kódszám: OV0884). A releváns 26 írásból 12 közelítette meg etnikus szemlélettel a roma gyermekek óvodáztatásának kérdéseit, 3 akart szegregálni, 1 integrálva szegregálni, s csak 10 írás képviselt progresszívebb gondolkodásmódot (integrációs modell: 6, interkulturalizmus modell: 1, roma tematika szociális megközelítése: 3)

Összegzően azt lehet megállapítani, hogy az Óvodai Nevelés a Kádár-korszakban foglalkozott erőteljesen a roma gyermekek óvodáztatásának kérdéseivel, mégpedig feltehetőleg azért, mert a korszaknak megfelelően a roma emberek – a nem roma emberekkel együtt – egyenjogú tagjai voltak a társadalomnak, de olyan hátrányos helyzetű néprétegnek tekintették őket, amelynek a felemelkedése, felzárkóztatása érdekében kulcsfontosságúnak tartották a roma gyermekek minél korábbi szocializálását, felkészítését az iskolára. Ugyanakkor az írások döntő többségükben a roma szocializációs/szociokulturális deficitből indultak ki, emiatt elfogadhatónak tartották a roma gyermekek szegregálását vagy integrálva szegregálását is, s csak csekélyebb mértékben álltak szemben ezzel a megközelítéssel az integrációt követelők, a roma oktatási kérdéseket szociális nézőpontokból kezelni akarók. Az interkulturalizmus teljesen elsikkadt ezek között a szemléletek között; még a rendszerváltás után is, 1990-ben csak 1-szer fordult elő olyan eset, amikor elindultak az etnikus, szegregáló szemlélettől az integrálva szegregálás felé, illetve 1997-re olyan attitűd felé, hogy kizárólag a roma gyermekek integrációját követeljék.

FONTOSABB ÍRÁSOK

1978-ban Barna Lujza írása *Az óvodás korú cigány gyermekek rendszeres nevelésének, oktatásának helyzetéről és feladatairól* címmel (kódszám: OV0827) arról értekezett, hogy a roma óvodások beóvodáztatása nem elégséges, s a roma gyermekek és a szüleik is olyan sajátos problémákkal küzdenek, amelyeket egyedül nem tudnak megoldani. Barna Lujza szerint a roma szülők és roma gyermekek is egyaránt gyanakvók, hirtelenek és

meg gondolatlanok, ráadásul a roma óvodások mozgása fejletlen, kezűgyességük gyenge, szókincsük primitív, nem játszanak elmélyülten és kitartóan. A nem roma óvodás társaikkal szemben fenntartásaik vannak, könnyen megsértődnek és visszahúzódnak. A szerző szerint rövid idő alatt kevesebb eredmény várható, de hosszabb távon a roma gyermekek beóvodáztatása vezethet a gondok megoldásához.

Szintén 1978-ból való Szántó Lajosné *Gyermekvédelem a vésztői óvodákban* című írása (kódszám: OV0829), amely a roma gyermekek problémáit szociális gondként határozza meg, s azt taglalja, hogy a roma óvodások szegénységét milyen kompenzációs segítséggel orvosolták (ruha, cipő, felszerelés vásárlása). A szerző szerint, ha a pedagógus szeretetteljes bánásmóddal viszonyul a roma gyermekekhez, akkor az meghozza az eredményét. Szántó Lajosné fontos faktorként nevezi meg, hogy a nem roma szülők és nem roma gyermekek elfogadták a roma óvodásokat, ugyanakkor ír arról, hogy fontos a roma szülők együttes felelősségének a kialakítása, az életrend és a jó szokások rögzítése, a gondozáskötelesség, amelyekkel vannak még problémáik.

1981-ben született Kulcsár Simonné tollából *A feladatlapok alkalmazása cigány óvodában* című írás (kódszám: OV0842). Ebben arról ír, hogy Ibrányban 1973 óta működik szegregált roma óvoda. A szerző szerint a roma óvodások nyelvi gondokkal küszködnek. Nem beszélnek és nem értenek magyarul. A kötetlen foglalkozásokról nehéz áttérni velük a kötelező foglalkozásra. Sok a gond velük a környezeti és matematikai foglalkozásokon. A központi feladatlapok nehezek nekik, ezért külön feladatlapokat kell készíteni számukra.

Szintén 1981-ben jelent meg Gulyás Andrásné és Ruhmann Imréné *A társadalmi normák elfogadására nevelünk* című írása (kódszám: OV0843). A szerzők arról számolnak be, hogy a roma gyermekeket akkor is felveszik az óvodába, ha az anya otthon van és nem dolgozik, hogy óvodájukban emelkedett a felvett roma gyermekek száma. Az írás szerint a szociálisan rászorultak esetében napközis ellátást és egész napos óvodai elhelyezést is biztosítanak. Az óvoda a helyi tanácstól anyagi támogatást kér az igényjogosultaknak (hozzájárulást a térítési díjhoz, díj átvállalását, rendkívüli nevelési segélyt, rendszeres nevelési segélyt). Az óvónők családlátogatást végeznek, s ennek alapján döntenek a segítség lehetőségeiről, a gyermekek felzárkóztatásának módjairól. Megismertetik a szülőkkel az óvodai követelményeket, a gyermekekkel a feladataikat. Próbálják befolyásolni az életmódjukat, de ez kevésbé sikerül. A munkát hátráltatja, hogy a roma szülők nem járatják rendszeresen óvodába gyermekeiket.

1983-ban jelent meg Harcsa Ferencné tollából *A nyírbátori cigány óvoda* (kódszám: OV0859) című írás. A szerző szerint a roma gyermekek fejlettebb szintre hozása végett tartották indokoltnak a szegregált óvoda létrehozását. A két csoportot úgy tudták elindítani, hogy az óvónők végigjárták a telepet, hogy megnyerjék a szülőket. Volt, aki szívesen engedte a gyermekét, volt, aki fenyegetőzött, végül többszörös beszélgetés és írásos felszólítás után elindulhatott a két csoport. Az óvoda vezetése meghívja a családokat a rendezvényekre, ahol a gyermekeik által készített ajándékokat kapják meg. Egyre több roma szülő jár a szülői értekezletre, a nyílt napokra, egyre inkább érdeklődnek az óvodai nevelés iránt. Van olyan roma család, ahol gond a ruha és a cipő megvásárlása, ezért ha az óvoda igazolást állít ki arról, hogy a roma család gyermeke rendszeresen jár óvodába, akkor a tanács az óvoda gyermekvédelmi felelősének segélyt utal ki, amiből az ruhaneműt vesz az érintett roma óvodásnak. Ha egy tanköteles korú roma gyermeket nem tudnak bevinni az óvodába, ott a tanács a törvény erejével lép fel. Azokat a roma gyermekeket viszont, akik rendszeresen

bejárnak az óvodába, jól felszerelt eszköztár, higiénikus környezet, ingyenes étkezés, fogmosó felszerelés, intézeti ágynemű, tornaruha várja. Az óvodát próbálják úgy megszervezni, hogy a roma gyermekek az óvodai nevelés végére iskolaéretté váljanak, s ez sikerül is, mert döntő többségük normál osztályba nyert felvételt, korrekciós osztályba csak 2-3 került, illetve kisegítő iskolába 1.

1985-ben Rácz Gyöngyi jegyezte *Az óvoda és a cigány család kapcsolata* című írást (kódszám: OV0863). Ebben a szerző az interkulturális modell azon koncepciója mellett tört lándzsát, amely szerint szemléletváltásra van szükség mind az óvoda, mind a roma család részéről ahhoz, hogy a roma gyermekek óvodai nevelése általánossá válják. Rácz Gyöngyi szerint az óvodának figyelembe kell vennie a roma etnikum hagyományait, kultúráját, anyanyelvét, és – hasonlóan a nem roma gyermekek esetéhez – az óvodai nevelőknek a roma családokkal is kapcsolatot kell tartaniuk. Az adott mikrokörnyezetben arra kell törekedniük, hogy a roma és nem roma gyermekek együttélése minél természetesebb legyen.

1987-ben Pálfy Magdolna írása, *Az óvoda és a család kapcsolata a beszoktatás idején* (kódszám: OV0876) arról szólt, hogy el kell érni, minél több roma gyermek kerüljön óvodába, különösen azért, mert a roma szülők sajátos helyzetük miatt még mindig félnek beadni oda őket. A szerző ajánlja, hogy a szülőknek engedjék meg a jelenlétet a beszoktatáskor, hogy megtapasztalják: az óvodában nem engedik meg gyermekeik diszkriminálását. Pálfy azt is javasolja (mai fogalomhasználattal: az integrációs/közösségi/inklúziós nevelés szellemében), hogy ha az adott roma családokban még napi gyakorlat a hagyományos roma foglalkozások művelése (kosárfonás, seprűkészítés, kukoricaháncsból és fából való eszköz- és tárgykészítés), akkor a roma szülőket vonják be a csoportszoba díszítésébe, apróbb eszközök, játékok készítésébe. A szerző szerint fontos lenne, hogy képzetesebb, fiatal roma szülők kerüljenek bele a szülői munkaközösség vezetésébe.

1990-ben Lencsés Tamásné *Cigány gyermekek fejlesztése* című írása (kódszám: OV0884) Esztergom roma óvodásairól szól. 1982-től szegregált formában fejlesztették őket, heroikus munkával leküzdve a számtalan szocializációs/szociokulturális deficitet, míg nem a roma szülők – a korszak kedvező társadalompolitikájának következtében – olyan fejlődésen mentek keresztül, hogy negatív megkülönböztetésnek érezték a külön roma csoportot. Ez megteremtette a feltételeket ahhoz, hogy 1989-től heterogén csoportokba szervezzék őket, amelyet megelőzött egy a roma és nem roma szülőknek külön-külön szervezett beszélgetés, majd 1989 májusában egy roma és nem roma szülőkből álló összevont értekezlet. Ez utóbbi során a nem roma szülők elfogadták, hogy találkozni fognak roma társaikkal, illetve hogy gyermekeiknek lesznek roma barátai is.

1997-ben Kasza Józsefné *Cigány gyerekek fölzárkóztatása* című írásában (kódszám: OV0893) a roma gyermekek integrált körülmények között történő neveléséről számol be. Ennek keretében a Soros Alapítvány finanszírozásával a roma óvodásoknak külön 20-25 perces fejlesztő programokat is szerveznek.

A kiemelt írás részletes elemzése

Dr. Vincze Tiborné, *Az óvoda személyiségfejlesztő hatása a cigány gyermekekre*,
Óvodai Nevelés, 1979, 6. szám, 211–213.

1979-ben Dr. Vincze Tiborné (aki az értekezésben nem minősül jegyzett szerzőnek) *Az óvoda személyiségfejlesztő hatása a cigány gyermekekre* című tanulmányban (kódszám: OV0835) beszámolt egy Somogy megyében, etnikailag heterogén és homogén összetételű óvodás csoportokban végzett vizsgálatról. A kutatás eredménye az volt, hogy a roma gyermekek nevelése integrált körülmények között eredményesebb, mint szegregált környezetben. Vagyis a szakcikk az *integrációs modellt* nevezte meg (roma vonatkozásban) hatékony oktatási-nevelési módszerként. Az írás ezen – szakmai téren vállalt – bátor színvallása valószínűleg annak is köszönhető, hogy habár a '70-es évek végén a szocialista hatalom még mindig nem ismerte el a roma közösség nemzetiségi jogait, már azt is hirdette, hogy a cigányság társadalmi beilleszkedésének nemcsak az asszimiláció lehet az útja, hanem a kulturális sajátosságok megtartása melletti integráció is. Tehát a „hatalom” – 1979-től – nem tiltotta az olyan gondolatok közzétételét, amelyek szembe mentek a korábbi évtizedek roma oktatáspolitikai irányvonalával – nevezetesen azzal, hogy a tanulásszervezésben évtizedek óta jelen volt a roma gyermekek etnikai alapú szegregációja, valamint hogy a szocialista hatalom a szegregálva integrálást tartotta a leginkább járható útnak a romák esetében. A szakcikk nem teoretikus, hanem empirikus. Nem hivatkozik szakirodalmi-elméleti háttérre, viszont az integrációs modell – szegregációval szembeni – eredményesebb voltát a Somogy megyében, 137 (homogén és heterogén csoportba járó), hatéves roma gyermek körében elvégzett vizsgálat alapján állapították meg.

ÖSSZEFOGLALÁS

1978 és 1997 között az Óvodai Nevelés című szaklap hasábjain 69 olyan írás jelent meg, amely tartalmazta a „roma”, „cigány” vagy a roma értelemben használt „etnikum” szavakat.

A 69 írás 13 műfajt fed le (helyesbítés: 1, interjú: 1, jegyzet: 1, levelezés: 1, módszertani leírás: 11, pályázat: 4, recenzió: 1, riport: 1, szemle: 2, tájékoztató írás: 36, tanácskozáson elhangzott előadás(ok) leirata: 4, tanulmány: 4, tudósítás: 2), amelyek között túlsúlyban vannak a tájékoztató írások (36 db) és a módszertani leírások (11 db), de mivel 43 esetben csak kapcsolódó írásokról van szó (ábrázolás: 1, adatközlés: 1, adat- és információközlés: 8 információközlés: 27, utalás: 6), ezért valójában csak 26 olyan írás született, amelyekből roma oktatási-nevelési megközelítések vázolhatók fel. 1978 és 1997 között az Óvodai Nevelés foglalkozott a roma tematikával, az írások 55%-a (38 cikk) elsősorban a romákról szóló információt adott át (tájékoztató írás: 36, tudósítás: 2), s ez akkor is igaz állítás, ha a tájékoztató írások egyes esetekben tartalmaztak romákra vonatkozatható oktatási-nevelési elképzeléseket, modelleket is.

Olyan publikációt, amely kizárólag azzal foglalkozott volna, hogy hogyan és miként lehetne sikeresen oktatni-nevelni a roma diákokat, a Kádár-rendszer 1. évében (1984) és a rendszerváltás után 3 évig (1992, 1993, 1994) eleve nem is jelentetett meg, a többi esetben viszont (s ebbe beletartozik modellezési szempontból a tájékoztató írások egy része is) évente általában 2 és 9 darabszámú – a jelen értekezés tárgykörébe tartozó – publikáció került

közlésre. Az Óvodai Nevelés romákra vonatkoztható oktatási-nevelési modellkínálata csak a Kádár-korszak szempontjából értékelhető, mivel a 26 írásból 24 akkor jelent meg, s az állapítható meg róla, hogy a roma tematika etnikus megközelítése (kódszám: OV0827, OV0836, OV0837, OV0838, OV0839, OV0843, OV0844, OV0854, OV0857, OV0860, OV0873, OV0881), a szegregáció elfogadása (kódszám: OV0842, OV0859, OV0874) jellemezte leginkább, amellyel szemben kiemelkedő eltérést jelentett Rácz Gyöngyi interkulturalizmusa 1985-ben (kódszám: OV0863), Pálfy Magdolna integrációs/közösségi/inklúziós felvetése 1987-ben (kódszám: OV0876), valamint a rendszerváltás után, 1990-ben, az áttérés a szegregációs-integrációs modellre Esztergomban (kódszám: OV0884), majd 1997-ben az integráció alapeszménné tétele Kasza Józsefné írásában (kódszám: OV0893).

9.8. PEDAGÓGIAI SZEMLE/ÚJ PEDAGÓGIAI SZEMLE

PEDAGÓGIAI SZEMLE

NÉVJEGY

Cím: Pedagógiai Szemle

Alcím:

1978. 1. szám: A Magyar Pedagógiai Társaság és az Országos Pedagógiai Intézet folyóirata

1990. 10. szám: A Magyar Pedagógiai Társaság és az Országos Közoktatási Intézet folyóirata

Kiadó:

1978. 1. szám: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat

1987. 7-8. szám: Országos Pedagógiai Intézet

1990. 10. szám: Országos Közoktatási Intézet

Közreadó:

1978. 1. szám: Magyar Pedagógiai Társaság – Országos Pedagógiai Intézet

1990. 10. szám: Magyar Pedagógiai Társaság – Országos Közoktatási Intézet

Megjelenési hely: Budapest

Időszakosság: havonként

Szerkesztő bizottság elnöke: 1978. 1. szám: Benkő Loránd

Felelős szerkesztő: 1978. 1. szám: Balogh László

Lap státusza: aktív (Új Pedagógiai Szemle címen 1991-től 2020-ban is működő folyóirat)

ÚJ PEDAGÓGIAI SZEMLE

NÉVJEGY

Cím: Új Pedagógiai Szemle

Alcím: A Magyar Pedagógiai Társaság és az Országos Közoktatási Intézet folyóirata

Kiadó: 1991. 1. szám: Országos Közoktatási Intézet

Felelős kiadó:

1991. 1. szám: Zsolnai József főigazgató

1995. 8. szám: Mihály Ottó főigazgató

1997. 2. szám: az OKI főigazgatója

Közreadó: Magyar Pedagógiai Társaság – Országos Közoktatási Intézet

Megjelenési hely: Budapest

Időszakosság: havonként

Szerkesztő Bizottság elnöke: 1995. 8. szám: Köpeczi Béla

Főszerkesztő: 1991. 1. szám: Schüttler Tamás

Szerkesztő:

1993.10. szám: Győri Anna

1994. 5. szám: Győri Anna, Majzik Lászlóné

Lap státusza: aktív (Új Pedagógiai Szemle címen 2020-ban is működő folyóirat, az EKE, ill. az Oktatási Hivatal fenntartásában)

Szerzői lista⁷⁹:

1. Ballér Endre (PS0965, PS1009)
2. Balogh László (PS0909)
3. Báthory Zoltán (PS0966)
4. Bass László (PS0934)
5. Békési Ágnes (PS1007)
6. Bernáth József (PS0932, PS0937)
7. Biczó Aranka (PS0910)
8. Bihari Péter (PS1025)
9. Bognár Mária (PS0996)
10. Bojti Ferenc (PS1026)
11. Bóra Ferenc (PS0954, PS0956)
12. Boreczky Ágnes (PS0992)
13. Both Mária (PS0974)
14. Czeizel Endre (PS1012)
15. Czuczu Tibor (PS0908)
16. Csipka Rozália (PS0997)

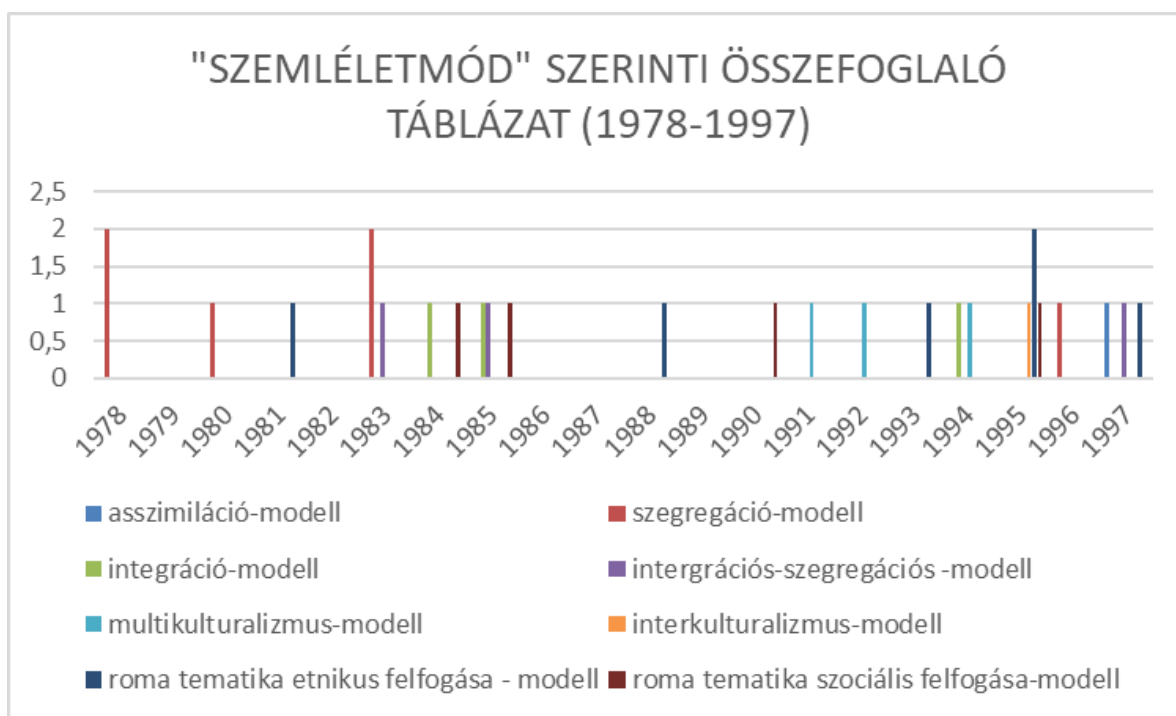
⁷⁹ A szerzői listánál a szerzők által közölt szakkikketek „A vizsgálati minta bemutatása” című függelék kódszámait alapján sorolom fel zárójelben. (Csak a jelentős, ismert vagy többször szereplő szerzők adatait dolgozom fel.)

17. Csoma Gyula (PS0920, PS0967)
18. Csorba F. László (PS0989)
19. D.Tóth László (PS0922, PS0930)
20. Derdák Tibor (PS1001, PS1017)
21. Drahos Ágoston (PS0980)
22. E. Vámos Ágnes (PS1015)
23. Falvay Károly (PS0978)
24. Farkas Endre (PS0968)
25. Fenyő D. György (PS0946)
26. Forray R. Katalin (PS0929, PS0938, PS0955, PS1038)
27. Fuchs Rezső (PS0905)
28. Gergely Gyula (PS1005)
29. Gordos Gyuláné (PS0996)
30. Győri Anna (PS0977, PS1027, PS1035)
31. Halász Gábor (PS1013)
32. Hámori Vilmos (PS0924)
33. Hanga Mária (PS0918)
34. Hársfalviné Szivák Judit (PS0960)
35. Havas Péter (PS1031)
36. Hegedűs T. András (PS0938, PS0955)
37. Hermann Avenarius (PS0963)
38. Hoffmann Ottó (PS0940)
39. Horváth Ágnes (PS1037)
40. Horváth F. Miklós (PS1006)
41. Hunyady György (PS1034)
42. Illés Lajosné (PS0941)
43. Kacziba Antal (PS0927)
44. Keczer Zoltán (PS1001)
45. Kelemen Elemér (PS0936, PS0957)

46. Kende Ferenc (PS0898)
47. Király Károly (PS0897)
48. Knausz Imre (PS1025)
49. Kobzos Kiss Tamás (PS1019)
50. Kóré Veronika (PS1016)
51. Kotnyek István (PS0935)
52. Kovács Katalin (PS1033)
53. Kovács Lajos (PS0906)
54. Kovács Péter (PS0916)
55. Kovácsné Seregi Judit (PS0902)
56. Krisztián Béla (PS0895)
57. Kronstein Gábor (PS0998, PS1008)
58. L. Nagy Katalin (PS1018)
59. Lannert Judit (PS1022)
60. Lénárd Ferenc (PS0896, PS0899, PS0903, PS0904)
61. Loránd Ferenc (PS0972, PS1020, PS1028)
62. Magyar Bálint (PS1021)
63. Majzik Lászlóné (PS0951, PS0986)
64. Meláth Ferenc (PS0976)
65. Merétei Klára (PS0900)
66. Mészáros József (PS0907)
67. Mezei Károly (PS0944)
68. Mihály Ottó (PS0919, PS1003)
69. Miklósi László (PS1010)
70. Nagy Mária (PS1014)
71. Nyirkos Tibor (PS0925)
72. Örkény Antal (PS1036)
73. Pál László (PS0917)
74. Parti Krisztina (PS0983)

75. Pavlicsek Zsolt (PS0984, PS1029)
76. Pavlik Oszkárné (PS1030)
77. Perjés István (PS0964)
78. Pinczés Rudolfné (PS0962)
79. Pócze Gábor (PS0990, PS1002)
80. Ritó László (PS0953)
81. Schüttler Tamás (PS0942, PS0968, PS0985, PS0991, PS1011)
82. Sió László (PS0983)
83. Sövényházy Csilla (PS0933)
84. Szabó Ildikó (PS0947, PS0975, PS1004, PS1036)
85. Szalay Lászlóné (PS0952)
86. Szebenyi Péter (PS0919, PS0928, PS0950, PS0965)
87. Széchy Éva (PS1024)
88. Szekszárdi Ferencné (PS0947, PS0969)
89. Szeléndi Gábor (PS0923)
90. Szunyogh Szabolcs (PS0944)
91. Takács Géza (PS0943)
92. Tomai Éva (PS0900, PS0901, PS0902)
93. Trencsényi László (PS0945, PS0949, PS0961, PS0973, PS0981, PS0982)
94. Vajda Júlia (PS0970)
95. Vajó Péter (PS0919)
96. Vámos Dóra (PS0971)
97. Varga Aranka (PS1001, PS1017)
98. Váriné Szilágyi Ibolya (PS0979)
99. Várnagy Elemér (PS0912, PS0926)
100. Vég Katalin (PS0959)
101. Vészi János (PS0931)
102. Vinczéné Bíró Etelka (PS0921)
103. Virág Teréz (PS0987)

15. ábra. „SZEMLÉLETMÓD” SZERINTI ADATOK

1978 és 1997 között a Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle hasábjain mindössze 27 olyan írás jelent meg, amely valamilyen romákkal kapcsolatos oktatási-nevelési modellre enged következtetni, de ezek a publikációk is rendkívül egyenetlen időközökben kerültek be a lapba. A vizsgált 20 évből 5 évfolyamban (1979, 1982, 1986, 1987, 1989) egyáltalán nem foglalkoztak a roma tematika ilyen irányú megközelítésével. Az „üres évjáratok” azt tükrözik, hogy a szaklap Kádárrendszer-beli korszaka volt az, amikor szerkesztői, szerzői nem érdeklődtek igazán az iránt, hogy miként és hogyan lehetne a roma gyermekeket sikeressé tenni az iskolában (vagy a korszak kommunikációs szokásai szerint tabunak tekintették a témát). Ezt a benyomást erősíti az is, hogy a szocializmus 12 éve alatt (1978–1989) 13, a rendszerváltás utáni időszak 8 éve alatt (1990–1997) 14 – az értekezés szempontjából – releváns írás jelent meg, vagyis a magát szocialistának nevező állam idején a pedagógiai orgánum kevésbé fokozott figyelmet tanúsított a roma gyermekek iskolai sikeressége iránt.

A szemléletmód szerinti összefoglaló táblázat alapján a következőket lehet megállapítani: A Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle szerzői 1978 és 1983 között inkább szegregációban gondolkodtak a roma gyerekek iskolázását illetően (kódszám: PS0898, PS0902, PS0906, PS0919, PS0922), a velük kapcsolatos oktatási-nevelési problémákat a roma kultúrából (szocializációs/szociokulturális deficitből) vezették le (kódszám: PS0912), de 1983-ban már megjelent a gondolkodásbeli változás előszele is, amennyiben felkínálták az integráló-szegregáló modellt is (kódszám: PS0920). 1984-ben radikális váltás következett be (ami

valószínűleg az általános oktatáspolitikai változások lenyomata volt⁸⁰) 1984-től 1997-ig többségében (20-ból 11 esetben) integrációban gondolkodtak (3 írás) (kódszám: PS0924, PS0928, PS0983), szociális problémának látták a roma gyermekek hátrányait (4 írás) (kódszám: PS0923, PS0926, PS0945, PS1001), multikulturális (3 írás) (kódszám: PS0955, PS0960, PS0981) és interkulturális (1 írás) (kódszám: PS1004) nevelést igényeltek, s habár némelykor megjelent az asszimilálás (1 írás) (kódszám: PS1037), a szegregálás (1 írás) (kódszám: PS1014), a szegregálva-integrálás gondolata (2 írás) (kódszám: PS0925, PS1020), a progresszív vonásokkal nem ezek az elvértve felmerülő gondolatok versenyeztek, hanem a roma diákok oktatási-nevelési problémáinak a roma kultúrából, elsősorban az ún. „mindennapi” kultúra, egyszerűbben: viselkedéskultúra, szakszerűbben szocializációs/szociokulturális deficitjéből való levezetése (5 írás) (kódszám: PS0938, PS0968, PS0999, PS1000, PS1032), ami egészen 1997-ig markáns álláspont maradt.

FONTOSABB ÍRÁSOK

1978-ban Kende Ferenc *A tankötelezettség teljesítésének alakulása* című írása (kódszám: PS0898) emelkedik ki. Az írás szerint Váralján szegregációs modellel élnek, s Bonyhádon szintén elkülönítést javasolnak az iskolán belül a roma gyermekek esetében. Felmerül a differenciálás gondolata, de mivel minden roma tanulót egységesen szemlélnék, éppen hogy a differenciálás nem tud megvalósulni. Váralján az évente tanköteles korba lépő 15 roma diáknak külön osztályt indítottak és céljutalmat adtak a tanító nevelőknek minden sikeresen vizsgázott roma gyermek után. A szerző szerint néhány év eredményes működés után a külön osztályt nevelőhiány miatt megszüntették, s a cikk írásának pillanatában a roma tanulók előkészítésére napközis roma óvodát állítottak fel. A publikáció részletesen tárgyalja a roma diákok oktatásának-nevelésének különböző aspektusait és a következő javaslatokat fogalmazza meg: egyéni bánásmód kell, differenciált foglalkozás kell, az indokolatlan felmentéseket meg kell szüntetni, a differenciált képzés feltételeit meg kell teremteni, kiegészítő és korrekciós osztály kell a fejlődésben lemaradt első osztályosoknak, meg kell vizsgálni mi az alacsony teljesítmény oka, hogyan lehet hatékonyabbá tenni az oktató munkát, szakszerűbbé kell tenni a gyógypedagógiai szűrővizsgálatot, diákothton kell iskolai előkészítéssel, a roma tanulók óvodai, iskolai napközis feltételeit évente értékelni kell, s a pedagógusoknak céljutalmat kell adni.

1980-ban Kovács Lajos tollából született *Az oktatáspolitikai határozat végrehajtásának tapasztalatai Zala megyében* című írás (kódszám: PS0906). A cikk szerint Zala megyében a roma tanulók aránya: 4-6%, de közülük került ki a megyei bukottak és lemorzsolódók legnagyobb része, ezért az alsó tagozatos roma gyermekek számára „felzárkóztatás” címszóval szegregált osztályokat hoztak létre, de ezzel nem elégedtek meg, ugyanis annyira visszahúzó erőként érezték a roma családi környezetet, hogy annak is szükségét érezték, hogy Csapiban alsó tagozatos roma diákothont szervezzenek meg. A szerző szerint kezdetben a roma diákothton nem volt népszerű, ezért a roma tanulók 1/3-a 2 hónap múltán hazaköltözött, viszont az első karácsonyi ünnepség változást hozott, amennyiben a roma

⁸⁰ 1984-ben az Országgyűlés megvitatta (...) a közoktatás és a felsőoktatás távlati fejlesztési programját. Ennek alapján készült el 1985-re a kormány oktatási törvénytervezete.” – KARDOS, J. (2007), *Iskola a politika sodrásában 1945–1993*, Gondolat Könyvkiadó. 141

diákok testvéreket és ismerősöket is vittek magukkal, s a szerző szerint a cikk írásának pillanatában Csapiban már nem volt létszámhiány. A publikációban az az érdekes, hogy megfogalmazódik benne az a gondolat, hogy a civilizált iskola szemben áll a „barbár” roma családdal, ahonnan a roma tanulókat ki kell szakítani és elhelyezni egy szegregált roma diákotthonban.

1983-ban jelent meg Mihály Ottó, Szébenyi Péter és Vajó Péter tollából *Az OPI közoktatás-fejlesztési koncepciója* című írás (kódszám: PS0919). A szerzők szerint a roma gyermekek nagy része halmozottan hátrányos helyzetű, s a velük való törődésben ugyanazt az utat kell járni, mint a nem roma diákok esetében, csak eltérő ütemben. A publikáció írói ingadozást mutatnak azon irányú elképzeléseikben, hogy miként és hogyan lehetne eredményesen oktatni-nevelni a roma tanulókat. Például az anyanyelvi problémákkal küszködő roma diákok esetében el tudták fogadni ideiglenesen a szegregált osztályokat, de hozzátették, hogy lehetővé kell tenni számukra a 2-3 fővel való külön foglalkozást; hogy szép és gondozott, esztétikus környezetet kell teremteni nekik, kellene a képeskönyvek, játékok, manipulációs taneszközök, ugyanakkor azt is kijelentették, hogy fel kell számolni azt a típusú szegregációt, ami fokozza a roma gyermekek hátrányait. Azt írták, hogy nem diszkrimináló, hanem integrálási célú differenciálásra van szükség, s ha ez adott, akkor célszerűnek tartják a szegregált osztályokat részben cigány nyelvű tankönyvek alkalmazásával. A szerzők elgondolkodtak a roma iskolák, kollégiumok szükségességén is, s szerintük a jól felszerelt, kics csoportos, roma nyelvű tankönyveket alkalmazó szegregált osztályokat, akár azonnal is be lehetne vezetni azokon a helyeken, ahol ezt a roma szülői közösség támogatja.

1988-ban kiemelkedő írás Forray R. Katalin és Hegedűs T. András *Tradicionális családi nevelés és iskolai magatartás egy innovatív cigány közösségben* című írása (kódszám: PS0938), amely cikk egy vizsgált roma közösség émikus (a roma közösséget a saját értékrendszere szerint „belülről” ábrázoló) és etnikus felfogást tükröző leírása.

1991-ben szintén Forray R. Katalin és Hegedűs T. András jegyezte a *Cigány gyermekek háromhetes tábora 1990-ben* című írást (kódszám: PS0955), amely arról szólt, hogy a Cigány Ifjúsági Szövetséggel együttműködve 1990-ben Nagykanizsán – a nyári tanítási szünetben – olyan tábort szerveztek roma gyermekeknek, amely a középfokú irányba történő tanulásra próbálta felkészíteni őket. A szerzők a táboroztatást multikulturális kísérletnek nevezték (bár a kifejezésen napjainkban már mást értünk). Azért tekintették a „rendezvényt” multikulturálisnak, mert három különböző anyanyelvű roma tanulócsoporthoz vett benne részt – vagyis a romák belső rétegzettségét tekintették különböző kultúráknak, a nem roma kultúrával való találkozásként pedig a saját nem roma szerepüket és a nagykanizsai nem roma környezetet vették alapul.

1993-ban Farkas Endre és Schüttler Tamás készített *„Te nem is vagy olyan, mint egy cigány”* címmel (kódszám: PS0968) kiemelkedő interjút Péli Tamás roma képzőművésszel, amelyben az ismert roma értelmiségi etnikus szemléletmóddal fogalmazta meg a saját pedagógiai nézeteit.

1994-ben az Új Pedagógiai Szemle Parti Krisztina és Sió László tollából *De jó, hogy más!* címmel (kódszám: PS0983) egy konferencia-leiratot közölt, amelyben többek között hosszan írtak a Gandhi Közalapítvány Gimnázium és Kollégium létrejöttének körülményeiről és céljairól,

Pokorni Zoltán (a későbbi oktatási miniszter) pedig megfogalmazta azt az álláspontját, hogy a roma gyermekek oktatása-nevelése csak is integrált környezetben történhet.

1995-ben a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Kisebbségi Főosztály *A nemzeti és etnikai kisebbségek oktatása a NAT-ban* című tervezete (kódszám: PS1000) arról írt, hogy kellenek roma felzárkóztató és interkulturális oktató programok, amelyeknek ki kell térni a kisebbségi népismeret oktatására, s a népismeret tanítása történhet a NAT műveltségi területeibe integráltan vagy önálló tantárgyként.

Szintén 1995-ben kiemelkedő írás volt a Derdák Tibor, Keczer Zoltán, Varga Aranka tollából származó *Tehetséggondozó kollégium itt és most* című írás (kódszám: PS1001), amely a Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium oktatás- és nevelésfilozófiai kereteiről és tartalmáról szólt.

1995-ben Szabó Ildikó *Interkulturális iskola* című írása (kódszám: PS1004) többek között követelte a roma tartalmak iskolai tananyagban történő megjelenítését.

1997-ben Horváth Ágnes *Mások és mi – Kérdőíves felmérés a nemzeti hovatartozás és a másság témakörében kecskeméti általános iskolások között* című írásában (kódszám: PS1037) – többek között – azt állapította meg, hogy a roma lakosság többsége szerint az integráció, de még inkább az asszimiláció (azaz a beolvadás) az, ami útja lehet a roma egyén társadalmi felemelkedésének.

A kiemelt írás részletes elemzése

Kovács Lajos, *Az oktatáspolitikai határozat végrehajtásának tapasztalatai Zala megyében*,
Pedagógiai Szemle, 1980. december, 1059–1070

1980-ban, az értekezésben jegyzett szerzőnek minősülő Kovács Lajos tollából született *Az oktatáspolitikai határozat végrehajtásának tapasztalatai Zala megyében* című tanulmány (kódszám: PS0906). Kovács Lajos a szakma emlékezetében a reformerek, innovátorok közt számon tartott, tragikusan korán elveszített zalai tanügyi vezető szakember volt, aki 1977-ben védte meg a Szegedi Egyetemen bölcsészdoktori disszertációját „*Az oktatás korszerűsítésének fő tendenciái Zala megyében (1970-es évek)*” címmel. A jelen munkában elemzett publikáció e disszertációnak szakcikkekbe foglalt változata, amelyből kitűnik a bemutatott korszak megannyi regionális oktatási problémája, ami elsősorban a beiskolázási, lemorzsolódási mutatókban tükröződött, a bukások magas számában. (Az itt vizsgált tanulmánytól eltérően – nyilvánvalóan a nagyobb terjedelmi lehetőségek miatt is – Kovács Lajos disszertációjában kitért arra is, hogy a korszak modernizációs hevületében – nem kis részt igazodva a központi irányítás olykor ötletszerű elképzeléseihez – a dunántúli megyében sok mindennel kísérleteztek. Kipróbálták az „automatikus továbbhaladás” humánus megoldását, máskor az aprófalvakból körzetközpontokba irányították a tanulókat (nem csak a cigányokat), szigorították az óvodába járás, iskola-előkészítő kurzus megkövetelését (fókuszálva a cigány gyerekekre – a tisztesség megkívánja, hogy jelezzük: büntető szankciókban kevésbé gondolkodtak), KISZ-fiatalok – pedig állampolgári nevelésük jegyében – önkéntes építőtáborban – cigány kollégiumot építettek. Ennek a korszakra jellemző indokait: a rettenetes szociális viszonyokkal szembe forduló felzárkóztatást (etnikai szempontból

asszimilációt szegregációval) a „felvilágosult abszolutizmus” eszközrendszerével megoldani kívánó vállalkozás történetét már a disszertációból készült szakcikkekben is olvashatjuk. A tanulmány szerint Zala megyében a roma tanulók aránya: 4-6%, de közülük került ki a megyei bukottak és lemorzsolódók legnagyobb része is, ezért az alsó tagozatos roma gyermekek számára „felzárkóztatás” címszóval szegregált osztályokat hoztak létre, de ezzel nem elégedtek meg, ugyanis annyira visszahúzó erőként érzékelték a roma családi környezetet, hogy annak is szükségét érezték, hogy Csapiban alsó tagozatos roma diákokotthont szervezzenek meg. A szerző szerint kezdetben a roma diákokotthon nem volt népszerű, ezért a roma tanulók 1/3-a 2 hónap múltán hazaköltözött, viszont az első karácsonyi ünnepség változást hozott, amennyiben a roma diákok testvéreket és ismerősöket is vittek magukkal, s a szerző szerint a cikk írásának pillanatában Csapiban már nem volt létszámhiány. A publikációban az az érdekes, hogy megfogalmazódik benne az a gondolat, hogy a civilizált iskola szemben áll a „barbár” roma családdal, ahonnan a roma tanulókat ki kell szakítani és elhelyezni egy szegregált roma diákokotthonban. Kovács Lajos a felzárkóztatás érdekében érvényesíthető asszimilációt szolgáló *szegregációs modell* híve volt, de ez a nézete anakronisztikusnak bizonyult, nem ismerte fel a kor szavát, amit nemcsak az bizonyít, hogy az „ellenzéki romák” az írást követő 1-2 évben (1981/1982 környékén) elérték az ilyen típusú cigány diákokotthonok bezárását, de az is, hogy 1979-től maga a szocialista hatalom volt az, amely felkínálta az – asszimiláció helyetti – integrációt a romák számára. Ugyanakkor megjegyzendő az is, hogy Kovács Lajost megelőzően 1975-ben egy szakdolgozat is született a Pécsi Tanárképző Főiskolán *A csapi cigány kollégium* címmel, amit Hajas Magdolna magyar–orosz szakos pedagógus jegyzett, s 2000-ben a Makai–Trencsényi szerzőpáros is írt róla [MAKAI, É., TRENCSENYI, L. (2000)], mint olyan pedagógiai innovációról, amely elsőként számolt a roma identitással. Ez utóbbi állítás erősen vitatható, amennyiben a *csapi modellnek* pont az volt az – *expressis verbis* – kimondott célja, hogy a roma gyermekeket megfossza a kulturális sajátosságaitól. Az írás nem hivatkozik sem elméleti szakirodalomra, sem kifejezett empirikus kutatásra. A szerző leginkább a saját regionális oktatáspolitikusi döntéseit, lépéseit interpretálja – oktatási vezetőként hozzáférhető statisztikai adatokkal alátámasztva. Így tett doktori értekezésének megírásakor is.

ÖSSZEFOGLALÁS

1978 és 1997 között a Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle című szaklap hasábjain 145 olyan írás jelent meg, amely tartalmazta a „roma”, „cigány” vagy a roma értelemben használt „etnikum” szavakat. A 145 írás 13 műfajt fed le (hír: 1, hirdetés: 1, információ: 4, interjú: 14, jegyzet: 3, konferencia előadás(ok) leírata: 4, módszertani leírás: 3, program: 1, recenzió: 11, szemle: 8, tájékoztató írás: 20, tanulmány: 70, tudósítás: 5), amelyek között túlsúlyban vannak a tanulmányok (70 db) és a tájékoztató írások (20 db), de mivel 118 esetben csak kapcsolódó írásokról van szó (adat- és információközlés: 21, információközlés: 57, utalás: 40), ezért valójában csak 27 olyan írás született, amelyekből roma oktatási-nevelési megközelítések választhatók fel. 1978 és 1997 között a Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle foglalkozott a roma tematikával, az írások 1/3-a (44 cikk) elsősorban a romákról szóló információt adott át

(hír:1, információ: 4, recenzió: 11, szemle: 8, tájékoztató írás: 20), s ez akkor is igaz állítás, ha a tájékoztató írások egyes esetekben tartalmaztak romákra vonatkozatható oktatási-nevelési elképzeléseket, modelleket is.

Olyan publikációt, amely kizárólag azzal foglalkozott volna, hogy hogyan és miként lehetne sikeresen oktatni-nevelni a roma diákokat, a Kádár-rendszer 5 évében (1979, 1982, 1986, 1987, 1989) eleve nem is jelentetett meg, a többi esetben pedig (s ebbe modellezési szempontból beletartozik a tájékoztató írások egy része is) évente általában csak 1 – a jelen értekezés tárgykörébe tartozó – publikáció került közlésre (1980, 1981, 1988, 1990, 1991, 1992, 1993, 1996). Mindösszesen 7 olyan év volt, amikor egynél több – témába vágó – szacikk jelent meg (1978-ban: 2, 1983-ban: 3, 1984-ben: 2, 1985-ben: 3, 1994-ben: 2, 1995-ben: 4, 1997-ben: 3). A korra jellemzően a '70-es évek végétől a '80-as évek első feléig a szegregáció és az etnikus szemlélet volt uralkodó, de a '80-as évek második felére a roma gyermekeket megbélyegző hozzáállást lassanként felváltotta a roma közösségek iránti tisztelet, annak elfogadása, hogy a roma kultúrának, illetve e kultúra elismerésének jogosultsága van az iskolában, valamint hogy a korszerű pedagógiának építenie kell a roma kultúrára, azzal együtt kell működnie. A '90-es évek végére a szegregáció és az asszimiláció gondolata már gyenge lábakon állt, egyedül a roma kérdés szociális-kulturális dichotómiájának volt még érzékelhető jelenléte.

9.9. PEDAGÓGUSKÉPZÉS

NÉVJEGY

Cím: Pedagógusképzés

Alcím: A Tanárképzők Szövetségének, az Óvó- és Tanítóképző Főiskolák Egyesületének a folyóirata (1996.1-2. szám – 1997)

Kiadó:

Oktatási Minisztérium Pedagógusképző Osztálya (1978. 1. szám – 1980. 1. szám)

Művelődési Minisztérium Egyetemi és Főiskolai Főosztálya (1980. 2. szám – 1990. 1. szám)

Művelődési és Közoktatási Minisztérium Felsőoktatási és Kutatási Főosztálya (címlap szerint);
Művelődési és Közoktatásügyi Minisztérium Felsőoktatási és Kutatási Főosztálya (a 3. oldal szerint) (1991. szám – 1992. 1. szám)

Művelődési és Közoktatásügyi Minisztérium Felsőoktatási és Kutatási Főosztálya (címlap szerint);
Művelődési és Közoktatási Minisztérium Pedagógus- és Művészképzési Főosztálya (belső borító szerint) (1993. 1. szám)

Művelődési és Közoktatásügyi Minisztérium Felsőoktatási és Kutatási Főosztálya (1994. 1. szám)

1995-ben nem jelent meg a lap

Óvó- és Tanítóképző Főiskolák Egyesülete – Tanárképző Szövetsége; Budapesti Tanítóképző Főiskola (1996.1-2. szám – 1997)

Szerkesztő bizottság elnöke:

Miklósvári Sándor (1978. 1. szám – 1980. 2. szám)

Herman József (1981. 1. szám)

Szerkesztő bizottság: (1982. 1. szám–)

Felelős szerkesztő(k):

Baráz Miklósné, Unger Mátyás (1978. 1. szám – 1985. 1. szám)

Ballér Endre, Baráz Miklósné (1986. 1. szám – 1989. 1. szám)

Ballér Endre, Bollókné Panyik Ilona (1990. 1. szám – 1992. 1. szám)

Bollókné Panyik Ilona (1993. 1. szám)

Kelemen Elemér (1996. 1-2. szám – 1997)

Főszerkesztő: Bollókné Panyik Ilona (1996. 1-2. szám -1997)

Társszerkesztő: Ballér Endre (1996. 1-2. szám – 1997)

Lap státusza: aktív (2020-ban is működő folyóirat)

Szerzői lista⁸¹:

1. Rádli Katalin (PK1041)
2. Zsikó János (PK1040)

„SZEMLÉLETMÓD” SZERINTI ADATOK

A Pedagógusképzés című szaklapról gyakorlatilag kijelenthető, hogy majdnem teljesen negligálta a romákkal kapcsolatos nevelés/oktatás témakörét, amennyiben semmilyen (szemléletmód szerint értékelhető) roma oktatási programmal, tervvel, projekttel nem állt elő az 1978 és 1997 közötti időszakban. Mindösszesen 2 kapcsolódó írás jelent meg (kódszám: PK1040 és PK1041) 1986-ban és 1997-ben, mint utalás, illetve adat- és információközlés (műfaját tekintve pedig, mint módszertani leírás, illetve tájékoztató írás).

FONTOSABB ÍRÁSOK

1986-ban a PK1040-es kódszámú írás példaként említi meg a hazai cigányságot olyan formában, hogy az tükrözi a szerző, Zsikó János álláspontját: a roma tematika: elsősorban szociális kérdés, annyira azonban nem megy bele (utalás jellegéből adódóan) a részletekbe, hogy azt roma oktatási programként, tervként vagy projektként lehetne értékelni, vagyis nem lehet belefoglalni egy szemléletmód szerinti táblázatba.

Hasonló a helyzet az 1997-ben megjelent PK1041-es kódszámú közleménnyel, amely a felsőoktatásbeli szakirányú továbbképzésekről szólt, s csak futólagosan említette meg egy táblázatos felsorolásban, hogy „Romológus” szakirányú továbbképzési szak is szerepel az 1997. július 30-ig már elfogadott szakirányú továbbképzési szakok, illetve a tervezett szakalapítások között, így ezt az írást szintén nem lehet besorolni egy szemléletmód szerinti táblázatba⁸²

ÖSSZEFOGLALÁS

Összegzésként megállapítható, hogy az elemzett neveléstudományi szaklap nem törekedett kifejezetten a roma tematika tárgyba vételére, hiszen a 2 írásból mindkettőben csak utalás történt a cigányságra. Ez értelmezhető úgy, hogy a Pedagógusképzés szinte teljesen negligálta a kérdést, miként és hogyan lenne célszerű eredményesen oktatni-nevelni a roma közösségből származó gyermekeket.

⁸¹ A szerzői listánál a szerzők által közölt szócikket „A vizsgálati minta bemutatása” című függelék kódszámai alapján sorolom fel zárójelben. (Csak a jelentős, ismert vagy többször szereplő szerzők adatait dolgozom fel.)

⁸² Az előforduló alacsony elemszám nem tette indokolttá kiemelt írás elemzését (B. P.)

9.10. ÚJ KATEDRA

NÉVJEGY

Cím: Új Katedra

Alcím: Pedagógusok – szülők – diákok lapja (1990. 1. szám – 1997. december)

Kiadó:

1990.1. szám – 1990. 7. szám: Tankönyvkiadó Vállalat

1991.1. szám – 1991. 10. szám: Summatech Kiszövetkezet

1992.1. szám – 1992.6. szám: Bárczi Géza Általános Iskola

1992/1993. 1. szám – 1993/1994. május-június: Calibra Kiadó

1994/1995. szeptember – 1996/1997. március: Okker Oktatási Iroda

1996/1997. április – 1997. december: Okker Kiadó Kft.

Szerkesztő bizottság elnöke: 1990. 4. szám: Beke Kata

Főszerkesztő:

1990. 1. szám – 1990. 3. szám: Beke Kata

1990.4. szám – 1997. december: Pecsenye Éva

Lap státusza: passzív (2020-ban nem működő folyóirat)

Szerzői lista⁸³:

1. B. D. (UK1065)

2. Barlai Róbertné (UK1042)

3. Bornemissza L. (UK1046)

4. Burai Pál József (UK1088)

5. CS. H. (UK1101)

6. CS. M. (UK1085)

7. Csillei Béla (UK1054, UK1056, UK1058, UK1060, UK1066, UK1074, UK1075, UK1083, UK1090, UK1091, UK1094, UK1095, UK1098, UK1099, UK1105, UK1111, UK1113, UK1114)

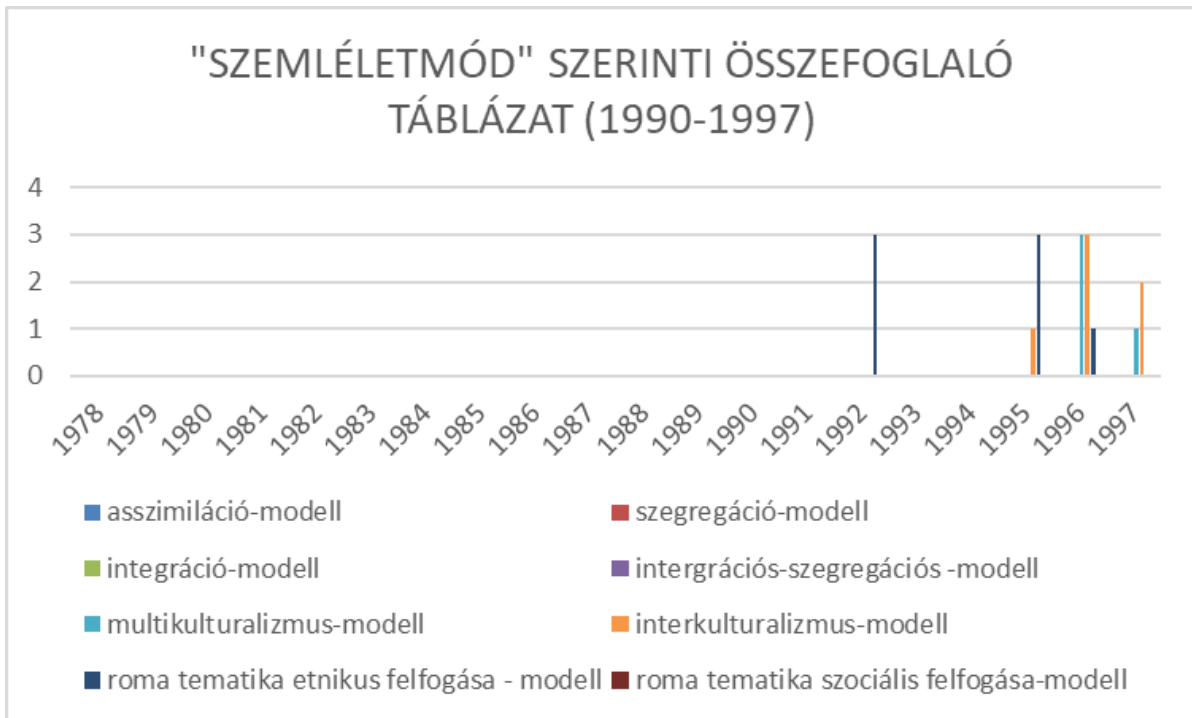
8. Csillei Csaba (UK1081)

9. Csirke József (UK1047, UK1052)

⁸³ A szerzői listánál a szerzők által közölt szócikketeket „A vizsgálati minta bemutatása” című függelék kódszámai alapján sorolom fel zárójelben. (Csak a jelentős, ismert vagy többször szereplő szerzők adatait dolgozom fel.)

10. Csonka Kati (UK1049)
11. Dombóvári Anita (UK1062)
12. Dr. Bóra Ferenc (UK1096)
13. Dr. Farkas Olga (UK1073)
14. Farkasné Egyed Zsuzsa (UK1106)
15. Goór Judit (UK1057)
16. K. T. (UK1063)
17. Menyhárt Melinda (UK1064)
18. Paksi Éva (UK1104)
19. Pápai (UK1112)
20. Pápai Gyuláné (UK1048, UK1115)
21. Pa-ul (UK1045, UK1055)
22. Pecsénye Éva (UK1102)
23. Radó Péter (UK1087)
24. Savanya Antalné (UK1068)
25. Szávai István (UK1044)
26. Ujlaky István (UK1061)

16. ábra. „SZEMLÉLETMÓD” SZERINTI ADATOK

1990 és 1997 között az Új Katedra hasábjain 17 olyan írás jelent meg, amely valamilyen romákkal kapcsolatos oktatási-nevelési modellre, egyáltalán a roma származású tanulók iskolázása iránti szakmai érdeklődésre enged következtetni, de ezek a publikációk rendkívül egyenetlen időközökben kerültek be a lapba. A vizsgált 8 évből 4 évfolyamban (1990, 1991, 1993, 1994) egyáltalán nem foglalkoztak a roma tematika ilyen irányú megközelítésével. Az „üres évjáratok” azt tükrözik, hogy - a szaklap Antall–Boross-kormányok alatti korszakában - a szerkesztők, szerzők nem érdeklődtek igazán a kérdés felől, miként és hogyan lehetne a roma gyermekeket sikeressé tenni az iskolában (egyedül 1992-ben jelent meg az elemzés vizsgálati körébe tartozó írás, összesen 3 db), a Horn-kormány időszakában viszont (1995–1997) 14 – az értekezés szempontjából – releváns cikk jelent meg, vagyis a konzervatív rezsim idején a pedagógiai orgánus kevésbé fokozott figyelmet tanúsított a roma gyermekek iskolai sikeressége iránt, míg a szociálliberális kormányzás alatt erőteljesen napirenden tartotta a kérdést.

A szemléletmód szerinti összefoglaló táblázat alapján a következőket lehet megállapítani: Az Új Katedra szerzői 1992-ben kizárólag etnikus szemlélettel közelítették meg a roma tanulók iskolai problémáit, azaz az oktatásukkal-nevelésükkel kapcsolatos gondokat a kultúrájukból (szocializációs és szociokulturális deficitjükből) vezették le. Ez a tendencia erőteljesen jelen volt később is, ugyanis 1992-ben 3 írás (kódszám: UK1054, UK1056, UK1060) volt etnicizáló, és 1995-ben úgyszintén 3 publikáció volt etnikus (kódszám: UK1075, UK1084, UK1087). Ehhez képest a progresszívebb megközelítésnek csak halvány előszele érződött, ugyanis az Új Katedra 1995-ben közölt egy olyan írást is, amely a roma gyermekek interkulturális nevelése mellett tette le a voksát (kódszám: UK1081). 1996-ban aztán jelentős fordulat következett be. Az addigi témaneleglálás, illetve a 3-4 írás/év témamegjelenítés helyett már 7 – az értekezés

szempontjából – releváns írás jelent meg, s ebből csak 1 volt etnikus megközelítésű (kódszám: UK1097). A többi írás vagy a roma diákok multikulturális (kódszám: UK1099, UK1100, UK1103) vagy az interkulturális (kódszám: UK1094, UK1095, UK1104) nevelése-oktatása mellett tette le a voksot. 1997-ben ismételten megcsappant a releváns írások mennyisége (mindössze 3), de ezek kivétel nélkül már a progresszív pedagógiai megközelítések előhírnökei voltak, amennyiben kizárólagosan csak az interkulturalizmust (kódszám: UK1113, UK1114) és a multikulturalizmust (kódszám: UK1116) propagálták.

FONTOSABB ÍRÁSOK

1995-ben Csillei Béla *Szemben a kihívásokkal – Roma fiatalok az értelmiséggé válás útján* című írása (kódszám: UK1075) a Kalyi Jag Roma Nemzetiségi Szakiskola etnikus (jelen esetben nemzetiségi) modelljét mutatja be. Az interjúalanyok (Pálfy György igazgató, Choli Daróczi József igazgató-helyettes) arról értekeznek, hogy az oktatási intézmény miként faragja le a roma gyermekek szocializációs és szociokulturális hátrányait, illetve hogy miként erősíti a roma identitást a roma kultúra, szokások, hagyományok megismertetésével, valamint a lovári nyelv tanítása által.

Szintén 1995-ben jelent meg Csillei Csaba *A NAT része – A „másságról” az általános iskolában* című írása (kódszám: UK1081). A publikáció az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat oktatási programját mutatja be. A közleményből kiderül, hogy az OCKÖ pedagógiai koncepciója figyelembe veszi a roma tanulók szocializációs és szociokulturális hátrányait, azt az előítéletes társadalmi miliőt, amely a roma közösséget körülveszi. Ezek feloldásához az általános iskolák felső tagozatosai számára kínál interkulturális pedagógiai programot, amellyel a roma és nem roma diákokat akarja közelíteni egymáshoz. Az OCKÖ pedagógiai koncepciója tartalmazza a NAT-hoz igazodó módszertani segédanyagokat, szöveggyűjteményeket, szemléltetőeszközöket, át- és továbbképzéseket, valamint a nem roma gyermekek és a roma szülők bevonását az interkulturális pedagógiai folyamatokba.

1995-ben jelent meg Radó Péter 52 oldalas, *A kisebbségi oktatás fejlesztése* című írása is (kódszám: UK1087), az Új Katedra 1995. novemberi számának mellékletként. A szerző ebben a publikációban írt a roma problémavilágról, a roma tanulók részvételéről a közoktatásban, a roma oktatási programokról, arról, hogy szerinte etnikus alapokon kell kezelni a roma gyermekek oktatási problémáit, de tárgyalta a vonatkozó intézményrendszer kérdéskörét is, valamint azt, hogy a közoktatáson belül esélyegyenlőséget kell biztosítani, hogy vannak speciális képzési modellek, és hogy ki kell alakítani a fejlesztési-támogatási rendszert.

1996-ban Csillei Béla tollából jelent meg a *Küzdelem a kirekesztés felszámolásáért – Romológiai Tanszék a Zsámbéki Tanítóképző Főiskolán* című írás (kódszám: UK1095), amely interjú a tanszék vezetőjével, dr. Várnagy Elemérrrel. A publikációban az interjúalany a „frissen alakult” tanszék létrejöttéről, működéséről, munkatársairól és filozófiájáról nyilatkozik, ebből kiderül – többek között – az is, hogy a hallgatókat megismertetik az interkulturális nevelési stratégiák lehetőségeinek alkalmazásával és módszereivel.

Szintén 1996-ban jelent meg a *Maugli én vagyok – Otthon-kollégium Nyírteleken* című írás (kódszám: UK1097), amelyben a Lázár Péter (roma pedagógus) nevével fémjelzett iskolai gyakorlat és kollégiumi szolgáltatás létrehozásának és működésének körülményeivel ismerkedhetett meg a korabeli olvasó. Az írás alternatív pedagógiai módszereket vonultat fel,

ugyanakkor egyben etnikus modell is, mert a roma gyermekek kulturális (szocializációs és szociokulturális) deficitjéből indul ki, csak éppen nem negatív, hanem pozitív diszkriminációs éllel.

1996-ban jelent meg Paksi Éva *Roma Esély* című írása is (kódszám: UK1104), amely az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat, valamint a Lungo Drom Országos Érdekvédelmi Cigányszövetség által alapított szolnoki Roma Esély Alapítványi Szakiskola működését mutatja be. A publikációból kiderül, hogy az oktatási intézményben roma és nem roma gyerekek tanulnak együtt, de ebben az esetben a romák kínálnak esélyt a tanulásra nem roma diákoknak is. Az iskolában interkulturális nevelés folyik, ami nem jelenti azt, hogy a tanulóknak kötelező roma kultúrát és történelmet tanulni, hanem azt, hogy párhuzamosan összehasonlítják a roma és nem roma kulturális emlékeket és értékeket abból a célból, hogy a gyermekek számára kiderüljön: a roma kultúra nem jobb vagy rosszabb, mint a másik, hanem ugyanolyan.

A kiemelt írás részletes elemzése

Csillei Béla, *Iskolakísérlet Tiszabőn – Cigány gyerekek esélyközelben*,
Új Katedra, 1992, 6. szám, 8-9.

1992-ben jelent meg, az értekezésben (a 10 leggyakoribb publicisták között is) jegyzett szerzőnek minősülő, Csillei Béla *Iskolakísérlet Tiszabőn – Cigány gyerekek esélyközelben* című írása (kódszám: UK1054). Ez arról értekezett, módszertani eszközöket bemutatva, hogy a roma gyermekek kultúrájára (szocializációs és szociokulturális deficitjére) építve, Freinet- és Waldorf-pedagógiai elemek (tanítási eljárások) alkalmazásával, miként lehet kialakítani olyan pedagógiai programot, amely által sikeresek lehetnek a roma tanulók is az iskolában. Vagyis a módszertani írás olyan *etnikus modellt* képvisel, amely az etnicitást összeköti a reformpedagógiai módszerekkel is. A kísérletet Imrei István vezette, aki néhány év múlva maga is beszámolt a kísérletről [IMREI, I., BALOGH, K. (1996)]. Szomorú történet, hogy Imrei István cikke után 1 évvel Mészáros Anita már a kudarcról számolt be [MÉSZÁROS, A. (1997)], de Imrei István is azt írta 1998-ban: „Ami a műhely utolsó évének kudarcait illeti (nem sikerült a 9–10. osztályt Tiszabőn folytatni), mára nyilvánvaló számomra, hogy egyedül nem lehet egy hagyományos iskolai közegben személyiségfejlesztő pedagógiákra épült programmal folyamatosan működni.”⁸⁴ [IMREI, I. (1998)]. Hogy mégis voltak a pedagógiai kísérletnek szép eredményei, azt Wizner Vég Balázs foglalta össze *A Palacsinta hangja* című kiadványban, amely a tiszabői roma gyermekek munkáit mutatta be [WIZNER VÉG, B. (1999)]. Az általános és roma oktatáspolitikai környezetet illetően fontos momentum, hogy a fenti módon kialakított innováció nyilvánvalóan a rendszerváltásnak a terméke – 1992-ben már nyíltan lehetett beszélni a romák kisebbségi státuszáról, s az ahhoz kötődő oktatási-nevelési jogokról, valamint a roma kulturális sajátosságokat megőrizni kívánó pedagógiai modellek létrehozásáról és gyakorlásáról. Az írás nem tartalmaz empirikus kutatási eredményeket és elméleti szakirodalomra sem hivatkozik, ezért olyan publikációnak minősíthető, amely pozitív

⁸⁴ IMREI István, *A tiszabői Freinet műhelyről*, Iskolakultúra, 1998, 12. szám, 101

példaként szemlélteti azt, hogy a roma közösség szociokulturális deficitjeire mennyiben adhatnak hatékony választ a reformpedagógiai módszerek. Ugyanakkor nem tér ki arra, hogy ezeket mennyire lehet általánosítani, hogy milyen (a szegregáció újabb formájához vezető) veszélyei vannak, ha azt sugallják, hogy a cigány gyerekek kizárólag reformpedagógiai eljárások keretei között oktathatók hatékonyan.

ÖSSZEFOGLALÁS

1990 és 1997 között az Új Katedra című szaklap hasábjain 76 olyan írás jelent meg, amely tartalmazta a „roma”, „cigány” vagy a roma értelemben használt „etnikum” szavakat. A 76 írás 16 műfajt fed le (információ: 6, interjú: 12, jegyzet: 10, levelezés: 1, mese: 1, módszertani leírás: 1, novella: 1, pályázat: 2, portré: 1, program: 6, reklám: 1, riport: 6, tájékoztató írás: 20, tanulmány: 6, terv: 1, tudósítás: 1). Ezek között túlsúlyban vannak a tájékoztató írások (20 db), az interjúk (12 db) és a jegyzetek (10 db), de mivel 59 esetben csak kapcsolódó írásokról van szó (ábrázolás: 5, adat- és információközlés: 3, információközlés: 35, utalás: 16), ezért valójában csak 17 olyan írás született, amelyekből roma oktatási-nevelési megközelítések vázolhatók fel. 1990 és 1997 között az Új Katedra foglalkozott a roma tematikával, de rendkívül egyenetlen időközökben. 1990-ben, 1991-ben, 1993-ban, 1994-ben egyáltalán nem jelent meg – a jelen elemzés vizsgálati körébe tartozó – roma oktatási-nevelési modellt felvázoló cikk, s az is megállapítható, hogy az Új Katedra az Antall–Boross-kormányok időszakában alig érdeklődött a téma iránt, kizárólag 1992-ben közölt 3 „roma írást”. A Horn-kormány időszaka alatt viszont az orgánum száznál is több fordulatot vett, látványosan fellendült a lap szerkesztőinek és szerzőinek a kérdés iránti érdeklődése. Ezt mutatja, hogy e 3 év leforgása alatt, 1995-től 1997-ig az Új Katedra 14 – a jelen elemzés témájába vágó – cikket tett közzé. A különböző modellek felfogását illetően az állapítható meg, hogy 1992 és 1995 között az Új Katedra olyan publikációkat közölt (összesen 6-ot), amelyek a roma gyermekek iskoláztatásának kérdéseit etnikus alapokon közelítették meg; azt állították vagy azt sugallták, hogy a roma diákok oktatási-nevelési problémái a kultúrájukból (szocializációs és szociokulturális deficitjükből) eredeztethető, de 1995-ben 1 írás erejéig már megjelent az interkulturalizmus gondolata is, mint lehetséges modell. 1996-ban aztán a multikulturalizmus és az interkulturalizmus javaslata abszolút teret nyert. 3-3 írás javasolta a multi- vagy interkulturális nevelés lehetőségét, s már csak 1 publikáció ragaszkodott továbbra is az etnikus szemlélethez. 1997-re teljesen eltűnt ez a gondolat, az Új Katedra hasábjain a továbbiakban már kizárólag a multikulturalizmusról és az interkulturalizmusról cikkeztek.

10. Roma szerzők közleményei a roma közösség iskoláztatásával kapcsolatban a pedagógiai szakajtó tükrében

17. ábra. ROMA SZERZŐK ÉS MŰVEIK

Sor-szám	Szerző	Írasművek kódszáma (megjelenés éve)	Összes publikált releváns írás/orgánium
1.	Bogdán János	IS0238 (1996)	1/1
2.	Burai Pál József	KN0568 (1994), KN0620 (1995), KN0661 (1995), KN0671 (1996), KN0734 (1997), UK1088 (1995)	6/2
3.	Choli Daróczi József	KN0705 (1996)	1/1
4.	Czuczu Tibor	KN0290 (1980), KN0332 (1983), KN0390 (1986), KN0416 (1987), PS0908 (1981)	5/2
5.	D. Magyar Imre	KN0331 (1983), KN0333 (1983), KN0346 (1984)	3/1
6.	Farkas Kálmán	KN0375 (1985)	1/1
7.	Horváth Aladár	KN0793 (1997)	1/1
8.	Lakatos Béla	IS0222 (1995)	1/1
9.	Nagyné Volopich Mária	IS0233 (1996)	1/1
10.	Rácz Gyöngyi	IS0144 (1991), KN0320 (1983), OV0863 (1985)	3/3
11.	Vajda Imre	KN0599 (1994), KN0606 (1994), KN0631 (1995)	3/1
12.	Varga Gusztáv	IS0228 (1995)	1/1

1978 és 1997 között az 507 beazonosított szerző közül 12 volt roma származású (2,37%), s az 1117 írás közül 27-et (2,42%) jegyezték. Ugyanakkor a pedagógiai szaklapokban való alacsony számú részvételük nem jelenti azt, hogy máshol, önálló pedagógiai kötetekben ne publikálták volna pedagógiai tárgyú gondolataikat [Rácz Gyöngyi az Eötvös József Cigány magyar Pedagógiai Társaság kiadványaiban], Choli Daróczi József és Nagyné Volopich Mária oktatási-

nevelési szakkönyvekben [CHOLI DARÓCZI, J. (1994a), CHOLI DARÓCZI, J. (1994b), NAGYNÉ VOLOPICH, M. (1994), NAGYNÉ VOLOPICH, M. (2005)]. A vizsgálatba vont roma szerzők más műfajban is megjelentek. [Fordítás: CHOLI DARÓCZI, J. (1998); nyelvészet: CHOLI DARÓCZI, J., FEYÉR, L. (1984); CHOLI DARÓCZI, J., FEYÉR, L. (1988); szépirodalom: CHOLI DARÓCZI, J. (1990)]. Írtak ismeretterjesztő könyvekbe is [R. KELETI, É., ZSIGÓ, J. (é.n.); VAJDA, I. (2000)]. Eközben jellemző volt az is, hogy – a vizsgálati ciklus alatt – a munkámban hivatkozott roma szerzők folyamatosan jelen voltak a roma és nem roma orgánumban is (pl. Burai Pál József, Choli Daróczi József, Horváth Aladár, Vajda Imre).

* * *

Bogdán János

Bogdán János a (tragikusan fiatalon elhunyt) magyar–történelem–filozófia szakos középiskolai tanár, a Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium első igazgatója, az Iskolakultúra 1996. évi 4. számában (kódszám: IS0238) fejtette ki a Cigány Oktatásfejlesztési Programmal (COP) kapcsolatos állásfoglalásait. Az írás nem illeszthető be egyetlen szemléleti modellbe sem, amennyiben inkább információközlő jellegű volt. Döntő többségében azt mutatta be, hogy a COP-nak milyen szakirodalmi háttere van, milyen háttértanulmányokon alapul. Bogdán János csak 1-2 oldalban írta le, hogy szerinte hogyan lehetne továbblépni. Egyetértett azzal, hogy ha a roma gyermekek iskolai sikertelenségére szakmai alapon akarnak válaszolni, de megkérdőjelezte, hogy elegendő csupán a „cigány problémavilág” felszámolása. Bogdán János szerint a COP eseti magyarázatokat ad a roma gyermekek sikertelenségére, de sokkal inkább arra kellene koncentrálni, hogy az oktatási rendszeren hol lehetne módosítani. A szerző nehezen tudja elképzelni, hogy lehet általános, területi vagy regionális megoldásokat találni. Szerinte az iskolai eredmények szempontjából vannak „erős” és „gyenge” elemek, s nem biztos, hogy a „gyenge” vonatkozásokra kell figyelni. Ebből az is következhet, hogy akár az oktatási-nevelési intézményektől rendkívül távol álló lépéseket kell tenni.

Bogdán János vitatja a cigány családok eltérő szocializációjára vonatkozó hivatkozást. Ez megítélése szerint bűnbakkeresés, és a roma gyermekek családból való kiemelésének koncepciójához vezet, amivel nem ért egyet, különösen ha figyelembe vesszük azt a szempontot, hogy az iskola a roma szülőké is – mondja ki a szerző. Bogdán úgy véli, hogy változtatni kell azon az attitűdön, ami állandóan a kudarc okai felől közelít a roma gyermekekhez. Szerinte az a nézőpont lehet termékeny, ami nem arra kérdez rá állandóan, hogy mitől sikertelen valaki vagy valami, ugyanis ha mindig arról beszélünk, hogy a cigányok körül gond van, abból kultúrkritika születik, ami csak állandósítja a már meglévő romákkal kapcsolatos problémavilág mechanizmusait.

Burai Pál József

Burai Pál József (a budapesti Tankerületi Oktatási Központ cigány etnikai felügyelője) 1994 és 1997 között a Köznevelésben 5 írást tett közé, s közben 1995-ben az Új Katedrában is publikált egy szakcikket. 1994-ben (kódszám: KN0568) arról írt, hogy a cigányság létének, küzdelmének legdöntőbb kérdése az oktatás-nevelés-képzés, mert a cigányság tragikus sorsa miatti évszázados lemaradás ott mutatkozik meg a legerősebben. A szerző ebben az írásában bejelenti: a Köznevelés rovato(ka)t fog nyitni a cigányság neveléséhez szükséges hasznos

ismeretek közlésére; a célközönség: a romák különböző rétegei, korosztályai. Burai Pál József leírta, hogy várja cigány pedagógusok megnyilatkozásait, de cigány gyerekekkel, fiatalokkal, felnőttekkel foglalkozó nem cigány szakemberek hozzászólásait is, mert tudatában van annak, hogy másfél évtizede tevékenykednek olyan óvónők, tanítók, tanárok, akik a mindennapokban bizonyítottak: felelősséggel törődnek a kicsi és nagyobb cigány gyerekekkel, fiatalokkal. A szerző kifejti, hogy nevelőtársnak tekinti a roma szülőket abban, hogy reális képet lehessen adni a roma gyerekek problémáiról. Burai Pál József szerint a cigány rovatok kiemelt témái lehetnek: a tehetségkutatás és gondozás; a küzdelem a lemorzsolódás ellen; a csecsemők gondozása; az egészséges életmód; a gyermekek jogai; nyári táborprogramokra vonatkozó javaslatok, szervezések; szakképzés, átképzés; cigány nevelésügy, a kisebbségi neveléspolitikai alapvető kérdései. A roma szakértő 1995. évi februári írásában (kódszám: KN0620) bírálta a fővárosi Oktatási Bizottságot, hogy a Fővárosi Szaktanácsadók Chartája nem foglalkozik a kisebbségi oktatás-neveléssel, illetve oktatásszervezéssel. A szerző szerint az Oktatási Bizottság azon döntése, hogy megvonta két roma szakiskola támogatását, a gyakorlatban azt jelenti, hogy nem biztosítja a romák kulturális jogait. Burai állásfoglalása alapján a két cigány oktatási-nevelési intézmény részt vesz a cigány kultúra megőrzésében, szerepet vállal a romák társadalmi szervezetének modernizálásában is, ezért az Oktatási Bizottság említett lépése a romák önmegvalósító képességének redukálásához vezet. Tehát az állam – ha nyíltan nem is – a gyakorlatban mégis burkolt asszimilációs oktatáspolitikát folytat, ha a roma közösség érdekeiről van szó.

Burai elutasítja ezt a hozzáállást, mert szerinte a roma közösség egyetlen járható útja: az integráció. A tanfelügyelő 1995. évi októberi írásában (kódszám: KN0661) a cigányság szocializációját elemzi és fejt ki részletesen. Szembeszökő az írásban, hogy a szerző folyamatosan a „szocializáció” fogalmát használja a roma gyermekkel, roma közösségekkel kapcsolatban, de igazából a terminus pontatlan, mert amiről ír – a mai fogalmaink szerint – sokkal inkább nevezhető integrációnak és interkulturalitásnak, mint „szocializációnak”. Burai Pál József 1996-os írásában (kódszám: KN0671) másfél év roma oktatásszervezői munkáját foglalja össze, 1997-es publikációjában (kódszám: KN0734) pedig egy miskolci roma kulturális seregszemléről tudósított. 1995-ben írt az Új Katedrába is (kódszám: UK1088). Cigány etnikai tanfelügyelőként kiadott közleményében – többek között – a Cigány Oktatásfejlesztési Program (COP) folyamatos megvitatásáról tudósított.

Choli Daróczi József

Choli Daróczi József (pedagógus, népművelő, író, műfordító, a roma értelmiség kimagasló alakja) 1996-os írásában (kódszám: KN0705) a roma gyermekek anyanyelvi neveléséről írt. Az egyetemes magyar kultúrában is számon tartott roma értelmiségi szerint a cigány családok anyanyelvi nevelése eltér a nem roma közösségek nevelési szokásaitól. A cigány gyermekek nyelvi szocializációja 2-3 éves korban kezdődik, ekkortól nemcsak szüleikkel, hanem a kortársaikkal is kommunikálnak. Choli szerint a romáknál a nyelvi nevelés spontán folyamat, a felnőttek (rokonok, szülők) a kisgyerekekkel babusgató módon beszélnek, tipegő korban pedig elkezdődik a tiltások ideje, s ennyivel egy roma család be is éri. A szerző szerint ez nem nevezhető nyelvi nevelésnek, s súlyos nyelvi szocializációs zavart is okoz. Következményként

az óvodában és az iskolában a roma gyermekeknek kommunikációs gondjai lesznek, ami egyúttal lelki konfliktusokat is generál.

Choli szerint a roma fiatalok iskolai sikeréhez nem csak a nyelvi szocializáció minősége fontos, mégsem elhanyagolható tényező. Fontos a tudatos nyelvi nevelés a roma családokban, mert az alapozhatja meg a későbbi tanulmányi sikert.

Czuczu Tibor

Czuczu Tibor (szolnoki roma szakfelügyelő) 1980 és 1987 között 4 írást közölt (kódszám: KN0290, KN0332, KN0390, KN0416) a Köznevelés hasábjain, miközben 1981-ben a Pedagógiai Szemlében is publikált egy szacikket (kódszám: PS0908). Czuczu Tibor írásaira (megkockáztatom) – a pszichológia terminusát alkalmazva – az öngyűlölet jellemző. Közleményeiben interiorizálta a nem roma környezet roma közösséget sújtó előítéleteit, a roma gyermekeket és családokat megbélyegző jelzőkkel illette, amelyekből az derült ki, hogy a cigány gyermekek és családok alávalóbbak a nem roma közösség tagjainál, illetve hogy a nem roma pedagógus kollektíva heroikus küzdelmeket folytat az arra érdemtelen roma közösséggel, amelynek „megszelídítéséhez” olykor módszertani leírásokat is közölt.

D. Magyar Imre

D. Magyar Imre (újságíró, publicista, később irodalomtörténész), bár roma származású, nem lépett fel a Köznevelés hasábjain a cigány közösség képviselőjeként. A roma értelmiségi magyar–német szakos végzettségéből adódóan volt az oktatáspolitikai hetilap munkatársa, színikritikusként. 1983 és 1984 között összesen 3 olyan írást publikált (kódszám: KN0331, KN0333, KN0346), amiben kitért a cigányságra is, de ezeket nem lehet beilleszteni a roma érdekek képviselőjének kategóriájába.

Farkas Kálmán

Farkas Kálmánnak (nyíregyházi újságíró) az 1985. évben publikált írása (kódszám: KN0375) Rézműves Mihályné (Lina) hodászi roma óvónő életéről szólt. Azt mutatta be, hogy a cigány értelmiségi – kezdetben dajkaként – hogyan segített közvetíteni a cigány anyanyelvű gyermekek és a cigányul nem tudó óvodapedagógusok között, hogy gyakorlatilag ő tanította meg a roma gyerekeket magyarul beszélni. Az írásból az is kiderült, Rézműves Mihályné a későbbiekben hogyan kapott kedvet az óvónői munkához, a szükséges végzettség megszerzéséhez, s hogy óvodapedagógusi minőségében hogyan segítette a helyi roma családokat, a helyi roma közösséget.

Horváth Aladár

Horváth Aladár (pedagógus, népművelő, ismert roma polgárjogi aktivista, volt országgyűlési képviselő, több civil kezdeményezés vezetője, a Roma Polgárjogi Alapítvány elnöke) 1997. évi közleménye (kódszám: KN0793) egy pályázati felhívás volt. Ebben arra hívta fel a figyelmet, hogy a Roma Polgárjogi Alapítvány 1997-ben elindítja a Romaversitas Láthatatlan Kollégium és a Romaversitas Szabadegyetem programját. Az írás szerint a Romaversitas Láthatatlan Kollégium program a roma hallgatók ismereteinek saját szakterületükön való elmélyítését szolgálja neves szakemberek (tutorok) segítségével, a Romaversitas Szabadegyetem pedig

jogi, szociológiai, közgazdasági, pedagógiai, kulturális antropológiai és egyéb interdiszciplináris intenzív képzéseket kínál.

Lakatos Béla

Lakatos Béla (pedagógus, roma oktatási szakértő, később egy dunántúli kisváros polgármestere) – a Dél-magyarországi TOK szegedi etnikai referenseként – 1995-ben az Iskolakultúrában publikálta szacikkét (kódszám: IS0222) *Etnikai közoktatási feladatok a magyar közoktatás rendszerében* címmel. Az írás foglalkozott a cigányság homogenitásával, a cigányság életkörülményeivel, a cigányság identitásával, a cigány etnikai képzési sajátosságokkal. Általában teljes komplexitásban tárgyalta a romák iskolázási problémakörét, ugyanakkor nem sorolható be egyetlen szemléleti modellbe sem, átfogó jellegénél fogva mégis pontos látletnek tekinthető a '90-es évek (romákkal kapcsolatos) közoktatási kérdéseiről.

Nagyné Volopich Mária

Nagyné Volopich Mária (iskolaalapító pedagógus) 1996-ban az Iskolakultúrában ismertette az Edelényi Munkaiskolát *Bemutatkozik az Alapítványi Munkaiskola* (kódszám: IS0233) címmel. Az írást eklekticizmusa miatt nem lehet besorolni egyetlen szemléleti modellbe sem, inkább tájékoztató írásnak lehet minősíteni.

Írt a Munkaiskola létrejöttének előzményeiről, a feladatairól, specifikumairól (munkára felkészítés, gyógyfoglalkoztatás, családgondozás), s az utóbbiakhoz rendelt tantárgyakról, foglalkozástípusokról, valamint az aktuális helyzetről.

Rácz Gyöngyi

Rácz Gyöngyi, az ismert roma értelmiségi, az Országos Pedagógiai Intézet cigányügyi referense, majd az Eötvös József Cigány-Magyar Pedagógiai Társaság alapítója volt. 1983-ban a Köznevelésben (kódszám: KN0320), 1985-ben az Óvodai Nevelésben (kódszám: OV0863), 1991-ben az Iskolakultúrában (kódszám: IS0144) tette közzé a romák iskoláztatásával kapcsolatos álláspontját. A cigányság oktatásával kapcsolatosan progresszív gondolatokat közölt. Már a '80-as években, szinte úttörőként fogalmazta meg, hogy interkulturalizmusra van szükség, nemcsak a roma közösségnek kell alkalmazkodniuk, hanem az iskoláknak és a pedagógus kollektíváknak is igazodniuk kell a roma közösségek szociális, kulturális, szociokulturális sajátosságaihoz.

Vajda Imre

Vajda Imre (publicista) 1994 októberi írásában (kódszám: KN0599) a saját cigány (lovári) nyelvű taneszközét mutatta be (amely az ajánlása szerint: 1. híd lehet a roma gyermekek és a pedagógusaik között, 2. alkalmas arra, hogy a cigány tanulók ne csak olvasni tanuljanak meg, de értsék is azt, amit olvasnak). A publicista szerint a könyv hasznos azoknak a roma gyermekeknek, akik beszélnek a lovárit, de azoknak a tanulóknak és tanároknak is, akik nem beszélnek, mert a kiadványból megtanulhatják a nyelvet.

1994. novemberében (kódszám: KN0606) a Kalyi Jag Roma Nemzetiségi Szakiskoláról írt, 1995-ben (kódszám: KN0631) pedig egy spontán elcigányosodott kőbányai iskolát mutatott be, ahol az adottságoknak megfelelően törekedtek a nemzetiségi elemek erősítésére, de ahol az iskolaigazgató ezzel egyidejűleg elítélte a tudatos szegregációt is.

Varga Gusztáv

Varga Gusztáv (a Kalyi Jag együttes jeles muzsikusa, a hasonló nevű szakiskola alapító vezetője) Vadasi Bélánéval és Pálfy Györggyel közösen jegyzi 1995. évi publikációját (kódszám: IS0228), amelyben a szerzők a Kalyi Jag Roma Nemzetiségi Szakiskola történetét mutatják be.

11. Összesített elemzés

1978 és 1997 között A Tanító/Tanító, az Educatio, a Gyógypedagógiai Szemle, az Iskolakultúra, a Köznevelés, a Magyar Pedagógia, az Óvodai Nevelés, a Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle, a Pedagógusképzés és az Új Katedra című szaklapok hasábjain 1117 olyan írás jelent meg, amely tartalmazta a „roma”, „cigány” vagy a roma értelemben használt „etnikum” szavakat.

Az 1117 írás 29 műfajt fed le (adatbázis: 1, beszéd: 3, bibliográfia: 1, helyesbítés: 7, hír: 56, hirdetés: 22, információ: 66, interjú: 88, irányelv: 2, jegyzet: 41, konferencia előadás(ok) leirata: 15, levelezés: 27, mese: 3, módszertani leírás: 37, novella: 1, nyilatkozat: 5, pályázat: 58, portré: 19, program: 32, recenzió: 45, reklám: 4, riport: 66, szemle: 41, tájékoztató írás: 205, tanácskozáson elhangzott előadás(ok) leirata: 12, tanulmány: 218, terv: 7, törvényi szabályozás: 3, tudósítás: 32), amelyek között túlsúlyban van a tanulmány (218 db), a tájékoztató írás (205 db), az interjú (88 db), a riport (66 db), az információ (66 db), a pályázat (58 db), a hír (56 db), a recenzió (45 db), a szemle (41 db), a jegyzet (41 db) és a módszertani írás (37 db), de mivel 947 esetben csak kapcsolódó írásokról van szó (ábrázolás: 19, adatközlés: 9, adat- és információközlés: 186, információközlés: 569, utalás: 164), csak 170 publikáció esetében mondhatjuk el azt, hogy olyan megállapítások merültek fel, amelyekből roma oktatási-nevelési modellekre lehet következtetni.

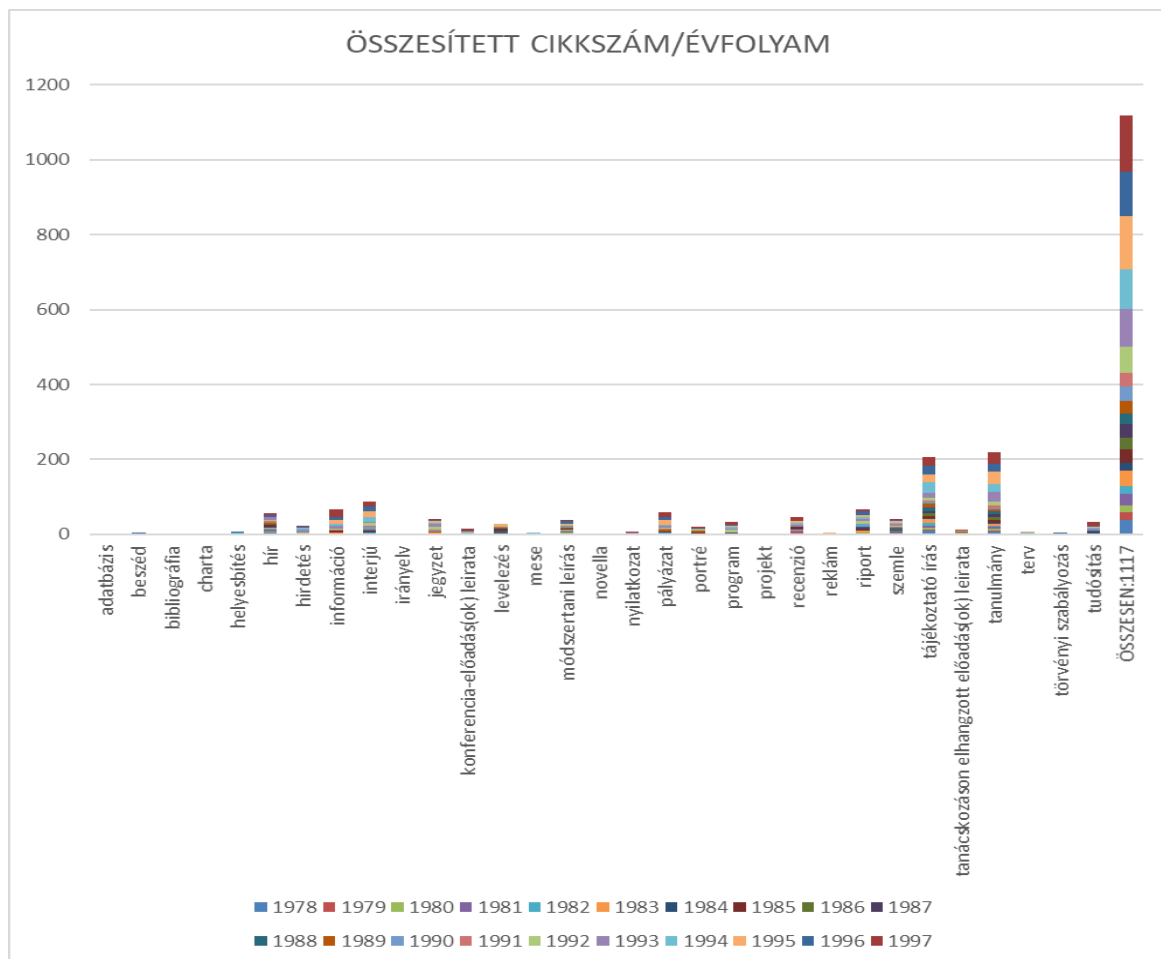
1978 és 1997 között: 1978-ban: 39, 1979-ben: 19, 1980-ban: 20, 1981-ben: 29, 1982-ben: 21, 1983-ban: 41, 1984-ben: 22, 1985-ben: 36, 1986-ban: 31, 1987-ben: 37, 1988-ban: 28, 1989-ben: 32, 1990-ben: 40, 1991-ben: 35, 1992-ben: 70, 1993-ban: 102, 1994-ben: 105, 1995-ben: 142, 1996-ban: 119, 1997-ben: 149 írás jelent meg a 10 szaklap hasábjain. A kvantitatív adatokból az derül ki, hogy 1978 és 1985 között, az 1978-as tantervi reform idején, 1983-ban, s az 1985-ös oktatási törvény elfogadásakor, kiemeltebb figyelem mutatkozott a roma tematika iránt. Ez a megnövekedett érdeklődés 1986-tól (habár kissé ingadozott a mértéke) már folyamatosnak volt mondható, s a szocialista korszakot lezáró 1990-es évben kulminálódott is (40 írás), 1991-ben pedig enyhén visszaesett.

1992-ben – az 1978-tól 1991-ig tartó időszakhoz képest – radikális mértékű odafordulás volt meg tapasztalható, az 1992-es (cigánysággal kapcsolatos) közlemények száma több mint másfélszeresére emelkedett, 70 írás az 1990. évi 40-hez képest. Az 1993-as közoktatási törvény elfogadásakor 102 közlemény foglalkozott a romákkal, de a cigányság iskolázási kérdései iránti érdeklődés a '90-es évek második felében is töretlenül fennmaradt: a NAT elfogadásának évében 142 roma tematikájú cikk jelent meg. A Cigány Oktatásfejlesztési Program kiadásának évében is 119 megjelenéssel számolhattunk, míg az 1997-es esztendőben, a „kisebbségi NAT” (az ún. Alapelvek) megjelenésekor 147 (roma oktatással kapcsolatos) közleményt adtak ki.

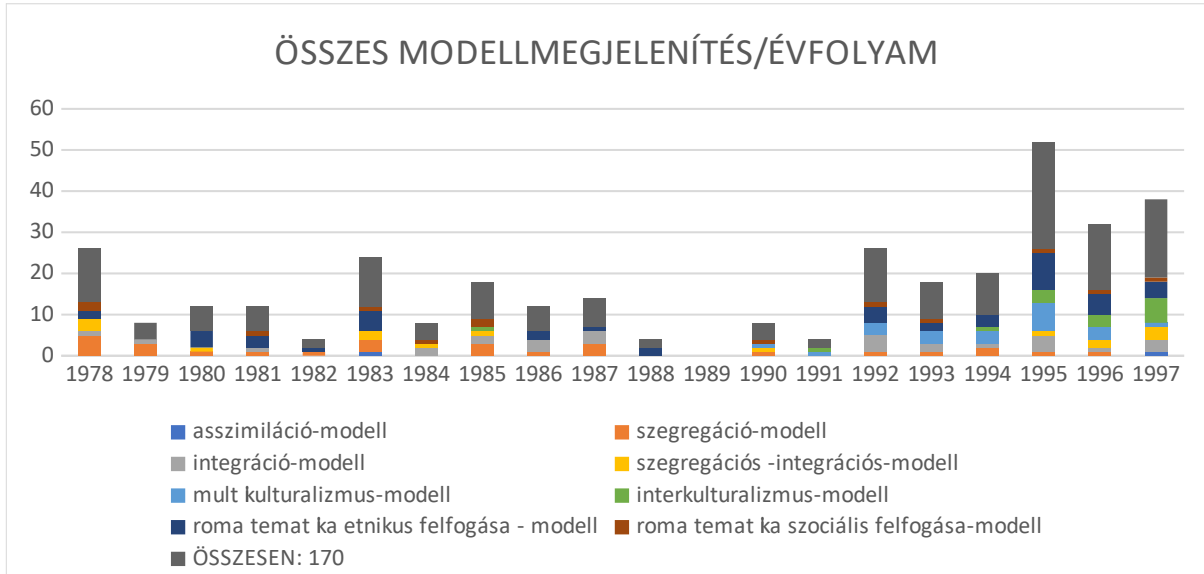
Az adatokból az is kiderül, hogy a Kádár-rendszerben 323 írás foglalkozott a roma tematikával, a rendszerváltás időszakában: 72, a rendszerváltás után pedig: 722, ami arra utal, hogy a szocialista hatalom alatt hangsúlyos volt a romák iskolai problémáinak kezelése, a rendszerváltás rövid időszakában viszont kevésbé (feltehetően az általános, az új hatalom kialakulásának általános kihívásaival jellemezhető politikai helyzet hatására), ugyanakkor az is

megállapítható, hogy 1991-től (különösen 1993 és 1997 között) radikális mértékben megnőtt (szakmai körökben) a kérdés iránti érdeklődés.

18. ábra

19. ábra

A vizsgált ciklus 1117 közleménye közt 170 mű található, melyekben azonosíthatók voltak olyan szemléleti modellek, amelyeket kutatásaim kezdetekor tételeztem, s melyek 8 – vélelmezésem szerint karakteresen megkülönböztethető – oktatási-nevelési módot, tanulás-szervezési megoldást, iskolázáshoz, tudáshoz, társas tapasztalatokhoz való hozzájutást, iskolai szocializációt kínáltak a roma gyermekek számára. (Ezek: asszimiláció modell, szegregáció modell, integráció modell, szegregációs-integrációs modell, multikulturalizmus modell, interkulturalizmus modell, roma tematika etnikus felfogása modell, roma tematika szociális felfogása modell⁸⁵).

1978 és 1997 között: 1978-ban: 13, 1979-ben: 4, 1980-ban: 6, 1981-ben: 6, 1982-ben: 2, 1983-ban: 12, 1984-ben: 4, 1985-ben: 9, 1986-ban: 6, 1987-ben: 7, 1988-ban: 2, 1989-ben: 0, 1990-ben: 4, 1991-ben: 2, 1992-ben: 13, 1993-ban: 9, 1994-ben: 10, 1995-ben: 26, 1996-ban: 16, 1997-ben: 19 szemléleti modell jelent meg a 10 szaklap oldalain.

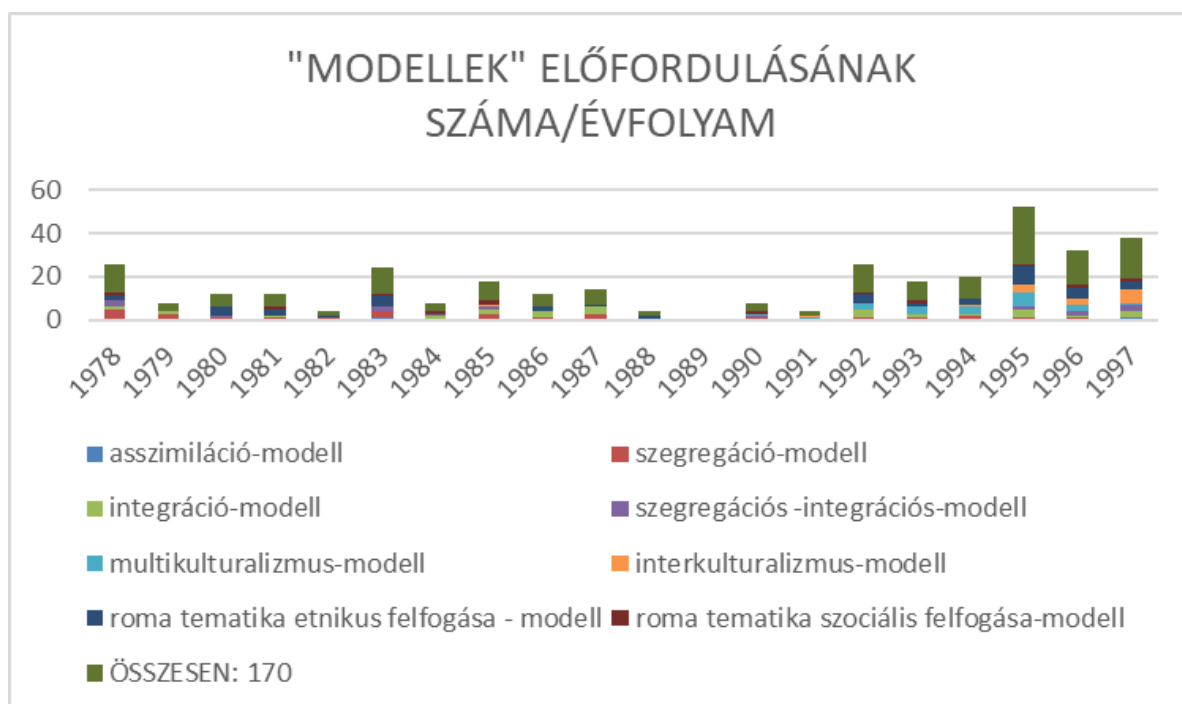
Az adatokból párhuzamok olvashatók ki az 1117 szakcikk évfolyamonkénti eloszlásával kapcsolatosan: a roma tematika iránt az 1978-as tantervi reform környékén, az 1983-as oldottabb oktatáspolitikai légkörben, valamint az 1985-ös oktatási törvény időszakában több – olykor egymásnak szembefeszülő – szemléleti modellt kínáltak, dokumentáltak, rögzítettek, tükröztek vissza, mint más években. Ugyanakkor különbségek is vannak, mert miközben 1986 és 1990 között növekedett az általános figyelem a romák iskoláztatási gondjai iránt, a szemléleti modellekben való gondolkodás a közlemények szerzői körében (legalábbis sajtóközleményeikben) nem volt jellemző. 1990-ben 40 írás foglalkozott a romákkal, közben ugyanabban az évben csak 4 közlemény kínált, dokumentált, tükrözött, valamilyen azonosítható modellként értelmezhető oktatási-nevelési felfogást.

⁸⁵ A modellek elkülönítését akkor is vállalhatónak tartom, ha több esetben – a szerzők tudatos vállalása vagy éppen felkészületlensége miatt – sajátos eklektikában nyilvánultak meg.

Az adatokból kiderül: a rendszerváltás időszakában nem csak általánosságban csökkent a figyelem a cigányság iskolázási gondjai iránt. A szemléleti modellek megfogalmazása, koncipiálása is – sajtóbeli tükrözésüket figyelve – visszaszorult, amire a választ szintén abban lehet keresni, hogy az általános politikai történések jobban előtérbe kerültek, mint a romák oktatási gondjai.

A rendszerváltás utáni periódusokban aztán újabb párhuzamok mutathatók ki az 1117 szakcikkes mintával: 1992-től megnövekedett az azonosítható szemléleti modelleket tükröző, dokumentáló, megfogalmazó közlemények száma. A NAT elfogadásának évében radikális mértékben szaporodott az írások száma. Ez a kitüntető figyelem folytatódott a Cigány Oktatásfejlesztési Program megalkotásának időszakában is, valamint az azt követő évben. A kvantitatív adatokból az is kiolvasható, hogy a Kádár-rendszerben 71, azonosítható szemléleti modellt tükröző írás jelent meg a vizsgált sajtóorgánumban, a rendszerváltás időszaka alatt 4, a rendszerváltás után viszont 95. Ez azt jelentheti, hogy a szocialista érában erőteljesen koncentráltak a cigányság oktatási problémáinak megoldására, és a rendszerváltás után még hangsúlyosabbá vált a kérdés.

20. ábra

1978 és 1997 között a 170 írásban azonosítható „szemléleti modellek” eloszlása évfolyamonként a következőképpen alakult:

asszimiláció modell: 1978-ban: 0, 1979: 0, 1980-ban: 0, 1981-ben: 0, 1982-ben: 0, 1983-ban: 1, 1984-ben: 0, 1985-ben: 0, 1986-ban: 0, 1987-ben: 0, 1988-ban: 0, 1989-ben: 0, 1990-ben: 0, 1991-ben: 0, 1992-ben: 0, 1993-ban: 0, 1994-ben: 0, 1995-ben: 0, 1996-ban: 0, 1997-ben: 1 **(összesen: 2)**;

szegregáció modell: 1978-ban: 5, 1979: 3, 1980-ban: 1, 1981-ben: 1, 1982-ben: 1, 1983-ban: 3, 1984-ben: 0, 1985-ben: 3, 1986-ban: 1, 1987-ben: 3, 1988-ban: 0, 1989-ben: 0, 1990-ben: 1, 1991-ben: 0, 1992-ben: 1, 1993-ban: 1, 1994-ben: 2, 1995-ben: 1, 1996-ban: 1, 1997-ben: 1 **(összesen: 29)**;

integráció modell: 1978-ban: 1, 1979: 1, 1980-ban: 0, 1981-ben: 1, 1982-ben: 0, 1983-ban: 0, 1984-ben: 2, 1985-ben: 2, 1986-ban: 3, 1987-ben: 3, 1988-ban: 0, 1989-ben: 0, 1990-ben: 0, 1991-ben: 0, 1992-ben: 4, 1993-ban: 2, 1994-ben: 1, 1995-ben: 4, 1996-ban: 1, 1997-ben: 3 **(összesen: 28)**;

szegregációs-integrációs modell: 1978-ban: 3, 1979: 0, 1980-ban: 1, 1981-ben: 0, 1982-ben: 0, 1983-ban: 2, 1984-ben: 1, 1985-ben: 1, 1986-ban: 0, 1987-ben: 0, 1988-ban: 0, 1989-ben: 0, 1990-ben: 1, 1991-ben: 0, 1992-ben: 0, 1993-ban: 0, 1994-ben: 0, 1995-ben: 1, 1996-ban: 2, 1997-ben: 3 **(összesen: 15)**;

multikulturalizmus modell: 1978-ban: 0, 1979: 0, 1980-ban: 0, 1981-ben: 0, 1982-ben: 0, 1983-ban: 0, 1984-ben: 0, 1985-ben: 0, 1986-ban: 0, 1987-ben: 0, 1988-ban: 0, 1989-ben: 0,

1990-ben: 1, 1991-ben: 1, 1992-ben: 3, 1993-ban: 3, 1994-ben: 3, 1995-ben: 7, 1996-ban: 3, 1997-ben: 1 (**összesen: 22**);

interkulturalizmus modell: 1978-ban: 0, 1979: 0, 1980-ban: 0, 1981-ben: 0, 1982-ben: 0, 1983-ban: 0, 1984-ben: 0, 1985-ben: 1, 1986-ban: 0, 1987-ben: 0, 1988-ban: 0, 1989-ben: 0, 1990-ben: 0, 1991-ben: 1, 1992-ben: 0, 1993-ban: 0, 1994-ben: 1, 1995-ben: 3, 1996-ban: 3, 1997-ben: 6 (**összesen: 15**);

roma tematika etnikus felfogása modell: 1978-ban: 2, 1979: 0, 1980-ban: 4, 1981-ben: 3, 1982-ben: 1, 1983-ban: 5, 1984-ben: 0, 1985-ben: 0, 1986-ban: 2, 1987-ben: 1, 1988-ban: 2, 1989-ben: 0, 1990-ben: 0, 1991-ben: 0, 1992-ben: 4, 1993-ban: 2, 1994-ben: 3, 1995-ben: 9, 1996-ban: 5, 1997-ben: 4 (**összesen: 47**);

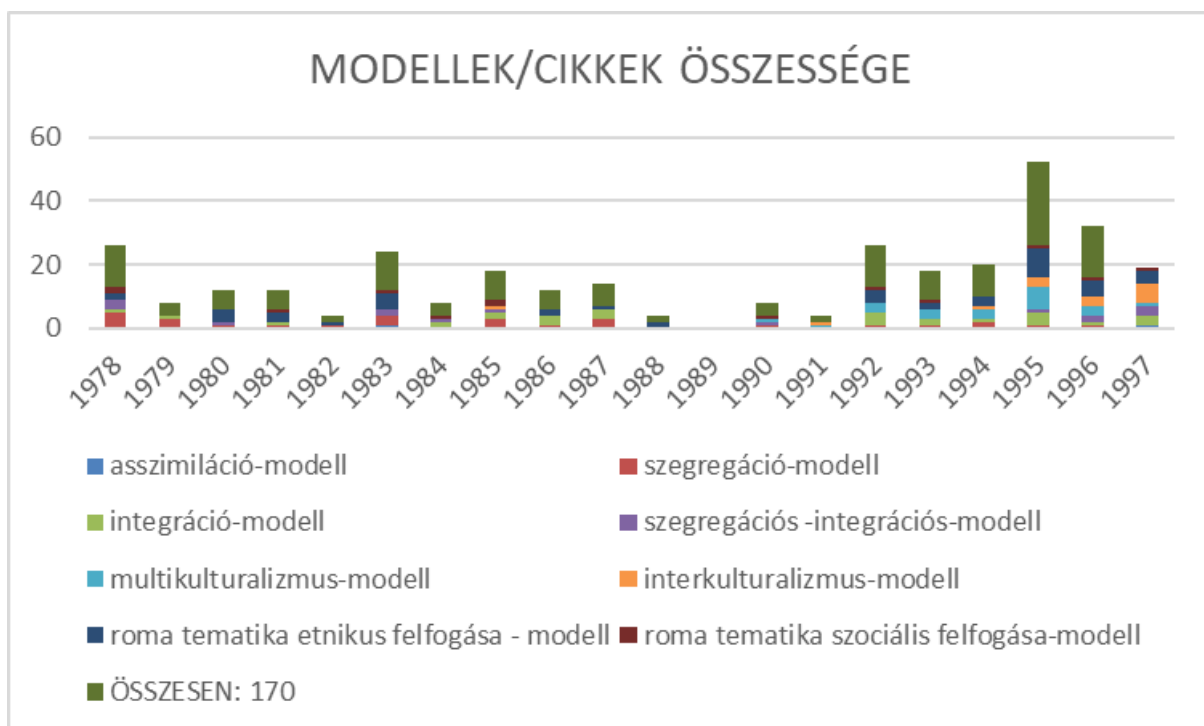
roma tematika szociális felfogása modell: 1978-ban: 2, 1979: 0, 1980-ban: 0, 1981-ben: 1, 1982-ben: 0, 1983-ban: 1, 1984-ben: 1, 1985-ben: 2, 1986-ban: 0, 1987-ben: 0, 1988-ban: 0, 1989-ben: 0, 1990-ben: 1, 1991-ben: 0, 1992-ben: 0, 1993-ban: 1, 1994-ben: 0, 1995-ben: 1, 1996-ban: 1, 1997-ben: 1 (**összesen: 12**)

Az adatokból kiderül: az **asszimiláció modell** 1983-ban és 1997-ben volt gyakori, a **szegregáció modell** pedig 1978-ban volt a leghangsúlyosabb, de 1984, 1988, 1989, 1991 kivételével (1978-tól 1997-ig) minden esztendőben lehetséges roma oktatási-nevelési modellként tartották számon. Az **integráció modell** 13 esztendőben is alternatívaként volt jelen (1978, 1979, 1981, 1984, 1985, 1986, 1987, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997), de leginkább 1992-ben és 1995-ben követelték, jelenítették, fogalmazták meg. A **szegregációs-integrációs modell** 1978 és 1997 között sokszor felmerült (1978, 1980, 1983, 1984, 1985, 1990, 1995, 1996, 1997) mint lehetséges roma oktatási-nevelési modell, de legerősebben 1978-ban tűnt uralkodó eszmeáramlatnak, ami aztán 1997-ben kapott újra erőre. A **multikulturalizmus modell**nek 1978 és 1989 között nem volt hagyománya, legerősebben 1992 és 1995 között volt központi gondolat, az **interkulturalizmus modellt** illetően viszont az mondható el, hogy 1978 és 1990 között (előfutárként) 1985-ben megjelent ugyan, de csak 1995-től fokozódott a jelenléte azért, hogy 1997-ben kapja a legerősebb hangot. (Sajátosnak tűnik, hogy ugyanabban az évben, melyben a szegregációs-integrációs modell is karakteresen megjelent a sajtóközleményekben – vélhetően tükrözve a szakma korabeli gondolkodásmódjának mainstreamjeit.) A **roma tematika etnikus felfogása modell** 1979, 1984, 1985, 1989, 1990, 1991 kivételével (1978 és 1997 között) végig napirenden volt, s lehangosabban 1995-ben képviselték, de számottevő erővel volt jelen 1980-ban, 1992-ben, 1996-ban és 1997-ben is. A **roma tematika szociális felfogása modell** a vizsgálati ciklus 10 évében (1979, 1980, 1982, 1986, 1987, 1988, 1989, 1991, 1992, 1994) nem volt jelen, a másik 10 évben viszont (1978, 1981, 1983, 1984, 1985, 1990, 1993, 1995, 1996, 1997) igen, s nyomatékot leginkább 1978-ban és 1985-ben kapott.

Az adatokból az derül ki: az **asszimiláció modell** (a Kádár-rendszerre – a szakmai tükrök konszenzusa szerint is – jellemző, asszimiláló politikához képest), a vizsgált sajtóban, igen kis számban van jelen, a **szegregáció modell** szocialista hatalom alatti jelenléte viszont tükrözi a kor törekvéseit, s azt, hogy annyira erős volt a középosztályával kiegyezésre taktikázó kádári rezsim ezen látens direktívája, hogy az átöröklődött a rendszerváltás utánra is. Az **integráció**

modell – 1978-tól folyamatos – jelenléte (ha megszakításokkal is) jelzi a pedagógus szakma (legalábbis modern elitje) „ellenzékiességét” a Kádár-kor hivatalos roma oktatáspolitikájával szemben (ami vagy a szegregációs vagy a szegregálva integráló roma oktatást-nevelést pártfogolta), de azt is, hogy a pedagógus szakma és elitjének megosztottsága (a szegregációs kontra integrációs) vitája tovább élt a rendszerváltás után. A **szegregációs integrációs modell**, mint fentebb említettem, a Kádár-korszak divatos, egyben óvatoskodó eszmeáramlata volt (a szegregálás mellett), ezért nem meglepő, hogy már 1978-ban is jelen volt, mint választható oktatási-nevelési stratégia, ugyanakkor az, hogy 1997-ben (a „kisebbségi NAT” kiadásakor) újra lángra kapott a gondolat, nem következik szervesen a – rendszerváltás után – a romák oktatásának területén gyakorolt hivatalos oktatáspolitikákból. A **multikulturalizmus modell** feltűnő hiánya a Kádár-éra alatt természetesen következik az MSZMP KB PB romákat asszimilálni akaró határozataiból, állásfoglalásaiból, ugyanakkor ez azt is megmagyarázza, hogy a – cigányok kisebbségi jogait az iskolázás terén is érvényesíteni akaró, elismerő nézetrendszer viszont miért kaphatott teret a rendszerváltás után. Az **interkulturalizmus modell** pár évvel a multikulturalizmus gondolatának hazai megjelenése után érte el a pedagógus szakmát, s legitim szemléleti modellé is vált, miután megkapta a megfelelő beágyazottságot a magyarországi neveléstudományi szakirodalomban. A **roma tematika etnikus felfogása modell** és a **roma tematika szociális felfogása modell** azon társadalompolitikai vitának a lenyomata, amely azt a kérdést teszi fel: a romákkal kapcsolatos gondok (így a pedagógiai problémák is) etnikus vagy szociális gyökerűek. Ezen diskurzusnak az eredménye az, hogy a vizsgálati ciklusban végig jelen volt mind a két válasz, olykor egymásnak ellentmondva, vagy egymást kiegészítve.

21. ábra

Az adatok szerint – az 1978 és 1997 között – a 10 pedagógiai szaklap hasábjain megjelent szemléleti modellek „rangsora” a következő:

1. **roma tematika etnikus felfogása (47 írás),**
2. **szegregáció modell (29 írás),**
3. **integráció modell (28 írás),**
4. **multikulturalizmus modell (22 írás),**
- 5-6. **szegregációs-integrációs modell és interkulturalizmus modell (15-15 írás),**
7. **roma tematika szociális felfogása modell (12-írás),**
8. **asszimiláció modell (2 írás).**

Összességében az állapítható meg, hogy a romák oktatásával kapcsolatos publikációk a vizsgált szakfolyóiratokban döntő többségében etnikusan közelítették meg a vizsgált ciklus idején a cigányság iskoláztatásának problémakörét. Ehhez szorosan kapcsolódik a tény, hogy a rangsorban a második a szegregáció modell. (Abban megosztottak a szerzők, hogy az etnikumhoz pozitív vagy negatív sztereotípiákat illesztettek, olykor a politikai közbeszéd, máskor a középosztályi elvárások nyomására.) A pedagógus szakma és elitje megosztottságáról tanúskodik, hogy az integráció modell (közel azonos számban) volt jelen a 10 pedagógiai orgánus lapjain, s hasonló jellegű szakmai megosztottságot jelez az is, hogy a szegregációs-integrációs modell és az interkulturalizmus modell ugyanolyan mértékű megoldási javaslatként olvasható az írásokban a roma gyermekek oktatását-nevelését illetően. Látványos jelenség az, hogy a roma tematika szociális felfogása modell jelentős mértékben háttérbe szorul a roma tematika etnikus felfogása modell mögött, az asszimiláció modell csekély számú képviselője pedig csak megerősíti azt a tendenciát, hogy a romák iskolázási problémáit etnikusan kezelik, hiszen a csupán 2 írás azt üzeni, hogy a vizsgált ciklusban nem fogadták el a romák egyik azon törekvését (a sok közül), hogy akár beolvadni is hajlandók a nem roma társadalomba.

A jelen kutatási beszámoló zárógondolataként szeretnék kitérni arra, hogy a romák iskoláztatásának kérdéseiről való gondolkodás 1978-tól 1997-ig folyamatos változáson, fejlődésen ment keresztül. A vizsgálati anyagban jól megfigyelhető, hogy a kezdetben uralkodó etnikus és szegregáló megközelítést folyamatosan támadták az integrációban hívők, s noha felmerült ennek ötvözete, a szegregálva integrálás gondolata is. Az idő előrehaladtával teret nyert a multikulturalizmus, az interkulturalizmus és a roma tematika szociális felfogása, ami megjelent az oktatáspolitikai dokumentumokban és a neveléstudományi kutatások mainstream nézetrendszerében. Azaz – megválaszolva a bevezető fejezetben feltett kérdést – a pedagógiai szaksajtó mainstream nézetrendszere lényegében *szinkronban volt* a neveléstudományi kutatások nézetrendszerével, annak állásfoglalásait – többé-kevésbé – követte, legfeljebb néhány esetben előbb tételezte.

Jellemzőnek mondható, hogy egyetlen modell kötődik karakteresen a vizsgált lapokhoz. Ez magyarázható azzal is, hogy a legfontosabb szerzők gyakorlatilag folyamatosan több lapban is publikáltak, vagyis pedagógiai sajtókra – a vizsgált időszakban – az „irányzatosodás” e téren sem volt jellemző.

12. Felhasznált irodalom

- BÁTHORY, Z., FALUS, I. (főszerk.), BÁRSONY, CS., RÉT, R., SZABOLCS, É. (szerk.) (1997a), *Pedagógiai Ki Kicsoda*, Keraban Könyvkiadó, Budapest
- BÁTHORY, Z., FALUS, I. (szerk.), AGÓCS, L., BAGDY, E., BALÁZS, É. (1997b), *Pedagógiai Lexikon*, Keraban Könyvkiadó, Budapest
- BÁTHORY, Z. (2000a), A „maratoni reform” (1. rész), *Iskolakultúra*, 10. szám, 45-60.
- BÁTHORY, Z. (2000b), A „maratoni reform” (2. rész), *Iskolakultúra*, 11. szám, 3-26.
- BÁTHORY, Z. (2001), *Maratoni reform*, Önkonet Kft., Budapest
- BÁRSONY, J. (é.n.), *Áttekintés a magyarországi roma holocaust folyamatáról, 1939–1945*, Polgárjogi füzetek, II. évfolyam, 1. szám, 8-19.
- BECK, Z. (2000), *Cigány szerzők a magyar irodalom horizontján*, In: FORRAY R., K. (szerk.) (2000), *Romológia – Ciganológia*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 223-233.
- BERNÁTH, G. (szerk.) (2000), *Porrajmos. Roma Holocaust túlélők emlékeznek*, Roma Sajtóközpont, Budapest
- BERNÁTH, G. (2003), *A magyar média romaképe*, *Beszélő*, 6. szám
- BOGDÁN, J. (1996), *A Cigány oktatásfejlesztési programról*, *Iskolakultúra*, 4. szám, 116-126.
- BOGDÁN, P. (2003): *Madarakból lettünk (Ribó Pongrácz Éva: Madarakból lettünk – Cigány gyermekek képei)*, *Iskolakultúra*, 6-7. szám, 189-193.
- BOGDÁN, P. (2009), *Roma Mentor Projekt*, *Taní-tani*, 51. szám, 32-35.
- BOGDÁN, P. (2012), *Innovatív törekvések a roma oktatásban Magyarországon*, In: BODONYI, E., GYÖRGYINÉ KONCZ, J. (2012)., *Modern alternatív iskolák*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 93-112.
- BOGDÁN, P. (2011), *Cigány gyerekek a Köznevelés című folyóirat tükrében (1978–1982)*, *Iskolakultúra*, 6-7. szám, 61-70.
- BOGDÁN, P. (2015), *Cigány gyerekek a Köznevelés című folyóirat 1983 és 1987 között megjelent cikkeinek tükrében*, *Regio*, 4. szám, 80-114.
- BOGDÁN, P. (2017), *A romák oktatásának kérdései az iskolaelméletek összefüggéseinek tükrében 1978 és 1998 között*, *Új Pedagógiai Szemle*, 5-6. szám, 20-30.
- BOGDÁN, P. (2017), *Issues of Roma Education in Light of Interrelations of School Theories between 1978 and 1998*, *Hungarian Educational Research Journal*, 4. szám, 103-116.
- BORECZKY, Á. (2000) *Kultúraazonos pedagógia – A differenciáláson innen és túl*, *Új Pedagógiai Szemle*, 7-8. szám

- BORECZKY, Á. (szerk.) (2009), *Cigányokról – másképpen. Tanulmányok az emlékezetről, a családi szocializációról és a gyerekek kognitív fejlődéséről*, Gondolat Kiadói Kör Kft., Budapest
- BURAI, P. J. (1993), *Levél szülőkhöz, pedagógusokhoz*, Kethano Drom, 1. szám, 33.
- BURAI, P. J. (1994), *A TOK-ok halála*, Kethano Drom, 3. szám, 44.
- CSEREKLYE, E. (2014), A társadalmi sokféleséggel foglalkozó nevelés-oktatási irányzatok elméleti kerete, In: Szabolcs, Éva; Garai, Imre (szerk.) *Neveléstudományi kutatások közben*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 81-88.
- CSEREKLYE, E. (2015), „*Én nem tartom számon, ki a cigány*”, In: N, Kollár Katalin; Rapos, Nóra (szerk.) *A társas, társadalmi viszonyok*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 120-128.
- CHOLI DARÓCZI, J., FEYÉR, L. (szerk.) (1984), *Romano-ungriko cino alavari / Cigány magyar küsszótár*, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest
- CHOLI DARÓCZI, J., FEYÉR, L. (1988), *Zhanes romanes? Cigány nyelvkönyv*, Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége, Budapest
- CHOLI DARÓCZI, J. (1990), *Isten homorú arcán / Pel devlesko bango muj. Versek, műfordítások magyar és cigány nyelven*, Orpheusz Könyvek, Budapest
- CHOLI DARÓCZI, J. (1994a), *A cigánykérdés pedagógiai kérdés?*, In: JAKAB, J., NÉMETH, I. (szerk.) (1994), *Tanári kézikönyv a cigány fiatalok szocializációjáról*, Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest, 53-56.
- CHOLI DARÓCZI, J. (1994b), *A gyermekek intézményi nevelését befolyásoló egyéb tényezők*, In: JAKAB, J., NÉMETH, I. (szerk.) (1994), *Tanári kézikönyv a cigány fiatalok szocializációjáról*, Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest, 77-80.
- CHOLI DARÓCZI, J. (ford.) (1998), *Nyevo teshtamento. Amare Rajesko le Jesusesko Nyevo Jekketanipe. Le shtar evandyeliumura (Biblia Újszövetség)*, Romano Kulturálno haj sittyimasko Jekhipa, Pécs
- CS.CZACHESZ, E. (2007), *A multikulturális neveléstől az interkulturális pedagógiáig*, *Iskolakultúra*, 8-10. szám, 3-11.
- CSERTI CSAPÓ, T. (2019), *Az uniós roma oktatáspolitikája – magyar tanulságok*, *Educatio*, 1. szám, 58-74.
- CSONGOR, A. (1993), *Kisebbségek periférián*, *Educatio*, 2, 284-286.
- CZEIZEL, E. (1981), *A cigány gyermekek adottságai és az öröklődés*, *Köznevelés*, 3. szám, 9.
- CZUCZU, T. (1987), *A cigány gyerekek nevelésének sajátosságai*, *Köznevelés*, 43. szám, 5.
- DARÓCZI, Á. (2006), „*Mivé lettünk? Roma kulturális mozgalom az emancipációért*”, *Új Ifjúsági Szemle*, 2, 51-57.

- DARVAI, T. (2017), *Oktatáspolitikai és a Tanító című folyóirat a hatvanas években Magyarországon*, Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs (doktori disszertáció)
- DIÓSI, Á. (1991), *Cigány sorsváltozatok, élettörténetek*, Esély, 6. szám, 72-78.
- DIÓSI, Á. (1992), *A cigány családsegítés kérdőjelei*, Esély, 2. szám, 81-86.
- DIÓSI, Á. (1998), *Esettanulmány a gyermekek mindenek felett álló érdekeiről*, Esély, 4. szám, 106-112.
- DIÓSI, Á. (1999), *A cigányság ügye a demokratikus ellenzék történetében – Interjú Havas Gáborral*, Esély, 6. szám, 83-99.
- DIÓSI, GY. (1990), *Mi történik a kerepestarcsai cigányokkal?*, Esély, 2. szám, 51-57.
- ERCSE, K. (2018), *Az állam által ösztönzött, egyházasszisztált szegregáció mechanizmusa*, In: *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*, Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged
- EGYED, M. (1996), *Cigányok az igazságszolgáltatásban*, Esély, 5. szám, 78-88.
- EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER (1998), *A Pleasant Fiction – The Human Rights Situation of Roma in Macedonia*, European Roma Rights Center, Budapest
- EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER (1999), *A Special Remedy – Roma and Schools for the Mentally Handicapped in the Czech Republic*, European Roma Rights Center, Budapest
- EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER (2000), *Campland – Racial Segregation of Roma in Italy*, European Roma Rights Center
- EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER (1997a), *No Record of the Case – Roma in Albania*, European Roma Rights Center, Budapest
- EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER (1997b) *Time of the Skinheads – Denial and Exclusion of Roma in Slovakia*, European Roma Rights Center, Budapest
- EVARICS, R. (2008), *A Virág mozgalom*, In: TRENCSENYI, L. (szerk.) (2008), *Jorgosz közlegény jelentései a 38. kilométerről. Tanulmánygyűjtemény*, Új Helikon Bt., Budapest, 142-149.
- F. HAVAS, G. (1989), *Válasz a cigányújság (Romano Nyevice) körkérdésére*, Beszélő, 1. szám (<http://beszelo.c3.hu/cikkek/valasz-a-ciganyujsag-romano-nyevipe-korkerdesere>)
- FEJES, J. B. (2013), *Miért van szükség deszegregációra?*, Belvedere Meridionale (A szegedi és hódmezővásárhelyi deszegregációt támogató Hallgatói Mentorprogram. Öt év tapasztalatai), Szeged, 15-35.
- FEJES, J. B., SZŰCS, N. (szerk.) (2018), *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*, Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged
- FALUS, I. (1993), *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*, Keraban Kiadó
- FEJŐS, A. (2018), *Ki tanít? – Roma pedagógusok vidéki oktatási terekben*, Belvedere Meridionale, 3. szám. 5–32.

- FÁBER, Á. (2017), *Bourdieu tőkeelmélete: pénz, kapcsolatok, még több pénz*, Új Egyenlőség, 2017.01.08. <http://ujegyenloseg.hu/bourdieu-es-a-toke-nem-csak-penzzel-lehet-boldogulni/>
- FEISCHMIDT, M. (1997), *Multikulturalizmus: kultúra, identitás és politika új diskurzusa*, In: FEISCHMIDT, M. (szerk.) (1997), *Multikulturalizmus*, Osiris Kiadó, Budapest, 7-29.
- FENYŐ D, GY. (szerk.): (2001): *Nézőpontok, motívumok. Irodalmi témakörök. Cigány irodalom – magyar irodalom*, Krónika Nova Kiadó, Budapest, 421-443.
- FLECK, G., SZUHAY, P. (2006), *A roma kultúra virtuális háza*, DVD-ROM
- FORRAY R., K (1989), *Cigány fiúk és lányok iskolai motivációi és etnikai identitása*, Kultúra és Közösség, 4. szám, 80-86.
- FORRAY R., K. (1998), *A cigányság oktatásának egyes kérdései Európában*, Magyar Pedagógia, 1. szám, 3-16.
- FORRAY R., K. (szerk.) (2000), *Romológia – Ciganológia*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 53-72.
- FORRAY R., K., BOROS, J. (2009), *A cigány, roma tehetség gondozás intézményei*, Educatio, 2. szám, 192-203.
- FORRAY R., K., HEGEDŰS T, A. (1988), *Tradicionális családi nevelés és iskolai magatartás egy innovatív cigány közösségben*, Pedagógiai Szemle, 2. szám, 124-137.
- FORRAY R., K., HEGEDŰS T., A. (1990a), *A cigány etnikum újjászületőben. Tanulmány a családról és az iskoláról*. Közoktatási Kutatások, Akadémiai, Budapest
- FORRAY R., K., HEGEDŰS T., A.(1990b), *Többféle kultúrára támaszkodó nevelés*, Köznevelés, 2. szám, 4-5.
- FORRAY R., K., HEGEDŰS T., A. (1991), *Két tanulmány a cigány gyermekekről*. Közoktatási Kutatások. Akadémiai Kiadó
- FORRAY R., K., HEGEDŰS T., A (1998), *Cigány gyerekek szocializációja*, Aula Kiadó, Budapest
- FORRAY R., K. (2000), *A nemzetiségi-kisebbségi oktatás, 1994-1998*, IN: FORRAY R., K. (szerk.) (2000), *Romológia – Ciganológia*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 241-260.
- FORRAY R., K., HEGEDŰS T., A. (2003), *Cigányok, iskola, oktatáspolitiká*, Oktatókutató Intézet – Új Mandátum Könyvkiadó
- FÖGLEIN, G. (2004), *Nemzetiségi oktatás a Kádár-korszakban*, Új Pedagógiai Szemle, 9. szám, 82-94.
- FRASER, Sir A. (1996), *A cigányok*, Osiris Kiadó, Budapest
- FÜLÖP, I. (2011), *Szocio-kulturális hátrányok enyhítése az integrációs pedagógiai rendszer alkalmazásával*, Dávid-Educator Szolgáltató és Tanácsadó Kft. – Oktató Pedagógiai Szolgáltató Intézet, Gyomaendrőd – Hajdúszoboszló

- GALÁNTAI, L. SZABÓ, Z. A. (2019), *A Magyar Pedagógia szöveganalitikai vizsgálata (1968–2018)*, In: Varga Aranka, Andl Helga és Molnár-Kovács Zsófia (szerk.) (2019), *Neveléstudomány – Horizontok és dialógusok. Absztrakt kötet. XIX. Országos Neveléstudományi Konferencia. Pécs, 2019. november 7-9. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, Pécs. 53.*
[URL:http://nevtud.btk.pte.hu/sites/nevtud.btk.pte.hu/files/files/onk2019_absztrakt-kotet.pdf]
- GÁSPÁR, L., KELEMEN, E. (1999), *Neveléstörténet problémátörténeti alapon*, Okker Kiadói Kft., Budapest
- GÉCZI, J. (2005), *Pedagógiai tudásátadás, Iskolakultúra*, Pécs
- GÉCZI, J. (2006), *Az iskola kultúrája: nevelés és tudomány*, Pécs
- GERE, I. (1997), *A cigány nők vállalkozási esélyei*, *Esély*, 2. szám, 62-74 –19 .
- GYÖRGY, E. (2017), *A kisebbségi kulturális örökség létrehozásának kísérlete: A Rom Som cigány klub története (1972–1980)*, In: ÁDÁM, I. (szerk.) (2017), *Populáris zene és államhatalom: tizenöt tanulmány, Rózsavölgyi és Társa, Budapest, 219-247.*
- GYÖRGY, E. (2019), *An attempt to create minority heritage: The history of the Rom Som club (Rom Som cigány klub) (1972–1980)*, *Romani Studies*, 2. szám, 205-232.
- GYURGYÁK, J. (2018), *Szerzők és szerkesztők kézikönyve*, Osiris Kiadó
- HAJNÁCZKY, T. (2015), *A pártállam cigánypolitikája. A szektorális cigánypolitikától a kényszerasszimilációs cigánypolitika kritikájáig*, *Esély*, 5. szám, 54-92.
- HALÁSZ, G. (2006), *Oktatáspolitikai Magyarország 1990 és 2005 között*, In: PESTI, S. (szerk.) (2006), *„Szakpolitikák a rendszerváltás utáni Magyarországon 1990–2006”* (Rejtjel politológiai könyvek), Rejtjel Kiadó, Budapest.
- HANCOCK, I. (2004), *Mi vagyunk a romani nép*, Pont Kiadó, Budapest
- HEGEDŰS T, A. (szerk.) (1987), *Tanulmányok a cigányság beilleszkedéséről*, Országos Pedagógiai Intézet, Budapest
- INGRAM, N., ABRAHAM, J. (2016), *Stepping outside of oneself – How a cleft-habitus can lead to greater reflexivity through occupying ‘the third space’*, In: THATCHER, J., INGRAM, N., BURKE, C., ABRAHAM, J. (szerk.) (2016), *Bourdieu: The Next Generation – The development of Bourdieu’s intellectual heritage in contemporary UK sociology*, Routledge, Abingdon
- IMREI, I., BALOGH, K. (1996), *Freinet műhely Tiszabőn*, *Iskolakultúra*, 1996, 3. szám, 82-90.
- IMREI, I. (1998), *A tiszabői Freinet műhelyről*, *Iskolakultúra*, 1998, 12. szám, 95-101.
- JAKAB, J., NÉMETH, I. (szerk.) (1994), *Tanári kézikönyv a cigány fiatalok szocializációjáról*, Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest
- KARDOS, J. (2007), *Iskola a politika sodrásában 1945–1993*, Gondolat Könyvkiadó

KELEMEN, E. (2003), *Oktatáspolitikai irányváltások Magyarországon a 20. század második felében (1945–1990)*, Új Pedagógiai Szemle, 9. szám, 25-32.

KEMÉNY, I. (szerk.) (2000), *A magyarországi romák*, Press Publica, Budapest

KERESZTY, ZS., PÓLYA, Z. (szerk.) (1998), *Csenyéte antológia*, BÁR Kiadó, Csenyéte – Budapest – Szombathely

KERÉKGYÁRTÓ, I., MOLNÁR, I. G., RÁCZ, GY. (2007): *Eötvös József Cigány-Magyar Pedagógiai Társaság 1986–2006*, Budapest

KERÉNYI, GY. (szerk.) (2005), *Tanodakönyv*, Sulinova Kiadó, Budapest

KERTESI, G. (1995), *Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után*, Esély, 4. szám, 19-63.

KERTESI, G., KÉZDI, G. (2006), *A hátrányos helyzetű és roma fiatalok eljuttatása az érettségihez – Egy különösen nagy, hosszú távú költségvetési nyereséget biztosító befektetés*, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet – Budapesti Corvinus Egyetem Emberi Erőforrások Tanszék, Budapest (Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek)

KERTESI, G., KÉZDI, G. (2014), *Iskolai szegregáció, szabad iskolaválasztás és helyi oktatáspolitikai 100 magyar városban*, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet – Budapesti Corvinus Egyetem Emberi Erőforrások Tanszék, Budapest (Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek)

KÓKAY, GY., BUZINKAY, G., MURÁNYI, G. (2001), *A magyar sajtó története*, Sajtóház, Budapest

KOMASÁG, M., PÓLYA, Z. (1999), *Projektek a csenyétei iskolában*, In: FÚZFA, B. (szerk.) (1999), *Süss fel, nap. Kisgyermekkorai modell-intézmények Magyarországon*, Soros Alapítvány, Budapest

KOTNYEK, I. (1991), *A cigány gyerekek oktatása Magyarországon*, Gyermek- és Ifjúságvédelem, 12. szám

KOVÁCS, L. (1980), *Az oktatáspolitikai határozat végrehajtásának tapasztalatai Zala megyében*, Pedagógiai Szemle, 1980. december, 1059-1070.

KOVALCSIK, K., KUBINYI, ZS. (2000): *A csenyétei daloskert. (Magyar-cigány iskolai énekeskönyv)*, Gandhi Közalapítványi Gimnázium, Pécs

KOZMA, T. (2012), *Oktatáspolitikai*, Debrecen – Pécs <http://mek.oszk.hu/11200/11203/11203.pdf>

KRÉMER, B. (1995), *Cigány utak a vállalkozások kalandos világában*, Esély, 1. szám, 46-61.

KRIPPENDORF, K. (1995), *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Balassi Kiadó, Budapest

LADÁNYI, J., SZELÉNYI, I. (2000), *Ki a cigány?*, IN: FORRAY R., K. (szerk.) (2000), *Romológia – Ciganológia*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 13-24.

- LÁZÁR, P. (1998): *A Kedves-ház pedagógiája – Egy pedagógiai irányzat körvonalai életképekben*, Soros Alapítvány, Budapest (Soros Oktatási Füzetek)
- LAKATOS, M. (1999), *Cigány gyermekek nevelése és a napközi otthon pedagógiája – egy cigány pedagógus gyakorlatában*, Okker Kiadó, Budapest
- LANNERT, J. (2015), *Hatékonyosság, eredményesség és méltányosság a közoktatásban*, In: VARGA, A. (szerk.) (2015), *A nevelésszociológia alapjai*, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar – Neveléstudományi Intézet – Romológia és Nevelésszociológia Tanszék – Wlisslocki Henrik Szakkollégium, Pécs, 295-321.
- LIÉGEOIS, J-P. (2002), *Romák, cigányok, utazók*, Centre de recherches tsiganes – Pont Kiadó, Budapest
- LORÁND, F. (1997), *A műveltség kisajátítása*, Magyar Hírlap, március 18.
- LORÁND, F. (2002a), *Értékek és generációk*, OKKER Kiadó, Budapest, 364-367.
- LORÁND F. (2002b), *A közoktatási intézmények szelektív jellege és ennek következményei*, Országos Közoktatási Szakértői Konferencia, 2002 (konferencia-előadás)
- <https://kiadvany.suliszerviz.com/kiadvanyok/24-kiadvany-2002/838-2002-dr-lorand-ferenc-a-kozoktatasi-intezmenyek-szelektiv-jellege-es-ennek-kovetkezmenyei>
- LÓRINCZ, Gy. (2007), *Alázattal a gyermekek iránt – interjú Zelencz Józsefnevel*, Fókusz, Miskolc. Különszám
- L. RITÓK, N. (2011), *Művészeti nevelés a nyomor szélén*, <http://tani-tani.info/taxonomy/term/148>
- MAJTÉNYI, B., MAJTÉNYI, GY. (2003), *Romakérdés és állami politikák*, https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/romak/kisebbsegek_kisebbsege/pages/kk_13_majtenyi.htm
- MAJTÉNYI, B., MAJTÉNYI, GY. (2016), *A Contemporary History of Exclusion. The Roma Issue in Hungary from 1945 to 2015*, Central European University Press, Budapest – New York
- MAKAI, É. (2008), *Gyermekvédelem – esélyegyenlőség – cigány gyerekek*, Miskolci Pedagógus. 47. szám
- MAKAI, É., TRENCSENYI, L. (2000), *A roma-pedagógia előzményei és jelene*, Iskolakultúra, 11. szám, 87-92.
- MAYER, J. (2009), *A „második” esély iskolái (Javaslatok az iskolai kudarcot szenvedett, hátrányos helyzetű tanulók esélyteremtésére a közoktatás intézményeiben)*, <https://ofi.oh.gov.hu/masodik-esely-iskolai-javaslatok-az-iskolai-kudarcot-szenvedett-hatranynos-helyzetu-tanulok>, 2009. június 17.
- MAYER, J., NÉMETH, SZ. (szerk.) (2005), *Fókuszban a roma többségű iskolák. Fenntartói elképzelések – konfliktuskezelés az iskolában*, Országos Közoktatási Intézet, Budapest

- MÉSZÁROS, A. (1997), *Esélytelen Roma Esély Tiszabőn*, ELTE Kulturális Antropológia, Budapest (kézirat)
- MÉSZÁROS, GY., (1987), *Hol tartunk? – Mérleg a cigányokkal kapcsolatos két (1961–1979) politikai bizottsági határozat tükrében*, Palócföld, 4. szám, 13-17.
- MEZEY, B., POMOGYI, L., TAUBER, I. (1986), *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422–1985*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- MIHÁLY, O. (1999), *Bevezetés a nevelésfilozófiába*, OKKER Oktatási, Kiadói és Kereskedelmi Kft., Budapest
- MRÁZIK, J. (2017), *A tanulás új útjai*, Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete
- NAGYNÉ VOLOPICH, M. (1994), *Tevékenységek központú nevelés*, In: JAKAB, J., NÉMETH, I. (szerk.) (1994), *Tanári kézikönyv a cigány fiatalok szocializációjáról*, Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest, 121-136.
- NAGYNÉ VOLOPICH, M. (1996), *Bemutakozik az Alapítványi Munkaiskola*, Iskolakultúra, 1. szám, 101-104.
- NAGYNÉ VOLOPICH, M. (2005), *„Reménytelen gyerekeket kell nevelnünk!”*, In: MAYER, É. (szerk.) (2005), *Tízéves a Kisebbségért Díj*, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, Budapest
- NAHALKA, I. (2009), *A roma gyerekek kognitív fejlesztése*, In: BORECZKY Ágnes (szerk.) (2009), *Cigányokról – másképpen – Tanulmányok az emlékezetéről, a családi szocializációról és a gyerekek kognitív fejlődéséről*, Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 185-238.
- NEMÉNYI, M. (1998), *Terhesség, szülés, gyermekgondozás (Cigány anyák az egészségügy kapcsolatrendszerében)*, Esély, 2. szám, 20-56.
- NÉMETH, SZ. (szerk.) (2004), *Esély az együttnevelésre. Integráció versus szegregáció*, Országos Közoktatási Intézet, Budapest
- PAPP, GY. (2000), *A beás (teknővájó) cigányok új latin nyelve – Egy nyelv útja latintól a beásig*, In: FORRAY R., K. (szerk.) (2000), *Romológia – Ciganológia*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 207-220.
- PÓLYA, Z., TRENCSENYI, L., VAJDA, ZS. (2003), *Volt egyszer egy Csenyété, avagy egy rádióbeszélgetés dokumentuma*, Fókusz, 1. szám
- PONGRÁCZ, É., Dr. VÁRNAGY, E. (1996), *Roma gyermekek képzőművészeti képesség-fejlesztése*, Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskola, Zsámbék
- PŐCZE, G., (1983), *Iskolai kísérletek, Neveléstudomány és Iskolakutatás*, 1. szám, 45-62.
- PRÓNAI, CS. (2000), *A kulturális antropológiai cigány kutatások rövid története*, In: FORRAY R., K. (szerk.) (2000), *Romológia – Ciganológia*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 53-72.
- PURCSI, B. GY. (é.n.), *„A cigányrazziáktól a megsemmisítésig”*, Polgárjogi füzetek, II. évfolyam, 1. szám, 19-39.

R. KELETI, É., ZSIGÓ, J. (é.n.), *Az ember csak a maga sorsáról tud beszélni... / O manus numa pal' peszko trajo zshanel te vorbil / Magyarországi oláh cigány és magyar cigány hagyományok és szokások*, Cigány Ház – Romano Kher, Budapest

RÁCZ, GY. (1985), *Az óvoda és a cigány család kapcsolata*, Köznevelés, 5. szám, 151-154.

RÁDAI, E. (2008), *Iszonyatos, elfogadhatatlan, tarthatatlan (Interjú Derdák Tiborral)*, Mozgó Világ, 3. szám

RADÓ, P. (1995), *A kisebbségi oktatás fejlesztése. (The development of the Education of Minorities) Az MKM stratégiai munkabizottsága számára készített háttér tanulmány*, Új Katedra (novemberi melléklet)

RADÓ, P. (2001), *Bevezetés az oktatáspolitikai elemzésbe, romák és az iskola*, Iskolakultúra, 12. szám, 65-90.

RÉZMŰVES, I., RÉZMŰVESNÉ NAGY, I., TÓTH, T. (2002), *Roma képzőművészet és tárgykultúra Észak-Magyarországon. Tanári segédanyag. Vizuális munkacsoport*, Miskolc

RIBÓ PONGRÁCZ, É. (2001), *Madarakból lettünk. Cigány gyermekek képei*, Pro Pannonia Kiadó
Roma Mentor Projekt – Mentor Adatbázis, Open Society Institute és Pressley Ridge, Budapest, 2008.

ROMANO RÁCZ, S. (2007), *Milyen a gyerekcigány – Gyermekkorkutatás és pedagógiai etnográfia*, Eötvös József Könyvkiadó

ROSTÁS FARKAS, GY., KARSAI, E. (1992), *A cigányok története. Le romengi historija*, Művelődési és Közoktatási Minisztérium – Cigány Tudományos és Művészeti Társaság, Budapest

SAJÓ, B. (2009), *Hátrányos helyzetű fiatalok motiváción alapuló tanítása*, Iskolakultúra online.hu

SÁSKA, G. (2005), *Az alternatív pedagógia poszt szocialista győzelme*, (<http://beszelo.c3.hu/04/12/05saska.htm>)

SOLT, O. (1987), *Zsigó Vilmos meghalt*, Beszélő, 4. szám (http://beszelo.c3.hu/cikkek/zsigovilmos_meghalt)

SOMOGYVÁRI, L. (2014a), *A tudásátadás, nevelés intézményi és intézményen kívüli terei (Képelemzések a magyar pedagógiai szakajtóban, 1960–1970)*, Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs (doktori disszertáció)

SOMOGYVÁRI, L. (2014b), *Internacionalizmus és posztkolonializmus. Multikulturalitás az 1960-as évek magyar pedagógiai szakajtójának fényképanyagában*, In: SZABÓ, I. (szerk.) (2014), II. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia 2013, Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat, Pécs

SOMOGYVÁRI, L. (2014c), *A test meztelensége: Képek és diskurzusok a magyar pedagógiai sajtóban a hatvanas, hetvenes években*, In: GÉCZI, J., ANDRÁS, F. (szerk.) (2014), *A test mint*

antropológiai tér, Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar, Veszprém, 194-205.

SZABÓ, GY. (1999), *Csuhévilág, terményvilág*, Együd Árpád Művelődési Központ, Kaposvár

SZABÓ, I., (2011) *Utópiák és valóság. Az elmélet és a gyakorlat ellentmondásai az általános művelődési központok fejlődésében*, Napkút Kiadó, Budapest

SZABOLCS, É. (1999), *Tartalomelemzés a gyermekkép történeti kutatásában. Gyermekkép Magyarországon 1868-1890*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 7-14. és 68-74.

SZABOLCS, É. (2001), *Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában*, Műszaki Könyvkiadó, 55-59.

SZABOLCS, É. (2009), *Ifjúkorok, gyermekvilágok II.*, Eötvös József Könyvkiadó

SZEGAL, B. (2000), *Roma gyerekek értelmi és szociális fejlettségének elősegítése az óvodában, M-R Program*, PressCoord – Alex typo, Budapest

SZEGŐ, L. (1979), *Cigányoktatási tanácskozás*, Népművelés, 4. szám, 34.

SZŐKE, J. (1998), *Józsefvárosi Tanoda*, In: Iskolakultúra, 8. szám, 85-93.

SZŐKE J. (1998), *A Józsefvárosi Tanoda*, Soros Alapítvány, Budapest (Soros Oktatási Füzetek)

SZÖVÉNYI, ZS. (szerk.) (1977), *A cigány tanulók nevelésének és oktatásának kérdései*, Oktatási Minisztérium Pedagógusképző Osztály, Budapest

SZÖVÉNYI, ZS. (szerk.) (1979), *A cigány gyermekek nevelése-oktatása*, Oktatási Minisztérium, Budapest

SZUHAY, P. (1999), *A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*, Panoráma, Budapest

SZUHAY, P. (2012), *Sosemlesz Cigányország*, Osiris Kiadó, Budapest

TAKÁCS, G. (2009a), *Kiútkeresők. Cigányok iskolai reményei*, Osiris Kiadó, Budapest (Magyarország felfedezése)

TAKÁCS, G. (2009b), *Pécs – A Gandhi Gimnáziumban*, In: TAKÁCS, G. (2009), *Kiútkeresők – Cigányok iskolai reményei*, Osiris Kiadó, Budapest, 181-260.

TERESTYÉNI, T. (2004), *A sajtó roma vonatkozású tartalmi a 2002-es parlamenti választások kontextusában* https://mediakutato.hu/cikk/2004_02_nyar/08_sajto_roma

THOMASIVS, J., FRITSCHIUS, A., ENESSEY, GY. (1998), *A cigányok. Három korai tanulmány a cigányokról*, Orpheusz Kiadó, Budapest

TORGYIK, J. (2004), *Az alternatív pedagógia helyzete hazánkban 1945-től napjainkig*, Neveléstörténet, 1. szám:

http://www.kjf.hu/nevelestortenet/index.php?act=menu_tart&rovat_mod=archiv&eid=24&rid=1&id=206 (letöltés utolsó ideje: 2019.09.16.)

- TRENCSENYI, L. (1994), *Iskolaszékek és helyi társadalom*, Parola, 6. szám, 9.
- TRENCSENYI, L. (2005), *Sasréti költői műhely*, Kútbanézők, 2005, 11. szám, 163-166.
- TRENCSENYI, L. (2009), *Befogadó iskolát a magyar cigány gyerekeknek? – avagy a 'közösségi iskola' néhány tanulsága*, In: BALOGH, GY. (szerk.) (2009), Mérföldkő: Új kihívások a korszerű együttnevelésben. Előadaskötet, 40.
- TRENCSENYI, L. (2011), *A maratoni sereg*, Önkönet, Budapest
- TRENCSENYI, L. (szerk.) (2015), *A jelszó: Gandhi. Kutatói terepgyakorlaton az ELTE doktoranduszaival*, Új Helikon Bt., Budapest
- TUZA, T. (1997), *Romaprogram*, Tanító, 3. szám, 6.
- ÚJ-TÓZSA, ZS. (2008), *Szegregáció és integráció – hátrányos helyzetű roma gyerekek oktatása a körzeti iskolákban*, In: TRENCSENYI, L. (szerk.) (2008), Jorgosz közlegény jelentései a 38. kilométerről. Tanulmánygyűjtemény, Új Helikon Bt., 149-169.
- VADAS, F. (1979), *A cigány gyermekek nevelése Tolna megyében*, In: SZÖVÉNYI, ZS. (szerk.) (1979), A cigány gyermekek nevelése-oktatása. Nemzetközi tudományos konferencia Pécs 1979. február 15-17. 1979, Oktatási Minisztérium, Budapest (más forrásokban: Kecskemét)
- VADAS, F. (1982), *A Tolna megyei cigányság helyzete és a fejlődés távlataival foglalkozó kutatások problémái*, In: A Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság ad hoc Munkacsoportjának a hazai cigányság helyzete és fejlődési távlatai című vitaanyaga Budapest, 1982. május 18. – Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság ad hoc Munkacsoport: A hazai cigányság helyzete és fejlődési távlatai (Társadalompolitikai és tudományos kutatás) Vitaanyag Budapest, 1982. május, Közreadja: Hajnóczky Tamás (szerk.)(2015.), „Egyértelmű, hogy a cigányok nem tekinthetők nemzetiségnek.” – Cigánypolitika dokumentumokban. 1956–1989, Gondolat Kiadó, Budapest
- VÁGH, M., POZSONYI, Á. (szerk.) (1975), *A cigányság társadalmi helyzete – Tematikus Szociológiai Bibliográfiák IV.*, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest
- VAJDA, I. (2000), *Egyesületek, civil szervezetek*, In: KEMÉNY, I. (szerk.) (2000), A magyarországi romák, Press Publica Kiadó, Budapest
- VARGA, A. (é.n.), *A hazai oktatáspolitikai változások – Changes of Educational Policy in Hungary*, Kompetens Pedagógus, <http://kompetenspedagogus.hu/sites/default/files/varga-aranka-a-hazai-oktataspolitikai-valtozasok.pdf>
- VARGA, A. (2015), *Esélyegyenlőség és inklúzió az iskolában*, In: VARGA, A. (szerk.) (2015), A nevelésszociológia alapjai, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar – Neveléstudományi Intézet – Romológia és Nevelésszociológia Tanszék – Wlisslocki Henrik Szakkollégium, Pécs, 2015, 241 – 271.
- VÁRNAGY, E., VEKERDI, J. (1979), *A cigány gyermekek nevelésének és oktatásának problémái*, Tankönyvkiadó, Budapest
- VÁRNAGY, E. (1979), *Cigányoktatási tanácskozás*, Népművelés, 7. szám, 29.

VÁRNAGY, E. (1981), *A cigány tanulók nevelésének néhány problémájáról*, Pedagógiai Szemle, 7-8. szám, 619-625.

VÁRNAGY, E. (1995), *Romológia Tanszék a Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskolán*, Magyar Pedagógia, 1-2. szám, 152.

VEKERDI, J., MÉSZÁROS, GY. (1978), *A cigányság a felemelkedés útján*, Hazafias Népfront Országos Tanácsának Titkársága, Budapest

VINCZE B. (2018), *Tanári életutak a 20. század második felében*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest

VILLÁNYI, GY., (1998), *Az Óvodai nevelés országos alapprogramjának implementációja*, Új Pedagógiai Szemle, 9. szám, 51-58.

WIZNER VÉG, B. (szerk.) (1999), *A palacsinta hangja*, Új Palatinus Könyvesház, Budapest

ZÁVADA, P. (1989), *„...a cé betű ott van a hátukon” – Diósi Ágnes „Cigányút” című szociográfiájáról*, Esély, 1. szám, 99-103.

ZRINSZKY, L. (2000), *Iskolaelméletek és iskolai élet*, OKKER Kiadó, Budapest

13. Mellékletek

(1. A vizsgálati minta)

(2. Szerzők és műveik)

(3. Táblázatok)

1. A VIZSGÁLATI MINTA

A TANÍTÓ/TANÍTÓ

1978

TA0001. 16. évfolyam, 1. szám, 1978. január

Kerényi Jánosné, *Tolna megyében*, p.3-6.

TA0002. 16. évfolyam, 2. szám, 1978. február

Bujdosó Éva, *Palócföldön*, p.2-4.

TA0003. 16. évfolyam, 2. szám, 1978. február

Könyvekről: Balázs János – Ecsettel és írónnal, p.29.

TA0004. 16. évfolyam, 3-4. szám, 1978. március-április

Dr. Hegedűs Ferencné, *Oktatáspolitikai feladataink az új dokumentumok bevezetésével összefüggésben*, p.1-3.

TA0005. 16. évfolyam, 9. szám, 1978. szeptember

Pályázat, p.3.

TA0006. 16. évfolyam, 11. szám, 1978. november

Réfi Oszkó Magdolna, *Könyvekről: Angárka és Busladarfi*, p.28.

1979

TA0007. 17. évfolyam, 1. szám, 1979. január

Bárdosi Balázsné, *Közhasznú munkák a napköziben*, p.8-9.

1980

TA0008. 18. évfolyam, 2. szám, 1980. február

Nemess Mariann, *Könyvekről: A hét szakállas farkas*, p.28.

1981

TA0009. 19. évfolyam, 5. szám, 1981. május

T. K., *A Pedagógiai Szemle*, p.29.

1982

TA0010. 20. évfolyam, 8. szám, 1982. augusztus

Hegedűs Ferencné, *Céljaink – feladataink*, p.1-2.

1983

TA0011. 21. évfolyam, 2. szám, 1983. február

Bóra Ferenc, *A család és az iskola együttműködése*, p.8-10.

1984

TA0012. 22. évfolyam, 9. szám, 1984. szeptember

Dr. Kelemen Elemér, *Állandóság és változás – Az általános iskola folyamatos fejlesztésének kérdései*, p.1-5.

1985

TA0013. 23. évfolyam, 4. szám, 1985. április

Petriné Dr. Feyér Judit, *A lemaradókért*, p.5-6.

1986

TA0014. 24. évfolyam, 6-7. szám, 1986. június-július

Párdányi Teodóra, *A gyógypedagógiai át- és visszahelyezésről az új oktatási törvény kapcsán*, p.18-20.

1987

TA0015. 25. évfolyam, 2. szám, 1987. február

Demeter Katalin, Lénárd Ferenc, *Az intenzív variációs tanulás*, p.6-8.

TA0016. 25. évfolyam, 10. szám, 1987. október

Demeter Katalin, Lénárd Ferenc, *Adottság, képesség, tehetség, differenciálás*, p.6-9.

1989

TA0017. 27. évfolyam, 3. szám, 1989. március

Papp Gabriella, Gaál Éva, *Problémás gyerekek az általános iskolában*, p.2-4.

TA0018. 27. évfolyam, 6-7. szám, 1989. június-július

Hamrák Anna, *Fórumon a differenciált, egyéni bánásmód*, p.2-5.

1991

TA0019. 29. évfolyam, 6. szám, 1991. augusztus

Mészáros Lajosné, Szedlák Éva, *Az 1991. évi pedagógusnapi kitüntetések átadásának színhelye a Parlament Kupolaterme volt. Itt beszélgettünk néhány kartársunkkal. Vallomásaikat életükről, munkájukról, a pedagógus hivatás nehézségeiről és szépségeiről az alábbiakban adjuk közre*, p.2-3.

1992

TA0020. 30. évfolyam, 4. szám, 1992. április

Miről ír a Köznevelés, p.27.

TA0021. 30. évfolyam, 5. szám, 1992. május

Szedlák Éva, *Például a Jázmin utcaiak*, p.3.

TA0022. 30. évfolyam, 6. szám, 1992. június

Miről írt a Néptanítók Lapja száz évvel ezelőtt?, p.23.

1993

TA0023. 31. évfolyam, 9. szám, 1993. november

Szedlák Éva, *Többnyelvű írásbeliség – út Európába*, p.3-4.

1994

TA0024. 32. évfolyam, 2. szám, 1994. február

Akik a perifériára szorultak, p.29.

TA0025. 32. évfolyam, 3. szám, 1994. március

A Himnusz születésnapján, p.3-5.

TA0026. 32. évfolyam, 5. szám, 1994. május

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium iskolai könyvekre és tankönyvekre kiírt felvásárlási pályázatának általános iskolai díjnyertes pályaművei – 2. forduló, p.22.

TA0027. 32. évfolyam, 5. szám, 1994. május

Kővári Józsefné, *„A népdal... az eleven élet”*, p.24.

TA0028. 32. évfolyam, 7. szám, 1994. szeptember

„A nehézségek döntenek el, hogy mit érsz”, p.2-3.

TA0029. 32. évfolyam, 7. szám, 1994. szeptember

Horváth Gyuláné (Szabó Sára), *Részképzésen Franciaországban*, p.23.

TA0030. 32. évfolyam, 7. szám, 1994. szeptember

Rózsásné Horváth Erzsébet, *Magyaregresi gondok és örömök*, p.27.

1995

TA0031. 33. évfolyam, 4. szám, 1995. április

„...teljessé tette életemet”, p.1-2.

TA0032. 33. évfolyam, 8. szám, 1995. október

A pszichológus válaszol, p.4.

1996

TA0033. 34. évfolyam, 5. szám, 1996. május

Csikós Tóth Judit, *A hátrányos helyzetű gyermekek differenciált fejlesztése*, p.17-18.

TA0034. 34. évfolyam, 7. szám, 1996. szeptember

Bóra Ferenc, *A szülőföld lokálpatriotizmusa*, p.4.

1997

TA0035. 35. évfolyam, 3. szám, 1997. március

Tuza Tibor, *Romaprogram*, p.6.

TA0036. 35. évfolyam, 4. szám, 1997. április

Az Óvodai nevelés országos alapprogramja, p.1-3.

TA0037. 35. évfolyam, 5. szám, 1997. május

Szilas Ádám, *Emlékezés Kodály Zoltánra*, p.1-3.

TA0038. 35. évfolyam, 9. szám, 1997. november

Nanszákné Cserfalvi Ilona, *A pedagógia megújulása kötelezettség*, p.12.

TA0039. 35. évfolyam, 9. szám, 1997. november

Bíró Ibolya, *Könyvismertetés – Szájról szájra*, p.23.

EDUCATIO

1992

ED0040. 1. évfolyam, 1992. 1. szám

Közoktatási Kutatások, p.126.

ED0041. 1. évfolyam, 1992. 2. szám

Vajda Zsuzsanna, *Szülő, gyerek – piac*, p.219-227.

ED0042. 1. évfolyam, 1992. 2. szám

Közoktatási Kutatások, p.249.

ED0043. 1. évfolyam, 1992. 2. szám

Forray R. Katalin, *A szabadság piaci ára?*, p.259-260.

1993

ED0044. 2. évfolyam, 1993. 1. szám

Laki László, *Iskola és munkanélküliség*, p.1-10.

ED0045. 2. évfolyam, 1993. 1. szám

Kutatás Közben, p.21.

ED0046. 2. évfolyam, 1993. 1. szám

Liskó Ilona, *Potenciális munkanélküliek*, p.22-30.

ED0047. 2. évfolyam, 1993. 1. szám

Csanády András, *Szakoktatás és árnyékgazdaság*, p.31-39.

ED0048. 2. évfolyam, 1993. 1. szám

Magyar Pedagógiai Társaság (Széchy Éva), *Vélemény a MÜM előzetes szakképzési koncepciójáról*, p.106-108.

ED0049. 2. évfolyam, 1993. 1. szám

Liskó Ilona, *Utolsó esély*, p.121-122.

ED0050. 2. évfolyam, 1993. 1. szám

Györgyi Zoltán, *Kolping Szakmunkásképző Intézet és Szakiskola, Szekszárd*, p.136-142

ED0051. 2. évfolyam, 1993.1. szám

Közoktatási Kutatások, p.166.

ED0052. 2. évfolyam, 1993. 1. szám

Kozma Tamás, *Summarium – Unemployment and Education*, p.171-172.

ED0053. 2. évfolyam, 1993. 2. szám

Közoktatási Kutatások, p.186.

ED0054. 2. évfolyam, 1993. 2. szám

Andreas Pribersky, *Ön- és idegenkép: A társadalomtudományi módszerek hozzájárulása a kisebbségkutatáshoz és kisebbségi politikához*, p.187-194.

ED0055. 2. évfolyam, 1993. 2. szám

Hegedűs T. András, *Motiválhatók-e a cigány gyerekek – Társadalom-lélektani és neveléslélektani vázlat*, p.211-220.

ED0056. 2. évfolyam, 1993. 2. szám

Forray R. Katalin, *A nemzetiségi-etnikai oktatás állami támogatása*, p.221-234.

ED0057. 2. évfolyam, 1993. 2. szám

Szabó László Tamás, *„Ki vagyok én?” – Identitástudat és kisebbségi lét*, p.235-244.

ED0058. 2. évfolyam, 1993. 2. szám

Kutatás Közben, p.244.

ED0059. 2. évfolyam, 1993. 2. szám

Forray R. Katalin, Hegedűs T. András, *Schulpolitik und nationale Minderheiten in Ungarn*, p.245-252.

ED0060. 2. évfolyam, 1993. 2. szám

Hegedűs T. András, *Néprajzi vázlatok*, p.283-284.

ED0061. 2. évfolyam, 1993. 2. szám

Csongor Anna, *Kisebbségek periférián*, p.284-286.

ED0062. 2. évfolyam, 1993. 2. szám

Imre Anna, *Svéd interkulturális tanárképzés*, p.383-384.

ED0063. 2. évfolyam, 1993. 2. szám

Kozák Istvánné, *Néhány észrevétel – A nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak érvényesülésével kapcsolatban*, p.287-291.

ED0064. 2. évfolyam, 1993. 2. szám

Varga Éva, *Az Ipoly és a Börzsöny között*, p.310-317.

ED0065. 2. évfolyam, 1993. 2. szám

Szabó László, *A Vas megyei nemzetiségi nyelvoktatásról*, p.320-329.

ED0066. 2. évfolyam, 1993. 2. szám

Várady Eszter, *Svédek Finnországban, finnek Svédországban*, p.344-348.

ED0067. 2. évfolyam, 1993. 2. szám

Summarium – Minorities and Education – Minderheiten und Bildung – Les minorités et l'enseignement, p.389-397.

ED0068. 2. évfolyam, 1993. 3. szám

Kutatás Közben, p.474.

ED0069. 2. évfolyam, 1993. 4. szám

Kutatás Közben, p.619.

1994

ED0070. 3. évfolyam, 1994. 1. szám

Forray R. Katalin, *Az oktatás feltételrendszere*, p.50-63.

ED0071. 3. évfolyam, 1994. 3. szám

Kutatás Közben, p.366.

ED0072. 3. évfolyam, 1994. 3. szám

Liskó Ilona, Tót Éva, *Tantervbörze az iskolákban*, p.414-431.

ED0073. 3. évfolyam, 1994. 4. szám

The International Institute for Intercultural Studies and Education, p.708.

1995

ED0074. 4. évfolyam, 1995. 1. szám

Drahos Péter, Setényi János, *Kényszerpályán – Az önkormányzati oktatáspolitikák négy éve*, p.27-41.

ED0075. 4. évfolyam, 1995. 1. szám

Szabó László, *Pedagógiai szolgáltatások – Vas megye esete*, p.42-56.

ED0076. 4. évfolyam, 1995. 1. szám

Forray R. Katalin, *Önkormányzatok és kisiskolák*, p.70-81.

ED0077. 4. évfolyam, 1995. 2. szám

Gábor Kálmán, *Az ifjúságkutatás irányai a kilencvenes években*, p.191-207.

ED0078. 4. évfolyam, 1995. 2. szám

Liskó Ilona, *Akik a statisztikákból kimaradnak*, p.223-234.

ED0079. 4. évfolyam, 1995. 2. szám

Mátay Melinda, *Narancsízű citrom vagy citromízű narancs*, p.246-264.

ED0080. 4. évfolyam, 1995. 2. szám

Liskó Ilona, *Történelmi lecke*, p.285-310.

ED0081. 4. évfolyam, 1995. 2. szám

Narancsik Ágnes, *Helyi társadalom és ifjúság*, p.355-358.

1996

ED0082. 5. évfolyam, 1996. 1. szám

Farkas Péter, *A leszakadó rétegek oktatása*, p.50-59.

ED0083. 5. évfolyam, 1996. 1. szám

Kemény István, *A romák és az iskola*, p.71-83.

ED0084. 5. évfolyam, 1996. 1. szám

Liskó Ilona, *Summarium – Vocational Education – Fachbildung – La formation professionnelle*, p.199-202.

ED0085. 5. évfolyam, 1996. 2. szám

Imre Anna, *Szerkezetváltás kisvárosi környezetben*, p.274-283.

ED0086. 5. évfolyam, 1996. 2. szám

Györgyi Zoltán, *Művelődési referens, városi polgármesteri hivatal*, p.310-315.

ED0087. 5. évfolyam, 1996. 3. szám

Hegedűs T. András, *Kisebbségi nő család és társadalom között – Az iskola szerepe a cigány társadalmi csoportokban*, p.441-453.

ED0088. 5. évfolyam, 1996. 3. szám

Kardos László, „*Nekem senki soha semmit nem segített*”, p.467-476.

ED0089. 5. évfolyam, 1996. 3. szám

Csala Istvánné, *Társadalomtudomány az alapműveltségben – Alapműveltség a társadalomtudományban – Egy közvélemény-kutatás tapasztalataiból*, p.525-531.

ED0090. 5. évfolyam, 1996. 3. szám

Summarium – Women – Frauen – Femmes, p.547-551.

ED0091. 5. évfolyam, 1996. 4. szám

Setényi János, *Az oktatáspolitikai európai víziója*, p.553-560.

1997

ED0092. 6. évfolyam, 1997. 1. szám (2. szakkikk)

Tót Éva, *A hátrányos helyzetű tanulók családi körülményei*, p.1-17.

ED0093. 6. évfolyam, 1997. 1. szám (4. szakkikk)

Tulok Lajos, *Falu és iskola*, p.1-5.

ED0094. 6. évfolyam, 1997. 1. szám (6.szakkikk)

Harsányi Eszter, Radó Péter, *Cigány tanulók a magyar iskolákban*, p.1-10.

ED0095. 6. évfolyam, 1997. 1. szám (7. szakkikk)

Liskó Ilona, *Hátrányos helyzetű gyerekek a szakképző iskolákban*, p.1-11.

ED0096. 6. évfolyam, 1997. 1. szám (10. szakkikk)

Kálmán Miklós, *A komlói Intézményfelügyeleti Iroda vezetője*, p.1-8.

ED0097. 6. évfolyam, 1997. 1. szám (11. szakkikk)

Zombori Judit, *Az Esély Alapítvány Szakiskolájának igazgatója*, p.1-15.

ED0098. 6. évfolyam, 1997. 1. szám (12. szakkikk)

Jávor Emese, *Harmadéves lakatos szakmunkástanuló*, p.1-18.

ED0099. 6. évfolyam, 1997. 1. szám (18. szakkikk)

Eszik Zoltán, *Iskola – gyermekjólét*, p.1-8.

ED0100. 6. évfolyam, 1997. 1. szám (24. szakkikk)

Bohn Katalin, *Cigánység és iskola*, p.1-4.

ED0101. 6. évfolyam, 1997. 1. szám

Liskó Ilona, *Disadvantaged Position – Formen sozialer Benachteiligungen*, p.185-187.

ED0102. 6. évfolyam, 1997. 2. szám (7. szacikk)

Györgyi Zoltán, *Az iskolarendszerű felnőttoktatás kérdőjelei*, p.1-12.

ED0103. 6. évfolyam, 1997. 3. szám (5. szacikk)

Horváth M. Tamás, *Az ördög a részletekben van*, p.1-12.

ED0104. 6. évfolyam, 1997. 3. szám (6. szacikk)

Liskó Ilona, *Iskolaátszervezések, fenntartócserek*, p.1-14.

ED0105. 6. évfolyam, 1997. 3. szám (19. szacikk)

Komóczi Mihály, *Antropológiai megközelítések a határterületekről*, p.1-3.

ED0106. 6. évfolyam, 1997. 4. szám

Garami Erika, *Agresszív viselkedés*, p.763-76.

GYÓGYPEDAGÓGIAI SZEMLE

1978

GY0107. 6. évfolyam, 4. szám

Gáspár Ágota, *A család mint örömlények forrása három különböző családi környezetű gyermekcsoportnál*, p.264-272

1980

GY0108. 8. évfolyam, 3. szám

Szilaj Pálné, *11. sz. Általános Iskola (Berettyóújfalu) – A kisegítő iskola nyolc osztályát végzett tanulók további sorsa*, p.193-197.

GY0109. 8. évfolyam, 3. szám

Dr. Mészáros Etelka, *Psychiatriai betegek rehabilitációs kérdései*, p.201-205.

GY0110. 8. évfolyam, 4. szám

Dr. Buday József, Dr. Göllész Viktor, Dr. Hegedűs György, Kelédi László, Dr. Rendi László, *A táplálkozási szokások és a testi fejlődés néhány összefüggése (Előzetes közlemény II.)*, p.241-247.

1981

GY0111. 9. évfolyam, 1. szám

Raáb Alajosné, *Beszámoló az esztergomi kisegítő iskola vöröskereszt alapszervezetének munkájáról*, p.18-21.

GY0112. 9. évfolyam, 1. szám

Hegedűs György, Buday József, Göllész Viktor, Kaposi Ilona, Kelédi László, Rendi László, *A táplálkozási szokások és a testi fejlődés néhány összefüggése (Előzetes közlemény)*, p.53-63.

GY0113. 9. évfolyam, 3. szám

Dr. Hegedűs György, ifj. Kanyó József, Kelédi László, *Általános és kisegítő iskolai felső tagozatos tanulók táplálkozási ismeretei*, p.161-169.

GY0114. 9. évfolyam, 4. szám

Varga Zoltánné, *A nyitott iskola lehetőségei a siketek beszédfejlesztésében*, p.289-297.

1983

GY0115. 11. évfolyam, 3. szám

Czemmelné Bálint Gyöngyi, *A családpolitika gyakorlatából*, p.216-218

GY0116. 11. évfolyam, 4. szám

Hídvégi Márta, *Néhány gondolat az áthelyezési eljárás során elutasított, általános iskolában továbbtanuló gyermekekről*, p.284-289 .

1984

GY0117. 12. évfolyam, 4. szám

Dr. Göllész Viktor, Dr. Buday József, Dr. Hegedűs György, Kaposi Ilona, Kelédi László, *A táplálkozási szokások és a testi fejlődés néhány összefüggése – (Befejező közlemény)*, p.241-252.

GY0118. 12. évfolyam, 4. szám

Dr. Parais Lajosné, *A veszélyeztetettség kérdése a kisegítő iskolában – Tapasztalatok az esztergomi kisegítő iskolában*, p.287-294.

1985

GY0119. 13. évfolyam, 2. szám

Dr. Mészáros József, *A fiatalkori bűnözés és az értelmi fogyatékoság összefüggéséről*, p.129-136.

GY0120. 13. évfolyam, 4. szám

Rimai Józsefné, *Egy tematikus vizsgálat tapasztalatai*, p.287-294.

1986

GY0121. 14. évfolyam, 1. szám

Dr. Méhes József, Dr. Isépy Mária, Dr. Farkas Miklós, Dr. Csocsánné Horváth Emmy, Volentics Anna, Dr. Pál László, Dr. Gábor József, Gordosné dr. Szabó Anna, *Fórum*, p.16-65.

GY0122. 14. évfolyam, 3. szám

Illyés Sándor, Bass László, *Az általános iskolai gyenge tanulók és a kisegítő iskolai tanulók szüleinek értelmi színvonala és társadalmi helyzete*, p.196-203.

1988

GY0123. 16. évfolyam, 1. szám

Pszichometriai módszerek az iskolai döntéshozatalban, p.18-20.

GY0124. 16. évfolyam, 1. szám

Illyés Sándor, *Az általános iskolai gyenge tanulók és kisegítő iskolai tanulók intelligenciaszintje 1., 2. osztályban*, p.25-29.

GY0125. 16. évfolyam, 1. szám

Mesterházi Zsuzsa, *A tanulási képesség összehasonlító vizsgálata*, p.34-38.

GY0126. 16. évfolyam, 1. szám

Gaál Éva, *Tudásszintmérés problematikus nevelhetőségű tanulóknál*, p.38-41.

GY0127. 16. évfolyam, 4. szám

ph. Dr. Ján Hučik, Ghyczy Györgyné, Kiss Sándor, *SSLV – MAGYE*, p.299-309.

1989

GY0128. 17. évfolyam, 3. szám

Dr. Hegyi István, *Mozgásszervi (re)habilitáció foglalkoztató iskolában*, p.213-226.

1990

GY0129. 18. évfolyam, 4. szám

Volentics Anna, *Állami gondozott gyermekek és fiatalok oktathatóságának és oktatásának kérdései*, p.251 -263.

1992

GY0130. 20. évfolyam, 1. szám

Walter Bachmann, *Építőkövek a gyógypedagógia európai történetéhez*, p.28-43.

GY0131. 20. évfolyam, 2. szám

Abdullah Mohamed, *Magyar fiatalok családi problémái*, p.94-100.

GY0132. 20. évfolyam, 2. szám

Dr. Csányi Yvonne, *Új EASE – MAGYE kapcsolat*, p.152-154.

1993

GY0133. 21. évfolyam, 1. szám

Dr. Réthy Endréné, *Empátiás osztályok hátrányos helyzetű tanulóinak beszédállapota*, p.1-7.

GY0134. 21. évfolyam, 2. szám

Lőrík József, Dr. Torda Ágnes, Szóasszociációs vizsgálatok a gyógypedagógiában, p.81-93.

GY0135. 21. évfolyam, 3. szám

Pál Tibor, *Korszerűsítési törekvések a nevelőintézetekben*, p.179-190.

GY0136. 21. évfolyam, 3. szám

Dr. Illyés Sándor, *Interjú Armin Gugelmann úrral (1992. október 8.)*, p.216-224.

GY0137. 21. évfolyam, 4. szám

Gordosné Dr. Szabó Anna, *VI. Nevelésügyi Kongresszus – Budapest, 1993. augusztus 25-28.*, p. 307-313.

1994

GY0138. 22. évfolyam, 1. szám

Zászkaliczky Péter, *Az új Európa új gyógypedagógiája?*, p.50-53.

GY0139. 22. évfolyam, 2. szám

Sum Ferenc, *Kelet-magyarországi helyzetkép az integráció előtt*, p.137-140.

1997

GY0140. 25. évfolyam, 4. szám

Dr. Papp Gabriella, *A mi Európánk – A magyar közoktatás az európai integrációban*, p.308-311.

GY0141. 25. évfolyam, különszám

Együd János, *A jubileumi plenáris ülésen elhangzott köszöntések és előadások – Együd János*, p.7-10

ISKOLAKULTÚRA

1991

IS0142. 1. évfolyam, 1991. 1-2. szám

Rendeljen közvetlenül a kiadótól, p.169.

IS0143. 1. évfolyam, 1991. 3. szám

VI. Nevelésügyi Kongresszus, p.70.

IS0144. 1. évfolyam, 1991. 3. szám

Rácz Gyöngyi, Nagy Ferenc, *Az Eötvös József Cigány-Magyar Pedagógiai Társaság tájékoztatója*, p.71-72.

IS0145. 1. évfolyam, 1991. 4. szám

Cigány tanulókat tanító iskolák figyelmébe, p.90-91.

IS0146. 1. évfolyam, 1991. 6. szám

Pályázat cigány gyerekek részére, p.93.

IS0147. 1. évfolyam, 1991. 7-8. szám

Arató László, *Egy tantárgyról, ami van is meg nincs is (Társadalomismeret), p.7-12.*

IS0148. 1. évfolyam, 1991.10. szám

Deme Tamás, *Mit tehetünk? – Röpirat a tehetség észrevételéért, növeléséért, védelméért, gondozásáért, p.47-50.*

1992

IS0149. 2. évfolyam, 1992. 5. szám

Farkas Péter, *A „gyermek-felnőttoktatás” – Korszerűsítési javaslat a dolgozók általános iskoláinak ifjúsági tagozata számára, p.13-19.*

IS0150. 2. évfolyam, 1992. 6-7. szám

Zsolnai József, *A magyar közoktatás minőségi megújításának szakmai programja: A magyarságkép és a nemzeti identitás kialakítása és fejlesztése, tekintettel Magyarország interkulturális meghatározottságaira, p.94-96.*

IS0151. 2. évfolyam, 1992. 6-7. szám

Kiss Éva, *A magyar közoktatás minőségi megújításának szakmai programja: A hátrányos helyzetű (leszakadó) családok gyermekeinek felzárkóztatása, p.110-111.*

IS0152. 2. évfolyam, 1992. 6-7. szám

Zsolnai József, *A magyar közoktatás minőségi megújításának szakmai programja: A humanizációs kultúra fejlesztése és a bűnmegelőzés pedagógiai programja, p.112-113.*

IS0153. 2. évfolyam, 1992. 6-7. szám

Heffner Anna, *A magyar közoktatás minőségi megújításának szakmai programja: A nemzeti, etnikai, kulturális kisebbségi oktatás megújításának fejlesztési programja, p.145-147.*

IS0154. 2. évfolyam, 1992. 6-7. szám

Heffner Anna, *A magyar közoktatás minőségi megújításának szakmai programja: A gyermekvédelem kérdései, összefüggésben a közoktatás minőségi megújításával, p.189-190.*

IS0155. 2. évfolyam, 1992. 6-7. szám

Heffner Anna, *A magyar közoktatás minőségi megújításának szakmai programja: A felnőttoktatás és az ifjúsági munkanélküliség kérdése a közoktatás minőségi megújítása szemszögéből, p.192-193.*

IS0156. 2. évfolyam, 1992. 8. szám

Szűrőpróba, p.79-83

IS0157. 2. évfolyam, 1992. 8. szám

Iskola és vidéke, p.106-107.

IS0158. 2. évfolyam, 1992. 8. szám

Kiállítások, p.110.

IS0159. 2. évfolyam, 1992. 9. szám

Liskó Ilona, *A vádlottak padján – Fegyelmi helyzet a középiskolákban*, p.12-21.

IS0160. 2. évfolyam, 1992. 11-12. szám

Forray R. Katalin – Hegedűs T. András, *Egy kultúranropológiai kísérlet*, p.94-103.

IS0161. 2. évfolyam, 1992. 11-12. szám

Futaki József, *Két tanulmány a cigány gyermekekről*, p.149-150.

IS0162. 2. évfolyam, 1992. 13-14. szám

Arató László, *Társadalomismeret*, p.116-137.

IS0163. 2. évfolyam, 1992. 17-18. szám

Releváns tudás az iskolában, p.118-119.

IS0164. 2. évfolyam, 1992. 20. szám

Bajomi-Lázár Péter, *Jelenismeret az iskolában*, p.43-46.

IS0165. 2. évfolyam, 1992. 20. szám

Egy nép hagyománya, p.79.

IS0166. 2. évfolyam, 1992. 21. szám

Zalán Tibor, *Lapvég*, p. 97.

IS0167. 2. évfolyam, 1992. 22. szám

Zalán Tibor, *Lapvég*, p.97.

1993

IS0168. 3. évfolyam, 1993. 1. szám

Körmös, p. hátsó borító

IS0169. 3. évfolyam, 1993. 3-4. szám

Hírek, p.172-184.

IS0170. 3. évfolyam, 5. szám

Galántai Zoltán, *Laplátogatás – Élet és Tudomány*, p.84-86.

IS0171. 3. évfolyam, 1993. 6. szám

Lengyel László, *Magyar politika az ezredfordulón I.*, p.2-17.

IS0172. 3. évfolyam, 1993. 6. szám

Trencsényi László, *A tiszta forrás vize – kólásdobozból – Ezredforduló – folklorizmus – pedagógia*, p.90-97.

IS0173. 3. évfolyam, 1993. 7. szám

Lengyel László, *A magyar politika az ezredfordulón II. – Magyarország belső politikai feltételei*, p.2-20.

IS0174. 3. évfolyam, 1993. 7. szám

Krajnyák Lászlóné, *Új modell a miskolci dolgozók iskolájában*, p.66-72.

IS0175. 3. évfolyam, 1993. 7. szám

Dinnyési János – Kolics Pál, *A Tinódi Lantos Sebestyén Általános Iskola, Szigetvár*, p.103-104.

IS0176. 3. évfolyam, 1993.10. szám

Csongor Anna, *Az Első Szociálpedagógiai Konferencia – Szekcióbeszámolók – Kisebbségi kérdések*, p.66-67.

IS0177. 3. évfolyam, 1993. 10. szám

Az Első Szociálpedagógiai Konferencia – A konferencia ajánlásai, p.75-78.

IS0178. 3. évfolyam, 1993. 18. szám

Hamrák Anna, *Saját élményen alapuló tanulás*, p.12-18.

IS0179. 3. évfolyam, 19. szám

Sajó Ingrid, *Logo hátrányos helyzetben*, p.2-7.

IS0180. 3. évfolyam, 19. szám

Zalán Tibor, *Lapvég*, p.81.

IS0181. 3. évfolyam, 21-22. szám

A Pedagógus Szakma Megújítása Projekt, p.8-17.

IS0182. 3. évfolyam, 21-22. szám

Kedves Tamás, *A magyar zene történelmi elemei*, p.76-82.

1994

IS0183. 4. évfolyam, 1994. 4. szám

Budai István, *Szociális szakértelem az iskolában*, p.77-80.

IS0184. 4. évfolyam, 1994. 6. szám

Takács Viola, *Körmös*, p.114.

IS0185. 4. évfolyam, 1994. 8. szám

Ambrus Péter, *Cigánység és iskola*, p.10-13.

IS0186. 4. évfolyam, 1994. 8. szám

Juhász György, *Adalékok a magyarországi nemzetiségi oktatás helyzetéhez*, p.46-52.

IS0187. 4. évfolyam, 1994. 8. szám

Mucsina Gyuláné, *A terényi nemzetiségi munkáról*, p.78-79.

IS0188. 4. évfolyam, 1994. 8. szám

Végh Mihályné, *A lehetetlen megkísértése – Cigány gyermekek a sarudi Általános Művelődési Központ intézményeiben*, p.84-86.

IS0189. 4. évfolyam, 1994. 8. szám

Üzenet – A Cigány Magazin című TV műsorból, p.86-90.

IS0190. 4. évfolyam, 1994. 10. szám

Csík Endre, *A Zsolnai-programok*, p.31-38.

IS0191. 4. évfolyam, 1994. 11-12. szám

S. Benedek András, *Népek és nemzetiségek Kárpátalján II. rész*, p.32-38.

IS0192. 4. évfolyam, 1994. 11-12. szám

Maráczy Ernő, *A Montágh Imre Általános Iskola és Szakiskola kutató-fejlesztő munkájáról*, p.93-105.

IS0193. 4. évfolyam, 1994. 15-16. szám

Tátrai Zsuzsanna, *Formák, tárgyak, anyagok a néphagyomány rítusaiban*, p.110-115.

IS0194. 4. évfolyam, 1994. 19. szám

Kereszty Zsuzsa, *Különböző – hasonló? – Három fejlesztési program*, p.55-58.

IS0195. 4. évfolyam, 1994. 20. szám

Forray R. Katalin – Hegedűs T. András, *Cigány tanulók az általános iskolákban (Egy empirikus vizsgálat tapasztalatai)*, p.12-18.

IS0196. 4. évfolyam, 1994. 21. szám

A Gandhi Alapítványi Gimnázium és Kollégium, p.60.

IS0197. 4. évfolyam, 22-23. szám

Lengyel László, *Gazdasági és politikai értékrend az ezredfordulón*, p.40-49.

1995

IS0198. 5. évfolyam, 1995. 1-2. szám

Kovács Katalin, *Másság és tolerancia – Egy pedagógiai modell: a Holocaust tanítása*, p.110-116.

IS0199. 5. évfolyam, 1995. 1-2. szám

Vámos Ágnes, *Limba romani – Cigány nyelvkönyv – Speciális kollégiumi alaptankönyv a cigány nyelvet és kultúrát tanuló tanárjelölteknek*, p.121-122.

IS0200. 5. évfolyam, 1995. 3-4. szám

Kocsis Károly, *Magyarország etnikai szerkezete*, p.30-39.

IS0201. 5. évfolyam, 1995. 5. szám

Daltestvérek és mások, p.87.

IS0202. 5. évfolyam, 1995. 6-7. szám

Sághy Erna, *Peremhelyzetben – Alternatív pedagógiai módszerek esélye cigány gyermekek oktatásában*, p.136-139.

IS0203. 5. évfolyam, 1995. 8-9. szám

Szépe György, *A nyelvi és kommunikációs nevelés időszerű kérdései*, p.20-25.

IS0204. 5. évfolyam, 1995. 10. szám

Kovalcsik Katalin, *Cigány magyar olvasókönyv – az általános iskola első osztályai számára*, p. 63-66.

IS0205. 5. évfolyam, 1995. 11-12. szám

Európai kisebbségek III. fesztiválja, p.127-128.

IS0206. 5. évfolyam, 1995. 11-12. szám

Gonda János, *Alternatív zenepedagógia*, p.132.

IS0207. 5. évfolyam, 1995. 11-12. szám

A kistelepülések iskoláiért, p.133-134.

IS0208. 5. évfolyam, 1995. 13-14. szám

Bányai Emőke, *Az iskolai szociális munka – Egy új szakma megjelenése Magyarországon*, p.113-115.

IS0209. 5. évfolyam, 1995. 13-14. szám

Kály-Kullai Károly, *Sziget Ifjúsági Segítő Szolgálat*, p.136-138.

IS0210. 5. évfolyam, 1995. 18-19. szám

Pályázati felhívás, p.141-143.

IS0211. 5. évfolyam, 1995. 18-19. szám

Zalán Tibor, *Lapvég*, p.145.

IS0212. 5. évfolyam, 1995. 23. szám

Tilkovszky Lóránt, *Nemzetiségi kérdés és nemzetiségpolitika Magyarországon – A két világháború között – és azóta*, p.34-42.

IS0213. 5. évfolyam, 1995. 23. szám

Polányi Imre, *Emigrációk a Monarchia ellen 1914-1918 – A népszövetség és a kisebbségek*, p.56-63.

IS0214. 5. évfolyam, 1995. 24. szám

Szemán Józsefné, *A cigány gyermekek óvodai nevelése*, p.2-6.

IS0215. 5. évfolyam, 1995. 24. szám

Forray R. Katalin – Hegedűs T. András, *Oktatáspolitikai változások a cigány gyerekek iskoláztatásában*, p.7-18.

IS0216. 5. évfolyam, 1995. 24. szám

Szabó Ildikó – Örkény Antal, *A tizennégy – tizenöt évesek és a kisebbségek*, p.19-47.

IS0217. 5. évfolyam, 1995. 24. szám

Szabó Ildikó – Horváth Ágnes, *Tanítóképző főiskolások elképzelései a kisebbségekkel létesíthető kapcsolatokról*, p.48-53.

IS0218. 5. évfolyam, 1995. 24. szám

Farkas Péter – Jakab János, *A cigány fiatalok szakképzése*, p.54-60.

IS0219. 5. évfolyam, 1995. 24. szám

Szabó János, *Cigányság – iskolázottság – katonai szolgálat*, p.61-69.

IS0220. 5. évfolyam, 1995. 24. szám

Radó Péter, *A cigányság oktatásának fejlesztése*, p.70-75.

IS0221. 5. évfolyam, 1995. 24. szám

Horn Gábor, *A cigány gyerekek oktatásának fejlesztése (A Soros Alapítvány javaslatai)*, p.76-82.

IS0222. 5. évfolyam, 1995. 24. szám

Lakatos Béla, *Etnikai közoktatási feladatok a magyar közoktatás rendszerében*, p.83-85.

IS0223. 5. évfolyam, 1995. 24. szám

Szegál Borisz, *A cigány gyermekek oktatásának fejlesztése a nemzetközi összehasonlítás tükrében*, p.85-88.

IS0224. 5. évfolyam, 1995. 24. szám

Rigó Rozália, *Tapasztalatok a cigány gyermekekkel foglalkozó intézményekben*, p.89-93.

IS0225. 5. évfolyam, 1995. 24. szám

Rózsavölgyi Adél, *Kiről szól az előítéletesség? – Egy multikulturális oktatási program*, p.93-95.

IS0226. 5. évfolyam, 1995. 24. szám

Kovalcsik Katalin, *A tanulás mesebeli kalandja*, p.96-101.

IS0227. 5. évfolyam, 1995. 24. szám

Réger Zita, *Cigány gyerekek nyelvi problémái és iskolai esélyei*, p.102-106.

IS0228. 5. évfolyam, 1995. 24. szám

Vadasi Béláné – Pálffy György – Varga Gusztáv, *Három név, egy tanév – A Kalyi Jag Roma Nemzetiségi Szakiskola története*, p.106-112.

1996

IS0229. 6. évfolyam, 1996. 1. szám (január)

Szirmainé Kövessi Erzsébet, *Romák az Esély iskolában*, p.85-93.

IS0230. 6. évfolyam, 1996. 1. szám (január)

Kovács Árpád, *Egy iskolaimage, szürkével*, p.93-96.

IS0231. 6. évfolyam, 1996. 1. szám (január)

Pólya Zoltán, *A Csenyétei Osztatlan Iskola pedagógiai programja*, p.96-99.

IS0232. 6. évfolyam, 1996. 1. szám (január)

Barta Péter, *Néhány elkalandozó gondolat cigány szótárakról*, p.99-101.

IS0233. 6. évfolyam, 1996. 1. szám (január)

Nagyné Volopich Mária, *Bemutatkozik az Alapítványi Munkaiskola*, p.101-104.

IS0234. 6. évfolyam, 1996. 2. szám (február)

A szakmai közélet hírei, p.126-127.

IS0235. 6. évfolyam, 1996. 3. szám (március)

Balogh Klára – Imrei István, *Freinet műhely Tiszabőn*, p.82-90.

IS0236. 6. évfolyam, 1996. 3. szám (március)

Helyreigazítás, p.122.

IS0237. 6. évfolyam, 1996. 3. szám (március)

Gyermekirodalom, p.123.

IS0238. 6. évfolyam, 1996. 4. szám (április)

Bogdán János, *A Cigány oktatásfejlesztési programról*, p.116-126.

IS0239. 6. évfolyam, 1996. 5. szám (május)

Kiegészítés, p.120.

IS0240. 6. évfolyam, 1996. 5. szám (május)

Roma Vándor, p.126.

IS0241. 6. évfolyam, 1996. 8. szám (augusztus)

Szoleczky Emese, *Táncról táncra – Tűnődések egy kiállítás kapcsán*, p.132-136.

IS0242. 6. évfolyam, 1996. 11. szám (november)

Trencsényi László, *Még egyszer a kooperatív iskoláról – Papp György vitaindítójához*, p.111-115.

IS0243. 6. évfolyam, 1996. 11. szám (november)

Cigány középiskolák, p.130.

IS0244. 6. évfolyam, 1996. 12. szám (december)

Gonda János, *A zenei nevelés alternatív műhelye*, p.13-18.

IS0245. 6. évfolyam, 1996. 12. szám (december)

Közoktatási Szakértők Egyesületének Szakmai és etikai kódexe, p.124-125.

1997

IS0246. 7. évfolyam, 1997. 1. szám (január)

Vég Katalin, *A kisegítőől a második diplomáig*, p.67-76.

IS0247. 7. évfolyam, 1997. 1. szám (január)

Iván László, *Szilos ötvenéves?*, p.77-80.

IS0248. 7. évfolyam, 1997. 2. szám (február)

Tájékoztató a Munkaügyi Minisztérium Phare Hátrányos Helyzetű Fiatalok Projektjének tevékenységéről, p.122-123.

IS0249. 7. évfolyam, 1997. 4. szám (április)

Ékes Beatrix, Pálfai Márton, Zsolnai Ferenc, *Vita – egy huszadik századi városállam*, p.74-85.

IS0250. 7. évfolyam, 1997. 4. szám (április)

Makai Éva, *A nevelés és a gyermeki jogok*, p.86-93.

IS0251. 7. évfolyam, 1997. 8. szám (augusztus)

Gyermekbarát iskola?, p.110.

IS0252. 7. évfolyam, 1997. 9. szám (szeptember)

Barta Péter, *A szokás hatalma*, p.117-118.

IS0253. 7. évfolyam, 1997. 10. szám (október)

Girán János – Kardos Lajos, *A cigány gyerekek iskolai sikertelenségének háttere*, p. Melléklet: 1-32.

IS0254. 7. évfolyam, 1997. 10. szám (október)

Cserné Adermann Gizella, *A tanári elvárások hatása a tanulók teljesítményére*, p.14-20.

IS0255. 7. évfolyam, 1997. 11. szám (november)

Szabó Ildikó – Örkény Antal, *Középiskolások társadalmi cselekvési mintái*, p.39-58.

IS0256. 7. évfolyam, 1997. 11. szám (november)

Beszélő, p.92.

IS0257. 7. évfolyam, 1997. 11. szám (november)

Kontra Miklós, *Magyar vonatkozású széljegyzetek A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozatához*, p.122-127.

KÖZNEVELÉS

1978

KN0258. 34. évfolyam, 5. szám, 1978.02.03.

Novák Gábor, *Ki kerül kiségitő iskolába?*, p.6.

KN0259. 34. évfolyam, 6. szám, 1978.02.10.

Hírek Baranya megyéből, p.16.

KN0260. 34. évfolyam, 11. szám, 1978.03.17.

Nemere István, *„Mutasd meg Magyarországot!” – Egy délelőtt az esztergomi Kossuth Lajos Általános Iskola cigány osztályaiban*, p. 6-7.

KN0261. 34. évfolyam, 22. szám, 1978.06.02.

Balázs Mihály, *Cigány tanulók az általános iskolában*, p. 3-6.

KN0262. 34. évfolyam, 23. szám, 1978.06.29.

Učitel'ské Noviny, p. 13.

KN0263. 34. évfolyam, 24. szám, 1978.06.16.

Novák Gábor, *Nógrádi változások*, p.8.

KN0264. 34. évfolyam, 26. szám, 1978.06.30.

Figula István, *Hodászi cigányok*, p.7.

KN0265. 34. évfolyam, 31. szám, 1978.09.29.

Bíró György, *Általános iskolai felnőttoktatás a miskolci járásban*, p. 5-6.

KN0266. 34. évfolyam, 36. szám, 1978.11.03.

Az oktatási miniszter parlamenti beszámolója a közoktatás helyzetéről (1965-1978), p. 3-12.

KN0267. 34. évfolyam, 37. szám, 1978.11.10.

Közoktatásunknak lépést kell tartania a gyorsuló társadalmi és gazdasági fejlődéssel – Polinszky Károly beszámolója, p.3-6.

KN0268. 34. évfolyam, 37. szám, 1978.11.10.

Nagyobb megbecsülést a felügyelőknek, p. 8-9

KN0269. 34. évfolyam, 39. szám, 1978.11.24.

Veszélyeztetett gyerekek, p.16.

KN0270. 34. évfolyam, 41. szám, 1978.12.08.

Két hír Tolna megyéből, p.16.

KN0271. 34. évfolyam, 43. szám, 1978.12.22.

Tomai Éva, *Kiscsoportos foglalkozások a cigány gyerekekért*, p.6.

1979

KN0272. 35. évfolyam, 11. szám, 1979.03.16.

Schäffer Erzsébet, *Pofonok vég nélkül*, p.5-6.

KN0273. 35. évfolyam, 13. szám, 1979.03.30.

Kiskun Farkas László, *Pofozunk?*, p.8. (csak kapcsolódó írás)

KN0274. 35. évfolyam, 13. szám, 1979.03.30.

Várnagy Elemér, *Mit tettünk értük?*, p.12.

KN0275. 35. évfolyam, 15. szám, 1979.04.13.

Richterné Kropf Anikó, *Régi és új körmösök*, p.8. (csak kapcsolódó írás)

KN0276. 35. évfolyam, 15. szám, 1979.04.13.

Helyesbítés, p.16.

KN0277. 35. évfolyam, 17. szám, 1979. 04.27.

P. Kovács Imre, *Számvetés a tankötelezettségről*, p.3-4.

KN0278. 35. évfolyam, 19. szám, 1979.05.11.

Nemere István, *Barna bőrű királylány, vörös koronával – Egy esztergomi cigány osztályban*, p.6.

KN0279. 35. évfolyam, 27. szám, 1979.08.31.

Aczél György, *Bizalom az emberben, az ember nevelhetőségében*, p. 3-5.

KN0280. 35. évfolyam, 30. szám, 1979.09.21.

Iskolából óvodába, p.32.

KN0281. 35. évfolyam, 34. szám, 1979.10.19.

Cigány tanulók és a tankötelezettség, p.32.

KN0282. 35. évfolyam, 43. szám, 1979.12.21.

Pataki Ferenc, *Teljesítményelv az iskolában és a társadalomban*, p.3-6.

1980

KN0283. 36. évfolyam, 10. szám, 1980.03.07.

Helyreigazítás, p.5.

KN0284. 36. évfolyam, 11. szám, 1980.03.14.

Novák Gábor, *„Valahogy rendet kell tartani” – Pedagógusok a fegyelmezésről*, p.3-4.

KN0285. 36. évfolyam, 14. szám, 1980.04.04.

Tóth László, *Egy helyreigazításról*, p.16. (csak kapcsolódó írás)

KN0286. 36. évfolyam, 20. szám, 1980.05.16.

A gyerekek és a művészet találkozása, p. 3-4.

KN0287. 36. évfolyam, 21. szám, 1980.05.23.

Kulcsár Ildikó, *Elismerés Csongrádnak*, p.3-4.

KN0288. 36. évfolyam, 22. szám, 1980.05.30.

Seregi Judit, Tomai Éva, *A cigány gyerekek pályaválasztása*, p.7.

KN0289. 36. évfolyam, 28. szám, 1980.09.12.

Steiner Gáspár, *A közoktatás Nógrádban*, p.5.

KN0290. 36. évfolyam, 31. szám, 1980.10.03.

Czuczu Tibor, *A cigánytanulók helyzete Szolnok megyében*, p.9.

KN0291. 36. évfolyam, 33. szám, 1980.10.17.

Pénzjutalom tanároknak, p.30.

1981

KN0292. 37. évfolyam, 3. szám, 1981.01.16.

Pik Katalin, *Torzkép a cigány gyerekekről*, p.5-6.

KN0293. 37. évfolyam, 3. szám, 1981.01.16.

Várnagy Elemér, *Torzító optika nélkül*, p.7-8.

KN0294. 37. évfolyam, 3. szám, 1981.01.16.

Czeizel Endre, *A cigány gyermekek adottságai és az öröklődés*, p.9.

KN0295. 37. évfolyam, 3. szám, 1981.01.16.

Tanácskozás a cigány gyerekek tanításáról, p.32.

KN0296. 37. évfolyam, 5. szám, 1981.01.30.

Cigány gyerekek az óvodában, p.16.

KN0297. 37. évfolyam, 7. szám, 1981.02.13.

Olvastuk, p. 16.

KN0298. 37. évfolyam, 9. szám, 1981.02.27.

Cigány bölcsődal, p.12.

KN0299. 37. évfolyam, 11. szám, 1981.03.13.

Paulina Éva, *A putritól a katedráig – Bemutatjuk Czuczu Tibor szolnoki szakfelügyelőt*, p.7.

KN0300. 37. évfolyam, 20. szám, 1981.05.15.

Nagy Attila, *Mit olvasnak a tizenévesek?*, p.9.

KN0301. 37. évfolyam, 23. szám, 1981.06.05.

Tibor Klára, *Iskola a városszélén*, p. 3-4.

KN0302. 37. évfolyam, 36. szám, 1981.11.06.

Hírek, p.2.

KN0303. 37. évfolyam, 42. szám, 1981.12.18.

Hírek, p.2.

1982

KN0304. 38. évfolyam, 3. szám, 1982.01.15.

Hírek, p.2.

KN0305. 38. évfolyam, 15. szám, 1982.04.09.

Király János, *Cigány gyerekek*, p.8.

KN0306. 38. évfolyam, 22. szám, 1982.05.28.

Békés megye a cigány gyerekekért, p.2.

KN0307. 38. évfolyam, 27. szám, 1982.09.03.

Borsos Árpád, „A vezetőknek nem érdekük a teljes körű bérfelhasználás”, p.8.

KN0308. 38. évfolyam, 29. szám, 1982.09.17.

Jelige: Gyógyír és új erő – Egy vereség és egy győzelem, p.10-12.

KN0309. 38. évfolyam, 34. szám, 1982.10.22.

Jelige: Fekete gyémántok – De szép szeme van, tanár néni!, p.10.

KN0310. 38. évfolyam, 43. szám, 1982.12.24.

Nyitrai Zsoltné, *Báboznak a cigány gyerekek*, p.8.

1983

KN0311. 39. évfolyam, 1. szám, 1983.01.07.

Hírek, p.2.

KN0312. 39. évfolyam, 3. szám, 1983.01.21.

Csoma Gyula, *Merre tart az iskolai felnőttoktatás?*, p.16-19.

KN0313. 39. évfolyam, 5. szám, 1983.02.04.

Filmreklám, p.14

KN0314. 39. évfolyam, 6. szám, 1983.02.11.

Postánkból, p.12.

KN0315. 39. évfolyam, 7. szám, 1983.02.18.

Vati Papp Ferenc, *Négy falu iskolája*, p.20-21.

KN0316. 39. évfolyam, 7. szám, 1983.02.18.

Varjas Endre, *A pártfogolt*, p.25.

KN0317. 39. évfolyam, 8. szám, 1983.02.25.

Tibor Klára, *Az apátvarasdi tanító*, p.3-4.

KN0318. 39. évfolyam, 10. szám, 1983.03.11.

Aczél György, *Minden változásban, minden korszerűsítésben érdekeltté kell tenni a nevelőket*, p.3-6.

KN0319. 39. évfolyam, 11. szám, 1983.03.18.

Thuránszky Lehelné, *Kutya az üvegszekrényben*, p.11-12.

KN0320. 39. évfolyam, 11. szám, 1983.03.18.

Rácz Gyöngyi, *A cigánycsalád és az iskola*, p.26.

KN0321. 39. évfolyam, 12. szám, 1983.03.25.

Novák Gábor, *Kutatómunka a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karán*, p.6-7.

KN0322. 39. évfolyam, 17. szám, 1983.04.29.

P. Kovács Imre, *Alattányi változások – ötven év után*, p.3-5.

KN0323. 39. évfolyam, 17. szám, 1983.04.29.

Buda Béla, *A szocializáció és az indirekt nevelési hatások*, p.6-8.

KN0324. 39. évfolyam, 18. szám, 1983.05.06.

Somogy megye művelődésügyének helyzete, p.2.

KN0325. 39. évfolyam, 18. szám, 1983.05.06.

R. Pongrácz Éva, Várnagy Elemér, *Hátrányos helyzetű gyermekek képzőművészeti nevelése*, p.15.

KN0326. 39. évfolyam, 29. szám, 1983.09.23.

Gyergyói Sándor, *A cigány tanulók oktatása Hajdú-Bihar megyében*, p.8-9.

KN0327. 39. évfolyam, 31. szám, 1983.10.07.

Kozma Tamás, *Nemzetközi konferencia az NSZK-ban – Kulturális különbségek, oktatási rendszerek*, p.12.

KN0328. 39. évfolyam, 32. szám, 1983.10.14.

Gábor József, Gross László, *Fegyelmi eljárások a budapesti szakoktatási intézményekben*, p.6-7.

KN0329. 39. évfolyam, 33. szám, 1983.10.21.

Hírek, p.2.

KN0330. 39. évfolyam, 33. szám, 1983.10.21.

Csontos Magda, *Vanyarc új iskolája*, p.3-5.

KN0331. 39. évfolyam, 33. szám, 1983.10.21.

D. Magyari Imre, *A gyermekvárosban gyerekek is laknak*, p.32.

KN0332. 39. évfolyam, 34. szám, 1983.10.28.

Czuczú Tibor, *Cigány gyerekek az iskolában*, p.8-9.

KN0333. 39. évfolyam, 35. szám, 1983.11.04.

D. Magyari Imre, *A gyerekeket nem lehet becsapni – Bemutatjuk Kartai István dunaszentgyörgyi igazgatót*, p.9.

KN0334. 39. évfolyam, 38. szám, 1983.11.25.

Folyóiratainkból, p.16.

KN0335. 39. évfolyam, 41. szám, 1983.12.16.

Balázs Mihály, *Egy régen várt könyv olvasása közben*, p.19-20.

KN0336. 39. évfolyam, 42. szám, 1983.12.23.

Szabó László, *Kisdobosok a szakkörben*, p.13.

1984

KN0337. 40. évfolyam, 3. szám, 1984.01.20.

Novák Gábor, *A közoktatás múltja és jelene Szabolcs-Szatmár megyében – Beszélgetés dr. Kuknyó Jánossal a megyei tanács művelődésügyi osztályának vezetőjével*, p.3-5.

KN0338. 40. évfolyam, 7. szám, 1984.02.17.

Hírek, p.2.

KN0339. 40. évfolyam, 24. szám, 1984.06.15.

Gyermekvédelem Zala megyében, p.2.

KN0340. 40. évfolyam, 24. szám, 1984.06.15.

Hírek, p.2.

KN0341. 40. évfolyam, 24. szám, 1984.06.15.

Köpeczi Béla, *Az eredményekben kitüntetett szerepük volt a sok nehézséggel küzdő pedagógusoknak, akiknek támogatása, presztízsnövelése, megbecsülése egyik legfőbb feladatunk*, p.3-6.

KN0342. 40. évfolyam, 26. szám, 1984.06.29.

Bárdos Deák Béláné, *A tankötelezettség statisztikája*, p.8-9.

KN0343. 40. évfolyam, 27. szám, 1984.08.31.

A közoktatás fejlesztési programja, p.3-7.

KN0344. 40. évfolyam, 28. szám, 1984.09.07.

Csabay Lászlóné, *A gyógypedagógiai nevelés eredményei és feladatai*, p.8-9.

KN0345. 40. évfolyam, 30. szám, 1984.09.21.

Postánkból, p.12.

KN0346. 40. évfolyam, 32. szám, 1984.10.05.

D. Magyar Imre, *Pedagógusjelöltek Csillebércen*, p.3-5.

KN0347. 40. évfolyam, 33. szám, 1984.10.12.

Novák Gábor, *Közoktatási jelentés Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből*, p.3-4.

KN0348. 40. évfolyam, 33. szám, 1984.10.12.

Várnagy Elemér, *Nyelvek, írásbeli hagyományok nélkül*, p.12.

KN0349. 40. évfolyam, 34. szám, 1984.10.19.

Országos Pedagógiai Intézet – A közoktatás fejlesztési programja – Javaslat az őszi nevelési értekezlet tematikájához, p.15-24.

KN0350. 40. évfolyam, 35. szám, 1984.10.26.

Szegő László, *Képes szótár cigány nyelven*, p.13.

KN0351. 40. évfolyam, 41. szám, 1984.12.07.

Vekerdi Tamás, *Levelezés*, p.11.

KN0352. 40. évfolyam, 42. szám, 1984.12.14.

Folyóiratainkból, p.16.

KN0353. 40. évfolyam, 43. szám, 1984.12.21.

Forray R. Katalin, *Eredmények és problémák az osztrák oktatásban*, p.21-22.

1985

KN0354. 41. évfolyam, 3. szám, 1985.01.18.

Várnagy Elemér, *Spanyolország – Látogatás az eldai cigánytelep iskolájában*, p.11.

KN0355. 41. évfolyam, 7. szám, 1985.02.15.

Gyarmati Szabó Éva, *Helyzetek és helyzetrajzok*, p.24.

KN0356. 41. évfolyam, 9. szám, 1985.03.01.

Dömötör István, *Ebéd és tanulás*, p.11.

- KN0357.** 41. évfolyam, 10. szám, 1985.03.08.
Hírek, p.2.
- KN0358.** 41. évfolyam, 15. szám, 1985.04.12.
Hírek, p.2.
- KN0359.** 41. évfolyam, 15. szám, 1985.04.12.
Novák Gábor, *A büntetés és a nevelés kapcsolata ügyészi szemmel*, p.3-4.
- KN0360.** 41. évfolyam, 16. szám, 1985.04.19.
Horváth Béláné, *Dudus*, p.13.
- KN0361.** 41. évfolyam, 21. szám, 1985.05.24.
Andorka Rudolf, *Az iskolai oktatás szerepe a modern társadalomban*, p.3-5.
- KN0362.** 41. évfolyam, 21. szám, 1985.05.24.
Speidl Zoltán, *Cigány gyerekek állami díjas tanítója*, p.9.
- KN0363.** 41. évfolyam, 21. szám, 1985.05.24.
Házi Lajos, *Milyenek a nevelőintézetek?*, p.10.
- KN0364.** 41. évfolyam, 23. szám, 1985.06.07.
Novák István, Soós Jánosné, *A gyógypedagógiai oktatás helyzete Pest megyében*, p.10.
- KN0365.** 41. évfolyam, 25. szám, 1985.06.21.
Hírek, p.2.
- KN0366.** 41. évfolyam, 25. szám, 1985.06.21.
Többnek kapnak nevelési segítyt – A gyermekvédelem adatai, p.15.
- KN0367.** 41. évfolyam, 25. szám, 1985.06.21.
Tibor Klára, *Jó szerencsét, pécsszabolcsiak! Egy állami díjas pedagógiai műhely*, p. 16.
- KN0368.** 41. évfolyam, 25. szám, 1985.06.21.
Andorka Rudolf, *Az életmód*, p.19-21.
- KN0369.** 41. évfolyam, 26. szám, 1985.06.28.
Vati Papp Ferenc, *Bicska helyett számítógép*, p.10.
- KN0370.** 41. évfolyam, 27. szám, 1985.09.06.
Kerekes László, *Tanév eleji információk – Az általános iskoláról*, p. [3 (5-7) 8]
- KN0371.** 41. évfolyam, 27. szám, 1985.09.06.
Csabay Lászlóné, *Tanév eleji információk – A gyógypedagógiai nevelés*, p.7-8

KN0372. 41. évfolyam, 27. szám, 1985.09.06.

Pethő Ágnes, *Tanév eleji információk – Az óvodai nevelőmunka*, p.8.

KN0373. 41. évfolyam, 30. szám, 1985.09.27.

Hírek, p.2.

KN0374. 41. évfolyam, 30. szám, 1985.09.27.

Rácz-Székely Győző, *Első folyóiratunk, a Tudományos Gyűjtemény*, p.12.

KN0375. 41. évfolyam, 42. szám, 1985.12.20.

Farkas Kálmán, *Lina*, p.18.

1986

KN0376. 42. évfolyam, 2. szám, 1986.01.10

Hírek, p.2.

KN0377. 42. évfolyam, 10. szám, 1986.03.07.

Nyissatok ajtót!, p.11.

KN0378. 42. évfolyam, 12. szám, 1986.03.21.

Horváth György Péter, *Európai gondok a cigányság iskoláztatásában*, p.12-13.

KN0379. 42. évfolyam, 16. szám, 1986.04.18.

Somogy megye közoktatásáról, p.2.

KN0380. 42. évfolyam, 16. szám, 1986.04.18.

Hírek, p.2.

KN0381. 42. évfolyam, 20. szám, 1986.05.16.

Csabay Lászlóné, *A megújuló gyógypedagógia – Az áthelyezési bizottságok működésének tapasztalatai*, p. [16 (17-18) 29]

KN0382. 42. évfolyam, 25. szám, 1986.06.20.

Bánfalvy Csaba, Bass László, *Ki kerül kiegészítő iskolába*, p.19-20.

KN0383. 42. évfolyam, 26. szám, 1986.06.27.

Speidl Zoltán, *Százegy általános iskola felemelése*, p.7-8.

KN0384. 42. évfolyam, 26. szám, 1986.06.27.

Postánkból, p.11.

KN0385. 42. évfolyam, 26. szám, 1986.06.27.

Rácz-Székely Győző, *A szarvasi cigányok*, p.13.

KN0386. 42. évfolyam, 30. szám, 1986.09.19.

Vati Papp Ferenc, *Kudarok középfokon*, p.5.

KN0387. 42. évfolyam, 31. szám, 1986.09.26.

Paál László, *Levelezés*, p.10.

KN0388. 42. évfolyam, 37. szám, 1986.11.07.

Marg Csapó, *Elkülönítés nélküli gyógypedagógiai nevelés Kanadában*, p.10-11.

KN0389. 42. évfolyam, 42. szám, 1986.12.12.

Hírek, p.2.

KN0390. 42. évfolyam, 42. szám, 1986.12.12.

Czuczú Tibor, *Mit tegyünk a cigány tanulókért?*, p.5.

1987

KN0391. 43. évfolyam, 1. szám, 1987.01.02.

Kronstein Gábor, *Az általános iskola funkciózavarai*, p.6.

KN0392. 43. évfolyam, 1. szám, 1987.01.02.

Volentics Anna, *Kanada messze van*, p.10.

KN0393. 43. évfolyam, 2. szám, 1987.01.09.

Hírek, p.2.

KN0394. 43. évfolyam, 2. szám, 1987.01.09.

Vati Papp Ferenc, *Gyorsfénykép egy budapesti iskoláról*, p.6-7.

KN0395. 43. évfolyam, 4. szám, 1987.01.23.

Molnár Lóránt, *Ajtót, ablakot tárt a világra – Bemutatjuk Nagy Rudolf győrújbaráti nyugdíjas tanítót*, p. 8.

KN0396. 43. évfolyam, 7. szám, 1987.02.13.

Köpeczi Béla, *Az intézményi demokrácia bővítéséhez a pedagógusok önállóságának és a nevelőtestületek hatáskörének növelése szükséges*, p.3-5.

KN0397. 43. évfolyam, 7. szám, 1987.02.13.

Postánkból, p.10.

KN0398. 43. évfolyam, 8. szám, 1987.02.20.

Tóth László, *Felszámoltuk az ötvenéves lemaradást – Kerekasztal-beszélgetés a közoktatás fejlesztését szolgáló kutatásokról*, p.10-12.

KN0399. 43. évfolyam, 9. szám, 1987.02.27.

Békés Zoltán, Laki László, Tóth Éva, *Ifjúságkutatás a Társadalomtudományi Intézetben*, p.3-5.

KN0400. 43. évfolyam, 12. szám, 1987.03.20.

Novák Gábor, *Pedagógiai képtelenségek Domonyban*, p.3-4.

KN0401. 43. évfolyam, 12. szám, 1987.03.20.

Csabay Lászlóné, *Az együttnevelés buktatói*, p.6-7. (csak kapcsolódó írás)

KN0402. 43. évfolyam, 13. szám, 1987.03.27.

Kereszty Zsuzsa, *Az óvodából az iskolába való átmenet problémái a fejlettség szerinti beiskolázás tükrében*, p.6-8.

KN0403. 43. évfolyam, 14. szám, 1987.04.03.

Lányiné Engelmayer Ágnes, *Az eltérő képességű gyermekek integrált nevelésének pszichológiai feltételei*, p.6-7. (csak kapcsolódó írás)

KN0404. 43. évfolyam, 14. szám, 1987.04.03.

Varga Sándor, *Levelezés*, p. 11.

KN0405. 43. évfolyam, 17. szám, 1987.04.24.

Ritó László, *Pedagógusok, hogyan egy tanár látja*, p.6-8.

KN0406. 43. évfolyam, 19. szám, 1987.05.08.

Forray R. Katalin, Hegedűs T. András, *A cigány gyerekek iskoláztatásának néhány ellentmondása*, p.3-4.

KN0407. 43. évfolyam, 21. szám, 1987.05.22.

Mikecz Pálné, *Hiányzó állásfoglalás*, p.11. (csak kapcsolódó írás)

KN0408. 43. évfolyam, 25. szám, 1987.06.19.

Miksa Lajos, *A cigány gyerekek iskoláztatása Baranyában*, p.8-9.

KN0409. 43. évfolyam, 27. szám, 1987.09.04.

Vati Papp Ferenc, *Visszatekintés egy iskolára*, p.11.

KN0410. 43. évfolyam, 30. szám, 1987.09.25.

Novák Gábor, *A megelőzés szerepe a gyermekvédelemben*, p. 11.

KN0411. 43. évfolyam, 32. szám, 1987.10.09.

Kerekes László, *Tanév eleji információk – Munkában a pedagógiai asszisztensek*, p.3-4.

KN0412. 43. évfolyam, 33. szám, 1987.10.16.

KISZ-ösztöndíj, p.2.

KN0413. 43. évfolyam, 33. szám, 1987.10.16.

Forray R. Katalin, *Az iskolakörzetesítés társadalmi hatásai*, p.7-8.

KN0414. 43. évfolyam, 38. szám, 1987.11.20.

P. Kovács Imre, *Ahol a közoktatásnak mindig elsőbbsége van – Beszélgetés Gyulai Gusztáv pesterzsébeti tanácselnökkel*, p.7-9.

KN0415. 43. évfolyam, 42. szám, 1987.12.18.

Tibor Klára, *Egy nap a komáromi gyermekvárosban*, p.10-12.

KN0416. 43. évfolyam, 43. szám, 1987.12.25.

Czuczú Tibor, *A cigány gyerekek nevelésének sajátosságai*, p.5.

1988

KN0417. 44. évfolyam, 1. szám, 1988.01.01.

A Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségének munkájáról, p.2.

KN0418. 44. évfolyam, 3. szám, 1988.01.15.

Bács-Kiskun megyei oktatási adatok, p.2.

KN0419. 44. évfolyam, 4. szám, 1988.01.22.

Kulturális intézmény a fővárosi cigány lakosság szolgálatában, p. 10.

KN0420. 44. évfolyam, 5. szám, 1988.01.29.

Folyóiratainkból, p.13.

KN0421. 44. évfolyam, 9. szám, 1988.02.26.

Folyóiratainkból, p.13.

KN0422. 44. évfolyam, 10. szám, 1988.03.04.

P. Kovács Imre, *A pedagógus fogja meg a gyerek kezét! – Egy délelőtt a kiskunhalasi alsóvárosi általános iskolában*, p.9.

KN0423. 44. évfolyam, 11. szám, 1988.03.11.

A főváros oktatási helyzetéről – A Köznevelés-klub vitája, p. 4-6.

KN0424. 44. évfolyam, 11. szám, 1988.03.11.

Felhívás, p.14.

KN0425. 44. évfolyam, 12. szám, 1988.03.18.

Folyóiratainkból, p.28.

KN0426. 44. évfolyam, 13. szám, 1988.03.25.

Győri György, *A tanakodó hullámhosszán – Általános iskolák – hátrányos helyzetben*, p.9.

KN0427. 44. évfolyam, 22. szám, 1988.05.27.

A cigány tanulók helyzete Szabolcs-Szatmár megyében, p.2.

KN0428. 44. évfolyam, 24. szám, 1988.06.10.

Mezei Gyula, *Az általános iskolák fejlesztése fővárosi szemmel*, p.6-9.

KN0429. 44. évfolyam, 28. szám, 1988.09.09.

Chrappán Magdolna, *A pedagógus vezesse el a gyerekeket a tudáshoz! – Bemutatjuk Kiss Ferencné mezőgyáni tanárnőt*, p.10.

KN0430. 44. évfolyam, 31. szám, 1988.09.30.

Dávidné Szabó Éva, *Egy iskolapszichológus tapasztalataiból*, p.7.

KN0431. 44. évfolyam, 32. szám, 1988.10.07.

Cigány tanulók Szabolcs-Szatmár megyében, p.2.

KN0432. 44. évfolyam, 33. szám, 1988.10.14.

Novák Gábor, *Mojmírovcei pedagógusok között*, p.12.

KN0433. 44. évfolyam, 39. szám, 1988.11.25.

Eszmecsere a Köznevelés-klubban a cigány gyerekek iskoláztatásáról, p.6-7.

KN0434. 44. évfolyam, 43. szám, 1988.12.23.

Neveléstörténeti fejtörő – Kodály kezdeményezésére, p.16.

1989

KN0435. 45. évfolyam, 2. szám, 1989.01.13.

Dévai Margit, *Lelki bajok és megelőzésük*, p.7-8.

KN0436. 45. évfolyam, 6. szám, 1989.02.10.

„Cigányok a cigányokért” alapítvány, p.2.

KN0437. 45. évfolyam, 7. szám, 1989.02.17.

A cigányság kultúrájáról pedagógusoknak, p.2.

KN0438. 45. évfolyam, 10. szám, 1989.03.10.

Cigányok szakképzése Kerecsenden, p.2.

KN0439. 45. évfolyam, 11. szám, 1989.03.17.

Óvodai adatok Heves megyéből, p.2.

KN0440. 45. évfolyam, 11. szám, 1989.03.17.

Téglás Tivadar, *Hajtúkanyar – Jegyzetek a tanköteles korúak esti oktatásáról*, p.18-19.

KN0441. 45. évfolyam, 15. szám, 1989.04.14.

Balázs Géza, *Bőrfejük? Skinek?*, p.11.

KN0442. 45. évfolyam, 16. szám, 1989.04.21.

P. Kovács Imre, *Mérlegen az általános iskola – Bukdácsolók a szakmunkásképzőben*, p.8-10.

KN0443. 45. évfolyam, 16. szám, 1989.04.21.

Balázs Mihály, *Krúdy Gyula: Ahol a gyermekkori ősök és az ifjúkori tavaszok elrepültek felettem*, p. 23-25.

KN0444. 45. évfolyam, 18. szám, 1989.05.05.

Novák Gábor, *Közoktatási helyzetkép Heves megyében*, p.10.

KN0445. 45. évfolyam, 20. szám, 1989.05.19.

Csőregh Éva, *Homok és agyag a gyerek kezében*, p.14.

KN0446. 45. évfolyam, 20. szám, 1989.05.19.

Balázs Mihály, *Kassák Lajos: Nem széplelkű költő vagyok én*, p.21-23.

KN0447. 45. évfolyam, 22. szám, 1989.06.02.

Simon József, *Korrekción nevelő*, p.11.

KN0448. 45. évfolyam, 22. szám, 1989.06.02.

Földirat, p.16.

KN0449. 45. évfolyam, 23. szám, 1989.06.09.

Miksa Lajos, *A szakszervezet az ütközetek mezeje legyen? A Pedagógusok Szakszervezete XIII. kongresszusáról*, p.3-5.

KN0450. 45. évfolyam, 24. szám, 1989.06.16.

A gyermek- és ifjúságvédelem 1988. évi adatai, p.2.

KN0451. 45. évfolyam, 25. szám, 1989.06.23.

Csernák Bálintné, *Ugyan mit csinálnak az óvodában?*, p.11.

KN0452. 45. évfolyam, 28. szám, 1989.09.08.

Miksa Lajos, *A falu léte függ az iskolától – Bemutatjuk Horváth Sándor kőrösi tanítót*, p.10.

KN0453. 45. évfolyam, 29. szám, 1989.09.15.

A közoktatás-fejlesztési alap közleménye, p.23-25.

KN0454. 45. évfolyam, 34. szám, 1989.10.20.

Kiss Albertné, *Mérlegen a közoktatás-fejlesztési alap pályázatai*, p.7-8.

KN0455. 45. évfolyam, 36. szám, 1989.11.03.

Az óvodai ellátottság Heves megyében, p.2.

KN0456. 45. évfolyam, 37. szám, 1989.11.10.

Heves megye közoktatási adatai, p.2.

KN0457. 45. évfolyam, 37. szám, 1989.11.10.

Nagy József, „Vigyázzanak a konzulok” – a tényekre, p.9-10.

KN0458. 45. évfolyam, 39. szám, 1989.11.24.

Miksa Lajos, *A megyei érdekek szolgálatában – Új elnök a Bács-Kiskun Megyei Tanács élén*, p.3-4.

KN0459. 45. évfolyam, 39. szám, 1989.11.24.

Kiegészítés a közoktatás-fejlesztési alapból az 1989/90. tanévben támogatást nyert pályázók listájához, p.7.

1990

KN0460. 46. évfolyam, 2. szám, 1990.01.12.

Forray R. Katalin, Hegedűs T. András, *Többféle kultúrára támaszkodó nevelés*, p.4-5.

KN0461. 46. évfolyam, 3. szám, 1990.01.19.

Bánréti Zoltán, *Alternatív képességfejlesztő program az általános iskola felső tagozata számára*, p.9-10.

KN0462. 46. évfolyam, 5. szám, 1990.02.02.

Novák Gábor, *Válaszút előtt a mérai iskola*, p.8-9.

KN0463. 46. évfolyam, 10. szám, 1990.03.09.

Miksa Lajos, *Pedagógusok a drog ellen*, p.11.

KN0464. 46. évfolyam, 12. szám, 1990.03.23.

Szikra János, *Iskola és könyvtár az ezredforduló küszöbén*, p.8-10.

KN0465. 46. évfolyam, 12. szám, 1990.03.23.

Háló Magdolna, *Postánkból*, p. 13.

KN0466. 46. évfolyam, 13. szám, 1990.03.30.

Rácz-Székely Győző, *A magyar kulturális sajtó sorsa – Beszélgetés Pomogáts Béla irodalomtörténésszel*, p.6.

KN0467. 46. évfolyam, 16. szám, 1990.04.20.

Balla Gyula, S. Benedek András, *Magyar kultúra a határon túl: A nemzeti művelődés megújulása Kárpátalján*, p.17-19.

KN0468. 46. évfolyam, 17. szám, 1990.04.27.

Hederics Vilmos, *Az iskolai önállóság és az új költségvetési gazdálkodás gondjai*, p. 6-7.

KN0469. 46. évfolyam, 17. szám, 1990.04.27.

Miksa Lajos, *Mai mese*, p.7.

KN0470. 46. évfolyam, 19. szám, 1990.05.11.

Miksa Lajos, *Hat tanerős iskola Zalátán*, p.3-4.

KN0471. 46. évfolyam, 19. szám, 1990.05.11.

Kamarás István, *Közös művelődés – Kulturális élet egyházközségekben*, p.7.

KN0472. 46. évfolyam, 21. szám, 1990.05.25.

Tordai Zádor, *„Mi a magyar?” – ma – A nemzet fogalmához – Egy előadás tézisei*, p.10-11.

KN0473. 46. évfolyam, 22. szám, 1990.06.01.

P. Kovács Imre, *A tanár először önmagától követeljen, csak azután a tanítványaitól – Beszélgetés Pásztor Emil főiskolai tanárral*, p. 8-9.

KN0474. 46. évfolyam, 26. szám, 1990.06.29.

„Mi a magyar?” – ma – Ép testben... – Csoóri Sándor és Levendel László beszélgetése, p.3-5.

KN0475. 46. évfolyam, 29. szám, 1990.09.21.

Andrásfalvy Bertalan iskolaavató beszéde Csenyétén, p.3. (csak kapcsolódó írás)

KN0476. 46. évfolyam, 29. szám, 1990.09.21.

Novák Gábor, *Országépítés az iskolában*, p.4.

KN0477. 46. évfolyam, 29. szám, 1990.09.21.

A közoktatás-fejlesztési alapból támogatott pályázatok az 1990/91-es tanévben, p. 22-26.

KN0478. 46. évfolyam, 35. szám, 1990.11.02.

Novák Gábor, *Ki védi meg a tanárok testi épségét?*, p.8-9.

KN0479. 46. évfolyam, 37. szám, 1990.11.16.

Novák Gábor, *Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei példa – Három falu önkormányzata és az iskola*, p.8.

KN0480. 46. évfolyam, 37 szám, 1990.11.16.

Kelemen Elemér, *Oktatási rendszerváltás idején – Ki fizesse a révész?*, p.9.

KN0481. 46. évfolyam, 38. szám, 1990.11.23.

Miksa Lajos, *A tanügyi vagyon sorsa Baranya megyében – Átadták, elkótyavetyélték, romokban hever*, p.6.

KN0482. 46. évfolyam, 39. szám, 1990.11.30.

Beke Mihály András, *A régi parancsok már, az újak még nem érvényesek – Egy rendőralezredes a bőrfejűekről és a sátánistákról*, p.5.

KN0483. 46. évfolyam, 39. szám, 1990.11.30.

B. M., *A rendőrség a sátánizmusról*, p.7.

KN0484. 46. évfolyam, 39. szám, 1990.11.30.

Novák Gábor, *Közelkép Tökölről*, p.8-9. (csak kapcsolódó írás)

KN0485. 46. évfolyam, 39. szám, 1990.11.30.

Miksa Lajos, *Agresszív fiatalok gyűjtőhelye – Már nem a dolgozóké a dolgozók iskolája*, p. 9. (csak kapcsolódó írás)

KN0486. 46. évfolyam, 40. szám, 1990.12.07.

Szunyogh Szabolcs, *Oktatáskutató Intézet: hogyan tovább? – Beszélgetés Kozma Tamással*, p.10.

1991

KN0487. 47. évfolyam, 5. szám, 1991.02.08.

Könyvreklám, p.15.

KN0488. 47. évfolyam, 6. szám, 1991.02.15.

A közoktatási törvény szakmai tervezete I., p.4-7.

KN0489. 47. évfolyam, 7. szám, 1991.02.22.

A közoktatási törvény szakmai tervezete II., p.3-12.

KN0490. 47. évfolyam, 11. szám, 1991.03.22.

Matija-Vujic Balog, *Több nyelven egy akarattal*, p.11.

KN0491. 47. évfolyam, 12. szám, 1991.03.29.

Miksa Lajos, *A cigány gyerekek ügye a köztársasági elnök előtt*, p. 5.

KN0492. 47. évfolyam, 15. szám, 1991.04.19.

Olvastuk – Beke György: Székely cigányok (Kortárs, 1991. április), p.10.

KN0493. 47. évfolyam, 20. szám, 1991.05.24.

Intenzív továbbképzés pedagógusoknak 1991/92-ben – Janus Pannonius Tudományegyetem, p.18.

KN0494. 47. évfolyam, 25. szám, 1991.09.06.

Turgyán Mihályné, *Igazgató kontra polgármester: Kinek van igaza?*, p.14.

KN0495. 47. évfolyam, 27. szám, 1991.09.20.

Szunyogh Szabolcs, *„És hirtelen hullani kezdtek a gránátok...”*, p.12-13.

KN0496. 47. évfolyam, 29. szám, 1991.10.04.

Hallgattassék meg a másik fél is! (Eredeti ortográfiával), p.14.

KN0497. 47. évfolyam, 32. szám, 1991.10.25.

Fábián Pál, *„Alulprivilegizált”*, p.13.

KN0498. 47. évfolyam, 35. szám, 1991.11.15.

Várnagy Elemér, Komlósi Ákos, *Pályázat és konferencia a beilleszkedési zavarok korai megelőzéséről*, p.15.

1992

KN0499. 48. évfolyam, 5. szám, 1992.02.07.

Gion Gábor, *A Köznevelés egészségvédelmi melléklete – 1992. február – „Egészségünk alapjai” – Tantárgykísérlet Szarvason*, p. Melléklet: 5-6.

KN0500. 48. évfolyam, 10-11. szám, 1992.03.13.

Szunyogh Szabolcs, *Szélsőségek és diktatúrák ellenszere – Beszélgetés Gergely András történésszel a magyar középosztály történelmi szerepéről*, p.8-9.

KN0501. 48. évfolyam, 10-11. szám, 1992.03.13.

Miksa Lajos, *Cigány gyerekek baranyai kis falvakban*, p.16-17.

KN0502. 48. évfolyam, 14. szám, 1992.04.03.

Hírek, p.2.

KN0503. 48. évfolyam, 18. szám, 1992.04.30.

Novák Gábor, *A Köznevelés munkajogi melléklete II. 1992. április – Milyen kedvezményeket kapnak a pedagógusok?*, p. Melléklet: 3.

KN0504. 48. évfolyam, 20. szám, 1992.05.15.

P. Kovács Imre, *Katolikus iskola Zalasabaron. A nevelés kulcsszavai: szeretet és segítőkészség*, p.8-9.

KN0505. 48. évfolyam, 21. szám, 1992.05.22.

Miksa Lajos, *Ki adott kinek hatszázezer forintot? Fürged kontra Ozora*, p.8-9.

KN0506. 48. évfolyam, 22. szám, 1992.05.29.

Szunyogh Szabolcs, *A tisztességes nemzetiségi politika nem lehet pénzkérdés – Beszélgetés Töttössy Istvánné főosztályvezetővel*, p.3.

KN0507. 48. évfolyam, 22. szám, 1992.05.29.

Horánszky Nándor, *Cigány gyerekek iskoláztatása*, p.11.

KN0508. 48. évfolyam, 23. szám, 1992.06.05.

Madarász Imre, *Olasz könyv a magyar irodalomról*, p.14.

KN0509. 48. évfolyam, 23. szám, 1992.06.05.

Apróhirdetés – Állás – A Fővárosi, p.24.

KN0510. 48. évfolyam, 28. szám, 1992.09.18.

P. Kovács Imre, *A hatéves gyerekek 93 íratják be az iskolába*, p.7.

KN0511. 48. évfolyam, 29. szám, 1992.09.25.

Szunyogh Szabolcs, *Oberwarti anziksz*, p.6-8.

KN0512. 48. évfolyam, 32. szám, 1992.10.16.

Major Dóra, *Könyv a kiskunmajsai cigány gyerekekről*, p.10.

KN0513. 48. évfolyam, 33. szám, 1992.10.22.

P. Kovács Imre, *A gyermek csak az igazság légkörében tud egészségesen fejlődni – Beszélgetés Rókusfalvy Pállal, a Nemzeti Gyermek és Ifjúsági Alapítvány kuratóriumának elnökével*, p.4-5.

KN0514. 48. évfolyam, 37. szám, 1992.11.20.

Novák Gábor, *Értelmi fogyatékosok gyakorlóiskolája – Menedék kétszáz sérült gyereknek*, p.8.

KN0515. 48. évfolyam, 39. szám, 1992.12.04.

Az OKI etnikai és nemzetiségi kisebbségi központjának pályázata, p.18.

KN0516. 48. évfolyam, 41. szám, 1992.12.18.

Bemutatták a sajtó képviselőinek a ROK-igazgatókat – A közoktatás szakmai érdekeit kell megvédenünk, p.2.

KN0517. 48. évfolyam, 41. szám, 1992.12.18.

Kolczonay Katalin, *Kamaszköri elmélkedés*, p.6-7.

KN0518. 48. évfolyam, 41. szám, 1992.12.18.

Gál Ferenc, *Keresztény karácsony*, p.18.

1993

KN0519. 49. évfolyam, 1. szám, 1993.01.08.

Miksa Lajos, *Marócsa iskolát akar*, p.8-9.

KN0520. 49. évfolyam, 2. szám, 1993.01.15.

Balassa Zoltán, *„A nyilasok felgöngyöltették a szervezetet és...”*, p.9.

KN0521. 49. évfolyam, 4. szám, 1993.01.29.

A közoktatás-fejlesztési alaphól támogatott pályázatok az 1992/93 tanévben, p.10-11; p.14-15. (folytatás az 5. számban)

KN0522. 49. évfolyam, 5. szám, 1993.02.05.

Cigány napok Salgótarjában, p.2.

KN0523. 49. évfolyam, 5. szám, 1993.02.05.

„Nem tudom elképzelni az életemet gyerekek nélkül” – Kántor Dezsőné, a tiszakarádi Napközi Otthonos Óvoda helyettes vezetője – Brunsvik Teréz-díjas, p.5.

KN0524. 49. évfolyam, 5. szám, 1993.02.05.

A közoktatás-fejlesztési alaphól támogatott pályázatok az 1992/93 tanévben, p.17-19. (folytatás a 4. számból)

KN0525. 49. évfolyam, 7. szám, 1993.02.19.

P. Kovács Imre, *Kiállítás – Spanyol tabló*, p.12.

KN0526. 49. évfolyam, 7. szám, 1993.02.19.

Csontos Magda, *Szövegszerkesztés, szövegszerkesztés*, p.13.

KN0527. 49. évfolyam, 8. szám, 1993.02.26.

Múzeumpedagógiai Tájékoztató – Nógrád megye – Képzőművészet – Balázs János, p. Melléklet 26.

KN0528. 49. évfolyam, 9. szám, 1993.03.05.

Barbóczkyné Fazekas Ilona, *A szlovák nyelv tanítása a szlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolákban*, p.8.

KN0529. 49. évfolyam, 10. szám, 1993.03.12.

Kövesdi Kiss Ferenc, *Az értelmiségi szerepről, Erdélyben*, p.8.

KN0530. 49. évfolyam, 10. szám, 1993.03.12.

Dubina Ildikó, *Együtt a szülőkkel – a cigány gyerekekért*, p.14.

KN0531. 49. évfolyam, 14. szám, 1993.04.09.

Szunyogh Szabolcs, *Viták alaptantervről, törvénytervezetről*, p.9.

KN0532. 49. évfolyam, 14. szám, 1993.04.09.

Közös út, p.16.

KN0533. 49. évfolyam, 17. szám, 1993.04.30.

Miksa Lajos, *Milyen a magyar fiatalok helyzete a kormány szerint? – Tudósítás az Országgyűlés oktatási, ifjúsági és sportbizottsága üléséről*, p.4.

KN0534. 49. évfolyam, 17. szám, 1993.04.30.

Emilia Fulková, Milan Gnoth, Maróti Andor, *Funkcionális analfabetizmus Európában*, p.10.

KN0535. 49. évfolyam, 18. szám, 1993.05.07.

Pusztay János, *Kisebbségi nyelvek oktatása Finnországban*, p.10.

KN0536. 49. évfolyam, 19-20. szám, 1993.05.14.

László Béla, *Az anyanyelvű pedagógusképzés – Rövid összefoglaló a Nyitrai Pedagógiai Főiskola Nemzetiségi Kultúrák Karának létrehozásáról*, p.6-7.

KN0537. 49. évfolyam, 19-20. szám, 1993.05.14.

Nemzetiségi társadalmi szervezetek, egyesületek támogatott pályázatai 1993-ban, p.8.

KN0538. 49. évfolyam, 21. szám, 1993.05.21.

Jövő számunk tartalmából, p.12.

KN0539. 49. évfolyam, 21. szám, 1993.05.21.

A Gandhi Alapítvány, p.22.

KN0540. 49. évfolyam, 22. szám, 1993.05.28.

Miksa Lajos, *Gandhi Alapítványi Gimnázium*, p.12.

KN0541. 49. évfolyam, 22. szám, 1993.05.28.

P. Kovács Imre, *Újra szól a tárogató*, p.13.

KN0542. 49. évfolyam, 23. szám, 1993.06.04.

Jövő számunk tartalmából, p.11.

KN0543. 49. évfolyam, 24. szám, 1993.06.11.

Novák Gábor, *Körkép a nemzetiségi oktatás helyzetéről*, p.3.

KN0544. 49. évfolyam, 26. szám, 1993.09.03.

Két tanév között, p.2.

KN0545. 49. évfolyam, 26. szám, 1993.09.03.

Novák Gábor, *Kápolna, iskolában*, p.6.

KN0546. 49. évfolyam, 28. szám, 1993.09.17.

Szunyogh Szabolcs, *Fokozatos, de határozott reform – Beszélgetés Kálmán Attila politikai államtitkárral*, p.3.

KN0547. 49. évfolyam, 29. szám, 1993.09.24.

A Fővárosi, p.24.

KN0548. 49. évfolyam, 30. szám, 1993.10.01.

Perlaki Ernőné, *TSZ²*, p.13.

KN05 49. 49. évfolyam, 30. szám, 1993.10.01.

Pályázati felhívás, p. 16.

KN0550. 49. évfolyam, 31. szám, 1993.10.08.

Győri György, *„A műveltség a béke hősiessége”*, p.14.

KN0551. 49. évfolyam, 32. szám, 1993.10.15.

A Művelődési és Köznevelési Minisztérium melléklete – Kiegészítő tankönyvjegyzék és tankönyvárjegyzék az 1993/94-es tanévre, p. Melléklet: 8.

KN0552. 49. évfolyam, 35. szám, 1993.11.05.

Novák Gábor, *Körkép a kisebbségi oktatásról (Finnország)*, p.8.

KN0553. 49. évfolyam, 35. szám, 1993.11.05.

Az OKKER Oktatási Iroda Melléklete – Törvény és köznevelés – Válogatás az országos köznevelési konferencián elhangzott előadásokból – Dr. Kálmán Attila politikai államtitkár – Művelődési és Köznevelési Minisztérium – A köznevelési törvény oktatáspolitikai céljai, p. Melléklet: 12-17.

KN0554. 49. évfolyam, 36. szám, 1993.11.12.

Sánta János, *Ingyen reggeli, ebéd nyíregyházi gyerekeknek*, p.16.

KN0555. 49. évfolyam, 37. szám, 1993.11.19.

Miksa Lajos, *Megőrizték az iskolát – Újra élni akarnak az ormánsági falvak*, p.8-9.

KN0556. 49. évfolyam, 37. szám, 1993.11.19.

Krebsz János, *Cigány gyerekek sorakozó!*, p. 13.

KN0557. 49. évfolyam, 38. szám, 1993.11.26.

Miksa Lajos, *Miért sikeres a törökszentmiklói református általános iskola?*, p.12-13.

KN0558. 49. évfolyam, 39. szám, 1993.12.03.

Cigány napok Salgótarjában, p.2.

KN0559. 49. évfolyam, 40. szám, 1993.12.10.

Közoktatási program kormányzati felelősséggel – Az SZDSZ oktatási programja – 1993: A többségtől eltérők nevelése, p.14-18.

KN0560. 49. évfolyam, 40. szám, 1993.12.10.

Rubóczky István, *Kiállítás – A cigánység története*, p.26.

KN0561. 49. évfolyam, 41. szám, 1993.12.17.

OKSZI Hírek – Az Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda híradója – Felhívások, p. Melléklet: 1.

1994

KN0562. 50. évfolyam, 1. szám, 1994.01.07.

Oltai György, *Roma vállalkozói szakiskola*, p.5.

KN0563. 50. évfolyam, 1. szám, 1994.01.07.

Felhívás – A Kalyi Jag Roma Speciális Szakiskola felvételt hirdet az 1993-94-es tanévben az előkészítő és felzárkóztató délutáni képzésére, p.5.

KN0564. 50. évfolyam, 2. szám, 1994.01.14.

Hírek, p.2.

KN0565. 50. évfolyam, 2. szám, 1994.01.14.

Pályázati felhívás országos közoktatási szakértői feladatok ellátására, p.8.

KN0566. 50. évfolyam, 2. szám, 1994.01.14.

Gy., *Cigány naptár, cigány művészet*, p.18.

KN0567. 50. évfolyam, 3. szám, 1994.01.21.

Szunyogh Szabolcs, *Köszöntjük a Magyar kultúra napját*, p. 2.

KN0568. 50. évfolyam, 3. szám, 1994.01.21.

Burai Pál József, *Rovat cigány nyelvű pedagógusoknak*, p.3.

KN0569. 50. évfolyam, 4. szám, 1994.01.28.

P. Kovács Imre, *Ősztől szebb, jobb, drágább tankönyvek*, p.5.

KN0570. 50. évfolyam, 6. szám, 1994.02.11.

Tartalomjegyzék, p.11-15.

KN0571. 50. évfolyam, 6. szám, 1994.02.11.

P. Kovács Imre, *Farsangi tükör*, p.18.

KN0572. 50. évfolyam, 7. szám, 1994.02.18.

Ösztöndíjpályázat roma tanulóknak, p.11

KN0573. 50. évfolyam, 7. szám, 1994.02.18.

Novák Gábor, *Iskola a Franzstadtban*, p.12-13.

KN0574. 50. évfolyam, 7. szám, 1994.02.18.

1990–1993-as adatok a magyar oktatásügy változásáról, p.17.

KN0575. 50. évfolyam, 7. szám, 1994.02.18.

A Nemzeti alaptanterv tantervi alapelveinek minisztériumi tervezete, p. Melléklet: 1-28.

KN0576. 50. évfolyam, 9. szám, 1994.03.04.

Szunyogh Szabolcs, *Őn hogyan tanítaná? – Milyen méretű volt Magyarország világháborús vesztesége?*, p.15-17.

KN0577. 50. évfolyam, 10. szám, 1994.03.11.

Évfordulók, p.15.

KN0578. 50. évfolyam, 12. szám, 1994.03.25.

Miksa Lajos, *Nemzetiségi oktatás az Iskolakultúrában*, p.4.

KN0579. 50. évfolyam, 13. szám, 1994.04.01.

Évfordulók, p.16.

KN0580. 50. évfolyam, 13. szám, 1994.04.01.

Apróhirdetés – A Romano Kher, p.24.

KN0581. 50. évfolyam, 14. szám, 1994.04.08.

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium Közleménye: Díjnyertes pályaművek, p.8-10.

KN0582. 50. évfolyam, 15. szám, 1994.04.15.

Miksa Lajos, *Oktatási vitanap a Parlamentben*, p.3-4.

KN0583. 50. évfolyam, 15. szám, 1994.04.15.

Miksa Lajos, *„Ilyen keveredés itt még nem volt...” – A marócsai eset*, p.12-13.

KN0584. 50. évfolyam, 15. szám, 1994.04.15.

Pálfi Ágnes, *Kethano drom*, p.19.

KN0585. 50. évfolyam, 16. szám, 1994.04.22.

Hogyan segítheti az iskola a cigányok társadalmi beilleszkedését? – Etnikai konferencia a cigányság polgárosodásáról, p.4-5.

KN0586. 50. évfolyam, 19. szám, 1994.05.13.

P. Kovács Imre, *Fővárosi ösztöndíj*, p.2.

KN0587. 50. évfolyam, 19. szám, 1994.05.13.

Apróhirdetés – A Gandhi, p.24.

KN0588. 50. évfolyam, 20. szám, 1994.05.20.

Pálfi Ágnes, *Miben különbözik az angol és a magyar óvoda?*, p.11.

KN0589. 50. évfolyam, 24. szám, 1994.06.17.

Windhager Károly, *Kérdések az iskolaszék megalakítása körül*, p.5.

KN0590. 50. évfolyam, 24. szám, 1994.06.17.

Kiegészítő tankönyvjegyzék és árjegyzék az 1994/95. tanévre, p.6-8.

KN0591. 50. évfolyam, 24. szám, 1994.06.17.

Nyári László, *Együtt, egymásért... – Gondolatok a pedagógusok, családsegítők, orvosok és lelkipásztorok együttes munkájának szükségességéről*, p.14.

KN0592. 50. évfolyam, 25. szám, 1994.06.24.

Dr. Bencze Lóránt, *Romológiai tanszék Zsámbékon*, p.2.

KN0593. 50. évfolyam, 25. szám, 1996.06.24.

Novák Gábor, *Nehéz terep*, p.13-14.

KN0594. 50. évfolyam, 31. szám, 1994.10.07.

Szunyogh Szabolcs, *Miképp legyen korszerű az iskola?*, p.14-16.

KN0595. 50. évfolyam, 32. szám, 1994.10.14.

Závodszyk Orbán Erzsébet, *Az Országos Köznevelési Tanácsról röviden*, p.6.

KN0596. 50. évfolyam, 32. szám, 1994.10.14.

A Gandhi gimnázium felhívása, p.8.

KN0597. 50. évfolyam, 32. szám, 1994.10.14.

Ignác János, Horváth József, *Cigány iskola Szentjakabon*, p.10.

KN0598. 50. évfolyam, 32. szám, 1994.10.14.

Novák Gábor, *A lovári nyelv tanítása Kőbányán*, p.10.

KN0599. 50. évfolyam, 32. szám, 1994.10.14.

Vajda Imre, *Zhanav aba te ginav thaj vi hatyaran kodo so ginav – „Tudok már olvasni, és értem is azt, amit olvasok”*, p.11.

KN0600. 50. évfolyam, 32. szám, 1994.10.14.

Nasálicko verso – Szaladós vers, p.11.

KN0601. 50. évfolyam, 32. szám, 1994.10.14.

Miksa Lajos, *Gandhi Gimnázium Pécssett – Magyarország első cigány gimnáziuma*, p.12-13.

KN0602. 50. évfolyam, 32. szám, 1994.10.14.

Horváth Gyuláné, *A herblay-i cigány iskolában*, p.16.

KN0603. 50. évfolyam, 33. szám, 1994.10.21.

Novák Gábor, *Otthon hatvan napra*, p.5.

KN0604. 50. évfolyam, 33. szám, 1994.10.21.

Megalakult a tankerületi szakmai testületek országos tanácsa, p.15.

KN0605. 50. évfolyam, 35. szám, 1994.11.04.

Folyóirat-ajánló: Közéleti Havi Krónika, p.19.

KN0606. 50. évfolyam, 36. szám, 1994.11.11.

Vajda Imre, *Roma nemzetiségi szakiskola*, p.7.

KN0607. 50. évfolyam, 39. szám, 1994.12.02.

OKSZI Hírek – Az Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda híradója – Csemer Géza: HABISTI (cigányok élete – étele) képes almanach, p. Melléklet: 8.

KN0608. 50. évfolyam, 39. szám, 1994.12.02.

Szunyogh Szabolcs, *Ön hogyan tanítaná ezt a szót: magyar? – Radnóti: „Nem tudhatom” című versének tükrében*, p.14-16.

KN0609. 50. évfolyam, 41. szám, 1994.12.16.

Novák Gábor, *Nemzetiségi konferencia*, p.3.

KN0610. 50. évfolyam, 41. szám, 1994.12.16.

A pécsi, p. 16.

1995

KN0611. 51. évfolyam, 1. szám, 1995.01.06.

Üzenő, p.2.

KN0612. 51. évfolyam, 2. szám, 1995.01.13.

Nemzeti Alaptanterv – Tervezet, p.3-6.

KN0613. 51. évfolyam, 2. szám, 1995.01.13.

Priszter Andrea, Riczel Etelka, *Országos hatáskörű társadalmi szervezetek a köznevelés területén*, p.7.

KN0614. 51. évfolyam, 2. szám, 1995.01.13.

P. Kovács Imre, *Pedagógiában emberség, a vállalkozásban tisztesség – Beszélgetés Simon Istvánnal a Konsept Kiadó ügyvezető igazgatójával*, p.17.

KN0615. 51. évfolyam, 3. szám, 1995.01.20.

Novák Gábor, *Újdonságok a tankönyvjegyzéken*, p.3.

KN0616. 51. évfolyam, 3. szám, 1995.01.20.

„Úttörők a barátságos harmadik évezredért!” – A Magyar Úttörők Szövetsége 1995. évi országos programnaptára, p.21.

KN0617. 51. évfolyam, 4. szám, 1995.01.27.

UNESCO-pályázat, p.4.

KN0618. 51. évfolyam, 4. szám, 1995.01.27.

Szunyogh Szabolcs, *Örökölhetőek-e a lelki tulajdonságok?*, p.16-18.

KN0619. 51. évfolyam, 4. szám, 1995.01.27.

A közoktatás fejlesztésének stratégiája, p. Melléklet: 1.; 9.

KN0620. 51. évfolyam, 5. szám, 1995.02.03.

Burai Pál József, *Vita a roma iskoláztatás fővárosi helyzetéről (1): A vádlott megszólal*, p.7.

KN0621. 51. évfolyam, 5. szám, 1995.02.03.

Dr. Sáska Géza, *Vita a roma iskoláztatás helyzetéről (2): A vád komoly, de...*, p.7.

KN0622. 51. évfolyam, 5. szám, 1995.02.03.

Heltai Gyöngyi, *A gádzsókérdés romaszemmel*, p.18.

KN0623. 51. évfolyam, 5. szám, 1995.02.03.

Pálfi Ágnes, *Vonzódások*, p.18.

KN0624. 51. évfolyam, 7. szám, 1995.02.17.

Kisebbségi oktatásfejlesztési program, p.3-4.

KN0625. 51. évfolyam, 7. szám, 1995.02.17.

Salga Attila, *Közösségfejlesztés – hátrányos helyzetben*, p.11.

KN0626. 51. évfolyam, 8. szám, 1995.02.24.

Barabás Tamás, *Színház – Országalma*, p.19.

KN0627. 51. évfolyam, 10. szám, 1995.03.10.

Pályázat, p.12.

KN0628. 51. évfolyam, 11. szám, 1995.03.17.

Évfordulók, p.8.

KN0629. 51. évfolyam, 12. szám, 1995.03.24.

Ösztöndíjpályázat roma tanulóknak, p.8.

KN0630. 51. évfolyam, 12. szám, 1995.03.24.

Szunyogh Szabolcs, *„A konkrét problémák kezelését látom szükségesnek” – Beszélgetés Gázsó Ferencsel iskolaszervezetről, finanszírozásról, esélyekről, pluralizmusról*, p.12-13.

KN0631. 51. évfolyam, 13. szám, 1995.03.31.

Vajda Imre, *Cigány iskola Kőbányán*, p.5.

KN0632. 51. évfolyam, 13. szám, 1995.03.31.

Novák Gábor, *Másság-tantárgy az iskolában?*, p.11.

KN0633. 51. évfolyam, 15. szám, 1995.04.14.

A pécsi Gandhi Gimnázium, p.8.

KN0634. 51. évfolyam, 15. szám, 1995.04.14.

Család, gyermek, ifjúság, p.11.

KN0635. 51. évfolyam, 16. szám, 1995.04.21.

Erdélyi Erzsébet, Nobel Iván, *Két tannyelvű általános iskola*, p.5.

KN0636. 51. évfolyam, 16. szám, 1995.04.21.

Miklós Erika, *Dyslexia Szövetség*, p.13.

KN0637. 51. évfolyam, 17. szám, 1995.04.28.

Halmainé Fehér Margit, *Roma tanulók Borsod-Abaúj-Zemplén megyében*, p.5.

KN0638. 51. évfolyam, 18. szám, 1995.05.05.

Te is más vagy – te sem vagy más – A kampány magyarországi rendezvénysorozatának főbb állomásai, p.2.

KN0639. 51. évfolyam, 19. szám, 1995.05.12.

Szunyogh Szabolcs, *Te is más vagy – te sem vagy más*, p.3.

KN0640. 51. évfolyam, 19. szám, 1995.05.12.

Novák Gábor, *Kisebbségi konferencia*, p.4.

KN0641. 51. évfolyam, 19. szám, 1995.05.12.

Szunyogh Szabolcs, „Évente kétszer-háromszor följelentettek” – Beszélgetés a hatvanéves Zsolnai Józseffel, p.8-9.

KN0642. 51. évfolyam, 19. szám, 1995.05.12.

Szerémy Gyula, *Nyolc évből az első fél*, p.16-17.

KN0643. 51. évfolyam, 20. szám, 1995.05.19.

A Holocaust-pályázat díjazottjai, p.2.

KN0644. 51. évfolyam, 20. szám, 1995.05.19.

Érdi Gitta, *A Pax Christi pályázatáról*, p.17.

KN0645. 51. évfolyam, 20. szám, 1995.05.19.

Novák Gábor, *Kulcs a cigánysághoz*, p.19.

KN0646. 51. évfolyam, 21. szám, 1995.05.26.

Multikulturális oktatási program – tanártréning, p.4.

KN0647. 51. évfolyam, 21. szám, 1995.05.26.

A pedagógusok intenzív továbbképzése az 1995/96-os tanévben, p. Melléklet: 9.; 16.

KN0648. 51. évfolyam, 24-25. szám, 1995.06.16.

Érdi Gitta, *IV. cigány kulturális, szaktárgyi és sportvetélkedő*, p.22.

KN0649. 51. évfolyam, 24-25. szám, 1995.06.16.

Koncert menü, p.25.

KN0650. 51. évfolyam, 26. szám, 1995.09.08.

Táborok és tanácskozások, p.7.

KN06 51. 51. évfolyam, 26. szám, 1995.09.08.

UNESCO-támogatás, p.7.

KN0652. 51. évfolyam, 26. szám, 1995.09.08.

Szunyogh Szabolcs, *Felelősségvárítás, fantomképgyűlölet, bűnbakképzés, cinikus taktika – A vezér és pszichológiája – Beszélgetés a hitlerek személyiségzavarairól*, p. 14-16.

KN0653. 51. évfolyam, 26. szám, 1995.09.08.

Téka, p.19.

KN0654. 51. évfolyam, 27. szám, 1995.09.15.

Fodor Gábor tanévnyitó beszéde, p.2-3.

KN0655. 51. évfolyam, 27. szám, 1995.09.15.

A Közoktatási Modernizációs Közalapítvány pályázati felhívása, p.8.

KN0656. 51. évfolyam, 28. szám, 1995.09.22.

Hamrák Anna, *Iskolaavató Tuzséron*, p.17.

KN0657. 51. évfolyam, 29. szám, 1995.09.29.

Novák Gábor, *A nemzetiségi oktatás helyzete Magyarországon*, p.3.

KN0658. 51. évfolyam, 31. szám, 1995.10.13.

Évfordulók, p.5.

KN0659. 51. évfolyam, 31. szám, 1995.10.13.

Miksa Lajos, *Don Bosco példája nyomán – Iskola kallódó fiataloknak*, p.12-13.

KN0660. 51. évfolyam, 32. szám, 1995.10.20.

Novák Gábor, *Ercsi különös iskolája*, p.4.

KN0661. 51. évfolyam, 32. szám, 1995.10.20.

Burai Pál József, *A cigánység szocializációjáról*, p.17.

KN0662. 51. évfolyam, 34. szám, 1995.11.03.

Novák Gábor, *Vita a cigányoktatásról*, p.5.

KN0663. 51. évfolyam, 34. szám, 1995.11.03.

Novák Gábor, *Iskolahigiéné – a mellékhelyiségekből nézve*, p.9.

KN0664 51. évfolyam, 36. szám, 1995.11.17.

Miksa Lajos, *SZDSZ-javaslat az oktatás jövő évi finanszírozására*, p.7.

KN0665. 51. évfolyam, 38. szám, 1995.12.01.

Gratulálunk!, p.7.

KN0666. 51. évfolyam, 38. szám, 1995.12.01.

A Soros-Alapítvány kisgyermekkorai fejlesztés részprogram részkuratóriumának nyári döntései, p.11.

KN0667. 51. évfolyam, 41. szám, 1995.12.15.

OKSZI Hírek – Az Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda híradója, p. Melléklet: 1.; 2.

1996

KN0668. 52. évfolyam, 3. szám, 1996.01.19.

Soltész Elekné, *Hírünk a nagyvilágban*, p.14.

KN0669. 52. évfolyam, 4. szám, 1996.01.26.

Novák Gábor, *Kevesebb tanuló, több kiadás – Mit tehet az önkormányzat? – Beszélgetés Csécsei Bélával Budapest VIII. kerületének polgármesterével*, p.3.

KN0670. 52. évfolyam, 4. szám, 1996.01.26.

Bernáth László, *A magyar film 100 éve II. – A kézi lukasztástól az Uránia tetejéig*, p.18.

KN0671. 52. évfolyam, 5. szám, 1996.02.02.

Burai Pál József, *Oktatásszervezés roma területen*, p.15.

KN0672. 52. évfolyam, 6. szám, 1996.02.09.

Szunyogh Szabolcs, *Toleranciára nevelés a Soros Alapítvány támogatásával – Beszélgetés Szira Judit programigazgatóval*, p.12.

KN0673. 52. évfolyam, 6. szám, 1996.02.09.

Novák Gábor, *Mit tehet az iskola az előítéletek feloldásáért*, p.13.

KN0674. 52. évfolyam, 6. szám, 1996.02.09.

Miksa Lajos, *Szembesülés a történelemmel és önmagunkkal*, p.14.

KN0675. 52. évfolyam, 7. szám, 1996.02.16.

Pálfi Ágnes, *Új Holnap*, p.19.

KN0676. 52. évfolyam, 8. szám, 1996.02.23.

Dr. Bárdos Katalin, *A KÚT az iskolákban*, p.2.

KN0677. 52. évfolyam, 8. szám, 1996.02.23.

Évfordulók, p.5.

KN0678. 52. évfolyam, 8. szám, 1996.02.23.

Miksa Lajos, *Viták egy iskola bezárása körül*, p.8-9.

KN0679. 52. évfolyam, 10. szám, 1996.03.08.

Miksa Lajos, *Hordozható nyelvi labor – Idén Jászapátiba került a Köznevelés ajándéka*, p.12-13.

KN0680. 52. évfolyam, 10. szám, 1996.03.08.

Kiállítások a Kossuth Klubban, p.21.

KN0681. 52. évfolyam, 12. szám, 1996.03.22.

Továbbtanulási pályázat középiskolába jelentkező roma fiataloknak, p.10.

KN0682. 52. évfolyam, 13. szám, 1996.03.29.

Miről ír az Élet és Tudomány?, p.10.

KN0683. 52. évfolyam, 13. szám, 1996.03.29.

Az 1995. évi KOMA pályázat nyerteseinek listája, p.14-17. (folytatás a 14. számban)

KN0684. 52. évfolyam, 14. szám, 1996.04.05.

Az 1995. évi KOMA pályázat nyerteseinek listája, p.4-5. (folytatás a 13. számból)

KN0685. 52. évfolyam, 14. szám, 1996.04.05.

Novák Gábor, *Speciális iskolák – Phare támogatással*, p.6.

KN0686. 52. évfolyam, 14. szám, 1996.04.05.

Tuza Tibor, *Tolerancianapok*, p.9.

KN0687. 52. évfolyam, 14. szám, 1996.04.05.

Miksa Lajos, *Romológia, szociálpedagógia, korszerű műveltségi alap – Katolikus tanítóképző Zsámbékon*, p.12-13.

KN0688. 52. évfolyam, 15. szám, 1996.04.12.

Tuza Tibor, *Ne féljen tőlünk a cigány gyerek!*, p.10.

KN0689. 52. évfolyam, 15. szám, 1996.04.12.

Novák Gábor, *Pályázatnyertes: a Szent Orsolya-rend iskolaplébánosa – Tankönyvek – más képekkel*, p.13.

KN0690. 52. évfolyam, 16. szám, 1996.04.19.

Tuza Tibor, „*Csak baj van velük?*”, p.11.

KN0691. 52. évfolyam, 16. szám, 1996.04.19.

Tuza Tibor, *Roma pedagógiai tanácskozás Békéscsabán*, p.11.

KN0692. 52. évfolyam, 16. szám, 1996.04.19.

Állás, p.24.

KN0693. 52. évfolyam, 17. szám, 1996.04.26.

Az előttünk álló határidők a következők, p.11.

KN0694. 52. évfolyam, 18. szám, 1996.05.03.

Bajai pedagógiai nap, p.2.

KN0695. 52. évfolyam, 18. szám, 1996.05.03.

Miksa Lajos, *Iskolatársulás a Szárazvölgyben*, p.6-7.

KN0696. 52. évfolyam, 18. szám, 1996.05.03.

Szunyogh Szabolcs, „*A nyitott társadalom kialakulását kívánjuk segíteni*” – *Beszélgetés Bakonyi Évával, a Soros Alapítvány igazgatójával*, p.12-13.

KN0697. 52. évfolyam, 19. szám, 1996.05.10.

A pedagógusok intenzív továbbképzése 1996. szeptember 1., december 31. között, p. Melléklet: 9.

KN0698. 52. évfolyam, 19. szám, 1996.05.10.

Bernáth László, *A magyar film 100 éve IX. – Fürdőszoba és Psyché*, p.18.

KN0699. 52. évfolyam, 20. szám, 1996.05.17.

Novák Gábor, *Iskola Budapest határában*, p.6.

KN0700. 52. évfolyam, 20. szám, 1996.05.17.

Kovács Ottó, *Ózdi diákok Rómában*, p.14.

KN0701. 52. évfolyam, 21. szám, 1996.05.24.

Tuza Tibor, *Roma „Ki mit tud?”*, p.17.

KN0702. 52. évfolyam, 22. szám, 1996.05.31.

Pályázat roma gyerekek iskolai, óvodai fölzárkóztatását segítő pedagógiai módszerek és programok elkészítésének támogatására, p.8.

KN0703. 52. évfolyam, 22. szám, 1996.05.31.

„A cigányság kultúrájáról az iskolában”, p.8.

KN0704. 52. évfolyam, 22. szám, 1996.05.31.

A Soros Alapítvány közös ösztöndíjpályázata érettségit adó középiskolába járó roma gyerekeknek és patronáló tanáraiknak, p.9.

KN0705. 52. évfolyam, 23. szám, 1996.06.07.

Choli Daróczi József, *Le romane shavorenga shibako sittyarimo – Roma gyerekek anyanyelvi nevelése*, p.8-9.

KN0706. 52. évfolyam, 23. szám, 1996.06.07.

Iskolakultúra, p.19.

KN0707. 52. évfolyam, 24-25. szám, 1996.06.14.

Szoboravatás, p.2.

KN0708. 52. évfolyam, 24-25. szám, 1996.06.14.

Sánta János, *Iskolabezárás – szakmai vizsgálat nélkül*, p.12.

KN0709. 52. évfolyam, 24-25. szám, 1996.06.14.

Multikulturális oktatási program, p.15.

KN0710. 52. évfolyam, 24-25. szám, 1996.06.14.

Kerékgyártó Mihály, *Tanfolyam számítógép kezeléséhez*, p.25.

KN0711. 52. évfolyam, 24-25. szám, 1996.06.14.

Tisztelt Igazgató Kollégák! Tisztelt Megrendelők!, p.29.

KN0712. 52. évfolyam, 26. szám, 1996.09.06.

Országos konferencia a közoktatási törvény módosításáról – Kérdések és válaszok, p.10.

KN0713. 52. évfolyam, 26. szám, 1996.09.06.

Novák Gábor, *Iskola és mentálhigiénié*, p.18.

KN0714. 52. évfolyam, 27. szám, 1996.09.13.

Magyar Bálint, *Az 1001. tanév ünnepélyes megnyitója Pannonhalmán – Magyar Bálint művelődési és közoktatási miniszter tanévnyitó beszéde*, p.3.

KN0715. 52. évfolyam, 28. szám, 1996.09.20.

Hírek – Információk, p.2.

KN0716. 52. évfolyam, 28. szám, 1996.09.20.

Sum Ferenc, *Cigány gyerekek a kisegítő iskolában*, p.16.

KN0717. 52. évfolyam, 30. szám, 1996.10.04.

Kirekesztés és befogadás a történelemben, p.7.

KN0718. 52. évfolyam, 30. szám, 1996.10.04.

Novák Gábor, *Cigány gyerekeknek külön osztály?*, p.12-13.

KN0719. 52. évfolyam, 30. szám, 1996.10.04.

Novák Gábor, *Tanévnyitó konferencia*, p.17.

KN0720. 52. évfolyam, 33. szám, 1996.10.25.

Novák Gábor, *Cigány lányok fehér köpenyben – Szakiskola leendő szociális gondozóknak*, p.12-13.

KN0721. 52. évfolyam, 34. szám, 1996.11.01.

Novák Gábor, *Tanfolyam Ózdon*, p.7.

KN0722. 52. évfolyam, 35. szám, 1996.11.08.

Novák Gábor, *Kitüntetett tanárok*, p.3.

KN0723. 52. évfolyam, 36. szám, 1996.11.15.

Novák Gábor, *Emelkedő normatívák*, p.7.

KN0724. 52. évfolyam, 36. szám, 1996.11.15.

KOMA-pályázat, p.14-15.

KN0725. 52. évfolyam, 36. szám, 1996.11.15.

Tölgyesi József, *Üröm és öröm a pedagógiában*, p.19.

KN0726. 52. évfolyam, 37. szám, 1996.11.22.

Novák Gábor, *Csökken a kétnyelvű iskolák támogatása?*, p.5.

KN0727. 52. évfolyam, 37. szám, 1996.11.22.

Hírek, p.5.

KN0728. 52. évfolyam, 37. szám, 1996.11.22.

Karlovitcz János Tibor, *Iskola a Mátyás tér közelében*, p.12-13.

KN0729. 52. évfolyam, 38. szám, 1996.11.29.

Szüdi János, *Változások a közoktatásban 2.*, p.6-9.

KN0730. 52. évfolyam, 40. szám, 1996.12.13.

Szüdi János, *Változások a közoktatásban. Az intézmények működésére vonatkozó rendelkezések*, p.6-8.

1997

KN0731. 53. évfolyam, 1. szám, 1997.01.10.

OKSZI Hírek – Az Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda híradója, p. Melléklet: 1-3.

KN0732. 53. évfolyam, 2. szám, 1997.01.17.

Miksa Lajos, *Egy év mérlege a parlamenti bizottságban*, p.3.

KN0733. 53. évfolyam, 3. szám, 1997.01.24.

Miksa Lajos, *Cigány oktatási program 2006-ig*, p.14.

KN0734. 53. évfolyam, 3. szám, 1997.01.24.

Burai Pál József, *Cigány gyerekek kulturális seregszemléje*, p.14.

KN0735. 53. évfolyam, 5. szám, 1997.02.07.

Bartha Gyula, *Konferencia a helyi tantervekről*, p.9.

KN0736. 53. évfolyam, 6. szám, 1997.02.14.

Novák Gábor, *Egységes pedagógusképzés?*, p.3.

KN0737. 53. évfolyam, 7. szám, 1997.02.21.

Közoktatás-politikai Tanács, p.2.

KN0738. 53. évfolyam, 7. szám, 1997.02.21.

Szunyogh Szabolcs, *Segíthetünk-e szerelmes gyerekeinknek? – Beszélgetés a választás felelősségéről*, p.15-17.

KN0739. 53. évfolyam, 9. szám, 1997.03.07.

Dr. Báthory Zoltán, *A Művelődési és Közoktatási Minisztérium tájékoztatója az iskoláknak és az iskolafenntartóknak a Nemzeti alaptanterv bevezetésével és a helyi tantervek készítésével kapcsolatos feladatokról*, p.4-5.

KN0740. 53. évfolyam, 10. szám, 1997.03.14.

Novák Gábor, *Nemzetiségi oktatás Magyarországon*, p.3.

KN0741. 53. évfolyam, 10. szám, 1997.03.14.

OKSZI Hírek – Az Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda híradója, p. Melléklet: 1.

- KN0742.** 53. évfolyam, 10. szám, 1997.03.14.
Győri György, *Fegyencek szabadságon*, p.19.
- KN0743.** 53. évfolyam, 11. szám, 1997.03.21.
Más-kép tankönyvdíj, p. 1; 12-13.
- KN0744.** 53. évfolyam, 11. szám, 1997.03.21.
Illyés Sándor, *Közlemény az Országos Köznevelési Tanács 1997. február 27-ei rendkívüli üléséről*, p.2.
- KN0745.** 53. évfolyam, 11. szám, 1997.03.21.
Miksa Lajos, *PDSZ-hiányjelentés*, p.6.
- KN0746.** 53. évfolyam, 11. szám, 1997.03.21.
A tankönyvhitteltől a Tandemig, p.14.
- KN0747.** 53. évfolyam, 12. szám, 1997.03.28.
Illyés Sándor, *Közlemény az Országos Köznevelési Tanács 1997. március 13-i üléséről*, p.2.
- KN0748.** 53. évfolyam, 12. szám, 1997.03.28.
Miksa Lajos, *Egy véleményt vár a minisztérium*, p.3.
- KN0749.** 53. évfolyam, 12. szám, 1997.03.28.
Raicsné Dr. Horváth Anikó, *Ciganológiai diákkonferencia a bajai Eötvös József Főiskolán*, p.5.
- KN0750.** 53. évfolyam, 12. szám, 1997.03.28.
Horn Gábor, *A Közoktatás-fejlesztési program első két éve*, p.6-7.
- KN0751.** 53. évfolyam, 12. szám, 1997.03.28.
Az Országos Kisebbségi Bizottság közleménye, p.7.
- KN07 52.** 53. évfolyam, 12. szám, 1997.03.28.
A NAT-LAP-1997.03.28-i 1. szám, p. Melléklet: 1.
- KN07 53.** 53. évfolyam, 12. szám, 1997.03.28.
Miksa Lajos, *Országgyűlési bizottság a NAT-ról*, p.17.
- KN0754.** 53. évfolyam, 13. szám, 1997.04.04.
Horn Gábor, *A közoktatás-fejlesztési program első két éve*, p.5.
- KN0755.** 53. évfolyam, 13. szám, 1997.04.04.
Matekovitsné Kórodi Mária, *A térség, amelyben élünk*, p.15.
- KN0756.** 53. évfolyam, 13. szám, 1997.04.04.
Pályázat külföldi tanulmányutakra – A Socrates Nemzeti Iroda pályázatot hirdet Arion-tanulmányutakra, az 1997/98-as tanévre, p.15.

- KN0757.** 53. évfolyam, 14. szám, 1997.04.11.
Nemzetközi számítógépes hálózat gyerekeknek, p.2.
- KN0758.** 53. évfolyam, 14. szám, 1997.04.11.
Horn Gábor, *A Közoktatás-fejlesztési program első két éve, p.8-9.*
- KN0759.** 53. évfolyam, 15. szám, 1997.04.18.
Novák Gábor, *Gyermekrajzok a Pitypang galériában, p.12-13.*
- KN0760.** 53. évfolyam, 16. szám, 1997.04.25.
Restyánszki Lászlóné, *Nyolc önkormányzat, egy iskola, p.17.*
- KN0761.** 53. évfolyam, 16. szám, 1997.04.25.
Miklós Erika, *Színes nap a gyermekekért, p.19.*
- KN0762.** 53. évfolyam, 17. szám, 1997.05.02.
Farkas Gyöngyi, *Zenésszé válnak, p.17.*
- KN0763.** 53. évfolyam, 18. szám, 1997.05.09.
Miksa Lajos, *Kék gallér, fehér gallér – Vita a felsőoktatásról, p.3.*
- KN0764.** 53. évfolyam, 18. szám, 1997.05.09.
Héderváry Katalin, *Romológiai tanszék Zsámbékon – Beszélgetés Bencze Lóránt főigazgatóval, p.6.*
- KN0765.** 53. évfolyam, 18. szám, 1997.05.09.
Szertár, p. Melléklet: 2.
- KN0766.** 53. évfolyam, 18. szám, 1997.05.09.
Hirdetés, p.20.
- KN0767.** 53. évfolyam, 19. szám, 1997.05.16.
Konferencia a modernizációról, p.5.
- KN0768.** 53. évfolyam, 19. szám, 1997.05.16.
Pályázat, p.11.
- KN0769.** 53. évfolyam, 19. szám, 1997.05.16.
Miksa Lajos, *Hatosztályos általános iskola Szebényben és Vajtán, p.12-13.*
- KN0770.** 53. évfolyam, 20. szám, 1997.05.23.
Hirdetés, p.17.
- KN0771.** 53. évfolyam, 21. szám, 1997.05.30.
Szunyogh Szabolcs, *Új érettségi vizsgaszabályzat – Tervek, esélyek, feltételek, p.4-5.*

KN0772. 53. évfolyam, 21. szám, 1997.05.30.

Reichmesz Ádám, *Beszélgetés egy „néptanítóval”*, p.8.

KN0773. 53. évfolyam, 21. szám, 1997.05.30.

Az önállóságra nevelés esztergomi receptje, p.12-13.

KN0774. 53. évfolyam, 21. szám, 1997.05.30.

Novák Gábor, *A nyírteleki modell*, p.15.

KN0775. 53. évfolyam, 22. szám, 1997.06.06.

A Soros Alapítvány közös ösztöndíjpályázata érettségig adó középiskolába járó roma gyerekeknek és patronáló tanáraiknak, p.9.

KN0776. 53. évfolyam, 22. szám, 1997.06.06.

A Soros Alapítvány év végi ösztöndíja jól tanuló általános iskolás roma fiataloknak, p.9.

KN0777. 53. évfolyam, 22. szám, 1997.06.06.

Továbbtanulási pályázat középiskolába jelentkező roma fiatalok számára, p.9.

KN0778. 53. évfolyam, 22. szám, 1997.06.06.

Ösztöndíjpályázat felsőoktatásban tanuló roma fiatalok számára, p.9.

KN0779. 53. évfolyam, 22. szám, 1997.06.06.

Aktuális határidők, p.9.

KN0780. 53. évfolyam, 22. szám, 1997.06.06.

Az Országos Köznevelési Tanács közleménye, p.11.

KN0781. 53. évfolyam, 22. szám, 1997.06.06.

Szertár (Cigányprogram Nagykállón), p. Melléklet: 2.

KN0782. 53. évfolyam, 22. szám, 1997.06.06.

Karlovitcz János Tibor, *Folyóirat-ajánló: Educatio*, p.19.

KN0783. 53. évfolyam, 23. szám, 1997.06.13.

Miksa Lajos, Novák Gábor, *Iskolaigazgatók második országos fóruma*, p.4-5.

KN0784. 53. évfolyam, 23. szám, 1997.06.13.

Zala Szilárd Zoltán, *A magyar cimbalom világtörténete*, p.18-19.

KN0785. 53. évfolyam, 24-25. szám, 1997.06.20.

Szunyogh Szabolcs, *Romano Kher – Roma ösztöndíjasok*, p.1;4.

KN0786. 53. évfolyam, 26. szám, 1997.09.05.

Szűdi János, *Kérdések és válaszok*, p. 5.

- KN0787.** 53. évfolyam, 26. szám, 1997.09.05.
A Párbeszéd Program nyertes pályázói, p.8.
- KN0788.** 53. évfolyam, 26. szám, 1997.09.05.
Illyés Sándor, *Az Országos Köznevelési Tanács közleménye*, p.16.
- KN0789.** 53. évfolyam, 26. szám, 1997.09.05.
Szertár (Vizuális kultúra az Iskolakultúrában), p. Melléklet: 2.
- KN0790.** 53. évfolyam, 29. szám, 1997.09.26.
Pócze Gábor, *A pedagógiai programról – röviden*, p.11.
- KN0791.** 53. évfolyam, 29. szám, 1997.09.26.
Nagyné Pigniczki Éva, Hamvainé Sárvári Katalin, *Agresszívok voltak*, p.17.
- KN0792.** 53. évfolyam, 31. szám, 1997.10.10.
Miksa Lajos, *Gandhi Gimnázium – Integráció és oktatás*, p.1; 12-13.
- KN0793.** 53. évfolyam, 31. szám, 1997.10.10.
Horváth Aladár, *Pályázati felhívás*, p.13.
- KN0794.** 53. évfolyam, 32. szám, 1997.10.17.
Nyilatkozat, p.2.
- KN0795.** 53. évfolyam, 34. szám, 1997.10.31.
Novák Gábor, *Érdi iskolatörténet*, p.19.
- KN0796.** 53. évfolyam, 35. szám, 1997.11.07.
Szabó Lajos, *A pedagógiai programok véleményezése*, p.3-4.
- KN0797.** 53. évfolyam, 35. szám, 1997.11.07.
Kitüntetések október 23-a alkalmából, p.17.
- KN0798.** 53. évfolyam, 37. szám, 1997.11.21.
Pályázati felhívás, p.3.
- KN0799.** 53. évfolyam, 37. szám, 1997.11.21.
Internetböngésző, p.14.
- KN0800.** 53. évfolyam, 37. szám, 1997.11.21.
Szertár (A KOMA az Iskolakultúrában), p. Melléklet: 2.
- KN0801.** 53. évfolyam, 38. szám, 1997.11.28.
Miksa Lajos, *Cigányság és oktatás*, p.11.

KN0802. 53. évfolyam, 39. szám, 1997.12.05.

Miksa Lajos, *Középpontban az esélyegyenlőség – Oktatási fórum a Parlamentben*, p.4-5.

KN0803. 53. évfolyam, 39. szám, 1997.12.05.

Miksa Lajos, *Konferencia a roma népesség helyzetéről – Budapesten kedvezőbb a kép*, p.10.

KN0804. 53. évfolyam, 39. szám, 1997.12.05.

Pályázati felhívás, p.10.

KN0805. 53. évfolyam, 39. szám, 1997.12.05.

Tuza Tibor, *Romológiai képzés és továbbképzés a debreceni főiskolán*, p.15.

KN0806. 53. évfolyam, 39. szám, 1997.12.05.

Major Dóra, *Kiskunság történetének ismeretlen fejezete*, p.18.

KN0807. 53. évfolyam, 41. szám, 1997.12.19.

Novák Gábor, *Százharmincnégy számítógép*, p.6.

KN0808. 53. évfolyam, 41. szám, 1997.12.19.

Pályázati felhívás, p.11.

KN0809. 53. évfolyam, 41. szám, 1997.12.19.

Kovács Annamária, *Regionális NAT-nap Marcaliban*, p. Melléklet: 2.

MAGYAR PEDAGÓGIA

1978

MP0810. 78. évfolyam, 1978. 2. szám

Tomai Éva, *Cigány tanulók szókincsének és szocializációs fejlettségének vizsgálata*, p.267-274

MP0811. 78. évfolyam, 1978. 2. szám

Kotschy Beáta, *Gordon W. Allport: Az előítélet*, p.321-323.

1979

MP0812. 79. évfolyam, 1979. 2. szám

Kormos Ildikó, *Az értelmi fogyatékosok kóreredete a Budapest-vizsgálat tükrében*, p.226-228.

MP0813. 79. évfolyam, 1979. 3. szám

Hazai egyetemeken szerzett doktori címek neveléstudományból (1975-1978), p.316-320.

1983

MP0814. 83. évfolyam, 1983. 3. szám

Bartal Andrea, Benő Kálmán, *Tájékoztató az MTA Pedagógiai Bizottságának 1982. október 29-i üléséről*, p.335-339.

1985

MP0815. 85. évfolyam, 1985. 4. szám

Nagy Sándor, *A neveléstudomány huszonöt évének tükröződése a magyar pedagógiában*, p.369-380.

1987

MP0816. 87. évfolyam, 1987. 3. szám

Petriné Feyér Judit, *Pedagógiai mérések Tolna megyében. Matematikai és anyanyelvi képességek.*, p.319-323

MP0817. 87. évfolyam, 1987. 4. szám

Mészáros István, *Nevelés és műveltség – Válogatás Szathmáry Lajos írásaiból*, p.4 52-456.

1991

MP0818. 91. évfolyam, 1991. 3-4. szám

Vincze László, *Appendix neveléstörténeti munkához (A „fekete pedagógia” történetéből)*, p.195-214

1992

MP0819. 92. évfolyam, 1992. 1. szám

Mészáros István, *Magyar Paedagogia – Magyar Pedagogia*, p.5-24.

1993

MP0820. 93. évfolyam, 1993. 3-4. szám

A neveléstudomány kandidátusai, p.205-246.

1994

MP0821. 94. évfolyam, 1994. 1-2. szám

Doktori programok – Eötvös Loránd Tudományegyetem Neveléstudományi Tanszék – A neveléstudomány teoretikus és empirikus kutatásának és fejlesztésének útjai, p.159-164.

MP0822. 94. évfolyam, 1994. 3-4. szám

Nagy Attila, *Hol terem a jó olvasó? (Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat eredményeiről)*, p.231-251.

MP0823. 94. évfolyam, 1994. 3-4. szám

Bárdossy Ildikó, Várnagy Elemér, *Cigány fiatalok a nagyvilágban*, p.355-356.

1995

MP0824. 95. évfolyam, 1995. 1-2. szám

Várnagy Elemér, *Romológia Tanszék a Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskolán*, p.152.

1996

MP0825. 96. évfolyam, 1996. 3. szám

Lesznyák Márta, *Kétnyelvűség és kéttannyelvű oktatás*, p.217-230

ÓVODAI NEVELÉS

1978

OV0826. 31. évfolyam, 1978. 3. szám

Barna Lujza, *Beszámoló a kisgyermeknevelés szakcsoport terveiről*, p.111.

OV0827. 31. évfolyam, 1978. 3. szám

Barna Lujza, *Az óvodás korú cigány gyermekek rendszeres nevelésének, oktatásának helyzetéről és feladatairól*, p.112-113.

OV0828. 31. évfolyam, 1978. 7-8. szám

Búry Lászlóné, *Nagyobb önállósággal, fokozottabb igényességgel a gyermekek javára*, p.247-255.

OV0829. 31. évfolyam, 1978. 7-8. szám

Szántó Lajosné, *Gyermekvédelem a vésztői óvodákban*, p.289.

OV0830. 31. évfolyam, 1978. 9. szám

Pályázat az óvodai, az általános iskolai és a hozzá kapcsolódó intézmények nevelő-oktató munkájának tapasztalatairól, p.373.

OV0831. 31. évfolyam, 1978.11. szám

Bükszegi Mária, *A fejlődés tükrében*, p.434-435.

OV0832. 31. évfolyam, 1978.11. szám

Földesi Klára, *OMEP-kongresszus Varsóban – A szekciók munkájáról*, p.437-442.

OV0833. 31. évfolyam, 1978.12. szám

„Az óvoda a közoktatás küszöbe”, p.451-452.

1979

OV0834. 32. évfolyam, 1979.5. szám

Dr. Jancsurák Barnabásné, *Az iskolára előkészítés tapasztalatai Kazincbarcikán*, p.180-183.

OV0835. 32. évfolyam, 1979. 6. szám

Dr. Vincze Tiborné, *Az óvoda személyiségfejlesztő hatása a cigány gyermekekre*, p.211-213.

1980

OV0836. 33. évfolyam, 1980. 4. szám

Balogh Lászlóné, *A cigány gyermekek beilleszkedési gondjai*, p.145-146.

OV0837. 33. évfolyam, 1980. 5. szám

Hagymási Józsefné, *Hátrányos helyzetben*, p.185-187.

OV0838. 33. évfolyam, 1980. 7-8. szám

Hillebrand Vince Márióné, *Évzáró ünnepély Bicskén*, p.279-280.

OV0839. 33. évfolyam, 1980. 7-8. szám

A szerkesztő válaszol, p.292.

OV0840. 33. évfolyam, 1980. 10. szám

Mohai Jánosné, *Gyermekeink*, p.370-371.

OV0841. 33. évfolyam, 1980. 11. szám

Gaál Károlyné, Matyovszky Mária, *Törekvések a retardáció megszüntetésére az iskola-előkészítő csoportban*, p.395-404.

1981

OV0842. 34. évfolyam, 1981. 1. szám

Kulcsár Simonné, *A feladatlapok alkalmazása cigány óvodában*, p.24-25.

OV0843. 34. évfolyam, 1981. 5. szám

Gulyás Andrásné, Ruhmann Imréné, *A társadalmi normák elfogadására nevelünk*, p.165.

OV0844. 34. évfolyam, 1981. 6. szám

Irázi Istvánné, *Beszédjavítás kiscsoportban*, p.203-204.

OV0845. 34. évfolyam, 1981. 6. szám

K.M., *Miről ír a Dörmögő Dömötör*, p.20.

OV0846. 34. évfolyam, 1981. 10. szám

Barna Lujza, *A Magyar Pedagógiai Társaság Borsod miskolci Tagozatán belül működő kisgyermeknevelési szakcsoport tevékenységéről*, p.341-344.

1982

OV0847. 35. évfolyam, 1982. 2. szám

Szabadi Ilona, *A megyei, fővárosi óvodai felügyelők és továbbképzési felelősök tanácskozása I. – A nevelési értekezletekről*, p.46-50.

OV0848. 35. évfolyam, 1982. 3. szám

Megkérdeztük..., p.89-94.

OV0849. 35. évfolyam, 1982. 7-8. szám

Az 1981/82. tanév értékelése és az 1981/82. tanév feladatai, p.222.

OV0850. 35. évfolyam, 1982. 7-8. szám

Búry Lászlóné, *Haladni a megkezdett úton*, p.223-227.

OV0851. 35. évfolyam, 1982. 7-8. szám

Kundrák Jánosné, *A nevelési program végrehajtásának tapasztalatai megyénkben*, p.232-236.

OV0852. 35. évfolyam, 1982. 7-8. szám

Varga Lászlóné, *Társas közösségi kapcsolatok egy óvodai csoportban*, p.258-264.

OV0853. 35. évfolyam, 1982. 7-8. szám

Varga József Antalné, *Gyermekvédelem*, p.265-266.

OV0854. 35. évfolyam, 1982. 10. szám

Bognár Istvánné, *Eredményeink, gondjaink, feladataink*, p.344-345.

OV855. 35. évfolyam, 1982. 11. szám

Göttli Istvánné, *Az anyanyelvi nevelés kiscsoportban*, p.363-366.

1983

OV0856. 36. évfolyam, 1983. 1. szám

Horváth Béla, *Óvodapedagógiai Nyári Egyetem 1982.*, p.3-5.

OV0857. 36. évfolyam, 1983. 1. szám

Tézli Károlyné, *Cigány gyerekek beilleszkedési gondjai*, p.18-20.

OV0858. 36. évfolyam, 1983. 5. szám

Richter né Kropf Anikó, *Hogyan nevelék békére?*, p.147-150.

OV0859. 36. évfolyam, 1983. 7-8. szám

Harcza Ferencné, *A nyírbátori cigányóvoda*, p.255-256.

OV0860. 36. évfolyam, 1983. 7-8. szám

Pusztai Lajosné, *Cigány gyerekek a sármelléki óvodában*, p.257-258.

OV0861. 36. évfolyam, 1983. 9. szám

Urbán Anna, Kovács Éva, *Békéscsabától Nyíregyházáig*, p.301-304.

1985

OV0862. 38. évfolyam, 1985. 4. szám

Trencsényi László, *Egy szép este – a képernyő előtt*, p.129.

OV0863. 38. évfolyam, 1985. 5. szám

Rácz Gyöngyi, *Az óvoda és a cigány család kapcsolata*, p.151-154.

OV0864. 38. évfolyam, 1985. 5. szám

Dr. V. L., *Cigány gyerekek az óvodában*, p.164.

OV0865. 38. évfolyam, 1985. 7-8. szám

Búry Lászlóné, *Az 1985/86. tanév elé*, p.222-225.

OV0866. 38. évfolyam, 1985. 9. szám

Tatai Imre, Dr. Pupp József, *Biztosíthatók-e egyenlő esélyek az iskolai induláshoz? – Egy kísérlet tapasztalatai*, p.308-311.

1986

OV0867. 39. évfolyam, 1986. 1. szám

Kaposvári Lászlóné, *„Minden embernek a lelkében dal van...”*, p.8-12.

OV0868. 39. évfolyam, 1986. 1. szám

Hajnal Istvánné, *Gyermekvédelmi munka Tiszagyendán*, p.14-15.

OV0869. 39. évfolyam, 1986. 1. szám

Dr. Harcsa Tiborné, *Gyermekvédelmi munkaközösségünk munkája és tapasztalatai*, p.15-17.

OV0870. 39. évfolyam, 1986. 7-8. szám

Óvónők szakmai továbbképzése Sárosdon, p.238.

OV0871. 39. évfolyam, 1986. 9. szám

Kelemen Andrásné, Ferencz Mihályné, *Munkaközösség Nyíregyházán*, p.312-313.

OV0872. 39. évfolyam, 1986. 9. szám

Zsoldos Júlia, *Könyvajánlatunk*, p.318-319.

OV0873. 39. évfolyam, 1986.12. szám

Papp Antalné, *Az iskolaéretlenség miatt visszamaradt gyerekekről*, p.407-409.

OV0874. 39. évfolyam, 1986.12. szám

Czékmany Istvánné, *Cigány gyerekek az óvodában*, p.410-414.

OV0875. 39. évfolyam, 1986.12. szám

Pávai Istvánné, *A cigányság beilleszkedése, életmódja Mezőberényben*, p.415-418.

1987

OV0876. 40. évfolyam, 1987. 9. szám

Pálfy Magdolna, *Az óvoda és a család kapcsolata a beszoktatás idején*, p.306-308.

OV0877. 40. évfolyam, 1987. 11. szám

Bakonyiné Vince Ágnes, *Országos pedagógiai tanácskozás Mezőkövesden*, p.370-371.

1988

OV0878. 41 évfolyam, 1988. 1. szám

Dr. Takács Tiborné, *Alakul a közösség*, p.16-17.

OV0879. 41. évfolyam, 1998. 5. szám

Nagy Jenőné, *Új kezdeményezés Szolnok megyében*, p.168-169.

OV0880. 41. évfolyam, 1988. 6. szám

Vass Dánielné, *Hogyan csökkenthetjük az átmenet gondjait? – Együtműködés az iskolával*, p.193-196.

OV0881. 41. évfolyam, 1988. 9. szám

Áy Ferencné, *Karcagi tanácskozás*, p.304.

1989

OV0882. 42. évfolyam, 1989. 1. szám

Dr. Akáb István, *Óvodapedagógiai Nyári Egyetem*, p.3-6.

OV0883. 42. évfolyam, 1989. 6. szám

Balogh Lászlóné, *Szaktanácsadás a gyakorlat oldaláról*, p.188-189.

1990

OV0884. 43. évfolyam, 1990. 10. szám

Lencsés Tamásné, *Cigány gyermekek fejlesztése*, p.344-346.

1991

OV0885. 44. évfolyam, 1991. 1. szám

Medgyasszayné Rantal Judit, *Pedagógusi önállóság a gyermekvédelmi munkában*, p.19-23.

1995

OV0886. 48. évfolyam, 1995. 4. szám

Karakas Józsefné, *A családdal való együttnevelést*, p.136.

OV0887. 48. évfolyam, 1995. 7. szám

Dr. Deliné Dr. Fráter Katalin, *Kiket támogat a Soros Alapítvány?*, p.241-242.

OV0888. 48. évfolyam, 1995. 7. szám

Zsoldos Z. Julianna, *Alternatív program hátrányos helyzetűeknek*, p.243-244.

1996

OV0889. 49. évfolyam, 1996. 7. szám

Szemán Józsefné dr., *Útmutató a hátrányos helyzetű cigány gyermekek óvodai neveléséhez*, p.277.

OV0890. 49. évfolyam, 1996. 9. szám

Helyreigazítás, p.347.

1997

OV0891. 50. évfolyam, 1997. 9. szám

Pethő Ágnes, *Ismét az új típusú tartalmi szabályozásról*, p.270-272.

OV0892. 50. évfolyam, 1997. 9. szám

Radicsné Pintér Ilona, *A programépítés útján*, p.282-285.

OV0893. 50. évfolyam, 1997. 9. szám

Kasza Józsefné, *Cigány gyerekek fölzárkóztatása*, p.289-290.

OV0894. 50. évfolyam, 1997.10. szám

Máté Martonné Korb Erzsébet, *Mi az érték?*, p.321-322.

PEDAGÓGIAI SZEMLE/ÚJ PEDAGÓGIAI SZEMLE

1978

PS0895. 28. évfolyam, 4. szám, 1978. április

Krisztián Béla, Hankiss Elemér: *Értékszociológiai kísérlet – Az ipari dolgozók néhány rétegének értékrendjéről*, p.368-370.

PS0896. 28. évfolyam, 4. szám, 1978. április

Lénárd Ferenc, *Borsod-Abaúj-Zemplén megye újabb pedagógiai kiadványairól*, p.373-375.

PS0897. 28. évfolyam, 5. szám, 1978. május

Király Károly, Makai György: *Fajelmélet-fajüldözés*, p.472-474.

PS0898. 28. évfolyam, 6. szám, 1978. június

Kende Ferenc, *A tankötelezettség teljesítésének alakulása Tolna megyében*, p.523-536.

PS0899. 28. évfolyam, 7-8. szám, 1978. július-augusztus

Lénárd Ferenc, *Baranya megye újabb pedagógiai kiadványairól*, p.750-752.

PS0900. 28. évfolyam, 10. szám, 1978. október

Merétei Klára, Tomai Éva, *A cigánytanulók komplex vizsgálata*, p.895-902.

PS0901. 28. évfolyam, 10. szám, 1978. október

Tomai Éva, *Az iskolai nevelés hatása a cigány gyermekek szocializációs fejlődésére*, p.903-910.

PS0902. 28. évfolyam, 10. szám, 1978. október

Kovácsné Seregi Judit, Tomai Éva, *Kollégiumban és családban élő általános iskolás cigánytanulók szocializációs fejlettsége*, p.911-916.

1979

PS0903. 29. évfolyam, 5. szám, 1979. május

Lénárd Ferenc, *Tolna megye újabb pedagógiai kiadványairól*, p.471-473.

PS0904. 29. évfolyam, 7-8. szám, 1979. július-augusztus

Lénárd Ferenc, *Heves megye újabb pedagógiai kiadványairól*, p.738-740.

PS0905. 29. évfolyam, 7-8. szám, 1979. július-augusztus

Fuchs Rezső, *Mirella Karpati: Cigányok között: Életük és cigánytörténetek; A szél fiai, a cigányok*, p.746-747.

1980

PS0906. 30. évfolyam, 12. szám, 1980. december

Kovács Lajos, *Az oktatáspolitikai határozat végrehajtásának tapasztalatai Zala megyében*, p.1059-1070.

1981

PS0907. 31. évfolyam, 1. szám, 1981. január

Mészáros József, *A fiatalok bűnözéséről*, p.44-53.

PS0908. 31. évfolyam, 3. szám, 1981. március

Czuczú Tibor, *A cigánytanulók nevelésének néhány kérdése az általános iskolában*, p.259-265.

PS0909. 31. évfolyam, 5. szám, 1981. május

Balogh László, *Három évtized a Pedagógiai Szemle életében*, p.389-399.

PS0910. 31. évfolyam, 5. szám, 1981. május

Biczó Aranka, *Utógondozottak a nevelőotthonban*, p.460-464.

PS0911. 31. évfolyam, 6. szám, 1981. június

Hírek, p.571-573.

PS0912. 31. évfolyam, 7-8. szám, 1981. július-augusztus

Várnagy Elemér, *A cigánytanulók nevelésének néhány problémájáról*, p.619-625.

PS0913. 31. évfolyam, 12. szám, 1981. december

A Magyar Pedagógiai Társaság elnökségének beszámolója, p.1093-1112.

1982

PS0914. 32. évfolyam, 1. szám, 1982. január

Kihívások és válaszok a nyugat-német pedagógiában – a Die Deutsche Schule c. folyóirat írásaiból, p.87-90.

PS0915. 32. évfolyam, 6. szám, 1982. június

Az állami oktatásról szóló 1972. június 15-i központi bizottsági határozat végrehajtásának tapasztalatai és a közoktatás további fejlesztésének irányelvei, p.483-498.

PS0916. 32. évfolyam, 7-8. szám, 1982. július-augusztus

Kovács Péter, *Képesítés nélküli fővárosi tanítók vallomásaiból*, p.669-675.

PS0917. 32. évfolyam, 10. szám, 1982. október

Pál László, *A kriminálpedagógia tárgya és alkalmazási területei*, p.900-906.

1983

PS0918. 33. évfolyam, 9. szám, 1983. szeptember

Hanga Mária, *Az elmúlt tanév munkájáról – Az 1983/84-es tanév feladatai*, p.803-815.

PS0919. 33. évfolyam, 11. szám, 1983. november

Mihály Ottó, Szabenyi Péter, Vajó Péter, *Az OPI közoktatás-fejlesztési koncepciója*, p.977-1069.

PS0920. 33. évfolyam, 11. szám, 1983. november

Csoma Gyula, *A munka melletti tanulás alsó és középfokú formáinak továbbfejlesztése*, p.1091-1102.

PS0921. 33. évfolyam, 11. szám, 1983. november

Vinczéné Bíró Etelka, *A fogyatékos gyermekek intézményes nevelésének továbbfejlesztése*, p.1108-1112.

PS0922. 33. évfolyam, 12. szám, 1983. december

D.Tóth László, *A gyermek- és ifjúságvédelem távlati továbbfejlesztése*, p.1290-1292.

1984

PS0923. 34. évfolyam, 9. szám, 1984. szeptember

Szeléndi Gábor, *Tanácskozás a tankötelezettségről Somogyban*, p.938-939.

PS0924. 34. évfolyam, 12. szám, 1984. december

Hámori Vilmos, *Gyerekek veszélyben*, p.1255-1264.

1985

PS0925. 35. évfolyam, 3. szám, 1985. március

Nyirkos Tibor, *Az úton tovább kell menni: Tanulmányok a cigány gyermekek nevelésének és oktatásának köréből*, p.275-276.

PS0926. 35. évfolyam, 3. szám, 1985. március

Várnagy Elemér, Andreas Hundsalz, *Cigány gyerekek*, p.276-279.

PS0927. 35. évfolyam, 9. szám, 1985. szeptember

Kacziba Antal, *A rendőri gyermek- és ifjúságvédelem feladatai, távlatai*, p.846-855.

PS0928. 35. évfolyam, 10. szám, 1985. október

Szebenyi Péter, *Az általános iskola fejlődésútja*, p.988-999.

PS0929. 35. évfolyam, 11. szám, 1985. november

Forray R. Katalin, *Iskola és szakképzés*, p.1155-1160.

1986

PS0930. 36. évfolyam, 1. szám, 1986. január

D. Tóth László, *A gyermekvédelmi intézmények családsegítő munkája*, p.90-92.

PS0931. 36. évfolyam, 6. szám, 1986. június

Vézi János, *Az általános művelődési központok fejlődése (1969-1985)*, p.573-584.

PS0932. 36. évfolyam, 12. szám, 1986. december

Bernáth József, *Áttekintés a megyei pedagógiai kiadványokról (1979-1984)*, p. 1259-1265.

1987

PS0933. 37. évfolyam, 2. szám, 1987. február

Sövényházy Csilla, *És ahol napközi sincs?*, p.157-162.

PS0934. 37. évfolyam, 9. szám, 1987. szeptember

Bass László, *Az iskolapszichológus: új tényező az általános iskolai szelekció mechanizmusában*, p.935-938.

PS0935. 37. évfolyam, 10. szám, 1987. október

Kotnyek István, *Neveléstörténeti vándorgyűlés Zalaegerszegen*, p.1081-1083.

PS0936. 37. évfolyam, 11. szám, 1987. november

Kelemen Elemér, *Az általános iskola helyzete, fejlesztésének feladatai*, p.1091 -1107.

PS0937. 37. évfolyam, 12. szám, 1987. december

Bernáth József, *Miről írt a megyei pedagógiai szaksajtó 1985-ben? (II.)*, p. 1263-1266.

1988

PS0938. 38. évfolyam, 2. szám, 1988. február

Forray R. Katalin, Hegedűs T. András, *Tradicionális családi nevelés és iskolai magatartás egy innovatív cigány közösségben*, p.124-137.

1989

PS0939. 39. évfolyam, 4. szám, 1989. április

Felhívás Pest megye cigány lakosságához alapítvány létrehozása ügyében, p.399.

PS0940. 39. évfolyam, 5. szám, 1989. május

Hoffmann Ottó, *Motívumok a 10-14 évesek ifjúsági nyelvében*, p.419-429.

1990

PS0941. 40. évfolyam, 1. szám, 1990.január

Illés Lajosné, *A hazai összehasonlító pedagógiai kutatások helyzete és feladatai*, p.59-77.

PS0942. 40. évfolyam, 3. szám, 1990. március

Schüttler Tamás, *„A diákoknak lesz végre módjuk tanulni a toleranciát”*, p.246-258.

PS0943. 40. évfolyam, 6. szám, 1990. június

Takács Géza, *Ifjúsági irodalmunkból: Kaj szja, kaj na szja...*, p.597-598.

PS0944. 40. évfolyam, 7-8. szám, 1990. július-augusztus

Mezei Károly, Szunyogh Szabolcs, *Az Iskolarádió felettébb szükséges voltáról*, p.750-758.

PS0945. 40. évfolyam, 7-8. szám, 1990. július-augusztus

Trencsényi László, *Pedagógiai művelődési válaszok egy társadalmi kihívásra*, p.783-786.

PS0946. 40. évfolyam, 9. szám, 1990. szeptember

Fenyő D. György, *Nevelés és előítéletek*, p.886-888.

1991

PS0947. 41. évfolyam, 1. szám, 1991. január

Szabó Ildikó, Szekszárdi Ferencné, *Szegények vagyunk*, p.48-58.

PS0948. 41. évfolyam, 2. szám, 1991. február

A Magyar Pedagógiai Társaság IX. küldöttközgyűlésének állásfoglalása, p.3-4.

PS0949. 41. évfolyam, 2. szám, 1991. február

Trencsényi László, *Aranyalmát mindenkinek!*, p.91-92.

PS0950. 41. évfolyam, 6. szám, 1991. június

Szebenyi Péter, *Vita a Nemzeti Alaptantervről*, p.13-22.

PS0951. 41. évfolyam, 7-8. szám, 1991. július-augusztus

Majzik Lászlóné, *Esettanulmányok a világban és nálunk*, p.124-128.

PS0952. 41. évfolyam, 9. szám, 1991. szeptember

Szalay Lászlóné, *Hátrányos helyzet az általános iskolai ellátásban*, p.89-95.

PS0953. 41. évfolyam, 11. szám, 1991. november

Ritó László, *Demokrácia és iskolai esélyegyenlőség*, p.11-15.

PS0954. 41. évfolyam, 11. szám, 1991. november

Bóra Ferenc, *A demokráciára nevelés néhány alapkérdése*, p.16-22.

PS0955. 41. évfolyam, 12. szám, 1991. december

Forray R. Katalin, Hegedűs T. András, *Cigány gyermekek háromhetes tábora 1990-ben*, p.72-81.

1992

PS0956. 42. évfolyam, 1. szám, 1992. január

Bóra Ferenc, *Küzdelem és verseny az érvényesülésért*, p.54-59.

PS0957. 42. évfolyam, 3. szám, 1992. március

Kelemen Elemér, *Törvények nélkül – törvényen kívül*, p.3-11.

PS0958. 42. évfolyam, 3. szám, 1992. március

A Magyar Pedagógiai Társaság választmányának állásfoglalása „A közoktatási törvény koncepciójáról”, p.104-107.

PS0959. 42. évfolyam, 6. szám, 1992. június

Vég Katalin, *A Burattino – egy új típusú iskola és családsegítő hálózat fejlesztési alternatívája*, p.81-93.

PS0960. 42. évfolyam, 7-8. szám, 1992. július-augusztus

Hársfalviné Szivák Judit, *Két tanulmány a cigány gyermekekről*, p.185-186.

PS0961. 42. évfolyam, 7-8. szám, 1992. július-augusztus

Trencsényi László, *Az oktatásról az IFJÚSÁG'92 konferencián*, p.196-197.

PS0962. 42. évfolyam, 10. szám, 1992. október

Pinczés Rudolfné, *A feltámadó iskola*, p.96-100.

PS0963. 42. évfolyam, 11. szám, 1992. november

Hermann Avenarius, *A magyar oktatási rendszer átalakulása*, p.3-15.

PS0964. 42. évfolyam, 11. szám, 1992. november

Perjés István, *ŐNATSága toalettje*, p.72-79.

PS0965. 42. évfolyam, 12. szám, 1992. december

Ballér Endre, Szébenyi Péter, *A tananyag és a tanterv tervezése a következő évtizedben*, p.101-112.

1993

PS0966. 43. évfolyam, 4. szám, 1993. március

Báthory Zoltán, *Kísérlet a Nemzeti alaptanterv államosítására*, p.73-80.

PS0967. 43. évfolyam, 5. szám, 1993. május

Csoma Gyula, *Közoktatás és nemzet*, p.5-19.

PS0968. 43. évfolyam, 5. szám, 1993. május

Farkas Endre, Schüttler Tamás, „*Te nem is vagy olyan, mint egy cigány*” (?!), p.30-41.

PS0969. 43. évfolyam, 7-8. szám, 1993. július-augusztus

Szekszárdi Ferencné, *A pedagógiai gyakorlat jellegzetes konfliktusai*, p.95-106.

PS0970. 43. évfolyam, 7-8. szám, 1993. július-augusztus

Vajda Júlia, *Gondolatfoszlányok a múltból*, p.183-185.

PS0971. 43. évfolyam, 12. szám, 1993. december

Vámos Dóra, *Szembenézés*, p.88-91

1994

PS0972. 44. évfolyam, 1. szám, 1994. január

Loránd Ferenc, *Ellentmondások az oktatásügy demokratizálási folyamatában Magyarországon*, p.14-25.

PS0973. 44. évfolyam, 3. szám, 1994. március

Trencsényi László, *Komplexitástól környezetfüggésig*, p.30-33.

PS0974. 44. évfolyam, 3. szám, 1994. március

Both Mária, *Gyűlölet és tolerancia*, p.46-55.

PS0975. 44. évfolyam, 3. szám, 1994. március

Szabó Ildikó, *Politizáló fiatalok II.*, p.56-68.

PS0976. 44. évfolyam, 3. szám, 1994. március

Meláth Ferenc, *Hazai nemzetiségi pedagógusképzésünk helyzete és továbbfejlesztésének feltételei*, p.76-80.

PS0977. 44. évfolyam, 4. szám, 1994. április

Győri Anna, *Minden gyermek eltérő bánásmódot igényel*, p.65-76.

PS0978. 44. évfolyam, 5. szám, 1994. május

Falvay Károly, *Hozzászólás egy kitűnő pedagógiai kezdeményezéshez*, p.92-97.

PS0979. 44. évfolyam, 7-8. szám, 1994. július-augusztus

Váriné Szilágyi Ibolya, *Másság, különbözőség, együttesség: a felelős állampolgár születése*, p.44-50.

PS0980. 44. évfolyam, 7-8. szám, 1994. július-augusztus

Drahos Ágoston, *A nemzeti kisebbségi intézmények tanítási nyelve és az azonosságtudat*, p.183-186.

PS0981. 44. évfolyam, 9. szám, 1994. szeptember

Trencsényi László, *A környezetfüggőség kihívásai az iskolafejlesztésekben*, p.44-52.

PS0982. 44. évfolyam, 9. szám, 1994. szeptember

Trencsényi László, *Melléklet – Lista az Iskolafejlesztési Alapítvány fontosabb projektjeiről*, p.104-111.

PS0983. 44. évfolyam, 11. szám, 1994. november

Parti Krisztina, Sió László, *De jó, hogy más!*, p.50-62.

PS0984. 44. évfolyam, 11. szám, 1994. november

Pavlicsek Zsolt, *Tanulóink félelmei 1994 tavaszán*, p.68-74.

PS0985. 44. évfolyam, 11. szám, 1994. november

Schüttler Tamás, *Megvetéssel, bebörtönzéssel nem lehet az embereken segíteni! – Osztályfőnöki óra az AIDS-ről, a homoszexualitásról és a prostitúcióról*, p.75-79.

PS0986. 44. évfolyam, 11. szám, 1994. november

Majzik Lászlóné (válogatta és fordította), *Cseppben a tenger – A nemzeti lojalitás és a kulturális identitás konfliktusai*, p.87-93.

PS0987. 44. évfolyam, 12. szám, 1994. december

Virág Teréz, *A mártírok dédunokái – A holocaust hatása 50 év után*, p.3-6.

1995

PS0988. 45. évfolyam, 1. szám, 1995. január

A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításának tervezete, p.23-26.

PS0989. 45. évfolyam, 3. szám, 1995. március

Csorba F. László, *„A rendnek az emberek együttműködéséből kell kialakulnia” – Beszélgetés Bozóki Andrással*, p.24-33.

PS0990. 45. évfolyam, 4. szám, 1995. április

Pőcze Gábor, *A NAT és a gyakorlat – A Nemzeti alaptanterv implementációja*, p.12-35.

PS0991. 45. évfolyam, 4. szám, 1995. április

Schüttler Tamás, *„A tartalmi szabályozás változása a legfontosabb modernizációs elem” – Báthory Zoltán egyetemi tanárral, közoktatási helyettes államtitkárral beszélget Schüttler Tamás*, p.36-46.

PS0992. 45. évfolyam, 4. szám, 1995. április

Boreczky Ágnes, *Menni vagy maradni? – A tanárok iskolai konfliktusairól*, p.68-78.

PS0993. 45. évfolyam, 4. szám, 1995. április

A Magyar Pedagógiai Társaság Választmánya a Nemzeti alaptanterv tervezetének 1994. decemberben közzétett változatáról, p.106-111.

PS0994. 45. évfolyam, 5. szám, 1995. május

A Közoktatás-politikai Tanács Önkormányzati Oldalának álláspontja a Nemzeti alaptanterv 1994 decemberében kibocsátott tervezetéről, p.81-84.

PS0995. 45. évfolyam, 6. szám, 1995. június

Cím nélküli előszó, p.2.

PS0996. 45. évfolyam, 6. szám, 1995. június

Bognár Mária, Gordos Gyuláné, *A nyolcadik osztályos roma tanulók pályaválasztási szándékai, p.3-20.*

PS0997. 45. évfolyam, 6. szám, 1995. június

Csipka Rozália, *A nemzetiségi oktatás néhány kérdése Magyarországon I., p.45-50.*

PS0998. 45. évfolyam, 6. szám, 1995. június

Kronstein Gábor, *„Nem fejlesztünk, inkább az alapokat rakjuk le” – Beszélgetés a magyarországi kisebbségek oktatásáról, p.51-58.*

PS0999. 45. évfolyam, 6. szám, 1995. június

Kisebbségi oktatásfejlesztési program – Célok és eszközök, p.59-64.

PS1000. 45. évfolyam, 6. szám, 1995. június

Művelődési és Közoktatási Minisztérium Kisebbségi Főosztály, *A nemzeti és etnikai kisebbségek oktatása a NAT-ban, p.65-72.*

PS1001. 45. évfolyam, 6. szám, 1995. június

Derdák Tibor, Keczer Zoltán, Varga Aranka, *Tehetséggondozó kollégium itt és most, p.73-83.*

PS1002. 45. évfolyam, 8. szám, 1995. augusztus

Pőcze Gábor, *„A foglalkoztatási biztonság megőrzése a legfőbb célunk” – Szöllősi Istvánnéval, a Pedagógus Szakszervezet főtákarával beszélget Pőcze Gábor, p.63-70.*

PS1003. 45. évfolyam, 8. szám, 1995. augusztus

Mihály Ottó, *Pedagógiai szakmai szolgáltatások, p.77-85.*

PS1004. 45. évfolyam, 9. szám, 1995. szeptember

Szabó Ildikó, *Interkulturális iskola, p.16-29.*

PS1005. 45. évfolyam, 9. szám, 1995. szeptember

Gergely Gyula, *Oktatási stratégia az önkormányzás demokratikus rendszerében, p.53-59.*

PS1006. 45. évfolyam, 9. szám, 1995. szeptember

Horváth F. Miklós, *Ifjúsági osztály – és ami mögött van, p.94-103.*

PS1007. 45. évfolyam, 10. szám, 1995. október

Békési Ágnes, *Az Alternatív Tanárképző Stúdium második éve, p.95-100.*

PS1008. 45. évfolyam, 10. szám, 1995. október

Kronstein Gábor, *A nemzeti tudatról három könyv ürügyén*, p.101-110.

1996

PS1009. 46. évfolyam, 1. szám, 1996. január

Ballér Endre, *A központi és a helyi tartalmi szabályozás lényege, összefüggése*, p.20-26.

PS1010. 46. évfolyam, 2. szám, 1996. február

Miklósi László, *Rendszerváltás és a történelemtanítás*, p.81-87.

PS1011. 46. évfolyam, 5. szám, 1996. május

Schüttler Tamás, *„Minden olyan ember szegény, aki nem tud jóllakni” – Beszélgetés a szegénységről*, p. 94-102.

PS1012. 46. évfolyam, 7-8. szám, 1996. július-augusztus

Czeizel Endre, *Az érték bennünk van*, p.3-18.

PS1013. 46. évfolyam, 7-8. szám, 1996. július-augusztus

Halász Gábor, *Az iskola mint esély*, p.28-38.

PS1014. 46. évfolyam, 10. szám, 1996. október

Nagy Mária, *Iskolai eredményesség és a helyi döntéshozatal egy magyar kisvárosban*, p.12-21.

PS1015. 46. évfolyam, 10. szám, 1996. október

E. Vámos Ágnes, *Oktatás, iskolák egy nagyközségben*, p.22-28.

PS1016. 46. évfolyam, 10. szám, 1996. október

Kóré Veronika, *„Ha én lennék a miniszter” – A II. osztályos középiskolások miniszterképe egy Vácon végzett vizsgálat tükrében*, p.106-117.

PS1017. 46. évfolyam, 12. szám, 1996. december

Derdák Tibor, Varga Aranka, *Az iskola nyelvezete – idegen nyelv*, p.21-36.

PS1018. 46. évfolyam, 12. szám, 1996. december

L. Nagy Katalin, *Zene és pedagógia*, p.37-49.

PS1019. 46. évfolyam, 12. szám, 1996. december

Kobzos Kiss Tamás, *Gondolatok a népzeneoktatásról – a NAT ürügyén*, p.50-56.

1997

PS1020. 47. évfolyam, 1. szám, 1997. január

Loránd Ferenc, *Az egységes iskoláról*, p.3-19.

PS1021. 47. évfolyam, 2. szám, 1997. február

Magyar Bálint, *A közoktatás modernizációjának esélyei a közoktatási törvény módosítása után*, p.3-16.

PS1022. 47. évfolyam, 2. szám, 1997. február

Lannert Judit, *Az ifjúsági munkanélküliség és az iskolaszervezet*, p.32-48.

PS1023. 47. évfolyam, 2. szám, 1997. február

Kényszerpálya vagy modernizáció? – Pódiumvita a közoktatás jövőjéről (részletek), p.83-91.

PS1024. 47. évfolyam, 3. szám, 1997. március

Széchy Éva, *Harminc év után...*, p.17-25.

PS1025. 47. évfolyam, 3. szám, 1997. március

Bihari Péter, Knausz Imre, *A mélység elve és a történelemérettségi*, p.68-80.

PS1026. 47. évfolyam, 4. szám, 1997. április

Bojti Ferenc, *Nemzettudat, hazafiság a középiskolában*, p.77-93.

PS1027. 47. évfolyam, 4. szám, 1997. április

Győri Anna, *Jelenismeret és történelemtanítás – Kerekasztal-beszélgetés*, p.101-119.

PS1028. 47. évfolyam, 6. szám, 1997. június

Loránd Ferenc, *A holocausttéma pedagógiai dimenziói – Előadás a Történelemtanárok 1996. október 13-14-i országos konferenciáján*, p.12-23.

PS1029. 47. évfolyam, 7-8. szám, 1997. július-augusztus

Pavlicsek Zsolt, *Haláltudat és jövőkép tanulóink félelmeiben*, p.215-225.

PS1030. 47. évfolyam, 7-8. szám, 1997. július-augusztus

Pavlik Oszkárné, *A 10 és a 12 éves korosztály alapvető készségei és ismeretei*, p.232-245.

PS1031. 47. évfolyam, 9. szám, 1997. szeptember

Havas Péter, *Hogyan tanítsunk „környezeti nevelést”? – Hozzászólás Nahalka István: Tanítható-e a környezetvédelem? című tanulmányához*, p.85-91.

PS1032. 47. évfolyam, 9. szám, 1997. szeptember

Tantervismertető az Országos Közoktatási Intézet Tantervtárához – Tanulás és kommunikáció tanterv – A mi világunk című tantárgyhoz az 5-8. évfolyam számára, p. Melléklet: 73-74.

PS1033. 47. évfolyam, 10. szám, 1997. október

Kovács Katalin, *Az európai dimenzió az oktatásban – egy szokatlan nézőpontból*, p.16-23.

PS1034. 47. évfolyam, 10. szám, 1997. október

Hunyady György, *A nemzeti identitás és a sztereotípiák görbe tükré*, p.45-59.

PS1035. 47. évfolyam, 10. szám, 1997. október

Győri Anna, *Mit kaphatunk Európától, és mit adhatunk Európának – Beszélgetés Horn Gáborral*, p.97-104.

PS1036. 47. évfolyam, 11. szám, 1997. november

Szabó Ildikó, Örkény Antal, *Valahol Közép-Európában – Magyar középiskolások Európa-képe*, p.44-61.

PS1037. 47. évfolyam, 11. szám, 1997. november

Horváth Ágnes, *Mások és mi – Kérdőíves felmérés a nemzeti hovatartozás és a másság témakörében kecskeméti általános iskolások között*, p.62-77.

PS1038. 47. évfolyam, 11. szám, 1997. november

Forray R. Katalin, *Könyvek a cigányság történetéről*, p.117-123.

PS1039. 47. évfolyam, 12. szám, 1997. december

Tantervismertető az Országos Közoktatási Intézet Tantervtárához – Tantervek az önfejlesztő iskolákból, p. Melléklet: 125-126.

PEDAGÓGUSKÉPZÉS

1986

PK1040. 1986. 1. szám

Zsikó János, *Intenzív, valóságfeltáró közművelődési gyakorlat tervezése, szervezete és első tapasztalatai a JPTE Tanárképző Karán*, p.94-109.

1997

PK1041. 1997

Rádló Katalin, *Tájékoztató a pedagógus szakképzettségre épülő szakirányú továbbképzésekről*, p.16-20.

ÚJ KATEDRA

1990

UK1042. 1. évfolyam, 1. szám, 1990

Barlai Róbertné, *Pedagógiai Műhiba – Ilyen (is) az élet*, p.30.

UK1043. 1. évfolyam, 3. szám, 1990

Ez negyvennégy év magyar neveléstudománya?, p.15-16.

UK1044. 1. évfolyam, 4. szám, 1990

Szávai István, *A gyermek*, p.13.

UK1045. 1. évfolyam, 5. szám, 1990

Pa-ul, *Iván, a vállalkozó*, p.5-6.

UK1046. 1. évfolyam, 5. szám, 1990

Bornemissza L., *A börtön nem romantikus gyülekezet – Az első rossz lépés ellen*, p.19-20.

1991

UK1047. 2. évfolyam, 1. szám, 1991

Csirke József, *Tizenkét évfolyamos országos iskolakísérelt – Az esélyegyenlőség*, p.8.

UK1048. 2. évfolyam, 2. szám, 1991

Pápai Gyuláné, *Ők is emberek – Jog az élethez*, p.6.

UK1049. 2. évfolyam, 4. szám, 1991

Csonka Kati, *Ismerjük-e igazán a gyermekek jogait?*, p.25-28.

UK1050. 2. évfolyam, 10. szám, 1991

Ki nevet, ha kap egy (csúf) nevet?, p.8.

1992

UK1051. 3. évfolyam, 1. szám, 1992

Megkérdeztük – Mi a véleménye a törvénytervezetről?, p.2-5.

UK1052. 3. évfolyam, 4. szám, 1992

Csirke József, *Rossz csillagzat alatt született*, p.30.

UK1053. 3. évfolyam, 5. szám, 1992

Palacsinta – A negyedik B lapja (Tiszabő) 8. száma, p.29.

UK1054. 3. évfolyam, 6. szám, 1992

Csillei Béla, *Iskolakísérelt Tiszabőn – Cigány gyerekek esélyközelben*, p.8-9.

UK1055. 3. évfolyam, 2. szám, 1992/1993

Pa-ul, *Egy megyényi magyar egy országnyi megyében*, p.7-8.

UK1056. 3. évfolyam, 2. szám, 1992/1993

Csillei Béla, *Beszélgetés Hollai Kálmán színművésszel – Árván a hazában*, p.19.

UK1057. 3. évfolyam, 2. szám, 1992/1993

Goór Judit, *Átvettük – Jöjj el, tolerancia!*, p.25-26.

UK1058. 3. évfolyam, 2. szám, 1992/1993

Csillei Béla, *Mi lesz veled, emberke?*, p.27-28.

UK1059. 3. évfolyam, 4. szám, 1992/1993

A Szociálpedagógia – Szociális ismeretek, szociális tudás a nevelőmunkában című konferencia ajánlásai, p.2-3.

UK1060. 3. évfolyam, 4. szám, 1992/1993

Csillei Béla, *Kisebbségek egy hazában – Minden gyerek anyanyelvén álmodik*, p.19-20.

1993

UK1061. 4. évfolyam, 5. szám, 1992/1993

Ujlaky István, *Gimnazisták Erdélyről*, p.20-21.

UK1062. 4. évfolyam, 8. szám, 1992/1993

Dombóvári Anita, *Így írok én... – Kamasz-Odüsszeia*, p.23-24.

UK1063. 4. évfolyam, 1993/1994. szeptember

K. T., *Hadüzenet „békében”*, p.14.

UK1064. 4. évfolyam, 1993/1994. október

Menyhárt Melinda, *Pályázati felhívás a Magyar Kultúra Napjával kapcsolatban*, p.21.

UK1065. 4. évfolyam, 1993/1994. november – december

B. D., *Békeüzenet – hadiállapotban*, p.16.

1994

UK1066. 5. évfolyam, 1993/1994. január

Csillei Béla, *Az élet vég nélküli tanulás – Interjú Hága Antóniával*, p.5-6.

UK1067. 5. évfolyam, 1993/1994. február

Nemzeti alaptanterv, p.15-18.

UK1068. 5. évfolyam, 1993/1994. február

Savanya Antalné, *Tisztelt Szerkesztőség!*, p.19.

UK1069. 5. évfolyam, 1993/1994. március – április

Az MDF közoktatási programja, p.2-3.

UK1070. 5. évfolyam, 1993/1994. március – április

„Szabad Szolgáltató Iskolákat! – A Szabad Demokraták Szövetségének oktatási programja, p.9-12.

UK1071. 5. évfolyam, 1993/1994. március – április

Nemzeti alaptanterv folytatás, p.15-25.

UK1072. 5. évfolyam, 1993/1994. március – április

A Magyar Szocialista Párt Közoktatás-politikai Tervezete, p.27-30.

UK1073. 5. évfolyam, 1993/1994. május – június

Dr. Farkas Olga, *A stressz és a pedagógus 1.*, p.8-10.

UK1074. 5. évfolyam, 1994/1995. szeptember

Csillei Béla, *Rekviem egy tanítóért – A rettenet szomszédságában*, p.25.

1995

UK1075. 6. évfolyam, 1994/1995. március

Csillei Béla, *Szemben a kihívásokkal – Roma fiatalok az értelmiséggé válás útján*, p.11-12.

UK1076. 6. évfolyam, 1994/1995. március

Mit kell tudni az iskolába lépésről? – Nemzeti és Etnikai Kisebbségekhez Tartozó Gyermekek Iskoláztatása, p. Melléklet: 22.

UK1077. 6. évfolyam, 1994/1995. március

Budapesti Tankerületi Híradó, p. Melléklet II.

UK1078. 6. évfolyam, 1994/1995. március

Pályázat az 1995. évi költségvetésben egyes közoktatási feladatok támogatása címen tervezett előirányzat igénybevétele, p. Hátsó (belső) borító

UK1079. 6. évfolyam, 1994/1995. április

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium új hivatali szervezete, p-24-26.

UK1080. 6. évfolyam, 1994/1995. április

Szülőknek, óvónőknek, iskolavezetőknek ajánljuk! – Tájékoztató az iskolába lépésről, a fővárosi általános iskolákról, p.26.

UK1081. 6. évfolyam, 1995/1996. szeptember

Csillei Csaba, *A NAT része – A „másságról” az általános iskolában*, p.4-5.

UK1082. 6. évfolyam, 1995/1996. szeptember

Tankerületi hírvivő – Milyen változások jellemzik a közoktatást tankerületünkben?, p. Melléklet: 1-4.

UK1083. 6. évfolyam, 1995/1996. szeptember

Csillei Béla, *Velencei csendélet – Anya gyermekeivel*, p.10.

UK1084. 6. évfolyam, 1995/1996. szeptember

Az oktatási tárca így is reagált Komáromra – Önmagáért beszélő dokumentum, p.15.

UK1085. 6. évfolyam, 1995/1996. október

Cs.M., *A szabadság csillaga felragyog*, p.1.

UK1086. 6. évfolyam, 1995/1996. október

„Gyerekek az éjszakában” – Egy bemutatás előtt álló dokumentumfilm hanganyagából I.rész, p.10 -12.

UK1087. 6. évfolyam, 1995/1996. november

Radó Péter, *A kisebbségi oktatás fejlesztése*, p. Melléklet: 1-52.

UK1088. 6. évfolyam, 1995/1996. november

Burai Pál József, *Budapesti Tankerületi Híradó – A cigány etnikai tanfelügyelő közleménye*, p. Melléklet II.: 4.

UK1089. 6. évfolyam, 1995/1996. november

Iskolakultúra, p.6.

UK1090. 6. évfolyam, 1995/1996. november

Csillei Béla, *Emberi jogok – kisebbségi jogok – Közép-európai tanácskozás – magyar szemmel*, p.26-27.

UK1091. 6. évfolyam, 1995/1996. december

Csillei Béla, *Az alkotás öröme – Munkaiskola Edelényben*, p.10-11.

UK1092. 6. évfolyam, 1995/1996. december

„Gyerekek az éjszakában” – Egy bemutatás előtt álló dokumentumfilm hanganyagából III. rész, p.16-17.

UK1093. 6. évfolyam, 1995/1996. december

Tervezet – 3. a számú melléklet az 1995. évi ... törvényhez – A helyi önkormányzatok közoktatási célú normatív állami hozzájárulásának jogcímei és összegei 1996. augusztus 1-jétől – 1996. december 31-ig, p.26-29.

1996

UK1094. 7. évfolyam, 1995/1996. február

Csillei Béla, *NAT-tal vagy anélkül? Pedagógus-konferencia a cigány oktatási programról*, p.1-3.

UK1095. 7. évfolyam, 1995/1996. február

Csillei Béla, *Küzdelem a kirekesztés felszámolásáért – Romológia Tanszék a Zsámbéki Tanítóképző Főiskolán*, p.4-5.

UK1096. 7. évfolyam, 1995/1996. február

Dr. Bóra Ferenc, *Haza és nemzet*, p.15-16.

UK1097. 7. évfolyam, 1995/1996. március

Maugli én vagyok – Otthon-kollégium Nyírteleken, p.20-21.

UK1098. 7. évfolyam, 1995/1996. március

Csillei Béla, *A tettekről döntve – Szakértői tanácskozás Bükk-szentkereszten*, p.30.

UK1099. 7. évfolyam, 1995/1996. április

Csillei Béla, *A másság megismerésének türelmes útja*, p.9.

UK1100. 7. évfolyam, 1995/1996. április

A Másképp Alapítvány multikulturális oktatási programja, p.15.

UK1101. 7. évfolyam, 1995/1996. május – június

CS.H., *Iskolapalota a város szívében – Békésen szeretetről szól az ének*, p.14-15.

UK1102. 7. évfolyam, 1995/1996. május – június

Pecsenye Éva, *Hétszínvirág*, p.50-51.

UK1103. 7. évfolyam, 1996/1997. szeptember

Párbeszéd Program, p.23.

UK1104. 7. évfolyam, 1996/1997. november

Paksi Éva, „*Roma Esély*”, p.5-6.

UK1105. 7. évfolyam, 1996/1997. december

Csillei Béla, *Kutatóból főosztályvezető*, p.1-2.

UK1106. 7. évfolyam, 1996/1997. december

Farkasné Egyed Zsuzsa, *Aktuális-e 1996-97-ben az ERVI vizsgálat? I.*, p.5-7.

1997

UK1107. 8. évfolyam, 1996/1997. január

A Vas Megyei Pedagógiai Intézet Szakkönyvajánlása, p.12.

UK1108. 8. évfolyam, 1996/1997. március

Állásfoglalás, p.12-14.

UK1109. 8. évfolyam, 1996/1997. március

Közoktatási Modernizációs Közalapítvány Kuratóriumának és Felügyelő Bizottságának név- és címjegyzéke, p.18.

UK1110. 8. évfolyam, 1996/1997. május – június

Együttműködési Megállapodás – mely létrejött a fővárosi és a fővárosi kerületi önkormányzatok között, p.21-23.

UK1111. 8. évfolyam, 1997. szeptember

Csillei Béla, *A „Roma Esély” program a hazai szakképzésben I. rész*, p.7-9.

UK1112. 8. évfolyam, 1997. szeptember

Pápai, *A balgaság dicsérete*, p.26-27.

UK1113. 8. évfolyam, 1997. október

Csillei Béla, *A „Roma Esély” program a hazai szakképzésben II. rész*, p.2-5.

UK1114. 8. évfolyam, 1997. november

Csillei Béla, *A „Roma Esély” program a hazai szakképzésben III. rész*, p.1-4

UK1115. 8. évfolyam, 1997. november

Pápai Gyuláné, *Pedagógiáról másképpen – „Új kihívások a közoktatás előtt”,* p.17-18.

UK1116. 8. évfolyam, 1997. december

Alternatív tanárképzés, p.29.

UK1117. 8. évfolyam, 1997. december

Az SZDSZ közoktatási tézisei, p.30-32.

Szerzők és műveik

Sor-szám	Szerző neve	Írásművek kódszámai	Összes publikált releváns írás/orgánium
1	Abdullah Mohamed	GY0131	1/1
2	Aczél György	KN0279, KN0318	2/1
3	Ambrus Péter	IS0185	1/1
4	Andorka Rudolf	KN0361, KN0368	2/1
5	Andrásfalvy Bertalan	KN0475	1/1
6	Arató László	IS0147, IS0162	2/1
7	Áy Ferencné	OV0881	1/1
8	B.D.	UK1065	1/1
9	B.M.	KN0483	1/1
10	Bajomi-Lázár Péter	IS0164	1/1
11	Bakonyiné Vince Ágnes	OV0877	1/1
12	Balassa Zoltán	KN0520	1/1
13	Balázs Géza	KN0441	1/1
14	Balázs Mihály	KN0261, KN0335, KN0443, KN0446	4/1
15	Balla Gyula	KN0467	1/1
16	Ballér Endre	PS0965, PS1009	2/1
17	Balog, Matija-Vujic	KN0490	1/1
18	Balogh Klára	IS0235	1/1
19	Balogh László	PS0909	1/1
20	Balogh Lászlóné	OV0836, OV0883	2/1
21	Bánfalvy Csaba	KN0382	1/1

22	Bánréti Zoltán	KN0461	1/1
23	Bányai Emőke	IS0208	1/1
24	Barabás Tamás	KN0626	1/1
25	Barbóczkyné Fazekas Ilona	KN0528	1/1
26	Bárdos Deák Béláné	KN0342	1/1
27	Bárdosi Balázsne	TA0007	1/1
28	Bárdossy Ildikó	MP0823	1/1
29	Barlai Róbertné	UK1042	1/1
30	Barna Lujza	OV0826, OV0827, OV0846	3/1
31	Barta Péter	IS0232, IS0252	2/1
32	Bartal Andrea	MP0814	1/1
33	Bartha Gyula	KN0735	1/1
34	Bass László	GY0122, KN0382, PS0934	3/3
35	Beke Mihály András	KN0482	1/1
36	Békés Zoltán	KN0399	1/1
37	Békési Ágnes	PS1007	1/1
38	Benő Kálmán	MP0814	1/1
39	Bernáth József	PS0932, PS0937	2/1
40	Bernáth László	KN0670, KN0698	2/1
41	Biczó Aranka	PS0910	1/1
42	Bihari Péter	PS1025	1/1
43	Bíró György	KN0265	1/1
44	Bíró Ibolya	TA002	1/1
45	Bogdán János	IS0238	1/1
46	Bognár Istvánné	OV0854	1/1
47	Bognár Mária	PS0996	1/1

48	Bohn Katalin	ED0100	1/1
49	Bojti Ferenc	PS1026	1/1
50	Bóra Ferenc	TA0011, TA0034, PS0954, PS0956, UK1096	5/3
51	Boreczky Ágnes	PS0992	1/1
52	Bornemissza L.	UK1046	1/1
53	Borsos Árpád	KN0307	1/1
54	Both Mária	PS0974	1/1
55	B.Pongrácz Éva	KN0325	1/1
56	Buda Béla	KN0323	1/1
57	Budai István	IS0183	1/1
58	Bujdosó Éva	TA002	1/1
59	Burai Pál József	KN0568, KN0620, KN0661, KN0671, KN0734, UK1088	6/2
60	Búry Lászlóné	OV0828, OV0850, OV0865	3/1
61	Bükszegi Mária	OV0831	1/1
62	Choli Daróczy József	KN0705	1/1
63	Chrappán Magdolna	KN0429	1/1
64	Czeizel Endre	KN0294, PS1012	2/2
65	Czékmány Istvánné	OV0874	1/1
66	Czemmelné Bálint Gyöngyi	GY0115	1/1
67	Czuczu Tibor	KN0290, KN0332, KN0390, KN0416, PS0908	5/2
68	CS. H.	UK1101	1/1
69	CS. M.	UK1085	1/1
70	Csabay Lászlóné	KN0344, KN0371, KN0381, KN0401	4/1
71	Csala Istvánné	ED0089	1/1
72	Csanády András	ED0047	1/1
73	Csapo, Marg	KN0388	1/1

74	Csernák Bálintné	KN0451	1/1
75	Cserné Adermann Gizella	IS0254	1/1
76	Csík Endre	IS0190	1/1
77	Csikós Tóth Judit	TA0033	1/1
78	Csillei Béla	UK1054, UK1056, UK1058, UK1060, UK1066, UK1074, UK1075, UK1083, UK1090, UK1091, UK1094, UK1095, UK1098, UK1099, UK1105, UK1111, UK1113, UK1114	18/1
79	Csillei Csaba	UK1081	1/1
80	Csipka Rozália	PS0997	1/1
81	Csirke József	UK1047, UK1052	2/1
82	Csoma Gyula	KN0312, PS0920, PS0967	3/2
83	Csongor Anna	ED0061, IS0176	2/2
84	Csonka Kati	UK1049	1/1
85	Csontos Magda	KN0330, KN0526	2/1
86	Csorba F. László	PS0989	1/1
87	Csőregh Éva	KN0445	1/1
88	Dávidné Szabó Éva	KN0430	1/1
89	Deme Tamás	IS0148	1/1
90	Demeter Katalin	TA0015, TA0016	2/1
91	D. Magyar Imre	KN0331, KN0333, KN0346	3/1
92	D. Tóth László	PS0922, PS0930	2/1
93	Derdák Tibor	PS1001, PS1017	2/1
94	Dévai Margit	KN0435	1/1
95	Dinnyési János	IS0175	1/1
96	Dombóvári Anita	UK1062	1/1
97	Dömötör István	KN0356	1/1
98	Dr. Akáb István	OV0882	1/1

99	Dr. Bárdos Katalin	KN0676	1/1
100	Dr. Báthory Zoltán	KN0739, PS0966	2/2
101	Dr. Bencze Lóránt	KN0592	1/1
102	Dr. Buday József	GY0110, GY0112, GY0117	3/1
103	Dr. Csányi Yvonne	GY0132	1/1
104	Dr. Csocsánné Horváth Emmy	GY0121	1/1
105	Dr. Deliné Dr. Fráter Katalin	OV0887	1/1
106	Dr. Farkas Miklós	GY0121	1/1
107	Dr. Farkas Olga	UK1073	1/1
108	Dr. Gábor József	GY0121, KN0328	2/2
109	Dr. Göllész Viktor	GY0110, GY0112, GY0117	3/1
110	Dr. Harcsa Tiborné	OV0869	1/1
111	Dr. Hegedűs Ferencné	TA0004, TA0010	2/1
112	Dr. Hegedűs György	GY0110, GY0112, GY0113, GY0117	4/1
113	Dr. Hegyi István	GY0128	1/1
114	Dr. Illyés Sándor	GY0122, GY0124, GY0136, KN0744, KN0747, KN0788	6/2
115	Dr. Isépy Mária	GY0121	1/1
116	Dr. Jancsurák Barnabásné	OV0834	1/1
117	Dr. Kelemen Elemér	TA0012, KN0480, PS0936, PS0957	4/3
118	Dr. Méhes József	GY0121	1/1
119	Dr. Mészáros Etelka	GY0109	1/1
120	Dr. Mészáros József	GY0119, PS0907	2/2
121	Dr. Pál László	GY0121, PS0917	2/2

122	Dr. Parais Lajosné	GY0118	1/1
123	Dr. Puppi József	OV0866	1/1
124	Dr. Rendi László	GY0110, GY0112	2/1
125	Dr. Réthy Endréné	GY0137	1/1
126	Dr. Sáska Géza	KN0621	1/1
127	Dr. Takács Tiborné	OV0878	1/1
128	Dr. Torda Ágnes	GY0134	1/1
129	Dr. V. L.	OV0864	1/1
130	Dr. Vincze Tiborné	OV0835	1/1
131	Drahos Ágoston	PS0980	1/1
132	Drahos Péter	ED0074	1/1
133	Dubina Ildikó	KN0530	1/1
134	Együd János	GY0141	1/1
135	Ékes Beatrix	IS0249	1/1
136	Erdélyi Erzsébet	KN0635	1/1
137	Érdi Gitta	KN0644, KN0648	1/1
138	Eszik Zoltán	ED0099	1/1
139	E. Vámos Ágnes	PS1015	1/1
140	Fábián Pál	KN0497	1/1
141	Falvay Károly	PS0978	1/1
142	Farkas Endre	PS0968	1/1
143	Farkas Gyöngyi	KN0762	1/1
144	Farkas Kálmán	KN0375	1/1
145	Farkas Péter	ED0082, IS0149, IS0218	3/2
146	Farkasné Egyed Zsuzsa	UK1106	1/1
147	Fenyő D. György	PS0946	1/1
148	Ferencz Mihályné	OV0871	1/1

149	Figula István	KN0264	1/1
150	Fodor Gábor	KN0654	1/1
151	Forray R. Katalin	ED0043, ED0056, ED0059, ED0070, ED0076, IS0160, IS0195, IS0215, KN0353, KN0406, KN0413, KN0460, PS0929, PS0938, PS0955, PS1038	16/4
152	Földesi Klára	OV0832	1/1
153	Fuchs Rezső	PS0905	1/1
154	Fulková, Emilia	KN0534	1/1
155	Futaki József	IS0161	1/1
156	Gaál Éva	TA0017, GY0126	2/2
157	Gaál Károlyné	OV0841	1/1
158	Gábor Kálmán	ED0077	1/1
159	Gál Ferenc	KN0518	1/1
160	Galántai Zoltán	IS0170	1/1
161	Garami Erika	ED0106	1/1
162	Gáspár Ágota	GY0107	1/1
163	Gergely Gyula	PS1005	1/1
164	Ghyczy Györgyné	GY0127	1/1
165	Gion Gábor	KN0499	1/1
166	Girán János	IS0253	1/1
167	Gnoth, Milan	KN0534	1/1
168	Gonda János	IS0206, IS0244	2/1
169	Goór Judit	UK1057	1/1
170	Gordos Gyuláné	PS0996	1/1
171	Gordosné Dr. Szabó Anna	GY0121, GY0137	2/1
172	Göttli Istvánné	OV0855	1/1
173	Gross László	KN0328	1/1

174	Gulyás Andrásné	OV0843	1/1
175	GY.	KN0566	1/1
176	Gyarmati Szabó Éva	KN0355	1/1
177	Gyergyói Sándor	KN0326	1/1
178	Györgyi Zoltán	ED0050, ED0086, ED0102	3/1
179	Győri Anna	PS0977, PS1027, PS1035	3/1
180	Győri György	KN0426, KN0550, KN0742	3/1
181	Hagymási Józsefné	OV0837	1/1
182	Hajnal Istvánné	OV0868	1/1
183	Halász Gábor	PS1013	1/1
184	Halmainé Fehér Margit	KN0637	1/1
185	Háló Magdolna	KN0465	1/1
186	Hámori Vilmos	PS0924	1/1
187	Hamrák Anna	TA0018, IS0178, KN0656	3/3
188	Hamvainé Sárvári Katalin	KN0791	1/1
189	Hanga Mária	PS0918	1/1
190	Harcza Ferencné	OV0859	1/1
191	Harsányi Eszter	ED0094	1/1
192	Hársfalviné Szivák Judit	PS0960	1/1
193	Havas Péter	PS1031	1/1
194	Házi Lajos	KN0363	1/1
195	Hederics Vilmos	KN0468	1/1
196	Héderváry Katalin	KN0764	1/1
197	Heffner Anna	IS0153, IS0154, IS0155	3/1

198	Hegedűs T. András	ED0055, ED0059, ED0060, ED0087, IS0160, IS0195, IS0215, KN0406, KN0460, PS0938, PS0955	11/4
199	Heltai Gyöngyi	KN0622	1/1
200	Hermann Avenarius	PS0963	1/1
201	Hídvégi Márta	GY0116	1/1
202	Hillebrand Vince Márióné	OV0838	1/1
203	Hoffmann Ottó	PS0940	1/1
204	Horánszky Nándor	KN0507	1/1
205	Horn Gábor	IS0221, KN0750, KN0754, KN0758	4/2
206	Horváth Ágnes	IS0217, PS1037	2/2
207	Horváth Aladár	KN0793	1/1
208	Horváth Béla	OV0856	1/1
209	Horváth Béláné	KN0360	1/1
210	Horváth F. Miklós	PS1006	1/1
211	Horváth György Péter	KN0378	1/1
212	Horváth Gyuláné Szabó Sára	TA0029, KN0602	2/2
213	Horváth József	KN0597	1/1
214	Horváth M. Tamás	ED0103	1/1
215	Hunyady György	PS1034	1/1
216	Ifj. Kanyó József	GY0113	1/1
217	Ignác János	KN0597	1/1
218	Illés Lajosné	PS0941	1/1
219	Imre Anna	ED0062, ED0085	2/1
220	Imrei István	IS0235	1/1
221	Irázi Istvánné	OV0844	1/1

222	Iván László	IS0247	1/1
223	Jakab János	IS0218	1/1
224	Jávor Emese	ED0098	1/1
225	Juhász György	IS0186	1/1
226	K. M.	OV0845	1/1
227	K. T.	UK1063	1/1
228	Kacziba Antal	PS0927	1/1
229	Kálmán Miklós	ED0096	1/1
230	Kály-Kullai Károly	IS0209	1/1
231	Kamarás István	KN0471	1/1
232	Kaposi Ilona	GY0112, GY0117	2/1
233	Kaposvári Lászlóné	OV0867	1/1
234	Karakas Józsefné	OV0886	1/1
235	Kardos Lajos	IS0253	1/1
236	Kardos László	ED0088	1/1
237	Karlovitcz János Tibor	KN0728, KN0782	2/1
238	Kasza Józsefné	OV0893	1/1
239	Keczer Zoltán	PS1001	1/1
240	Kedves Tamás	IS0182	1/1
241	Kelédi László	GY0110, GY0112, GY0113, GY0117	4/1
242	Kelemen Andrásné	OV0871	1/1
243	Kemény István	ED0083	1/1
244	Kende Ferenc	PS0898	1/1
245	Kerekes László	KN0370, KN0411	2/1
246	Kerégyártó Mihály	KN0710	1/1
247	Kerényi Jánosné	TA0001	1/1
248	Kereszty Zsuzsa	IS0194, KN0402	2/2

249	Király János	KN0305	1/1
250	Király Károly	PS0897	1/1
251	Kiskun Farkas László	KN0273	1/1
252	Kiss Albertné	KN0454	1/1
253	Kiss Éva	IS0151	1/1
254	Kiss Sándor	GY0127	1/1
255	Knausz Imre	PS1025	1/1
256	Kobzos Kiss Tamás	PS1019	1/1
257	Kocsis Károly	IS0200	1/1
258	Kolczonay Katalin	KN0517	1/1
259	Kolics Pál	IS0175	1/1
260	Komlósi Ákos	KN0498	1/1
261	Komóczi Mihály	ED0105	1/1
262	Kontra Miklós	IS0257	1/1
263	Kóré Veronika	PS1016	1/1
264	Kormos Ildikó	MP0812	1/1
265	Kotnyek István	PS0935	1/1
266	Kotschy Beáta	MP0811	1/1
267	Kovách Árpád	IS0230	1/1
268	Kovács Annamária	KN0809	1/1
269	Kovács Éva	OV0861	1/1
270	Kovács Katalin	IS0198, PS1033	2/2
271	Kovács Lajos	PS0906	1/1
272	Kovács Ottó	KN0700	1/1
273	Kovács Péter	PS0916	1/1
274	Kovácsné Seregi Judit	KN0288, PS0902	2/2
275	Kovalcsik Katalin	IS0204, IS0226	2/1

276	Kozák Istvánné	ED0063	1/1
277	Kozma Tamás	ED0052, KN0327	2/2
278	Köpeczi Béla	KN0341, KN0396	2/1
279	Kővári Józsefné	TA0027	1/1
280	Kövesdi Kiss Ferenc	KN0529	1/1
281	Krajnyák Lászlóné	IS0174	1/1
282	Krebsz János	KN0556	1/1
283	Krisztián Béla	PS0895	1/1
284	Kronstein Gábor	KN0391, PS0998, PS1008	3/2
285	Kulcsár Ildikó	KN0287	1/1
286	Kulcsár Simonné	OV0842	1/1
287	Kundrák Jánosné	OV0851	1/1
288	L. Nagy Katalin	PS1018	1/1
289	Lakatos Béla	IS0222	1/1
290	Laki László	ED0044, KN0399	2/2
291	Lannert Judit	PS1022	1/1
292	Lányiné Engelmayer Ágnes	KN0403	1/1
293	László Béla	KN0536	1/1
294	Lénárd Ferenc	TA0015, TA0016, PS0896, PS0899, PS0903, PS0904	6/2
295	Lencsés Tamásné	OV0884	1/1
296	Lengyel László	IS0171, IS0173, IS0197	3/1
297	Lesznyák Márta	MP0825	1/1
298	Liskó Ilona	ED0046, ED0049, ED0072, ED0078, ED0080, ED0084, ED0095, ED0101, ED0104, IS0159	10/2
299	Loránd Ferenc	PS0972, PS1020, PS1028	3/1
300	Lőrík József	GY0134	1/1
301	Madarász Imre	KN0508	1/1

302	Magyar Bálint	KN0714, PS1021	2/2
303	Major Dóra	KN0512, KN0806	2/1
304	Majzik Lászlóné	PS0951, PS0986	2/1
305	Makai Éva	IS0250	1/1
306	Maráczy Ernő	IS0192	1/1
307	Maróti Andor	KN0534	1/1
308	Mátay Melinda	ED0079	1/1
309	Matekovitsné Kórodi Mária	KN0755	1/1
310	Máté Martonné Korb Erzsébet	OV0894	1/1
311	Matyovszky Mária	OV0841	1/1
312	Medgyasszayné Rantal Judit	OV0885	1/1
313	Meláth Ferenc	PS0976	1/1
314	Menyhárt Melinda	UK1064	1/1
315	Merétei Klára	PS0900	1/1
316	Mesterházi Zsuzsa	GY0125	1/1
317	Mészáros István	MP0817, MP0819	2/1
318	Mészáros Lajosné	TA0019	1/1
319	Mezei Gyula	KN0428	1/1
320	Mezei Károly	PS0944	1/1
321	Mihály Ottó	PS0919, PS1003	1/1
322	Mikecz Pálné	KN0407	1/1
323	Miklós Erika	KN0636, KN0761	1/1
324	Miklósi László	PS1010	1/1
325	Miksa Lajos	KN0408, KN0449, KN0452, KN0458, KN0463, KN0469, KN0470, KN0481, KN0485, KN0491, KN0501, KN0505, KN0519, KN0533, KN0540, KN0555, KN0557, KN0578, KN0582, KN0583,	40/1

		KN0601, KN0659, KN0664, KN0674, KN0678, KN0679, KN0687, KN0695, KN0732, KN0733, KN0745, KN0748, KN0753, KN0763, KN0769, KN0783, KN0792, KN0801, KN0802, KN0803	
326	Mohai Jánosné	OV0840	1/1
327	Molnár Lóránt	KN0395	1/1
328	Mucsina Gyuláné	IS0187	1/1
329	Nagy Attila	KN0300, MP0822	2/2
330	Nagy Ferenc	IS0144	1/1
331	Nagy Jenőné	OV0879	1/1
332	Nagy József	KN0457	1/1
333	Nagy Mária	PS1014	1/1
334	Nagy Sándor	MP0815	1/1
335	Nagyné Pigniczki Éva	KN0791	1/1
336	Nagyné Volopich Mária	IS0233	1/1
337	Nanszákné Cserfalvi Ilona	TA0038	1/1
338	Narancsik Ágnes	ED0081	1/1
339	Nemere István	KN0260, KN0278	2/1
340	Nemess Mariann	TA0008	1/1
341	Nobel Iván	KN0635	1/1
342	Novák Gábor	KN0258, KN0263, KN0284, KN0321, KN0337, KN0347, KN0359, KN0400, KN0410, KN0432, KN0444, KN0462, KN0476, KN0478, KN0479, KN0484, KN0503, KN0514, KN0543, KN0545, KN0552, KN0573, KN0593, KN0598, KN0603, KN0609, KN0615, KN0632, KN0640, KN0645, KN0657, KN0660, KN0662, KN0663, KN0669, KN0673, KN0685, KN0689, KN0699, KN0713, KN0718, KN0719, KN0720, KN0721, KN0722,	54/1

		KN0723, KN0726, KN0736, KN0740, KN0759, KN0774, KN0783, KN0795, KN0807	
343	Novák István	KN0364	1/1
344	Nyári László	KN0591	1/1
345	Nyirkos Tibor	PS0925	1/1
346	Nyitrai Zsoltné	KN0310	1/1
347	Oltai György	KN0562	1/1
348	Örkény Antal	IS0216, IS0255, PS1036	3/2
349	Paál László	KN0387	1/1
350	Paksi Éva	UK1104	1/1
351	Pál Tibor	GY0135	1/1
352	Pálfai Márton	IS0249	1/1
353	Pálfi Ágnes	KN0584, KN0588, KN0623, KN0675	4/1
354	Pálfy György	IS0228	1/1
355	Pálfy Magdolna	OV0876	1/1
356	„Pápai”	UK1112	1/1
357	Pápai Gyuláné	UK1048, UK1115	2/1
358	Papp Antalné	OV0873	1/1
359	Papp Gabriella	TA0017, GY0140	2/2
360	Párdányi Teodóra	TA0014	1/1
361	Parti Krisztina	PS0983	1/1
362	Pataki Ferenc	KN0282	1/1
363	Pa-ul	UK1045, UK1055	2/1
364	Paulina Éva	KN0299	1/1
365	Pávai Istvánné	OV0875	1/1
366	Pavlicsek Zsolt	PS0984, PS1029	2/1
367	Pavlik Oszkárné	PS1030	1/1
368	Pecsenye Éva	UK1102	1/1
369	Perjés István	PS0964	1/1

370	Perlaki Ernőné	KN0548	1/1
371	Pethő Ágnes	KN0372, OV0891	2/2
372	ph. Dr. Ján Hučík	GY0127	1/1
373	Petriné Dr. Feyér Judit	TA0013, MP0816	2/2
374	Pik Katalin	KN0292	1/1
375	Pinczés Rudolfné	PS0962	1/1
376	P. Kovács Imre	KN0277, KN0322, KN0414, KN0422, KN0442, KN0473, KN0504, KN0510, KN0513, KN0525, KN0541, KN0569, KN0571, KN0586, KN0614	15/1
377	Polányi Imre	IS0213	1/1
378	Polinszky Károly	KN0267	1/1
379	Pólya Zoltán	IS0231	1/1
380	Pőcze Gábor	KN0790, PS0990, PS1002	3/2
381	Pribersky, Andreas	ED0054	1/1
382	Priszter Andrea	KN0613	1/1
383	Pusztai Lajosné	OV0860	1/1
384	Pusztay János	KN0535	1/1
385	Raáb Alajosné	GY0111	1/1
386	Rácz Gyöngyi	IS0144, KN0320, OV0863	3/3
387	Rácz-Székely Győző	KN0374, KN0385, KN0466	3/1
388	Radicsné Pintér Ilona	OV0892	1/1
389	Rádli Katalin	PK1041	1/1
390	Radó Péter	ED0094, IS0220, UK1087	3/3
391	Raicsné Dr. Horváth Anikó	KN0749	1/1
392	Réfi Oszkó Magdolna	TA0006	1/1
393	Réger Zita	IS0227	1/1

394	Reichmesz Ádám	KN0772	1/1
395	Restyánszki Lászlóné	KN0760	1/1
396	Richter né Kropf Anikó	KN0275, OV0858	2/2
397	Riczel Etelka	KN0613	1/1
398	Rigó Rozália	IS0224	1/1
399	Rimai Józsefné	GY0120	1/1
400	Ritó László	KN0405, PS0953	2/2
401	Rózsásné Horváth Erzsébet	TA0030	1/1
402	Rózsavölgyi Adél	IS0225	1/1
403	Rubóczky István	KN0560	1/1
404	Ruhmann Imréné	OV0843	1/1
405	S. Benedek András	IS0191, KN0467	2/2
406	Sággy Erna	IS0202	1/1
407	Sajó Ingrid	IS0179	1/1
408	Salga Attila	KN0625	1/1
409	Sánta János	KN0554, KN0708	2/1
410	Savanya Antalné	UK1068	1/1
411	Schäffer Erzsébet	KN0272	1/1
412	Schüttler Tamás	PS0942, PS0968, PS0985, PS0991, PS1011	5/1
413	Setényi János	ED0074, ED0091	2/1
414	Simon József	KN0447	1/1
415	Sió László	PS0983	1/1
416	Soltész Elekné	KN0688	1/1
417	Soós Jánosné	KN0364	1/1
418	Sövényházy Csilla	PS0933	1/1
419	Speidl Zoltán	KN0362, KN0383	2/1

420	Steiner Gáspár	KN0289	1/1
421	Sum Ferenc	GY0139, KN0716	2/2
422	Szabadi Ilona	OV0847	1/1
423	Szabó Ildikó	IS0216, IS0217, IS0255, PS0947, PS0975, PS1004, PS1036	7/2
424	Szabó János	IS0219	1/1
425	Szabó Lajos	KN0796	1/1
426	Szabó László	ED0057, ED0065, ED0075, KN0336	4/2
427	Szalay Lászlóné	PS0952	1/1
428	Szántó Lajosné	OV0829	1/1
429	Szávai István	UK1044	1/1
430	Szebenyi Péter	PS0919, PS0928, PS0950, PS0965	4/1
431	Széchy Éva	ED0048, PS1024	2/2
432	Szedlák Éva	TA0019, TA0021, TA0023	3/1
433	Szegál Borisz	IS0223	1/1
434	Szegő László	KN0350	1/1
435	Szekszárdi Ferencné	PS0947, PS0969	2/1
436	Szeléndi Gábor	PS0923	1/1
437	Szemán Józsefné	IS0214, OV0889	2/2
438	Szépe György	IS0203	1/1
439	Szerémy Gyula	KN0642	1/1
440	Szikra János	KN0464	1/1
441	Szilaj Pálné	GY0108	1/1
442	Szilas Ádám	TA0037	1/1
443	Szirmainé Kövessi Erzsébet	IS0229	1/1
444	Szoleczky Emese	IS0241	1/1

445	Szunyogh Szabolcs	KN0486, KN0495, KN0500, KN0506, KN0511, KN0531, KN0546, KN0567, KN0576, KN0594, KN0608, KN0618, KN0630, KN0639, KN0641, KN0652, KN0672, KN0696, KN0738, KN0771, KN0785, PS0944	22/2
446	Szüdi János	KN0729, KN0730, KN0786	3/1
447	T. K.	TA0009	1/1
448	Takács Géza	PS0943	1/1
449	Takács Viola	IS0184	1/1
450	Tatai Imre	OV0866	1/1
451	Tátrai Zsuzsanna	IS0193	1/1
452	Téglás Tivadar	KN0440	1/1
453	Tézli Károlyné	OV0857	1/1
454	Thuránszky Lehelné	KN0319	1/1
455	Tibor Klára	KN0301, KN0317, KN0367, KN0415	4/1
456	Tilkovszky Lóránt	IS0212	1/1
457	Tomai Éva	KN0271, KN0288, MP0810, PS0900, PS0901, PS0902	6/3
458	Tordai Zádor	KN0472	1/1
459	Tót Éva	ED0072, ED0092	2/1
460	Tóth Éva	KN0399	1/1
461	Tóth László	KN0285, KN0398	1/1
462	Tölgyesi József	KN0725	1/1
463	Trencsényi László	IS0172, IS0242, OV0862, PS0945, PS0949, PS0961, PS0973, PS0981, PS0982	9/3
464	Tulok Lajos	ED0093	1/1
465	Turgyán Mihályné	KN0494	1/1
466	Tuza Tibor	TA0035, KN0686, KN0688, KN0690, KN0691, KN0701, KN0805	7/2
467	Ujlaky István	UK1061	1/1

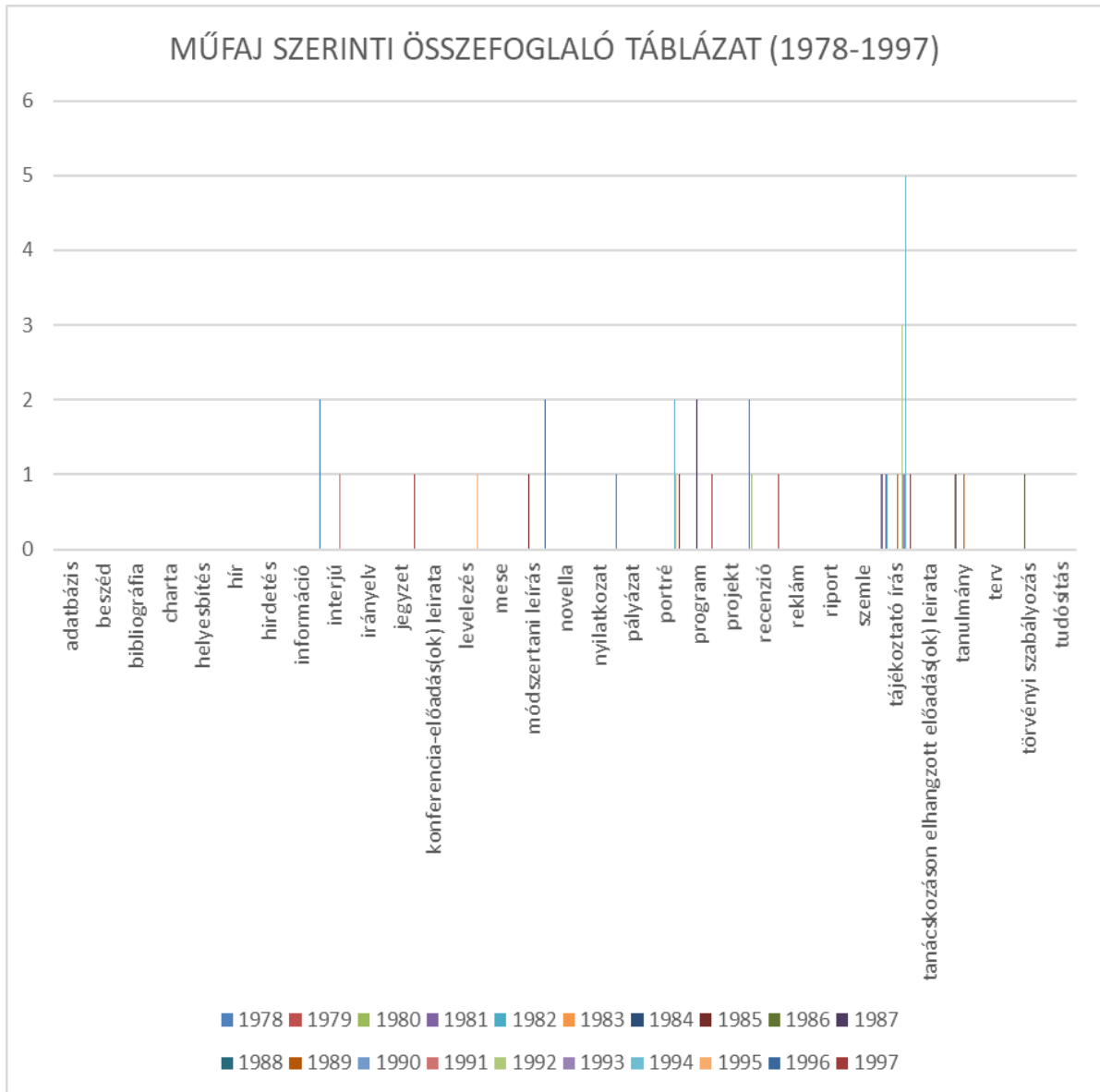
468	Urbán Anna	OV0861	1/1
469	Vadasi Béláné	IS0228	1/1
470	Vajda Imre	KN0599, KN0606, KN0631	3/1
471	Vajda Júlia	PS0970	1/1
472	Vajda Zsuzsanna	ED0041	1/1
473	Vajó Péter	PS0919	1/1
474	Vámos Ágnes	IS0199	1/1
475	Vámos Dóra	PS0971	1/1
476	Várady Eszter	ED0066	1/1
477	Varga Aranka	PS1001, PS1017	2/1
478	Varga Éva	ED0064	1/1
479	Varga Gusztáv	IS0228	1/1
480	Varga József Antalné	OV0853	1/1
481	Varga Lászlóné	OV0852	1/1
482	Varga Sándor	KN0404	1/1
483	Varga Zoltánné	GY0114	1/1
484	Váriné Szilágyi Ibolya	PS0979	1/1
485	Varjas Endre	KN0316	1/1
486	Várnagy Elemér	KN0274, KN0293, KN0325, KN0348, KN0354, KN0498, MP0824, PS0912, PS0926	9/3
487	Vass Dánielné	OV0880	1/1
488	Vati Papp Ferenc	KN0315, KN0369, KN0386, KN0394	4/1
489	Vég Katalin	IS0246, PS0959	2/2
490	Végh Mihályné	IS0188	1/1
491	Vekerdi Tamás	KN0351	1/1
492	Vészi János	PS0931	1/1
493	Vincze László	MP0818	1/1

494	Vinczéné Bíró Etelka	PS0921	1/1
495	Virág Teréz	PS0987	1/1
496	Volentics Anna	GY0129, KN0392	2/2
497	Walter Bachmann	GY0130	1/1
498	Windhager Károly	KN0589	1/1
499	Zala Szilárd Zoltán	KN0784	1/1
500	Zalán Tibor	IS0166, IS0167, IS0180, IS0211	4/1
501	Zászkaliczky Péter	GY0138	1/1
502	Závodszkyné Orbán Erzsébet	KN0595	1/1
503	Zombori Judit	ED0097	1/1
504	Zsikó János	PK1040	1/1
505	Zsoldos Z. Julianna	OV0872, OV0888	2/1
506	Zsolnai Ferenc	IS0249	1/1
507	Zsolnai József	IS0150, IS052	2/1

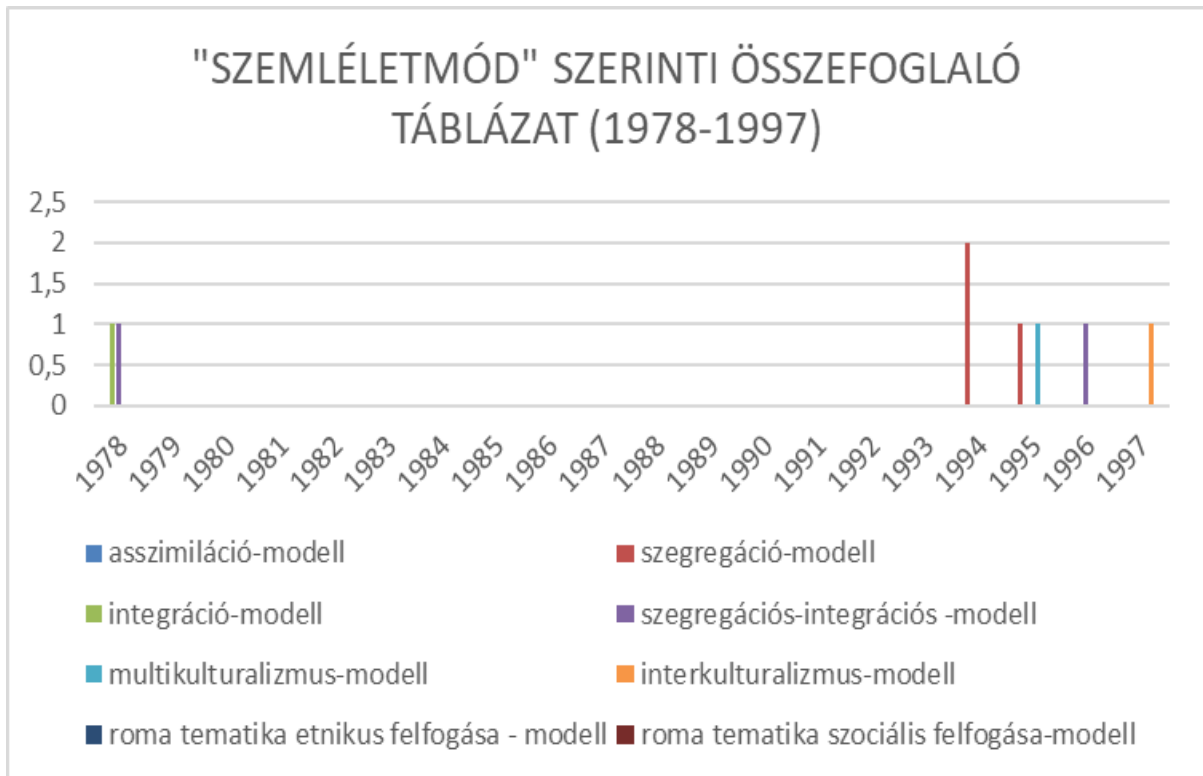
TÁBLÁZATOK

A TANÍTÓ/TANÍTÓ

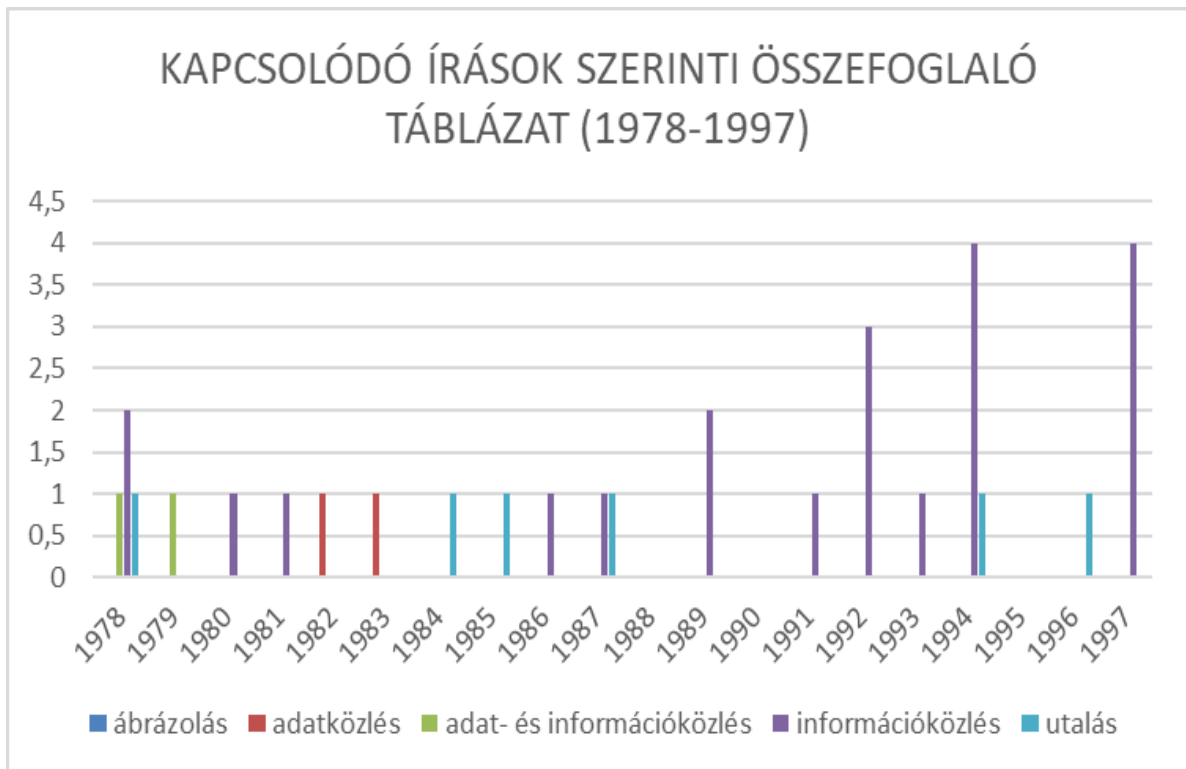
22. ábra

23. ábra

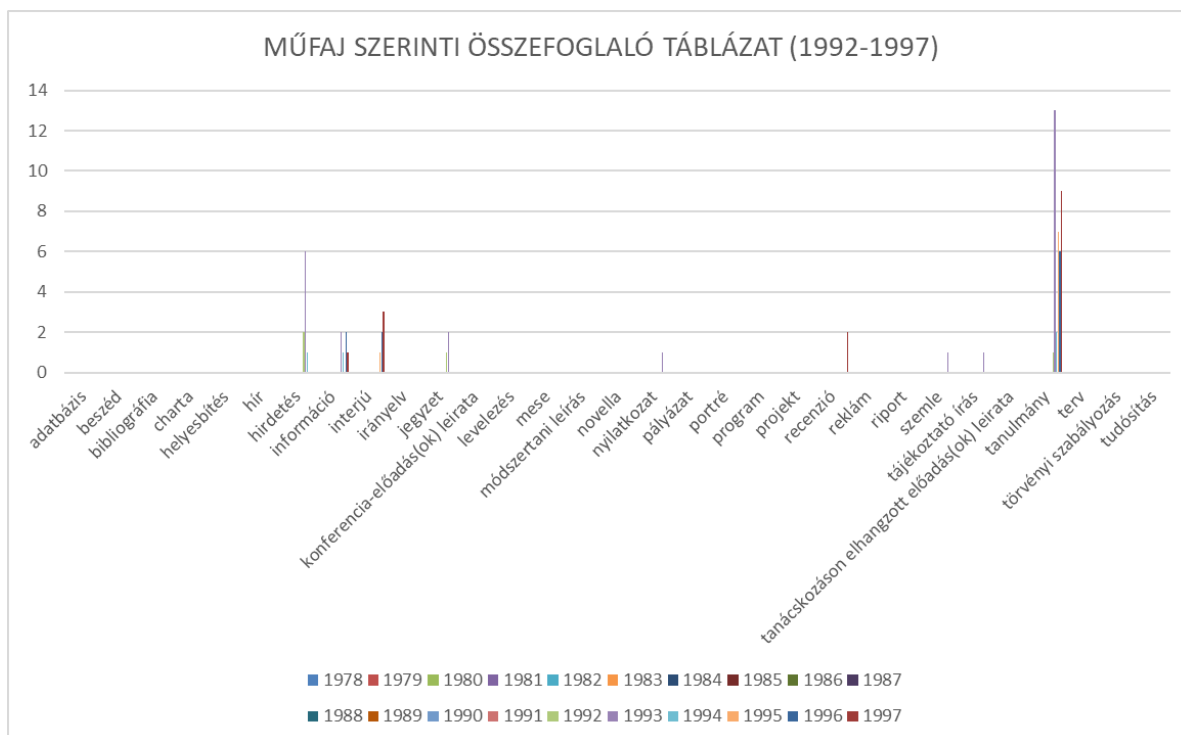

24. ábra

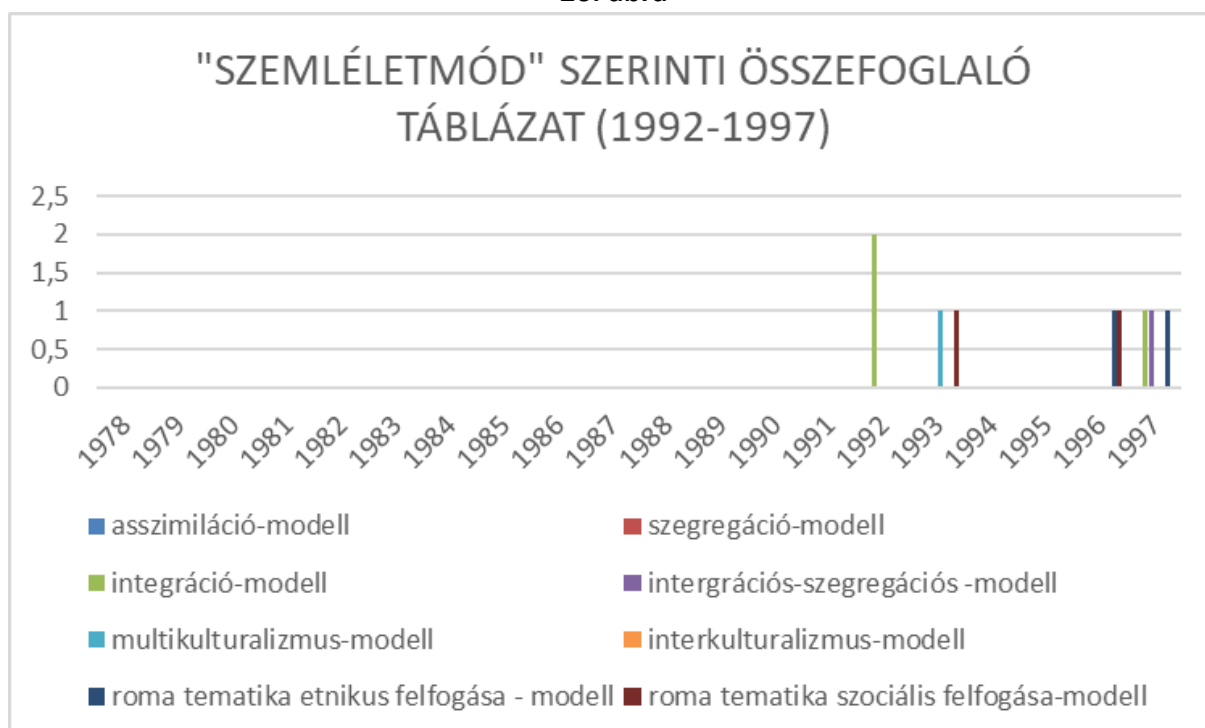

EDUCATIO

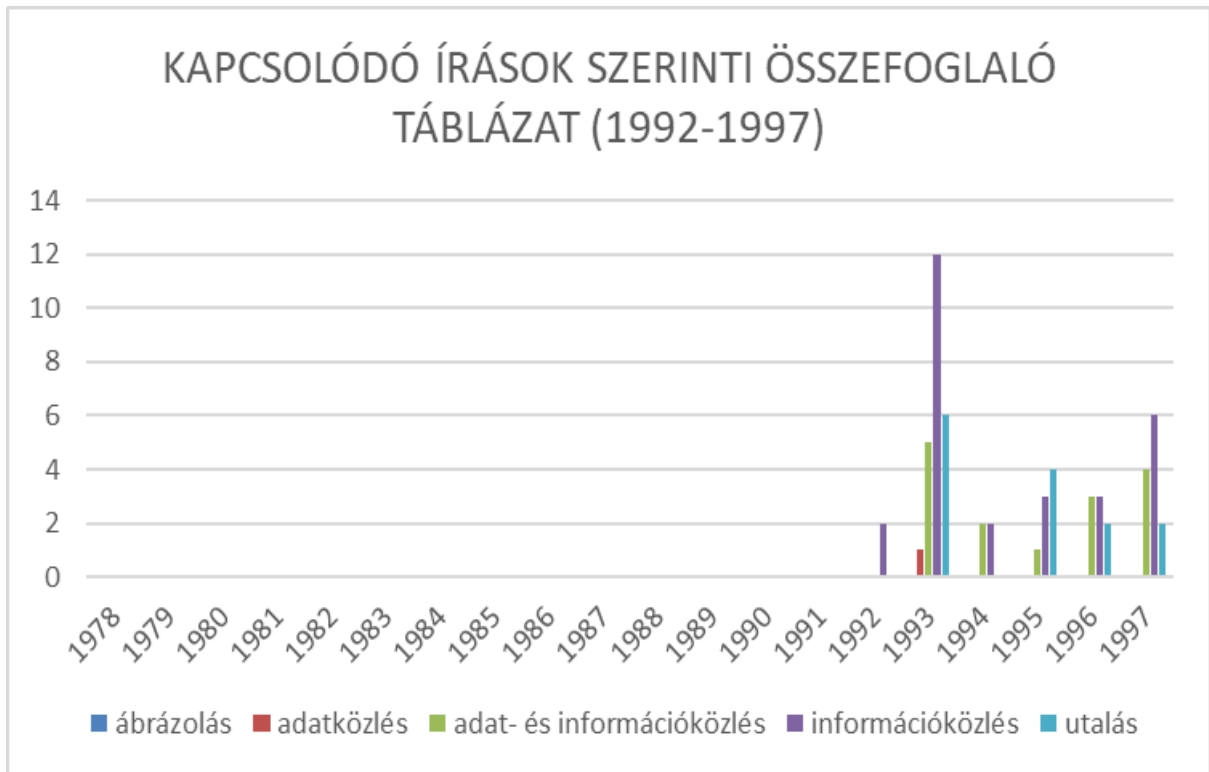
25. ábra

26. ábra

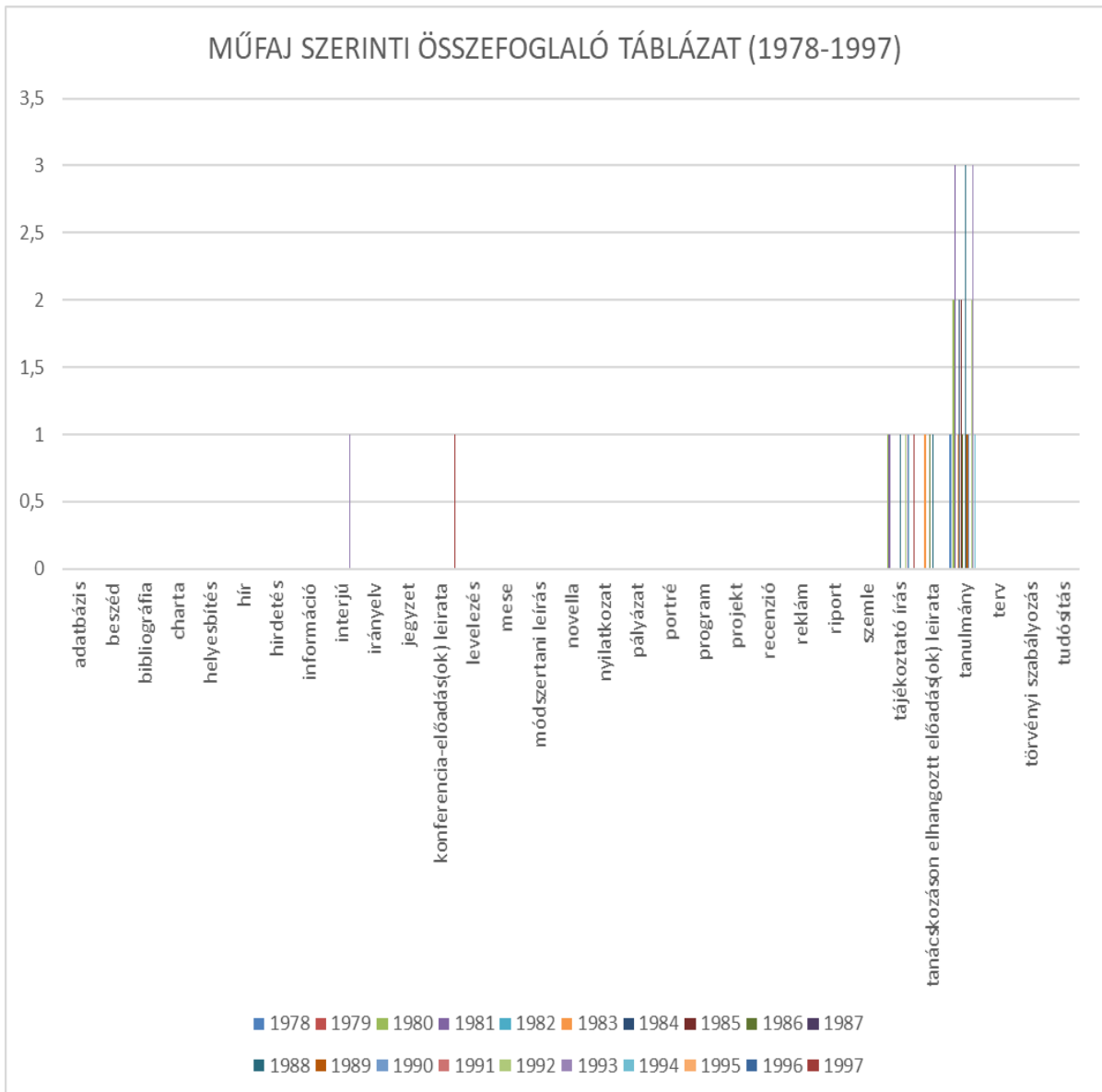

27. ábra

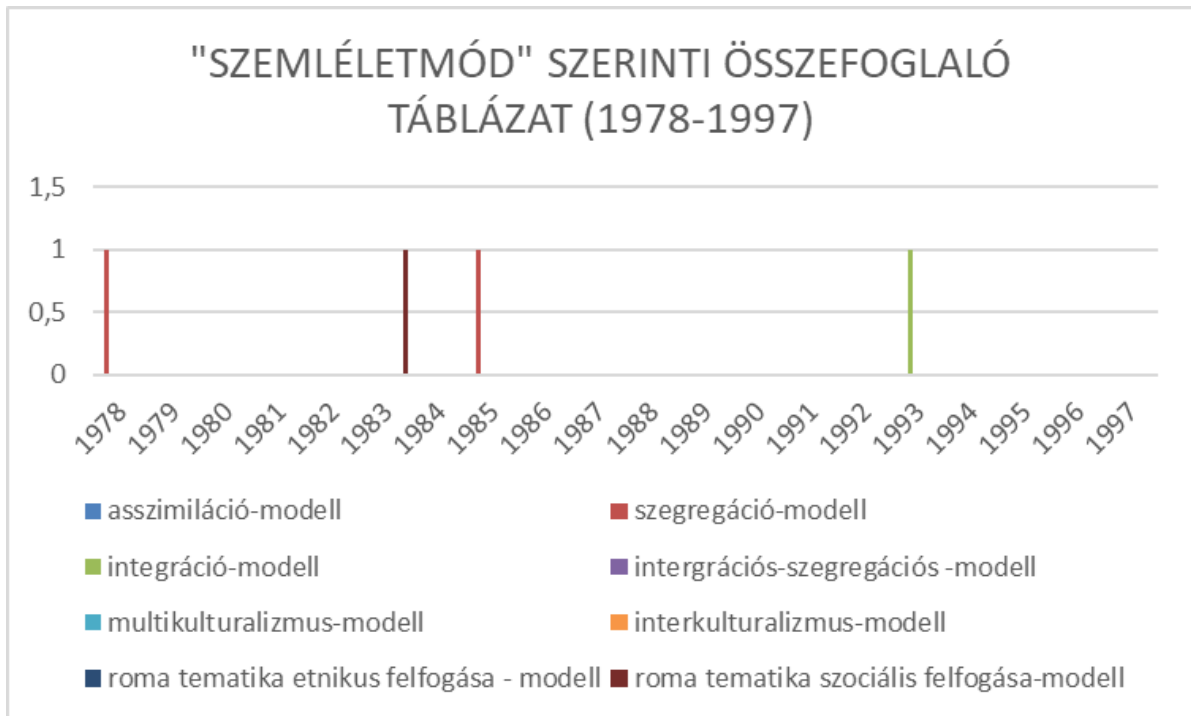

GYÓGYPEDAGÓGIAI SZEMLE

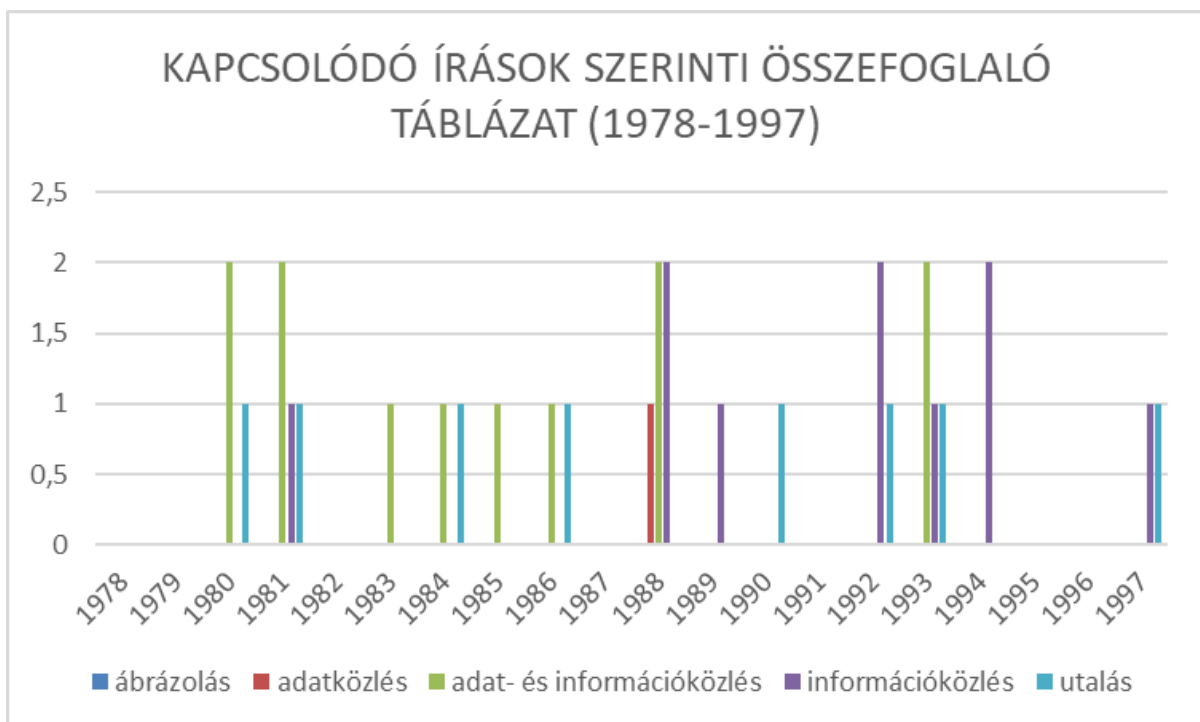
28. ábra

29. ábra

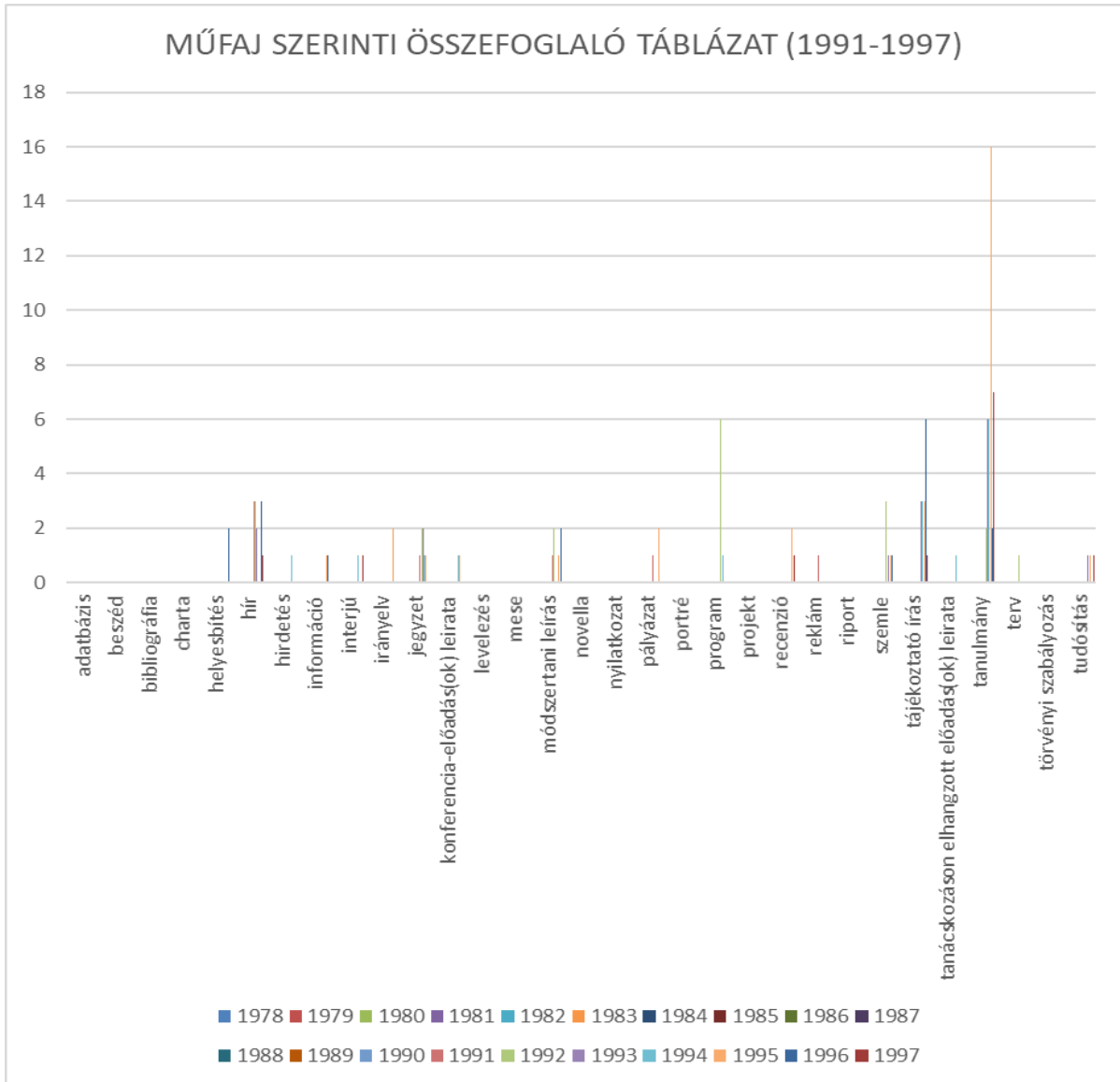

30. ábra

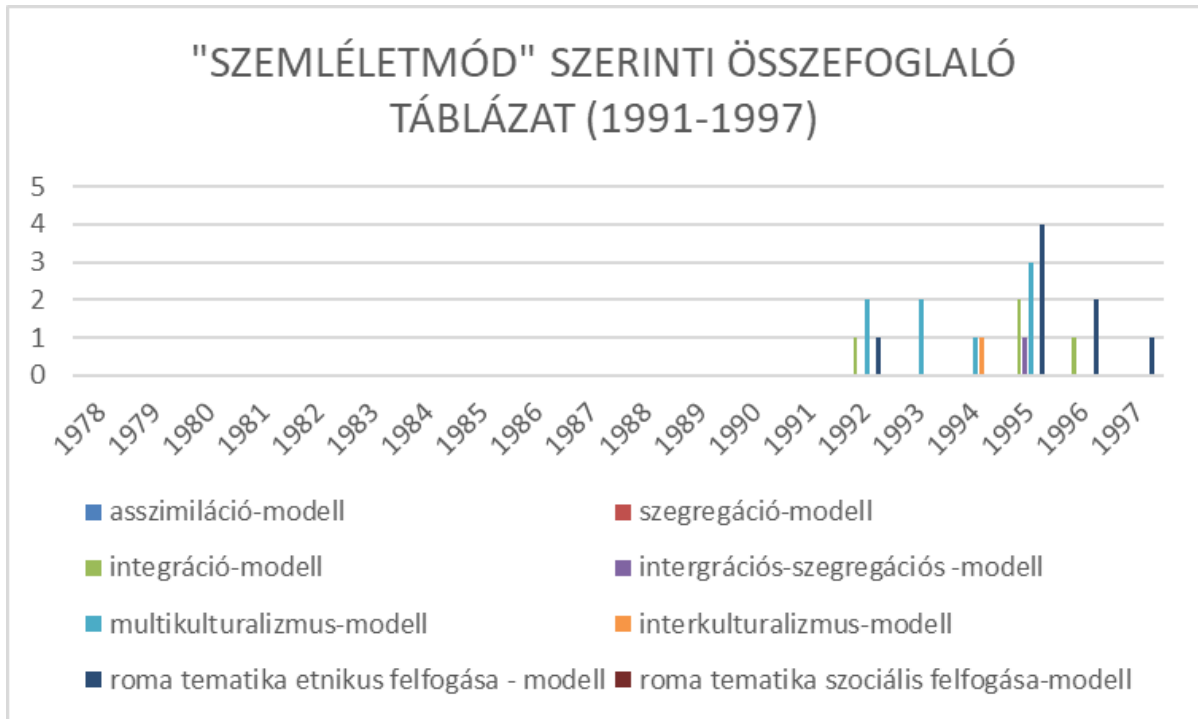

ISKOLAKULTÚRA

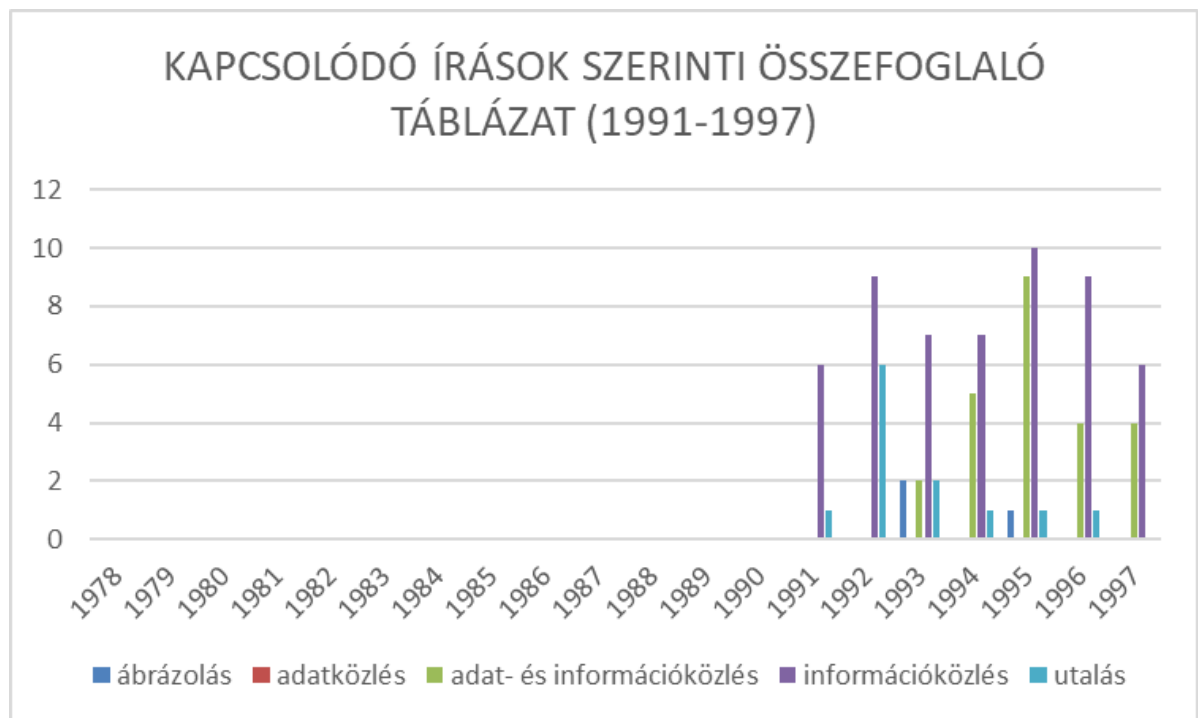
31. ábra

32. ábra

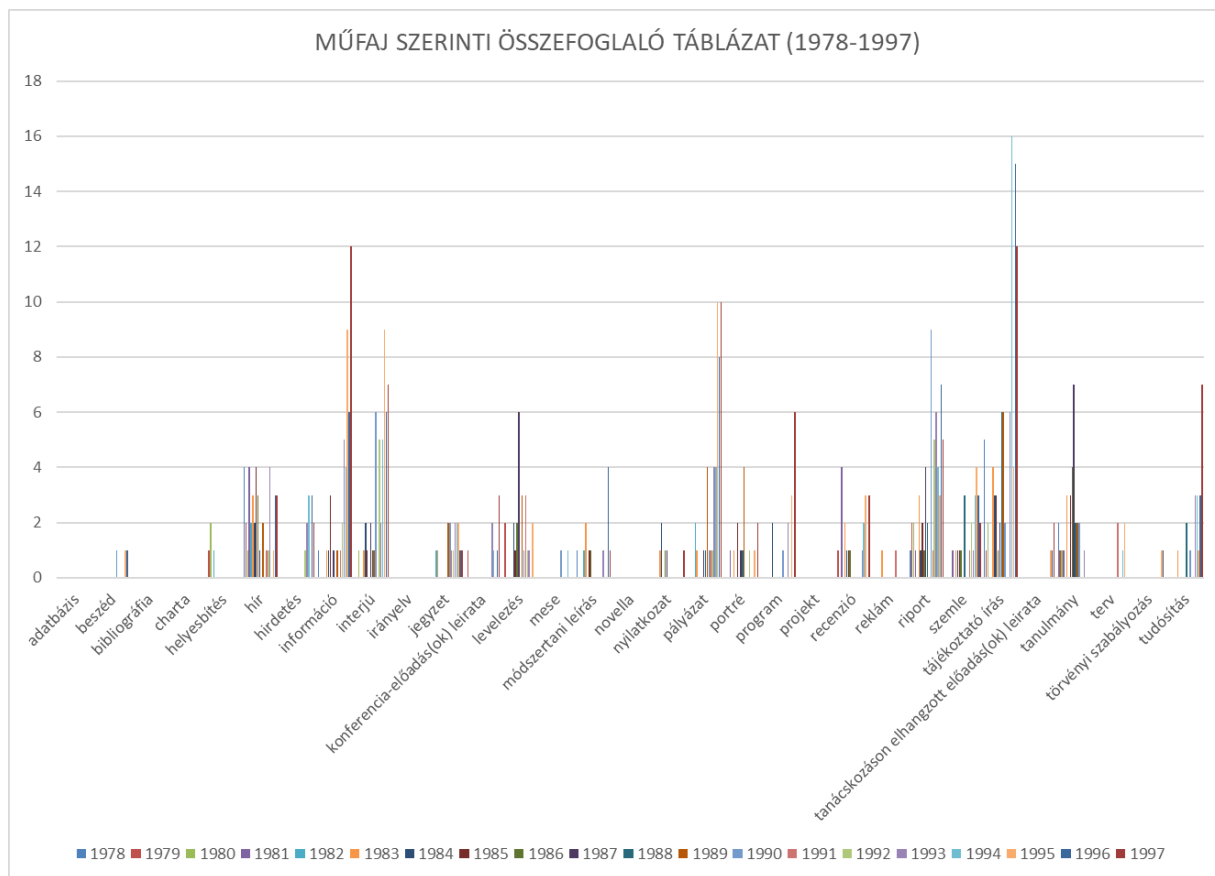

33. ábra

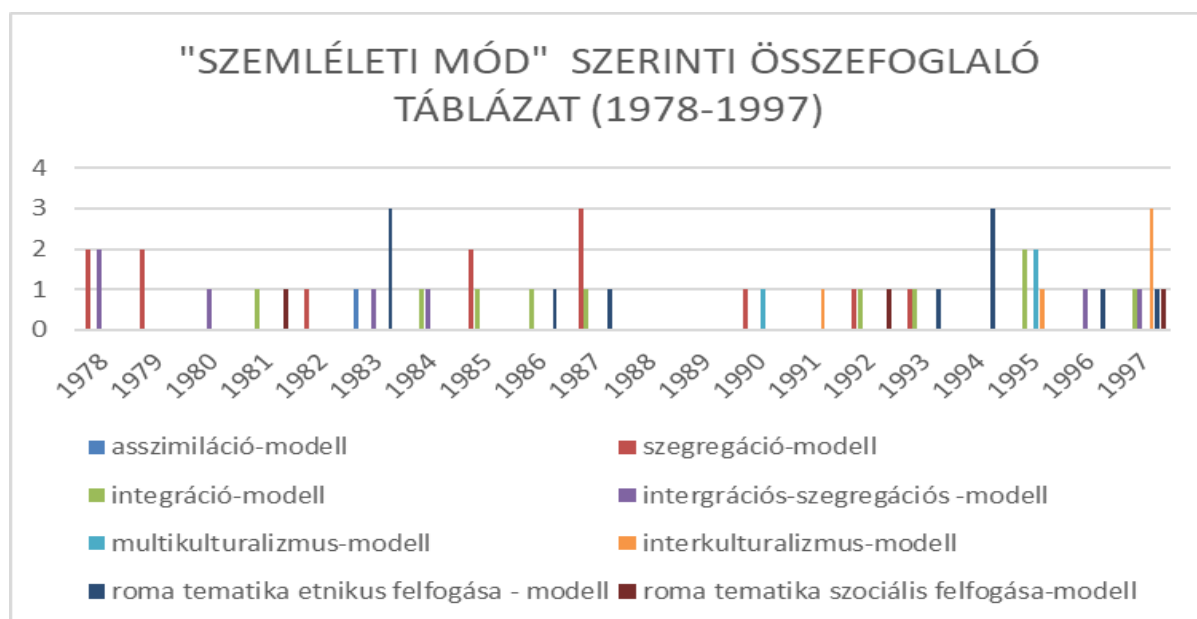

KÖZNEVELÉS

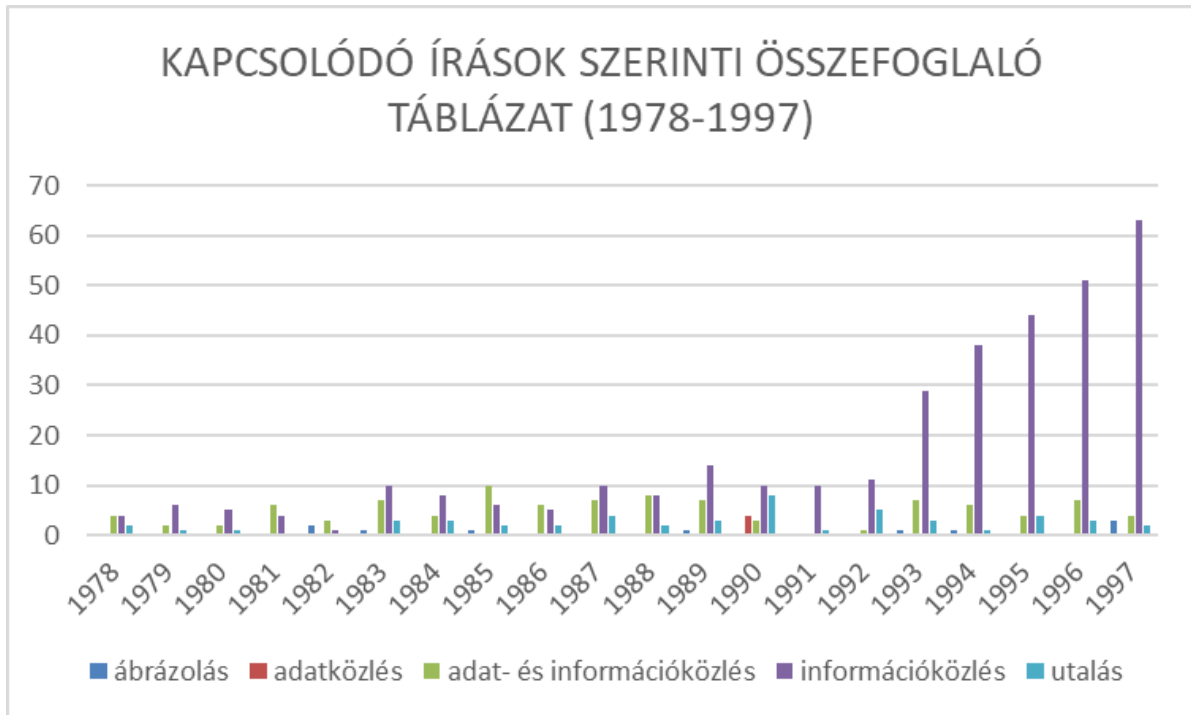
34. ábra

35. ábra

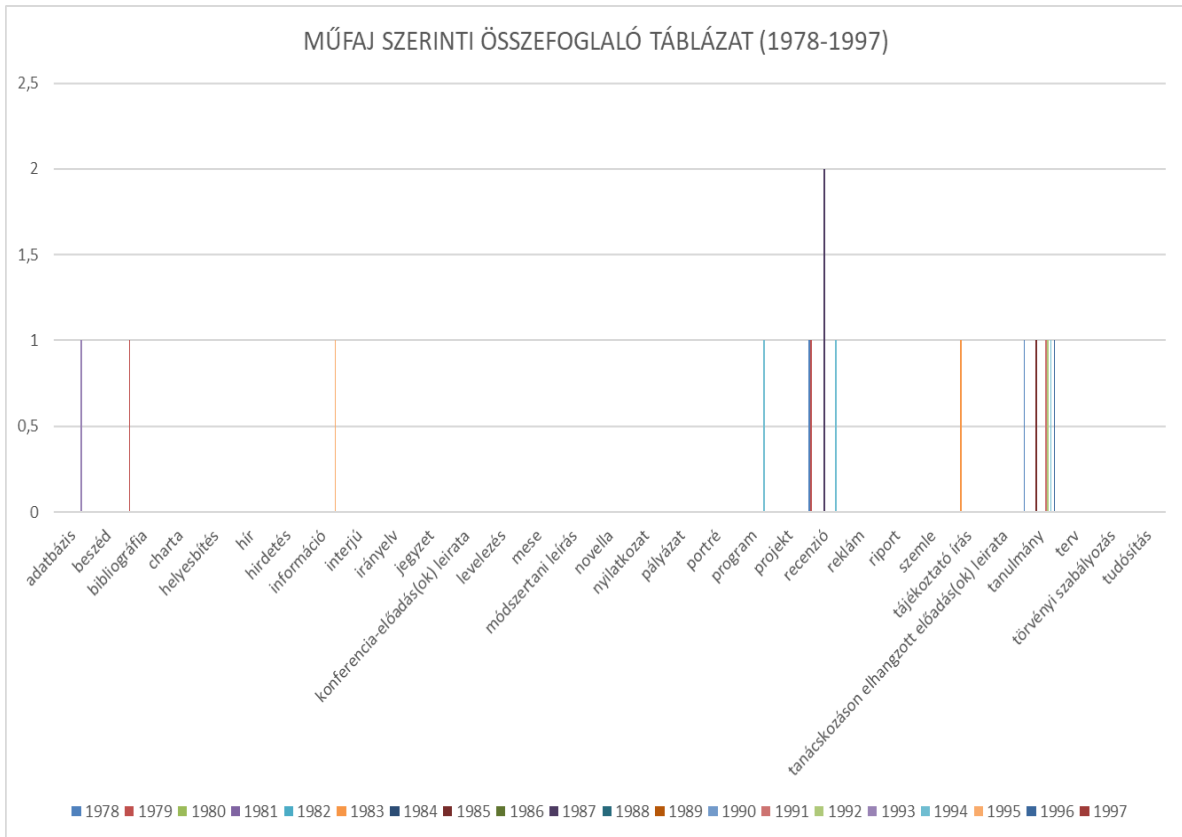

36. ábra

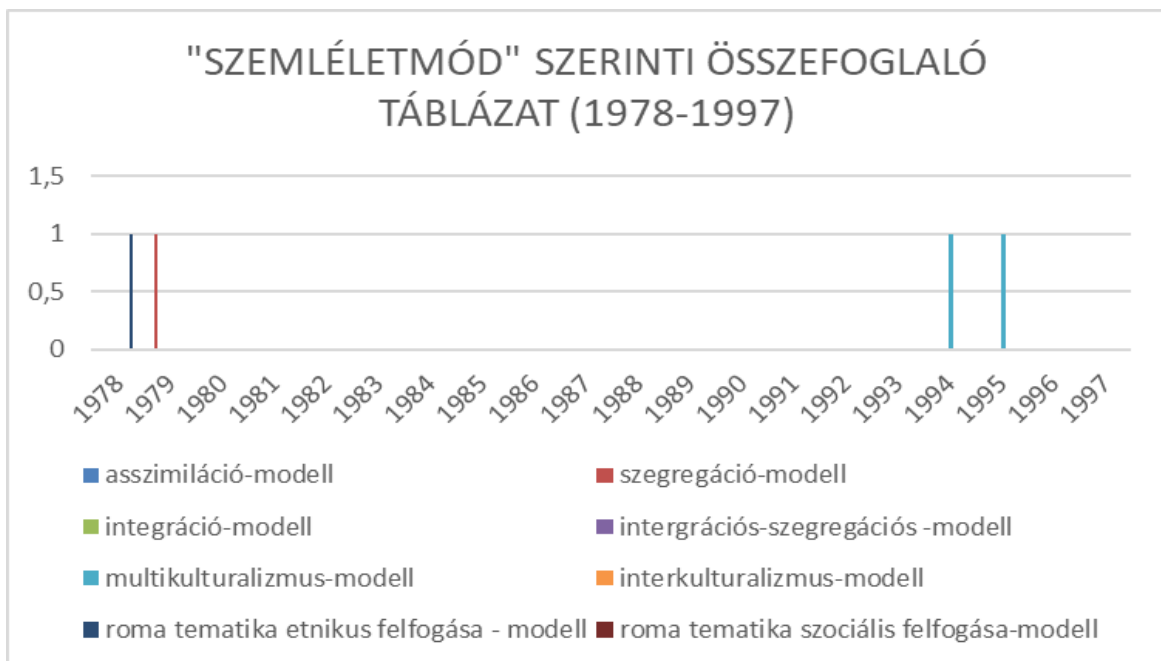

MAGYAR PEDAGÓGIA

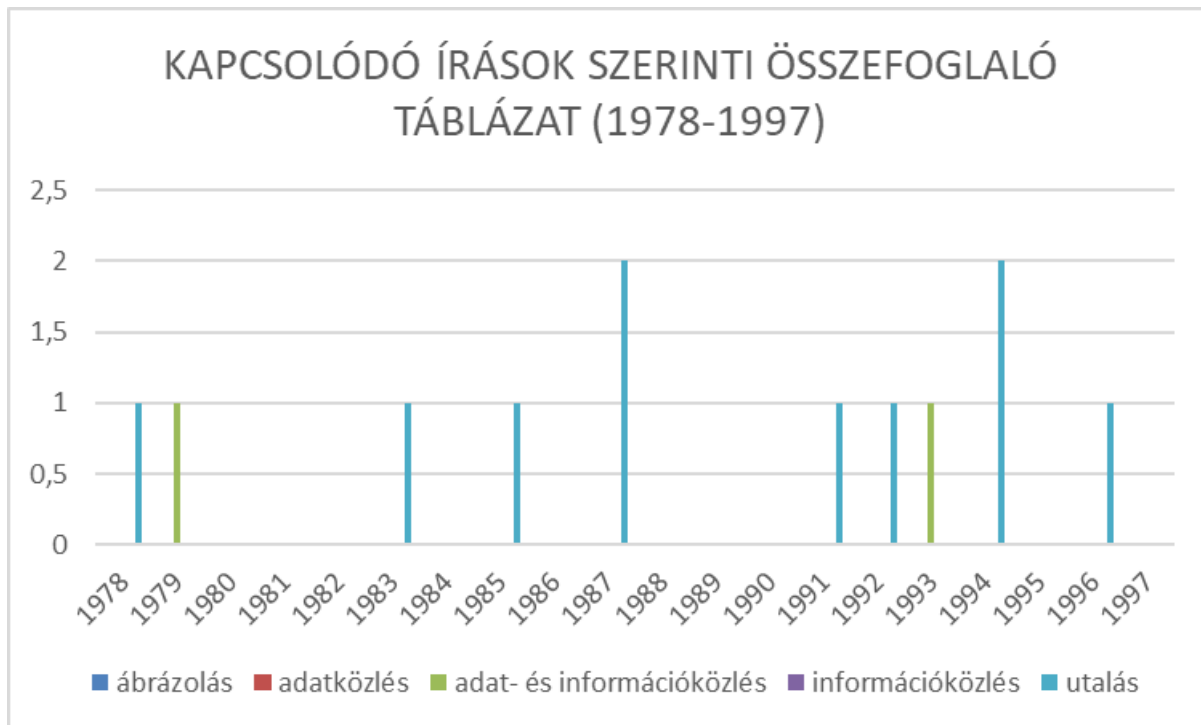
37. ábra

38. ábra

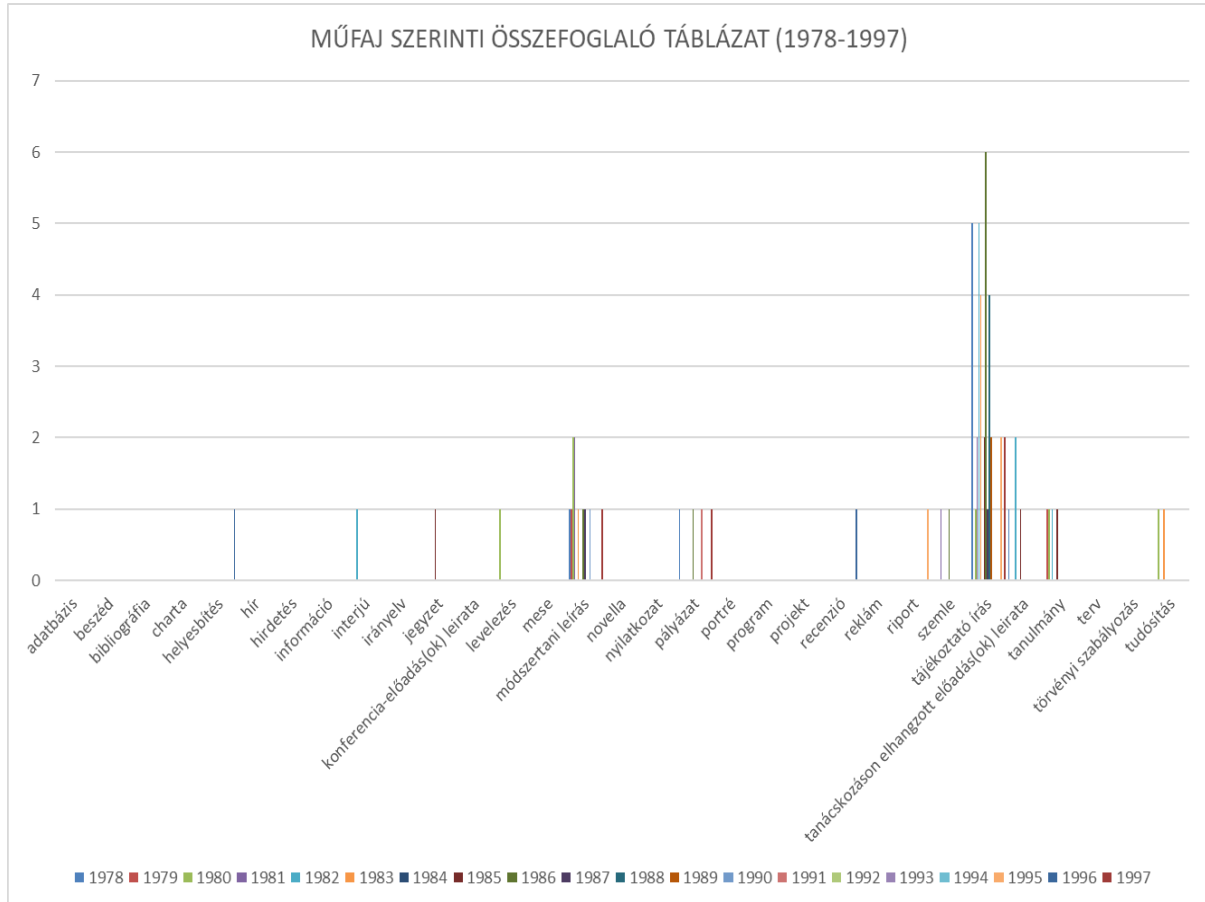

39. ábra

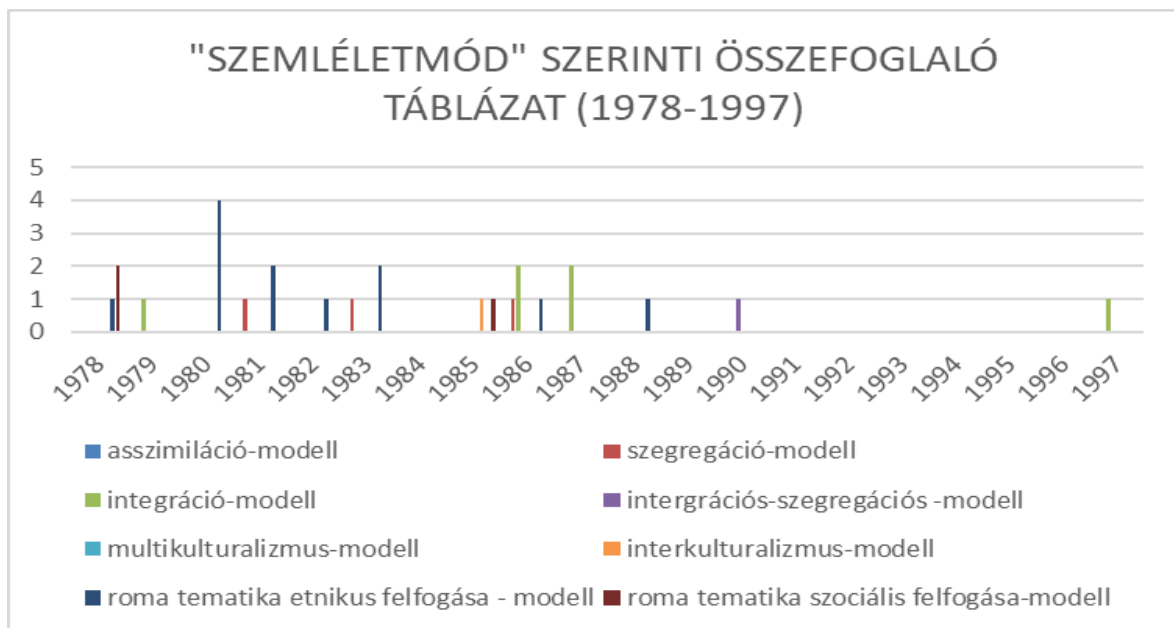

ÓVODAI NEVELÉS

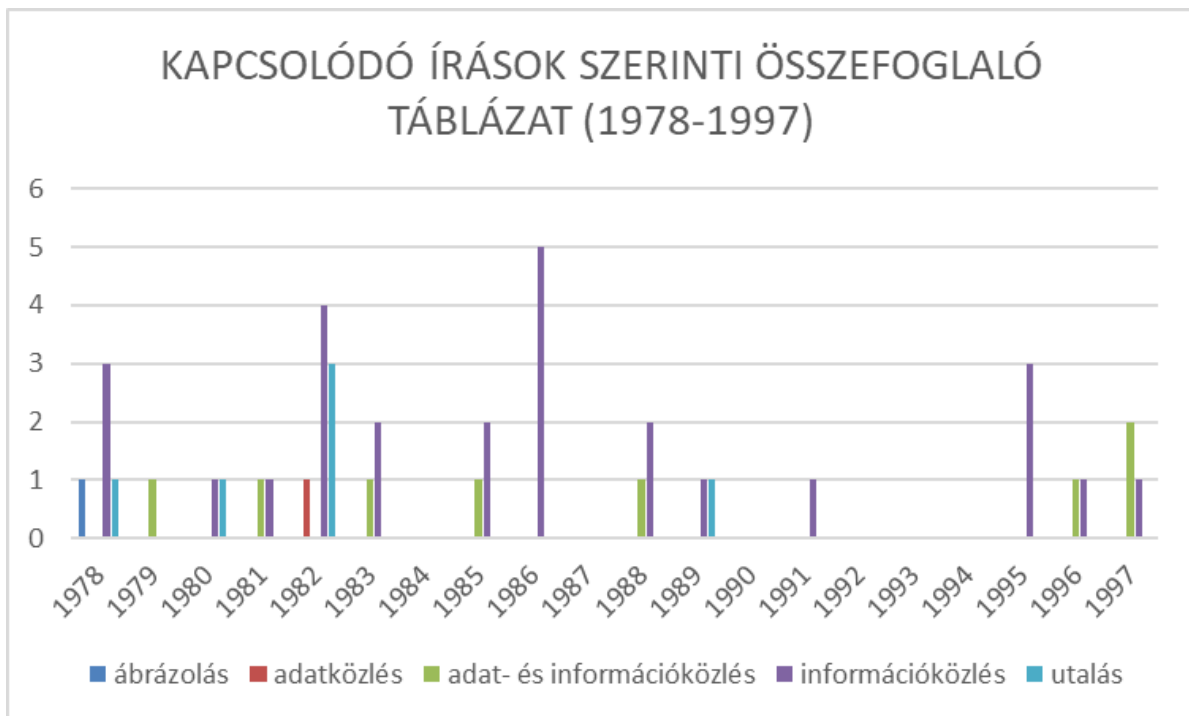
40. ábra

41. ábra

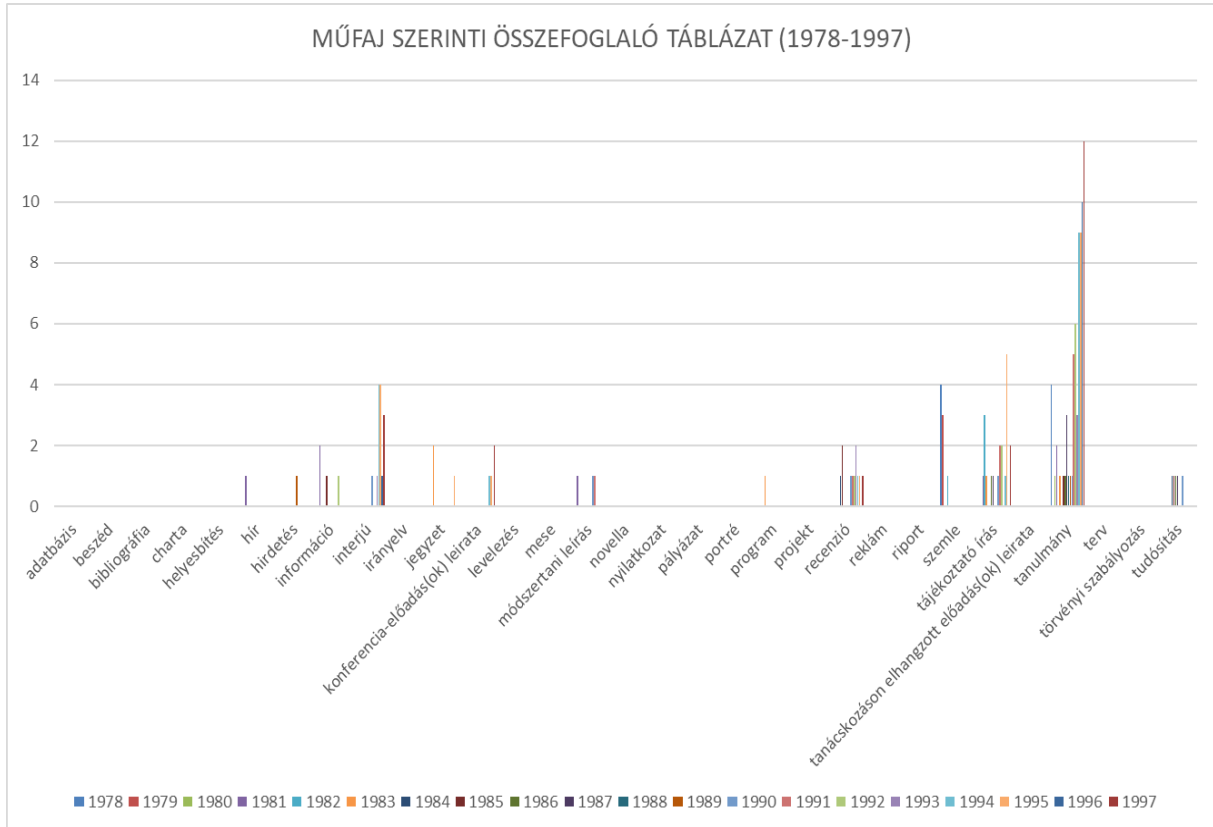

42. ábra

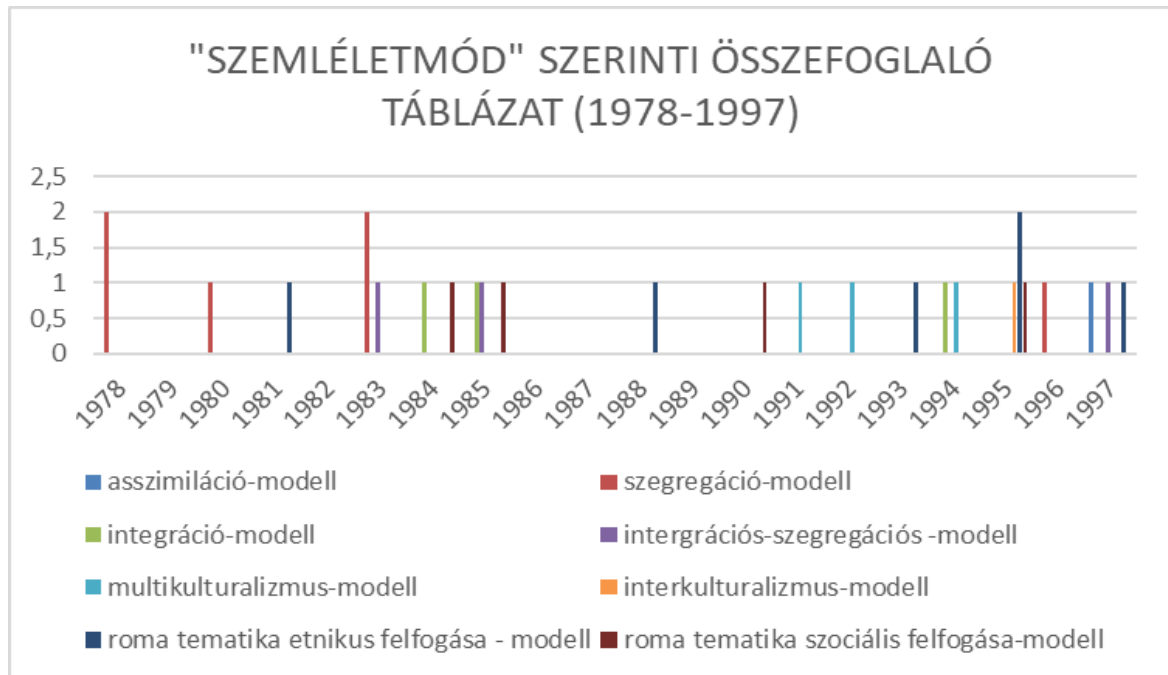

PEDAGÓGIAI SZEMLE – ÚJ PEDAGÓGIAI SZEMLE

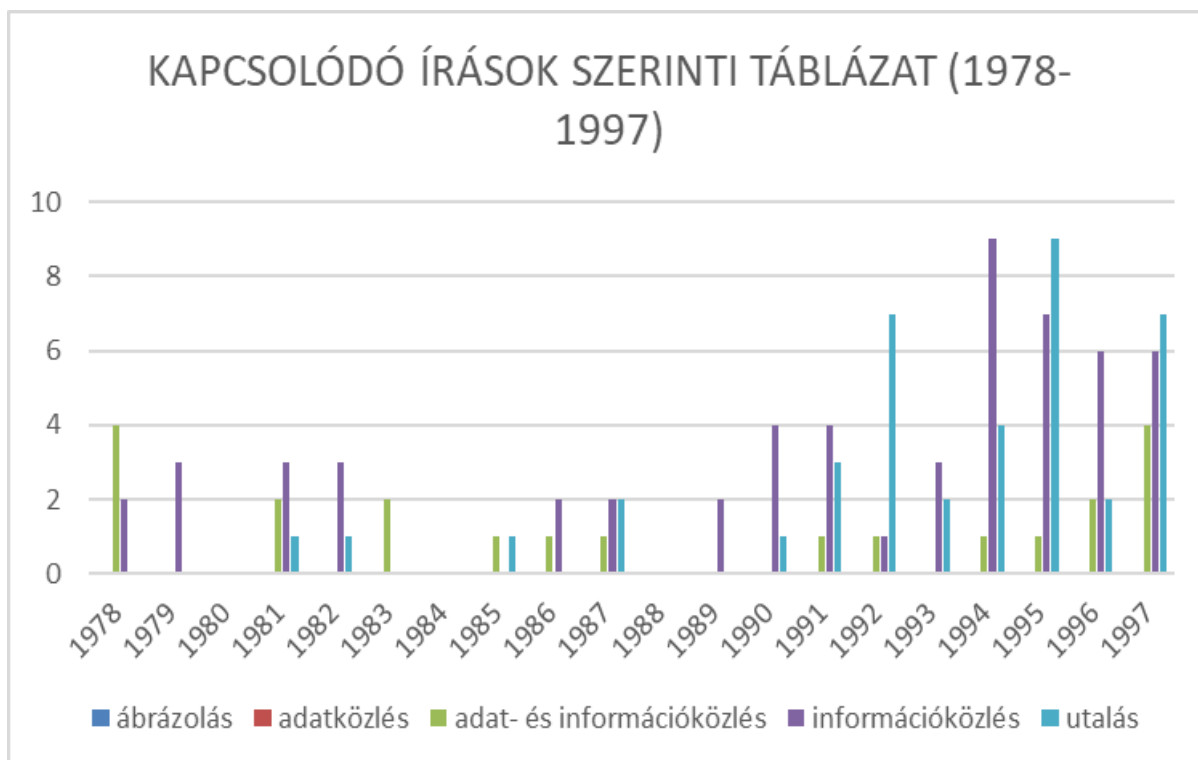
43. ábra

44. ábra

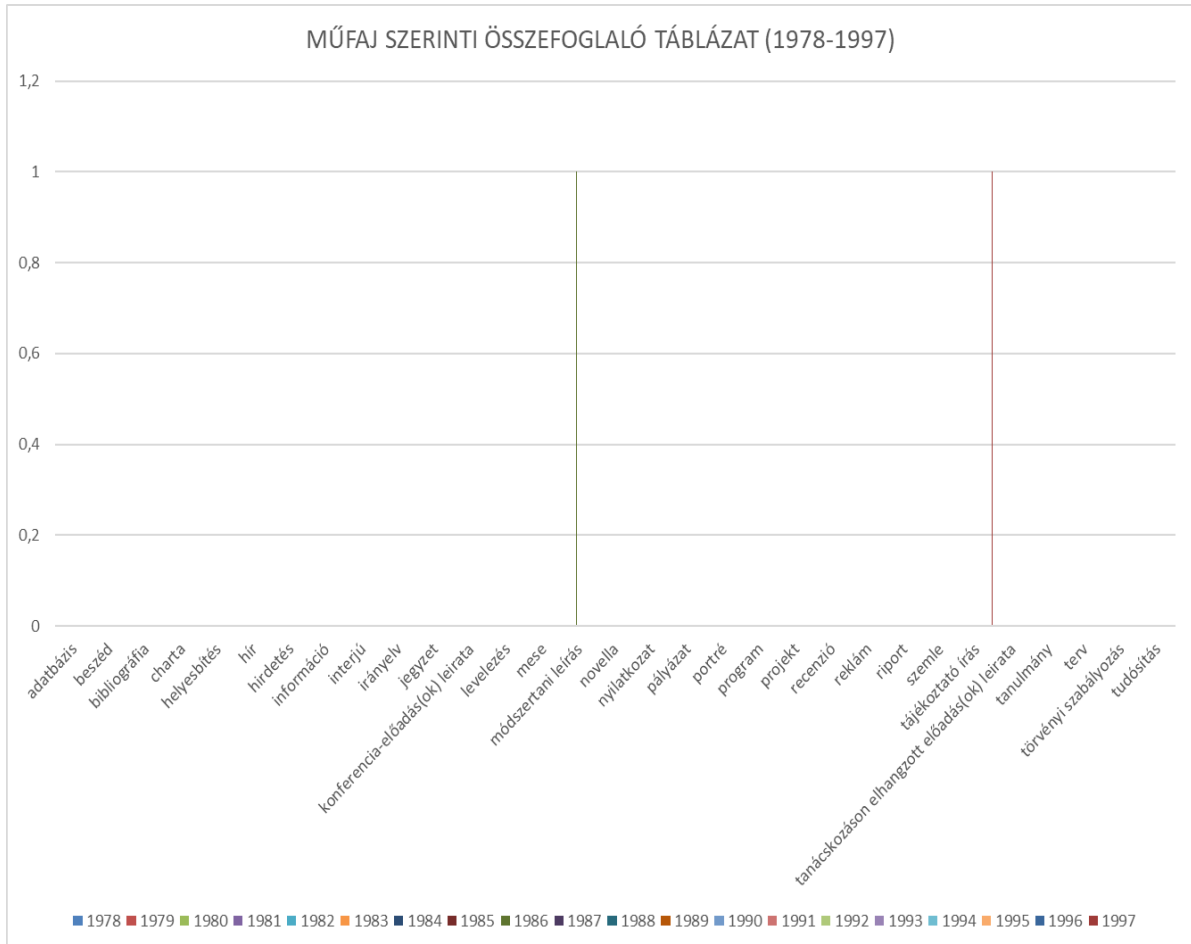

45. ábra

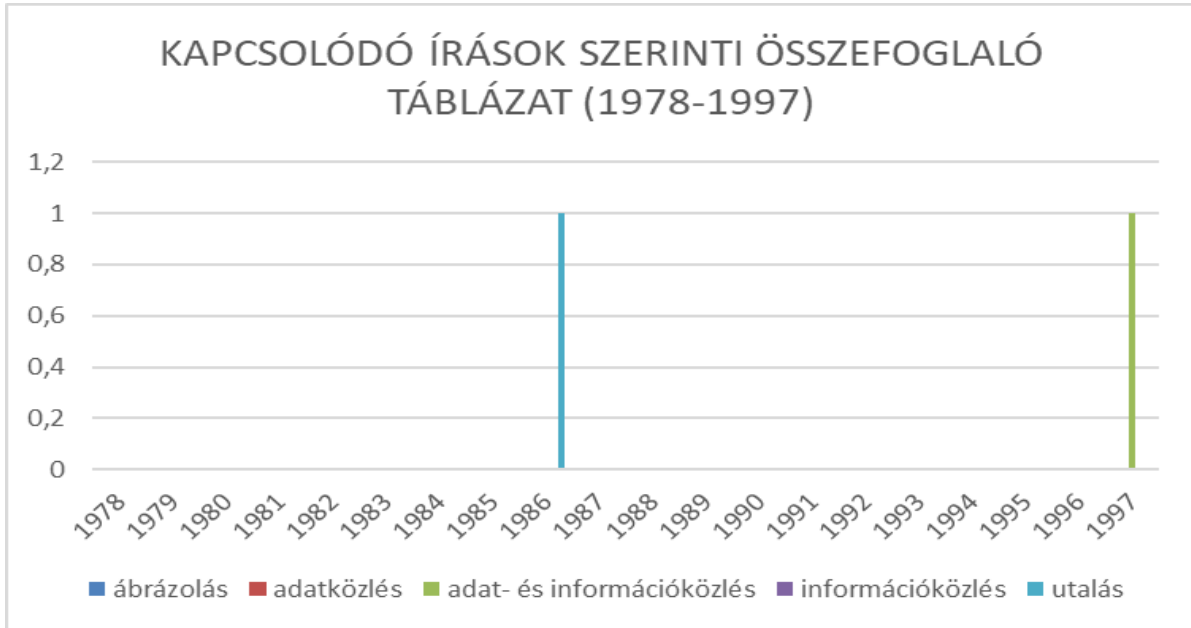

PEDAGÓGUSKÉPZÉS

46. ábra

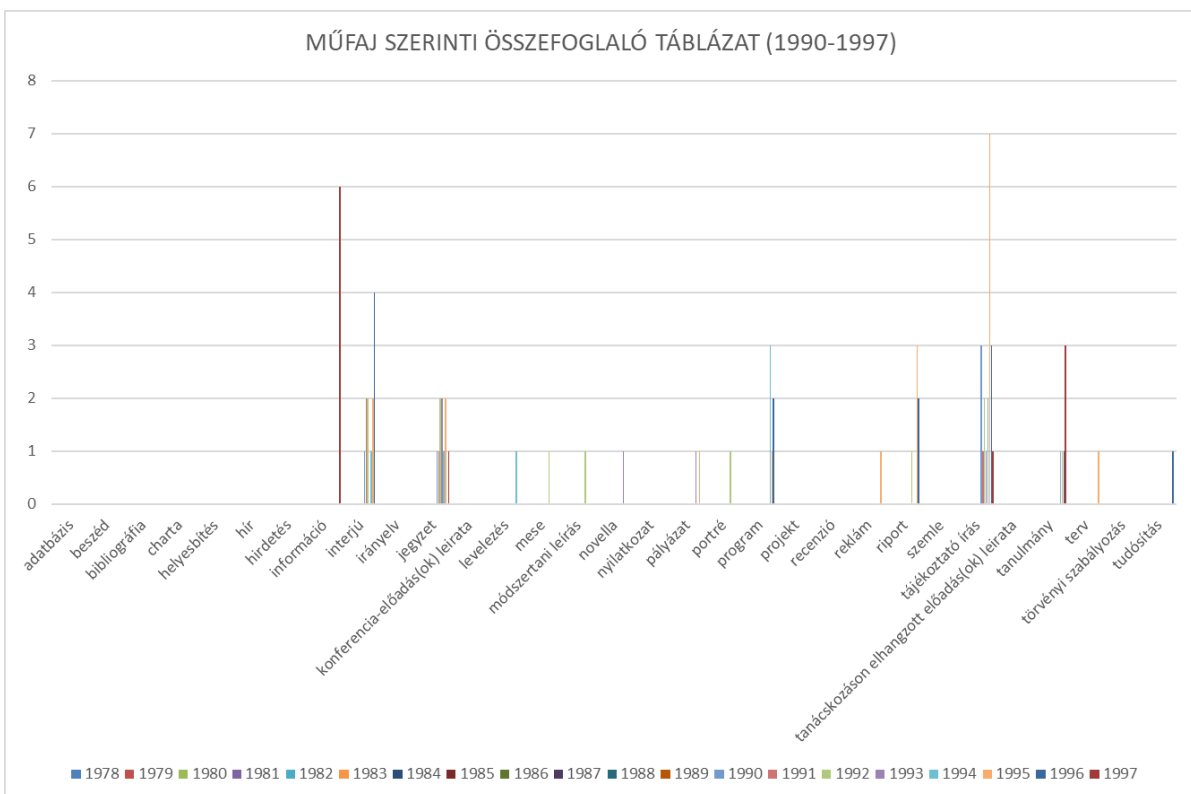

47. ábra

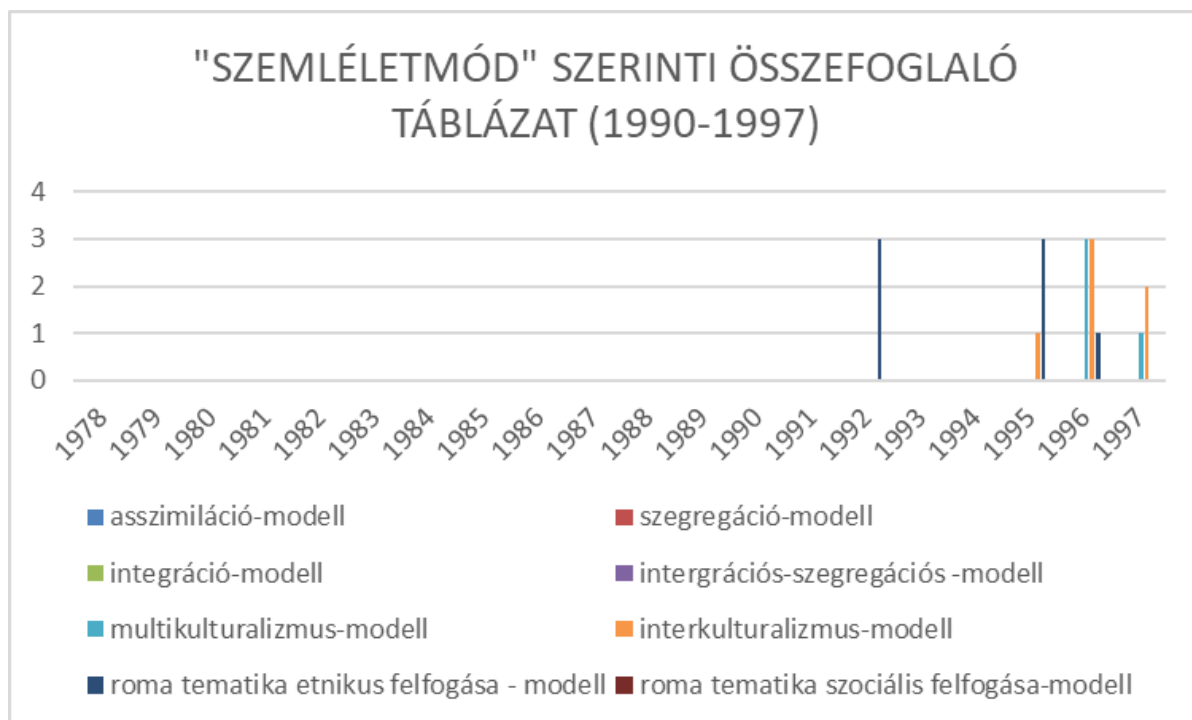

ÚJ KATEDRA

48. ábra

49. ábra

50. ábra

